

Ferenci D. Ebubekir

eltitkolt történelem

Magyarok és az iszlám

demirPress

© Ferenci D. Ebubekir

Magyarok és az iszlám

demirPRESS

2010/1431

Isztambul

Bismilláhi ar-Rahmáni ar-Rahím
(Az Irgalmas és Könyörületes Isten nevében)

Fohász

Dicsőség Istennek,
a világmindenség és a teremtmények Urának,
aki elküldte hozzánk a küldöttét,
hogy az világossá tegye számunkra az iszlám vallás törvényeit, útmutatásait.
Tanúsítom, hogy nincs más istenség csak az Egyedüli Isten, Allah,
akihez senki nem fogható, aki egyedüli uralkodó, könyörületes és irgalmas.
Tanúsítom, hogy Mohamed az ő szolgája és küldötte,
aki kinyilatkoztatásként kapta a Koránt és a szunnát.
Dicsőség Allahnak, áldás és békesség Mohammed prófétára, a családjára és a társaira.
Béke legyen az összes többi prófétával, és az Allahhoz közel állókkal,
és az igazakkal az Ő szolgái közül.
Egyedül a Teremtő Istent illeti a hála, a köszönet
és Allahé az érdem, hogy ezt a könyvet elkezdhattuk és létrehozhattuk.

Előszó

Honnan jöttünk? Kik vagyunk? Ez a kérdés már régóta foglalkoztatja a múltunk, a kultúránk iránt érdeklődőket. Kutatók, történészek százai - vagy talán ezrei – tanulmányozták, illetve dolgozták fel ezt a témát az elmúlt századok során. Sajátos módon, többnyire mindig az adott kor társadalmi, politikai viszonyainak megfelelően, és mindig az adott politikai kurzus vagy politikai divat, ideológiai irányvonalát követve. Vagyis: vizsgálódásuk elsődleges célja a keresztény-zsidó kultúra jelenlétének, meghatározó szerepének igazolása volt, holott az alaposabb kutatásoknak, a tárgyilagos beszámolóknak számot kellett volna adniuk a magyarság és az iszlám korai és későbbi kapcsolatairól is. Arról például, hogy a magyarságnak az iszlám világgal való kapcsolata már népünk őstörténetében is kimutatható, hogy a honfoglalók (vagy visszafoglalók) egy része - minden kétséget kizáróan - muszlim, tehát az iszlám vallás követője volt¹. Arról, hogy a Kárpát-medencében új hazát találó népek magas kultúrával, jól szervezett társadalmi rendszerrel és az egyistenhit ismeretével érkeztek Európába, nem pedig „pogány” hordákként. És arról is, hogy a történelmi Nagy Magyarországgal azonos időben létezett egy kisebb magyar állam is a Kaukázusban, ahol orosz kutatók szám szerint hét mecset romjait találták meg...

Ez a sajátos szemlélet egyben válasz azokra a kérdésekre is, hogy miért hiányzik az iszlám szerepének ismertetése jóformán az egész magyar történelemírásból? Miért nem foglalkoztak, foglalkoznak a kutatók, az iszlám korai magyarországi hatásaival, a magyarságnak az iszlám világgal fenntartott kapcsolataival? Miért nem kívánta, vagy nem kívánja manapság sem senki, hogy a történelemtanításunkban megfelelő helyet kapjon a mai tankönyvekben² méltánytalanul el- és agyonhallgatott iszlám? De válasz arra a kérdésre is, hogy az évszázadokon keresztül felhalmozódott tévhiteken, előítéleteken, és a botrányt hajhászó sajtóorgánumok hírein kívül, hitelt érdemlő, tárgyilagos információ miért nem áll ma sem az érdeklődők rendelkezésére Magyarországon.

A muszlim népek, az iszlám vallás, az iszlám kultúra jelenlétét a 9-10. századi Európában, az egykori nagy Magyarország területén; illetve a magyarok és az iszlám kapcsolatát a későbbi korokban, tárgyilagosan elemző, tárgyaló és összefoglaló mű magyarul eddig még nem jelent meg. E könyv megpróbálja ezt a hiányosságot pótolni, bár az idő rövidege és a téma nagysága miatt teljességre nem törekedhettünk. A magyarság és az iszlám kapcsolata ugyanis sokkal mélyebb, tartalmasabb és gazdagabb, mint e könyvben elsőre megjeleníteni tudtuk. Egyes események, időszakok további elmélyült kutatást, vizsgálódást, elemzést igényelnek.

Könyvünk elkészítésekor elsősorban a mások számára is viszonylag könnyen hozzáférhető hazai, magyar nyelvű forrásokra támaszkodtunk. Az iszlám tanításait alapul véve igyekeztünk kiszűrni azokat a félreértéseket, téves közléseket és következtetéseket, melyek – feltehetőleg – egyes szerzők hiányos ismereteiből származnak, származhattak.

Isztambul, 2009. november 20.

Ferenci D. Ebubekir

¹ Ebben a könyvben az iszlám vallás követőit - a Korán tanítása szerint - mindenütt muszlimnak, muszlimoknak nevezzük: ...Ő [Allah] nevezett muszlimoknak benneteket már korábban és [most] ebben a Koránban... (22:78)

² Itt és most nincs lehetőségünk bővebb fejtegetésekbe, elemzésekbe bonyolódni, de ezzel a témával kapcsolatosan két olyan nagyon érdekes tanulmányt is találtam, melyeket ezúton ajánlok a Kedves Olvasó figyelmébe: <http://www.islamonline.net/English/artculture/2005/01/article08-2.shtml>, <http://www.opkm.hu/konyvesnevels/2003/1/Mikane.html>.

Bevezető

*„Ha a Föld minden fája toll lenne,
és a tenger pedig,
hét további tengerből táplálva [tinta lenne],
Allah szavai akkor se fogyának el!
Mert Allah hatalmas és bölcs.” (Korán, 31:27)*

Mielőtt könyvünk fő témájára, a magyarság és az iszlám kapcsolatára, illetve annak történelmi háttérére és hatásaira rátérnénk, tisztáznunk kell néhány alapvető fogalmat.

Először is: az iszlám egyistenhívő vallás - nem pogányság, nem eretnecség és főként nem emberi kitaláció, mint ahogy azt sok hazai tankönyv és más kiadvány, illetve a média napjainkban sugallja.

Másodszor: az iszlám nem új vallás. Az iszlámot maga Isten alapította, és kezdete Ádám (AS)³ korára nyúlik vissza.

Harmadszor: az iszlám és a nyugati civilizáció közös töről fakad.

Negyedszer: az iszlám az egész világot átfogó vallás, nem korlátozódik egyetlen népre, népcsoportra, vagy egy meghatározott területre, illetve országra sem. Éppen ezért nincs külön arab, török, vagy magyar iszlám.

Ötödször: az iszlám vallás – mint összetett társadalmi jelenség – az emberiség közös kulturkincse, amely az elmúlt századok során számos kulturális értékkel gazdagította civilizációs örökségünket.

A fentiekből kiindulva lássuk most egy kicsit részletesebben:

Az egyedüli Istenben, Allahban való hit⁴ az iszlám alaptétele. Ez azt jelenti, hogy Allah Egyedüliségében és Mindenhatóságában kell hinni, és el kell ismerni azt a tényt, hogy egyedül Isten az, akit áhítatosan imádni és szolgálni kell, és csak Őhöz fordulhatunk segítségért és bűnbocsánatért, bármiféle közbenjáró vagy közvetítő nélkül. Naponta ötször hozzá imádkozunk, és egyedül hozzá fordulunk fohászainkkal is. Allah legfőbb parancsa a *monoteizmus*,⁵ vagyis az Ő kizárólagos szolgálata. Legfőbb tilalma pedig, a politeizmus, vagyis a mással történő társítás. A Korán⁶ erről a következőket mondja: *„Szolgáljátok Allahot, és ne állítsatok mellé semmit társként!”*⁷

Az iszlám szerint az egyedüli Isten neve: Allah.⁸ **Allah** (الله) arab szó, amelynek jelentése: „az Isten”. A szó származása az al-Iláh (az Isten) összetételből vezethető le. A legrégebbi sémita

3 Jelentése: Aleihi Szalam, vagyis - béke legyen vele. Ez a kifejezés általában a próféták - Mohamed prófétát kivéve - neve említésekor, azok neve után, a tisztelet jeleként szokták a muszlimok használni. Az iszlám tanítása szerint, Ádám is egyike volt a prófétáknak.

4 A Próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) mondta: „A hit az, hogy hinned kell Allahban, angyalaiban, könyveiben, küldötteiben, az utolsó napban és az elrendelésben, legyen az akár jó, akár rossz!”

5 A monoteizmus, vagy helyesebb magyar szóval az egyistenhit, azt jelenti, hogy az iszlám vallás követői hívők, tehát semmiképp sem tekinthetők pogányoknak.

6 A Korán [másfajta írásmód szerint: Kor'án, al-Qur'an] Allah, az egyedüli Isten által kinyilatkoztatott Könyvének neve. 114 fejezetből, szúrából áll, melyet Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) kapott Alláhtól 23 év alatt. A Koránt mi muszlimok, a kinyilatkoztatás óta arabul recitáljuk, éppen úgy, ahogy azt Mohamed próféta is tette 14 évszázaddal ezelőtt. A Koránt - Mohamed próféta szunnájával együtt - az emberiség számára lekidőtt egyetlen megbízható útmutatásnak tartjuk. Ez egyben azt is jelenti, hogy sem hozzátenni, sem elvenni belőle, sem másféleképpen megváltoztatni nem lehet.

7 Korán, 4:36.

8 Kiejtés szempontjából sokkal helyesebb lenne az Alláh kifejezés használata, de mivel ebben a könyvben a megértést sokkal fontosabbnak tartjuk, mint az elmúlt időkben kialakult tudományos (vagy kevésbé tudományos) átírások bármelyikét, ezért mindenütt inkább a fenti névalakot használjuk. Az arab nevek, kifejezések átírásakor egyébként, könyvünk további részében is, elsősorban mindig az érthetőségre törekedtünk. Az arab szövegek latin betűs átírása ezért néhány esetben eltérhet a valódi kiejtéstől. Tekintve, hogy e munka inkább ismeretterjesztő jellegű, nem kívántuk sem az un. tudományos átírást, sem más lehetőséget használni.

írásokban az istenséget az *Il* vagy *Él* szó jelentette. Héber nyelven a Teremtőt Eloah (tbsz. Elohim)-nak nevezik, míg Jézus nyelvén⁹ az Alaha szó jelentette Istent. Az Allah szó Isten helyes arab elnevezése, mert ez az egyetlen kifejezés, amelynek nincs többes száma és neme. A Korán, amely a tudás legfontosabb forrása a muszlim ember számára, azt mondja: „*A ti istenetek egyedüli Isten. Nincs Isten, csak ő, a könyörületes, az irgalmas.*”¹⁰ A muszlimok ezt az arab kifejezést, mint Isten legmegfelelőbb elnevezését használják. A muszlimok Allahra úgy tekintenek, mint a világegyetemben található összes dolog teremtőjére és fenntartójára, akinek nincs párja, nincs fizikai formája és nincs társa az ő istenségében. Ez az iszlám egyik alaptétele, vagyis az egyistenhit lényege.

Mint azt a bevezetőben említettük: az iszlám és a nyugati civilizáció közös töről fakad. Mi muszlimok, Mohamed¹¹ próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele)¹² színrelépése óta ismerjük és tudjuk ezt, de (a nem közénk tartozók, például) a nyugati világ bizonyos „ideológusai” valahogy nem igazán tudnak, vagy akarnak mit kezdeni ezzel az alapvető ténnyel. Egyebek mellett például kulturális, etnikai és vallási törésvonalokról beszélnek, vagyis nem arról, ami összeköti az emberiséget, hanem, arról ami – szerintük – szétválaszt és ellenségekkel tesz népeket, nemzeteket. Főként erről szól – többek között – a rasszizmus, a neokolonializmus és az iszlámmellenesség 21. századi ideológiája, amelynek kiagyaloí, legjellegzetesebb mai képviselői sajnos itt élnek közöttünk.¹³

Miért mondjuk azt, hogy az iszlám és a nyugati civilizáció közös töről fakad? Hogy közösek a gyökereink? Azért, mert hitünk szerint az iszlám¹⁴ nem új vallás. *Az iszlámot maga Isten alapította és kezdete Ádám korára nyúlik vissza.* Vagyis, ez a vallás a kezdettől fogva létezett és az idők végeztéig létezni, folytatódni fog. Isten küldötteként a különböző korokban, a különböző nemzetekhez számos próféta érkezett. Így például: Ádám, Idrisz, Noé, Ábrahám, Lót, Iszmáel, Izsák, Jákob, József, Jób, Mózes, Áron, Dávid, Salamon, Ezékiel, Jónás, János, Zakariás, Jézus és végül Mohamed (Allah dicsérete és békéje legyen vele). Ők¹⁵ (béke legyen velük) valamennyien Isten eredeti vallását, az iszlámot tanították. Erre a legfőbb bizonyíték a Korán, amely azt mondja erről: „*És nem küldtünk előtted egyetlen küldöttet sem, akinek ne sugalltuk volna azt, hogy nincs más isten rajtam kívül. Engem szolgáljatok!*”¹⁶

A keresztény időszámítás szerinti 6. században a földkerekség népei vallásilag tudatlanságban éltek, vagy olyan tanokat követtek, amelyek jelentősen eltértek az eredeti illetve, a próféták által közvetített kinyilatkoztatásoktól.¹⁷ Tűzimádók, bálványimádók lettek, Isten mellé társat (társakat) állítottak, elferdítették, a maguk hasznára átalakították a számukra korábban leküldött isteni törvényeket. Nem tartották be az erkölcsi előírásokat, nem tisztelték az emberi életet, az erős uralkodott a gyengébb felett, törzsi háborúk dúltak, népek vándoroltak egyik helyről a másikra. Olyan korábbi, óriási birodalmak, mint az egyiptomi, vagy a római – melyeknek fejlett társadalmi és államrendszerük volt – megbuktak, elhaltak.

Különösen szembeötlő volt a romlás az Arab-félszigeten, ahol különféle bálványimádó törzsek hadakoztak egymás ellen, akik nemcsak egymást gyilkolták kíméletlenül - hanem, ha érdekeik úgy kívánták - a saját utódaikat is. A lánygyermekeket például élve eltemették azért, hogy ne hozzanak szégyent a családra, időnként a fiúkat is megölték azért, hogy ne legyenek

9 Vagyis, arámi nyelven.

10 Korán, 2:163.

11 A Próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) nevének többféle írásmódja is elterjedt a világban. Használják például a Mohammed, a Muhammed vagy a Muhammad változatot is. Mi ebben a könyvben, a Magyarországon leginkább ismert és meghonosodott Mohamed változatot alkalmazzuk.

12 Mi muszlimok például ezzel a kifejezéssel adjuk meg a kellő tiszteletet Mohamed prófétának, a neve említésekor. A kifejezés eredeti arab nyelvű megfelelője a „szalallahu aleihi va szallam”, amit SAV, vagy s.a.v. formában is szoktunk használni.

13 Ilyenek például: Samuel Huntington, (a Harvard Egyetem professzora, a „Civilizációk összeütközése” című könyv szerzője), Bernard Lewis, (a nyugati iszlámkutatás „doyenje”. Egyebek mellett például „A muszlim düh gyökerei” című, 1990-ben megjelent tanulmány szerzője), Francis Fukuyama, (a Johns Hopkins Egyetem professzora, A történelem vége és az utolsó ember című könyv szerzője).

14 „Az igazi vallás Allah szemében az iszlám...” (Korán, 3:19.)

15 A Korán szám szerint 25 próféta nevét említi.

16 Korán, 21:25.

17 Kinyilatkoztatás, vagy sugallat. Arabul: al-rahi, (al-rāhi). A muszlimok szerint a Korán kinyilatkoztatása nem az első és nem az egyetlen „alkalom” volt, amikor Allah üzenetet küldött az emberiségnek. Ez az Isteni Útmutatás az emberiség egész történelmében átívelő hosszú folyamat, amelynek során az alapelv, a lényeg soha nem változott! Allah – az egymást követő kinyilatkoztatások, sugallatok során felelősségtudatra hívta az embereket, emlékeztette őket a Hozzá fűződő viszonyukra, az evilági küldetésükre és az azt követő elszámolásra.

szegények miattuk. Az ősi mekkai szentély, a Kába körül különféle istenségek képmásait, bálványokat helyeztek el, azokhoz imádkoztak, fohászkodtak, azoktól várták sorsuk jobbulását.

Ilyen történelmi körülmények közepette, 571-ben látta meg a napvilágot *Mohamed*. Teljes nevén *Muhammad bin Abdullah bin Abdulmuttalib bin Hásim*, a későbbi próféta, aki miután apja és anyja hamar elhaltak, korán árvaságra jutott. Előbb nagyapja, majd annak halála után nagybátyja nevelte. Mohamed nehéz sorsa ellenére, már fiatal korában kitűnt társai közül, azzal, hogy becsületes és jó erkölcsű személy volt. Felnőttként a korabeli mekkai, törzsi társadalom megbecsült, igazmondásáról és igazságosságáról, megbízhatóságáról híres tagja lett, aki gyakran elvonult az egyik Mekka melletti hegyen lévő, Hira nevű barlangba, elmélkedni.

Egy ilyen alkalommal megjelent előtte Gábiel angyal, és azt mondta neki:

– Olvass!

– Nem tudok olvasni! – felelte a Mohamed.

Ezután Gábiel magához szorította, majd ez a dolog még háromszor megisméltődött, közben megtörtént a Korán első öt sorának kinyilatkoztatása: „*Hirdess Urad nevében, aki teremtett, vérrögből teremtette az embert. Hirdess! A te Urad a legnagyobb, aki íróttal tanított, megtanította az embert arra, amit nem tudott.*”¹⁸

Gyakorlatilag ezzel kezdődött Mohamed (Allah dicsérete és békéje legyen vele) – prófétsága. A hit terjesztését titokban, először a közeli rokonai és barátai körében kezdte el. A mekkai hitetlenek azonban egy idő után rájöttek erre, és elkezdték őt és követőit, az iszlám híveit, üldözni és bántalmazni. A muszlimok ezért – Isten parancsára – 622-ben Medinába vándoroltak, és ott megkezdték egy iszlám állam létrehozását. A Próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) és kísérete, számos csata megvívása után békével tért vissza Mekkába. Ezt követően egyre több ember vette fel az iszlámot. Mohamed (Allah dicsérete és békéje

¹⁸ Korán, 96:1-5.

legyen vele) kemény megpróbáltatások után 23 év alatt teljesítette prófétai küldetését. 632-ben, 63 évesen halt meg Medinában, miután sikeresen visszaállította az iszlám vallást a Földön és a muszlimoknak megtanította az emberek számára ideális erkölcsi és viselkedési rendszert.

A helyes úton járó muszlimok ma is ezt a Koránban kinyilatkoztatott és a prófétai hagyományokkal, tanításokkal (szunna)¹⁹ megerősített útmutatást követik. Alapvető érvként fogadják el, hogy az isteni kinyilatkoztatás, az Egyedüli Isten, Allah által leküldött törvények, az ember által nem módosíthatók, nem átalakíthatók, nem átformálhatók, nem változtathatók meg. Másként fogalmazva: *az isteni törvény örök és megváltoztathatatlan!* Az ember életét, életmódját kell ehhez az Allahtól kapott törvényhez alakítani, és nem pedig fordítva, mint ahogy napjainkban is sokan szeretnék!

Az iszlámnak lényegében ugyanaz az üzenete és útmutatása, mint amit Isten az összes Mohamed (Allah dicsérete és békéje legyen vele) előtt élt prófétának kinyilatkoztatott, hiszen mindegyikük az „Isten akaratának való átadását”, azaz az iszlámot hirdette. Mi muszlimok tehát az Egy Igaz Istenben, a Könyörületben és Irgalmasban hiszünk és „...hiszünk abban, amit Mózes, Jézus és a próféták kaptak az Uruktól. Nem teszünk különbséget egyikük javára sem közülük. Mi Allahnak vetjük alá magunkat.”²⁰ Az igaz hívő muszlim hisz: Isten minden kinyilatkoztatásában és szentírásaiban (Korán, Tóra, Zsoltárok, Evangélium), az angyalokban, az utolsó napi ítéletben, a sorsban.

Az iszlám nem korlátozódik egyetlen népre, népcsoportra, vagy egy meghatározott területre, illetve országra sem, hanem az egész világot átfogó vallás. Ezzel kapcsolatosan két dolgot érdemes leszögezni: az egyik, hogy nincs külön arab, török, vagy magyar (tehát nemzeti, népi) iszlám. A másik, hogy „nem minden muszlim arab és nem minden arab muszlim”.²¹ A mai muszlimok között Indonéziától Marokkóig, Európától Amerikáig számos nép fiai és lányai megtalálhatók. Ugyanakkor – szerintünk – az iszlám nem „térítő” vallás, hiszen nincsenek misszionáriusai, missziós szervezetei. A Korán azt mondja erről: „Nincs kényszer a vallásban!”²² Vagyis, senki nem kényszerít(het) senkit, hogy belássa: *egyedül az iszlám a helyes út!* Hogy ez egy olyan sokrétű és gazdag tartalommal rendelkező világnézet, amelynek hatásköre kiterjed az emberi élet minden területére. Hogy az egyén életét és vele együtt az

egész társadalmi rendet is olyan helyes pályára igyekszik terelni, amelynek célja, hogy béke, megelégedettség és jólét töltsse be az egész világot! Az iszlám tehát az élet minden területét magában foglaló vallás és életforma. Nem csak az ember lelki tartását, étellel szembeni

19 A kifejezés szó szerinti jelentése szokás, gyakorlat, megszokott eljárás, cselekedet, szabály vagy használat. Az iszlámban a szunna kifejezés Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) mondásait, cselekedeteit és szokásait jelenti.

20 Korán, 2:136.

21 A mintegy 1,2-1,6 milliárdnyi muszlim népesség, összlétszámát tekintve, az arabok részaránya mindössze alig 25-30 százalék.

22 Korán, 2:256

alapállását jelenti, hanem minden praktikus dolgot is. Például: az embertársainkkal való viselkedést, a politikát, a jogot, a gazdaságot, a kultúrát és a civilizációt is. Az iszlám például a jó munkát, az emberi alkotó tevékenységet is egyfajta istentiszteletnek tekinti. A Próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) azt mondta: „*Aki az este leszálltával munkájától megfáradtnak érzi magát, annak Allah megbocsátja bűneit.*” Vagy például az udvariasság, az együttműködés szintén az istentisztelet részei az iszlámban, akkor, amikor a hívő ember az Istenért teszi azokat, ahogyan a Próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) mondta: „*Nem igazhívő senki közületek addig, amíg nem kívánja felebarátjának ugyanazt, amit önmagának kíván*”, valamint: „*ha barátodat mosollyal fogadod, akkor jót teszel.* Egy másik példa szerint: „*a jó szó, kegyes cselekedet.*”

A kulturáltság, a civilizált viselkedés ugyanolyan alapvető követelmény e vallás követői számára, mint a tudás keresése, megszerzése. Ez utóbbi például az egyik legmagasabb rendű istentisztelet az iszlámban. A Próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) azt mondta kortársainak, hogy „*a tudás óhajta minden muszlim (vallásos) kötelessége*”, valamint, hogy „*Aki a tudomány keresése kedvéért útra kel, annak Allah könnyűvé teszi az utat a Paradicsomba.*” Az iszlám szerint például az is egyfajta istentisztelet, hogy mennyire civilizáltan viselkedik az ember a családjával, a családtagjaival. A Próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) azt mondta: „*A család tagjaival való kedvesség egyfajta istentisztelet, mint ahogyan az is, amikor valaki házastársának szájába élelmet tesz.*”

Az iszlám az emberek jogi helyzetét is tisztázta, amikor egy olyan rendszert alkotott, amelyben egyaránt jogai és kötelezettségei vannak például a szülőknek és a gyerekeknek vagy a férjnek és a feleségnek, a rokonoknak és a szomszédoknak.²³ Ez az a vallás, amelyben törvény szabályozza az állatok, a növények jogait épp úgy, mint a más vallások követőivel, vagy a hitetlenekkel való együttélést.²⁴ Ez a vallás az, amelynek fontos eleme az igazságosság, a tolerancia, továbbá a jó erkölcs, a tisztesség, a becsület megőrzése. Épp úgy, mint a társadalom legfontosabb alkotó elemének – a családnak a védelme – működőképességének biztosítása, megőrzése.

Mindezek után, ha nyelvtanilag vagy jelentését illetően vizsgáljuk, mit jelent e vallás elnevezése, a következő eredményre jutunk: Az iszlám arab kifejezés, amely az sz-l-m hárombetűs szógyökből származik. Szó szerinti jelentése: *béke, alávetés, megadás*. A *béke* azt jelenti, hogy az ember békében él önmagával és környezetével.

Az *alávetés* pedig, az Egyedüli Isten, Allah parancsai iránti alázatot, odaadást és

engedelmességet feltételez. Tehát, az iszlám szó eredeti és vallásos jelentése között szoros

²³ „...S legyetek jók a szülőkhez, a rokonokhoz, az árvákhoz, a szegényekhez, a rokon szomszédhoz, és az idegenből jött szomszédhoz...” (Korán, 4:36)

²⁴ „Ha a bálványimádók közül valaki a te oltalmadat kéri (Ó, Muhammad), hát vedd őt oltalmadba, hogy hallhassa Allah szavát, majd üzend meg neki a helyet, ami biztonságos.” (Korán, 9:6)

kapcsolat van, vagyis: csak az Egyedüli Isten, Allah akaratába való belenyugvás által érhetünk el igazi békét és valódi (erkölcsi) tisztaságot.

Másként fogalmazva: Az iszlám értékrendje szerint az ember önmaga igazi testi-lelki békéjét csak Istennek való odaadással és engedelmisséggel érheti el. Az iszlám tehát nem más, mint „Isten akaratában való megnyugvás és önmagunk átadása Istennek.” Az iszlám felfogása szerint az emberi lét értelme abban rejlik, hogy az ember elismeri Istent, mint az egész világmindenség megalkotóját, és mindannak Urát, ami őt körülveszi, és ezek elismeréséből kiindulva csak egyre törekszik: hogy Isten tetszését elnyerje. Ez az istenimádat az, amiért az ember, mint teremtmény, meg lett teremtve.²⁵

Földi létünk során minden dolog egy meghatározott isteni elvnek, irányító erőnek, egy sajátos isteni törvénynek engedelmeskedik. A Koránban azt olvashatjuk: „...nem játékból teremtettük az eget és a földet, és ami a kettő között van.”²⁶ Mi muszlimok hiszünk abban, hogy Allah (szubhanahu va taala)²⁷ a teremtmények egyetlen teremtője, birtokosa, életük adója és elvevője, Ő az, aki segít nekünk, és aki büntet, aki elfogadja és teljesíti a fohászainkat, amikor az ő segítségét kérjük (és amikor Ő akarja). Hiszünk abban, hogy Ő az, aki képes azt tenni velünk, amit akar, és Ő az, aki ha akar ad nekünk, pénzt, vagyont, tudást – mindent, és ha akarja, mindezt elveszi tőlünk. Ő neki tartozik az összes teremtmény és az övé minden. „Nincs olyan csoportosulása három embernek, hogy ne Ő lenne a negyedik, se ötnek, hogy ne Ő lenne a hatodik, se többnek se kevesebbnek, Ő mindig velük van bárhol is legyenek. Majd tudatja velük azt, amit tettek a Feltámadás Napján. Bizony Allahnak minden dologról tudomása van.”²⁸

Az ember csak egy Isten teremtményei közül, akiktől abban különbözik, hogy Allah a tudás, a tanulás képességeivel látta el őt. „...bizony a tudással bírók félik Allahot az Ő szolgái közül...”²⁹ Ezért az ember élete csak akkor lesz jó, ha nem fordítja el fejét a tudástól, és ha megismeri, megérti az igazságot, vagyis a hitet, a vallást, és helyesen követi azt.³⁰ Az életének a romlása viszont abból következik, ha nem hisz Istenben, szándékosan vagy tudatlanságból nem követi az isteni törvényeket, vagy ellenszegül Isten parancsainak. Másként

25 „S a dzsinneket és az embereket csakis azért teremttem, hogy engem imádjanak” (Korán, 51:56)

26 Korán, 21:16

27 Az arab kifejezés jelentése: dicsőítjük az Egyedüli Istent!

28 Korán, 58:7

29 Korán, 35:28

30 Vagyis a Korán parancsa szerint: „Fordítsd az arcod haníf-ként az (igazi) vallás felé...” (30:30) Haníf az, „aki tévelygés nélkül halad az egyenes úton”! Ez egyrészt azt jelenti, hogy egyistenhívő, másrészt azt is, hogy nem elégszik meg csupán azzal, hogy azt mondja: „egy az Isten” és éli a világot, hanem (aktív erőfeszítéseket tesz) következetesen azon az (élet)úton jár, azon a módon, és a felé a cél felé halad, amelyet Allah kijelölt a számára.

megfogalmazva: mivel Isten az igazság és tőle jön az igazság, és csak az ő ügye, az ő irányítása az igazság, ezért az emberiség életének romlása a Teremtő Isten megtagadásából, és a benne való hit elégtelenségéből, a hitetlenségéből, az Ő parancsainak és rendelkezéseinek, és a leküldetett igazságának megtagadásából származik. „*Aki megteremtette a halált és az életet, hogy próbára tegyen benneteket, ki munkálkodik jobban? Ő a Hatalmas és a Megbocsátó.*”³¹

Azt a teremtményt, vagy azt a személyt, aki „aláveti”, aki átadja magát Istennek, azaz az iszlám híve, követője, az isteni törvények, szabályok megtartója, helyes szóval *muszlim*³²-nak nevezzük, ezt a kifejezést használjuk e könyvben is, mint legmegfelelőbbet. Középkori magyar nyelvünk bővelkedett a muszlim szó szinonimáiban: izmaelitáknak, a muzulmán szó elrontásával böszörményeknek, a saracenus-ból szerecseneknek, a Khorezm helynév után kálizoknak nevezte az iszlám Magyarországon élő követőit.³³ De ismert a „mohamedán” vagy „mohamedánizmus” elnevezés, melyet Magyarországon, illetve az egyes nyugati országokban nagy előszeretettel használnak a muszlimokra³⁴ és az iszlámra, teljesen hamis, helytelen, és félrevezető. Ez az elnevezés ugyanakkor sérti az iszlám valóságos szellemét, tartalmát is. Hiszen mi muszlimok nem imádjuk Mohamedet (Allah dicsérete és békéje legyen vele), sem más teremtett lényt. Mint azt fentebb kifejtettük, hitünk szerint csak Allahot, az Egyedüli Istent lehet imádni.

Azok, akik „mohamedánnak” nevezik az iszlám követőit, és az iszlám vallást (ők tudják miért,) „mohamedizmusnak”, helytelenül és hibásan cselekszenek. Mi muszlimok, mindkét szóhasználatot elutasítjuk. Ez a téves elnevezés ugyanis azt sugallja, hogy egy halandó teremtmény után kapta a vallás a nevét, nevezetesen Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) után, és az iszlám nem több mint bármelyik más az emberek által kitalált „izmus”, mint például a szürrealizmus, a germanizmus vagy a marxizmus. A másik gond, ami e téves elnevezésből származik, az, hogy a kívülállók azt hihetik, hogy a muszlimok, akiket „mohamedánoknak” neveznek, Mohamed (Allah dicsérete és békéje legyen vele) imádói és úgy hisznek benne, mint például a keresztények Jézusban (béke legyen vele). Ez az elnevezés azt sugallhatja, hogy e vallást Mohamed (Allah dicsérete és békéje legyen vele) találta ki, és nevét alapítójától kapta. Ez óriási tévedés és félrevezetés, hiszen az iszlám nem egy egyszerű „izmus”, nem egy emberi kitaláció. A muszlimok nem úgy tekintenek Mohamedre (Allah dicsérete és békéje legyen vele), mint például egyes művészeti irányzatok (például a dadaizmus, a futurizmus, az impresszionizmus), vagy a marxisták a vezetőjükre.

Mi muszlimok meg vagyunk róla győződve, hogy minden ember vele született istentudattal³⁵ jön a világra. Isten a teremtés során minden teremtménye természetévé teszi a jóságra, a kegyességre és az Allah, az Egyedüli Isten megismerésére irányuló törekvést. A teremtmény környezete, neveltetése és életkörülményei azok a tényezők, amelyek megerősítik, vagy elhomályosítják ezt a törekvést. A Korán szerint: „*Aki jóra valóan cselekszik az a maga hasznára [teszi], és aki rosszat tesz, az a maga kárára [cselekszik]. A te Urad nem igazságtalan a szolgálóival szemben.*”³⁶

Arra vonatkozóan, hogy az iszlám és a nyugati civilizáció gyökerei közösek, egy másik példa, hogy a muszlimok igen nagyra értékelik Jézust (béke legyen vele), s az ő anyját, Máriát. Jézus anyja, az iszlám vallásban a legjobban tisztelt nők közé tartozik, ártatlansága, jámborsága, és Istennek való elhivatottsága miatt. A muszlimok hite szerint Jézus fogantatása Mária méhében csoda volt, mivel Mária érintetlen nő volt.³⁷ A Korán elmondja, hogy Mária Jézust szüzen hozta a világra, és úgy beszél Jézusról, mint Isten szaváról, vagyis: *Jézus példázata olyan*

31 Korán, 67:2

32 A muszlim az iszlám vallás követőjének neve helyesen. Az idegen eredetű (műszulmán, muszlimán) muzulmán, továbbá a mohamedán név használata helytelen, tehát mindenképpen kerülendő! Az egyes orientalisták által használt mozlím, moszlim régies változat, illetve a moszlem pedig, mivel az arab muszlim szó rossz kiejtéséből, elferdítéséből származik, ugyancsak helytelen.

33 Hegyi Klára: Muszlimok Magyarországon. História - 1983/056 = <http://www.tankonyvtar.hu/historia-1983-056/historia-1983-056-081013-20>

34 A Korán a muszlimokat „középen álló közösségnek” nevezi, és ezzel a „közepességgel” válnak az iszlám vallást helyesen követők a legjobb emberekké.

35 A vele született istentudat, vagyis fitrah, azt a tudást jelenti, hogy az Egyedüli Isten (arabul Allah) a Teremtő.

36 Korán, 41:46.

37 A Korán 19. szúrája a Marjam (magyarul Mária) nevet viseli, ami mutatja, hogy életének tanulságai mennyire fontosak a muszlimok számára.

Allahnál, mint Ádámé, porból teremtette őt, majd így szólt: „Legyél! És lett.” Jézusnak, mint Allah küldöttének sok csoda adatott meg, de ő világosan kijelentette, hogy mindez nem az ő sajátja, hanem a Teremtő Istentől származik.

Ugyanakkor hiszünk abban is, hogy Mohamed (Allah dicsérete és békéje legyen vele) Isten utolsó prófétája és küldötte, nem az iszlám megalapítója, hanem annak lezárója volt. Vele jött Isten üzenetének átfogó, teljes és végső formája. Az ő feladata volt, hogy az előző prófétákat igazolja és kijavítsa azt, amit tanításaikban az emberi fondorlat meghamisított. Küldetése nemcsak az arabokhoz, hanem minden néphez szól és minden időre érvényes!

Miben hisznek még a muszlimok? Hiszünk Allah angyalaiban,³⁸ és hiszünk a Könyvekben,³⁹ az Ó- és Újszövetség isteni eredetében. Elvetjük azonban azok néhány részét, mert azok nem hű megfelelői annak, amit Allah az iszlámban kinyilatkoztatott, hanem emberi kéz beavatkozására utalnak.⁴⁰ Hiszünk még a halottak feltámadását a világ végén; hiszünk az Ítélet Napban és a Mennyben vagy a Pokolban letöltendő örök életben.

Noha úgy hisszük, hogy Allah mindenható, és Neki van rendelve az egész teremtett világ; ugyanakkor azt valljuk, hogy Allah az embert szabad akarattal, választási- és cselekvőképességgel áldotta meg,⁴¹ és ezért Allah teljesen igazságosan teszi erkölcsileg felelőssé őt azért, amit életében tesz.⁴² Az iszlám azt tanítja, hogy a tetteinkért való felelősség terhét senki sem vállalhatja át a másiktól. Szabad akaratának megfelelően mindenki követhet el kisebb-nagyobb hibákat, bűnöket.⁴³ A nagy bűn⁴⁴ az, ami (majdan) büntetést von maga után. Például az okatlan emberölés,⁴⁵ a lopás, a paráznság,⁴⁶ a szülők elhanyagolása, a csalás és a rosszindulat... A döntés Allah kezében van. Ha akarja (most vagy később) megbünteti, s ha akarja, megbocsát neki. Erről tanúskodik a következő Korán idézet is: *„Allah nem bocsátja meg, hogy [más isteneket] társítanak mellé. Ami [vétek] ez alatt van, azt megbocsátja annak, akinek akarja...”*

Mi muszlimok úgy véljük, hogy az Egyedüli Istent illeti a dicséret és köszönet, hogy az iszlámot – a vallásunkká tette, abban a végső formában, ahogyan azt a Próféta Pecsétje,⁴⁷ Mohamed (Allah dicsérete és békéje legyen vele) ránk hagyta, kötelességünké téve, hogy ugyanúgy adjuk azt tovább, mentesen minden emberi átalakítástól, változtatástól.

Erős, hiteles hagyományként maradt ránk, (El-Arbad bin Szarija szerint): *„Allah Küldötte olyan világos és vitathatatlan szavakkal intett bennünket, hogy a szemek belekönnyeztek, és a szívek beleremegtek, majd azt kérdeztük tőle, óh, Allah Küldötte, ez az intés egy elbűcsúzós emberé, hát mivel bízol meg bennünket? Ő azt mondta: – Világos és vitathatatlan érvek*

38 Az angyalok Isten teremtményeinek egyik csoportja, akik fényből lettek teremtve. Láthatatlan világban élnek, és életük minden pillanatában Allahot szolgálják, őt magasztalják. A muszlimok hite szerint minden embernek két külön angyala van, akik a cselekedeteit feljegyzik.

39 A Tórárt, (al-Taura), a Zsoltárt (al-Zabúr), az Evangéliumot (al-Indzil) és a Koránt, isteni kinyilatkoztatásnak tekintik az iszlám. Sőt az előbbiekről azt is mondja, hogy már azokban benne foglaltatik Mohammed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) személyleírása és küldetése is.

40 A Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) közvetítésével megismert vallás, és a korábbi próféták által például a zsidóknak, illetve a keresztényeknek leküldött kinyilatkoztatásokat illetően nem az alapelvekben van a különbség, hanem abban, ami ezekre az évszázadok-évezredek során ráakodott. Ilyen például Jézus személyének felfogása: A korai keresztények jó része még nem tartotta Jézust Isten fiának. Vagy például a pápaság intézményének megerősödésével kialakult, a pápa és az egyházfők tévedhetetlenségét hirdető tan, illetve a gyónás-feloldozás, az eredendő bűn tana, továbbá a szentek közbenjáró szerepéről szóló tanítás... De ezeknek a kinyilatkoztatásokra „ráakodott” dolgoknak a következménye az is, hogy a keresztényeknek ma nincs igényük rá, hogy olyan országban éljenek, ahol a szent könyvekben lefektetett törvények (vagyis Allah akarata, parancsai) alapján kormányoznak. Igaz, hogy néhányan például saját családjuk, vagy kisebb közösségeik keretein belül igyekeznek megvalósítani azokat az értékeket, amelyekben „hisznek”, de a nagyobb társadalmi körben zajló igazságtalanságokat – például az erőszakot, a mások kizsákmányolását, eltiprását, sőt a módszeres népirtást is – tétlenül és egyetlen hang nélkül nézték, nézik végig...

41 Vagyis, Isten az embert ellátta a gondolkodás és a megértés képességével, és lehetőséget adott neki, hogy különbséget tegyen a jó és a rossz között.

42 Mindemellett az is igaz, hogy Allah az ember születése előtt dönt annak sorsáról. Az ember élettörténetét az [anya]méh angyala írja meg akkor, amikor a születendő gyermek még csak négyhónapos magzat. Az angyal azt a parancsot kapta Allahtól, hogy írja meg a táplálékát, élete történetét, hosszát és azt, hogy a Paradicsomba, vagy a Pokolba jut-e. Ennek a bizonyítéka: „A negyven hagyomány” című hagyománygyűjtemény 4. hagyományában található. (Al-Bukhári és Muszlim hagyománya)

43 Az öröklött, vagy eredendő bűn fogalmát az iszlám nem fogadja el. A Korán szerint (30:30) ugyanis, mindenki a tisztaság természetes állapotában születik (fitra). Bármivé válik is egy ember a világra jötte után, az a külső tényezők befolyásának eredménye.

44 A bűnnel, a bűnökkel kapcsolatban két dolgot fontos megjegyezni. Az egyik, hogy a bűnös gondolat, szándék, vagy rosszindulat bocsánatos bűnnek számít mindaddig, amíg valaki ki nem mondja, vagy meg nem cselekszi őket. A bűnöknek – egy hadisz szerint – három fajtája van. 1) Amit Allah soha nem bocsát meg (ha úgy hal meg valaki); ez a sirk. 2) Amit Allah nem hagy csak úgy elszámoltatás nélkül: ilyen az, amikor egy másik embernek akarattal okozunk kárt (pl. emberölés, lopás, becsületesítés, jogaitól való megfosztása stb.). 3) Amit Allah megbocsát(hat), ha úgy akarja: ilyenek azok a bűnök amivel „csak” magának árt az ember.

45 Az iszlám szerint az, ha valaki jogtalanul megöl egy embert olyan, mintha az egész emberiséget pusztítaná ki. (Lásd: Korán, 25:68.)

46 A paráználkodás, és a házasságtörés (a zina) a legnagyobb bűnök közé tartozik az iszlámban.

47 Mohamed (Allah dicsérete és békéje legyen vele), az Egyedüli Isten, Allah utolsó prófétája és küldötte volt. Vele jött le Isten üzenetének átfogó, teljes és végső formája. Az ő feladata volt, hogy az előző prófétákat igazolja és kijavítsa azt, amit tanításaikban az emberi fordulat meghamisított. Ezért nevezzük őt a Próféta Pecsétjének. Vagyis, ő semmiképpen sem tekinthető az iszlám első prófétájának, hanem az utolsó; nem az iszlám megalapítója, hanem annak lezárója.

birtokában hagylak itt benneteket, (tanítást és vallási alapokat hagytam nektek), csak a pusztulásába igyekvő ember tér el ezektől. Aki megéri, az tömérdek nézeteltérést lát majd, ezért ragaszkodjatok szunnámhoz,⁴⁸ (életmódomhoz), és az utánam következő kalifák (a helyembe lépők) szunnájához. És vigyázzatok, kerüljétek el a vallási újításokat, hiszen minden újítás kitaláció, és minden [emberi] kitaláció, tévelygésbe visz!”⁴⁹

Az iszlám vallás egyértelműen kimondja és tisztázza azt, hogy az Isten egyedüliségéről és minden emberi rassz testvéri kapcsolatáról szóló üzenet az az eredeti hír, amelyet az Egyedüli Isten, Allah az emberi történelem kezdete óta minden prófétával és vallással a földre küldött. Az emberek azonban megváltoztatták ezt az eredeti tanítást, és számos, egymás ellen áskálódó szektát, vallási csoportot alakítottak ki, egyházakat és vallási köntösbe bújtatott szervezeteket, újabb és újabb ideológiákat hoztak létre. Különböző elméleteket gyártottak,

filozófiai irányzatokat, eszmerendszereket alakítottak ki. Mindezt azért, hogy az isteni igazságról eltereljék a figyelmet, ellentéteket szítsanak a népek, a nemzetek és az egyes emberek között.

Az iszlám mind a mai napig őrzi az Isten egyedüliségéről és az emberek testvériségéről szóló tanítást. Arra törekszik, hogy ezt az igazságot mindenkinek átadja, de egyúttal tiszteletteljes és toleráns is maradjon minden istenhittel és azok híveivel szemben, amelyek az iszlámmal együtt az egy és egyedüli istenben való hitet vallják.

A történelem során – gyakran évszázadokon keresztül – félremagyarázták, félreértették a vallást. Néhányan kizsákmányolásra, elnyomásra használták, ürügyként szolgált az előítéletességre és üldözésre, az üldöztetésre. Míg mások például egyes királyok, államfők, vagy diktátorok, hatalmuk és uralkodásuk megszilárdítására használták. A vallás nevében

⁴⁸ A szunna arab kifejezés, szó szerinti jelentése olyan szokás, gyakorlat, megszokott eljárás, cselekedet, szabály vagy használat, amelyet a hagyomány „szentesít”. Az iszlámban a szunna kifejezés Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) mondásait, cselekedeteit és szokásait jelenti. A próféta szunnájának gyűjteményét pedig hadisz-nak, vagy hadiszok-nak nevezük.

⁴⁹ Ahmed hagyományozta.

értelmetlen háborúk robbantak ki, a gondolkodás szabadságát és lelkiismeretet elnyomták, a tudományt szabályosan üldözték, az egyén jogát a fejlődéshez, a megismeréshez megtagadták, és az embert magasztos és tiszteletreméltó mivoltában megalázták. A vallás nevében elkövetett igazságtalanságok úgy nyertek büntetést, hogy maga a vallás, a vallási tudat szenvedett miatta hiányt: *Újra és újra megjelent a világban a hitetlenség, a vallásos emberek kirekesztése, megkülönböztetése, üldözése, az iszlámellenesség.*

Napjainkban sok vallásos szervezet, egyház, felekezet van a világon és mindegyik az egyetlen, igaz vallást akarja bemutatni. Sokféle tanítás van, amelyről azt tartják, hogy Isten azért küldte, hogy megtanítsa az embereket a helyes útra. De ezek a tanítások ellentmondanak egymásnak és az emberek között nézeteltérésre adnak okot, heves indulatokat keltenek, ahelyett, hogy testvérré tennék az embereket az Egyedüli Isten, Allah színe előtt.

Mi muszlimok azt mondjuk: az iszlám vallás a legtágabb értelemben véve egyedülálló és felülmúlhatatlan. Elsősorban azért, mert Istentől jött, hogy megmutassa az emberiségnek a helyes utat. Másrészt azért, mert az ember természete és legfontosabb szükségletei általában ugyanazok minden időben, minden korban. Ez a felfogás arra a következtetésre vezet bennünket, hogy: egyetlen igaz vallás jött, az egy, ugyanazon Istentől, amely az emberiség mindenkori problémáira választ ad. Ez az igaz vallás az iszlám. Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele), Ábrahám, Mózes és Jézus (béke legyen velük) követői egyaránt muszlimok voltak. Az iszlám volt, és folyamatosan lesz, Isten egyetemesen igaz vallása, mert Isten egy és változatlan, és mert az emberi természet és az emberi szükségletek ugyanazok – időtől, helytől, rassztól, kortól és minden mástól függetlenül.

Az iszlám nem csak spirituális és intellektuális szükségletnek tartja a vallást, hanem szociális és univerzális szükségletnek, szükségletnek is. Mi muszlimok azt állítjuk: a vallás nem arra való, hogy megtévessze az embert, hanem arra, hogy vezesse őt. Nem arra, hogy megalázza; hanem, hogy erkölcsileg felemelje. Nem arra, hogy elnyomja; nem arra, hogy megterhelje. Nem arra, hogy ne engedje kibontakozni a tehetségét; hanem arra, hogy a szabad gondolkodás és a jócselekedetek kimeríthetetlen kincseivel árássa el. Nem arra, hogy korlátozza az embert; hanem arra, hogy a jóság és igazság széles horizontját tárja fel előtte.

Az iszlám vallás megismerteti az embert Istennel, csak úgy, mint önmagával és a világegyetemmel. Ez nem a vallás szerepének leegyszerűsítése, hiszen amikor a vallás céljait vizsgáljuk, azt látjuk, hogy az őszinte hit egyaránt kielégíti az ember szellemi és mérsékelt anyagi szükségleteit. Az őszinte hit megoldja lelki problémáit és komplexusait, kifinomítja ösztöneit és törekvéseit, fegyelmezi vágyait és egész életét helyes kerékvágásba tereli. Ám az iszlám vallás számunkra ugyanakkor azt is jelenti, hogy fejleszti tudásunkat Istenről, a Legmagasabb Igazságról, és saját magunkról. Tájékoztat bennünket az élet titkairól, az ember természetéről, és arról, hogy hogyan kell bánni vele. Az iszlám tanít bennünket a jóról és a gonoszról, a helyesről és a helytelenről. Az iszlám megtisztítja a lelket a gonosztól, megszabadít a kétségbeeséstől, és egyenessé teszi a jellemet, szilárdítja a meggyőződést.

Mindez természetesen csak akkor elérhető az ember számára, ha hűen betartja az Isten által elrendelt szellemi kötelességeket és fizikai szabályokat, amelyeket az iszlám vallás bemutat. *Nem tesz hozzá, és nem vesz el belőle semmit!* Az iszlám legfőbb értéke a változatlanságában, a megváltoztathatatlanágában van. Ezért áll ellent például a napjaink úgynevezett „reform” törekvéseinek. Másként fogalmazva: *amit Isten elrendelt, azt az ember meg nem változtathatja!* Az iszlám vallás ugyanakkor türelemre és reménykedésre is tanítja az embert. Igazságra és becsületességre nevel, azon kívül segít megszeretni a jót, a bátorságot, állhatatosságot, mindent, ami az élet művészetének mesterévé avathat bennünket. Sőt, az iszlám vallás bebiztosít a félelmek és szellemi hiányosságok ellen, biztosítja Isten segítségét és széttörhetetlen szövetségét. Békével és biztonsággal tölti el az embert és életének értelmet ad. Ez az, amit a vallásunk ad az emberiségnek és ez a vallás fogalma az iszlám gondolkodás, a helyes iszlám világnézet szerint.

Az a vallás, amely nem nyújtja ezeket az értékeket, az biztos, hogy nem az iszlám. Sőt, az egyáltalán nem is vallás, csak emberi kitaláció, és bárki, aki tagadja a vallás ezen előnyeit, az nem vallásos vagy istenfélő ember. Isten tökéletes és megmásíthatatlan igazságot mond a Koránban: „*Aki nem az iszlám, hanem más vallás után vágyakozik, attól az nem fog elfogadtatni és a túlvilágon a kárvallottak közé fog tartozni.*”⁵⁰

Az iszlám vallás követői az elmúlt századok során számtalan kulturális értéket hoztak létre. Ezek közül a muszlimok által létesített mecseteket, dzsámikat, fürdőket szinte mindenki ismeri. De kevesen gondolnak arra, hogy a muszlimok őrizték meg az európai kultúra számos (ma is fontosnak tekintett) civilizációs értékét - például az ókori görög és római bölcsek, történészek munkáit - az által, hogy lefordították azokat arab nyelvre. Vagy, hogy muszlimok voltak a kémia (al-khímia - Dzsabir ibn Hajjan), az orvoslás (Ibn Szína - Avicenna, ar-Rázi), az algebra (al-Khvarizmi), a csillagászat (al-Ferghani - Alfraganus, al-Battáni - Albategnius) és más tudományok (földrajz, térképészet) első jeles képviselői. Az iszlám világ fejlődését az európai népek gyarmatosító törekvései, illetve az azt megelőző keresztes háborúk és az annak nyomán kialakult tartós iszlámellenesség törte derékba.

Amíg az iszlám államok területén élő keresztényeket és zsidókat a Korán előírásainak megfelelően „a könyv népének”, tehát „védett kisebbség”-nek (ahl al-dimma) tekintették, a muszlimokkal szemben sohasem érvényesült a vallási türelem. Európa kezdettől fogva elutasította az iszlám vallást és tagadta, hogy annak bármi köze lenne, korábban a zsidókhoz és keresztényekhez érkezett kinyilatkoztatásokhoz. A keresztény-muszlim kapcsolatok első századai során az európaiak legfőbb ellenségüknek tekintették az iszlámot, amit eleinte nem is próbáltak magyarázni, megérteni. Mai szóval élve, élből elutasították. Később, pedig egyfajta keresztény eretnekségként értelmezték, kezelték.

Például *Damaszkuszi János* (meghalt: 750), aki írnok volt a muszlim uralkodók udvarában, rájött, hogy a Koránban sok bibliai személy neve megtalálható. Ennek következtében úgy vélte, hogy a Próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) saját maga állította össze a Korán szövegét, annak a tudásnak a birtokában, amit előzőleg a Bibliából szerzett. A középkori Európában „fáradhatatlanul” kutatták az Ótestamentumban a muszlimok – vagy ahogyan akkoriban elődeinket nevezték – a szaracénok eredetét.⁵¹ Ennek az lett az eredménye, hogy a muszlimokat bizonyos bibliai történetek alapján szembeállították a keresztényekkel, és egyértelműen hitetleneknek nyilvánították. Más európaiak, a bibliai történetek helyett, a bibliai próféciákat vették alapul. Ennek következtében az iszlám vallásban keresztényellenes, baljós összeesküvést láttak, illetve az iszlám felbukkanását, mint a közelgő világvégét magyarázták,⁵² és ennek megfelelően mozgósították katonai erőiket, a keresztes hadjáratokban.

A keresztény európaiak e sajátos felfogásában gyökerező nézetei az iszlámról egy meglehetősen torz és abszurd képet alakítottak ki a nyugati gondolkodásban. Ez a kép az egész középkor folyamán, illetve egészen napjainkig fennmaradt. A történészek, a kutatók egy része ezt a jelenséget azzal magyarázza, hogy a keresztények az iszlámról, mint vallásról és civilizációról szinte semmit sem tudtak. Egyes vélemények szerint a tudatlanság abban gyökerezett, hogy kizárólag a Biblia alapján próbáltak magyarázatokat kitalálni. Mivel a korai és későbbi történetírók az iszlámot alapvetően hamis vallásként, sőt keresztény eretnekségként értelmezték, nem voltak érdekeltek abban, hogy az iszlámról tényeket és első kézből származó értesüléseket szerezzenek.

Ezen az sem változtatott, hogy a középkori Európa területén, Magyarországon kívül, a spanyol félszigeten és Szicíliában is éltek a keresztényekkel együtt muszlimok, illetve a keresztes háborúkban részt vevők számára más közvetlen lehetőség is nyílt az iszlám vallás

50 Korán, 3:85.

51 Állítólag egy koraközépkori észak-európai tudós, Biblia-kutató, név szerint Beda Venerabilis (meghalt: 735) vitte be a köztudatba a muszlimoknak a szaracénokkal történő azonosítását.

52 Ennek az elméletnek a kidolgozója például Eulogius, Toledó püspöke volt (meghalt: 859).

megismerésére, tanulmányozására. A kereszteseket azonban nem érdekelte a muszlimokkal és vallásukkal kapcsolatos pontos értesülések összegyűjtése, közreadása, holott hosszú időn keresztül a muszlimok szoros közelségében éltek, és széles körű katonai, diplomáciai, társadalmi, valamint kereskedelmi kapcsolataik is voltak velük.

Európa nagy része tehát nem ismerte, és sokáig nem is akarta megismerni a legalapvetőbb iszlám tanításokat. Ezen a Korán 1143-ban történt latinra fordítása sem sokat változtatott. *Robert of Ketton* munkája: „A szaracénok törvénye, melyet Alkoránnak neveznek” címmel jelent meg. Majd a fordítás felhasználásával, a 12. században Petrus Venerabilis készített egy összefoglalást az iszlámról, „Az egész szaracén eretnokség lényege” címmel. Ez állítólag mentes volt (?) azoktól, a megalapozatlan és abszurd tévképzetektől, amelyek a korabeli Európában elterjedtek. Mindez persze nehezen hihető, hiszen a 15. század végére az iszlámról alkotott keresztény nézetek - amelyeket a Római Katolikus Egyház is támogatott - még mindig rendkívül eltorzított, a tájékozatlanságon és a képzelődésen, a megalapozatlan képzelgéseken alapuló képet eredményezett. Elsősorban bírálni és elítélni igyekeztek az iszlámot, mint egy olyan jelenséget, amely valamiféle „ördögi dolgot” jelenített meg számukra. Ilyen körülmények között - iszlámellenes céljaiknak megfelelően - inkább álltak készen a szükséges bizonyítékok kitalálására vagy elképzelésére, mintsem, hogy megfelelő magyarázatokra törekedtek volna.

Ezek a középkori nézetek lényegében napjainkig központi, és meghatározó szerepet töltek be az európai gondolkodásban. Ennek a nézetnek több fő sajátossága is volt, illetve van napjainkban is. Például, hogy az iszlám vallása hamis és az igazság szándékos elferdítése. Vagy, hogy az iszlám az erőszak és a kard vallása. Illetve, hogy az iszlám a saját vágyak kielégítésének a hite, továbbá, hogy Mohamed próféta az Antikrisztus (sic!). Ezeknek a középkori nézeteknek felhasználásával, felmelegítésével jött létre, az iszlámellenesség napjainkra jellemző új „doktrínája”, amely a vallásuk megváltoztathatatlanságához ragaszkodó hívőket fundamentalistáknak, a szabadságjogaikért, vagy éppen országuk megszállása ellen küzdő muszlimokat terroristáknak nevezi. E muszlimellenes szemlélet jegyében születtek meg és láttak napvilágot például, a Mohamed prófétát kigúnyoló karikatúrák, kiprovokálva ezzel az iszlám világ dühét és tiltakozását.

A Római Katolikus Egyház csak hosszú idő után, 1965-ben a II. Vatikáni Zsinaton ismerte el az iszlám vallást.⁵³ A világi hatalmak viszont mindmáig adósak egy hasonló gesztussal. Sőt, vannak olyan országok, ahol korlátozzák a muszlimok valláshoz való jogait, például tiltják a nők – az iszlám előírásainak megfelelő öltözködését – kendő viseletét. A vallási diszkriminációt jelzi, hogy egy katolikus apáca nyugodtan sétálhat főként, egy zsidó rabbi fejéről sem veszik le a sapkát, míg a muszlim nők kendőviseletének jogát egy olyan iszlám hagyományokkal rendelkező államban is megkérdőjelezzik, mint Törökország!

Az iszlám vallás – mint komplex társadalmi jelenség – az emberiség közös kulturkincse, amely – mint korábban részben már utaltunk rá – az elmúlt századok során számos értékkel gazdagította az emberiség közös civilizációs örökségét. E közös kulturális kincsünk, örökségünk kis szeletkéje a magyarság és az iszlám kapcsolatának története. Könyvünkben, a továbbiakban ennek feltárásával, bemutatásával foglalkozunk. Bemutatjuk, hogy mikor és hol találkozott először a magyarság az iszlámmal, milyen hatással volt őseink gondolkodására, államszervező, katonai-, és gazdaságpolitikai tevékenységére e vallás ismerete. Példákkal bizonyítjuk, hogy magyarsághoz a Kárpát-medencében való megtelepedés előtti időszakban, majd a honfoglalás után csatlakozott muszlim népek milyen jelentős szerepet játszottak az államalapításban, az ország határvédelmében, függetlenségének megteremtésében,

⁵³ A korabeli megítélés szerint: „Az egyház nagyrabecsüléssel tekint a muszlimokra. Ők az élő és örökkévaló egy Istent imádják, a könyörülőt és mindenhatót, a mennynek és a földnek teremtetjét, aki szólott az emberekhez. Teljes szívvel akarnak hódolni megmagyarázhatatlan rendelései előtt is, így hódolt meg Isten előtt Ábrahám, akiben szívesen látják a muszlimok is hitük forrását. Jézus istenségét nem ismerik ugyan, de őt prófétaként tisztelik. Szűz anyját, Máriát is magasztalják, sőt olykor áhitattal fohászoknak hozzá. Várják továbbá az utolsó ítélet napját, amikor Isten feltámaszt minden embert, és érdeme szerint megítéli. Ennél fogva fontosnak tartják az erkölcsös életet, Istent pedig főként imával, jótékonyssággal és böjttel tisztelik.” (Adorján Imre: Boldog istenként élni. Az iszlám misztika, a szűfizmusz az anatóliai török népi vallásban. Barnaföldi Gábor Archivum, Budapest 2000.)

megtartásában. Bemutatjuk, hogy a magyarországi muszlimok századokon át, hogyan segítettek (katonai, gazdasági, kereskedelmi) tevékenységükkel a királyi hatalom megőrzését, megszilárdítását.

A magyar királyság, a Kárpát-medence egészét magában foglaló Nagy Magyarország, mindaddig erős és független állam tudott maradni, amíg az eltérő kultúrájú, vallású népek megőrizhették eredeti értékeiket, hitüket. Az iszlámmellenes törvények, és a keresztény egyház hittérítési törekvései, nemcsak a muszlimok életfeltételein változtattak, de magát az országot is meggyengítették, sebezhetővé, kiszolgáltatottá, végső soron az idegenek befolyási területévé, gyarmatává tették. A „pogány” múlt eltörlése, a keleti származás eltitkolása, előbb a latin majd a német államnyelvvé tétele, a történelmi tudat megmásítása gyökeretelenné tette a magyar nemzetet. Ez a tragikus „tévedés” vezetett a királyság hatalmának folyamatos gyengüléséhez, az első, majd a második világháborús vereséghez, végső soron ennek köszönhető a trianoni országvesztés, a kommunista diktatúra, a liberális eszmerendszer elterjedése, a jelenlegi nagyarányú népességfogyás, a csőd közeli gazdasági helyzet... Minden, ami rossz és kiábrándító a mai Magyarországon!

Vajon nem kellene-e alaposabban elgondolkodnunk azon, amit Bakay Kornél régészprofesszor (akinek kutatási területe a magyar őstörténet és a középkor) kérdez és fejteget: „Szabad-e hát beletörődnünk, hogy iskoláinkban úgy tanítanak ma is történelmet, hogy a tanárok nem a kárpát-medencei Magyarország térképét függesztik a falra, fekete vonallal belerajzolva a megcsonkított országrészt? Megérthetjük-e múltunkat, ha nem tudjuk: hogy a politikai-hatalmi szempontból most nem hozzánk tartozó területek és annak magyar lakói is szerves részei örökségünknek? Most ugyan nem a miénk a Kárpátok töménytelen fémkincse, sója és a szénbányák zöme, az erdőrengetegek végtelenjei, de a miénk lehet az a tudat, hogy *Kelet Népeként* onnan jöttünk, ahonnan a Nap is jön s nekünk az a küldetésünk, hogy harcoljunk a sötétség ellen, a fejlett nyugat civilizációs mérgei ellen és megmaradjunk itt a Kárpát-medencében, ahonnan 1100 esztendeje el akarnak bennünket űzni, a minket nem szeretők...”⁵⁴

54 Bakay Kornél: A magyarság múltja és jövője a Kárpát-medencében. In. Kapu 15/2002/4. szám, 19-21.

1. Könyv

**ELTITKOLT
TÖRTÉNELEM**

Muszlim források a magyarok őseiről

*Magasztaltassék Allah,
akinek kezében van a mindenek országlása,
és akihez visszatérétek léssen!*
(Korán, 36:83)

A magyarságnak az iszlám világgal való kapcsolata már a magyar őstörténetben kimutatható. A magyarok ez szerint már akkor találkoztak muszlimokkal, amikor még a Fekete-tenger és az Azovi-tenger északi partvidékén, Levédiában laktak. Már a 7. században fogadtak követeket a kalifáktól, s jártak közöttük muszlim kereskedők is. Később, pedig közvetlen szomszédsági és szövetségi viszonyba is kerültek muszlim (arab, török, illetve iráni nyelvet beszélő) népekkel. A korabeli bizánci forrásokon kívül tehát az arab és a perzsa történészek, utazók beszámolóiból is képet alkothatunk elődeink életéről és szokásairól.⁵⁵ Ezek a leírások egészen mások, mint a nyugatiak, aminek elsődleges oka, hogy a muszlim szerzők előítéletek nélkül, többnyire személyes tapasztalataikat, benyomásaikat felhasználva vetették papírra ismereteiket.

A magyarok őseiről tudósító keleti források, például az arab nyelven készült korabeli leírások, a hazai közvélemény előtt kevésbé ismertek és nehezen hozzáférhetők. Sajnos – ideológiai okoknál fogva⁵⁶ – a magyarság eredetére, a magyarok őseire vonatkozó írott forrásoknak eddig csak kis részét fordították le magyarra és adták közre, pedig állítólag csupán a forrásmunkák alapján is szépen felvázolható lenne népünk őstörténete. A kevés közreadott forrásmunkát pedig „szövegkritika” címén elferdítették, és az éppen időszerű ideológiának megfelelően magyaráztatták. Tették ezt abból a felismerésből, hogy aki uralja a múltat, kézben tartja a jelent és formálja a jövőt is. Legjobban a magyar ember számára „legszentebb” nemzeti krónikáinkat degradálták, mondván, hogy azok tudatosan eltorzították és elferdítették az igazságot.⁵⁷

Az előbbi egyenes következménye, hogy a Magyarországon megjelent őstörténeti munkák többsége csak érintőlegesen, vagy áttételesen foglalkozik azzal, hogy a muszlim források mit írtak.⁵⁸ A régi szövegek megértését, hiteles tolmácsolását ezen kívül az is nehezíti, hogy hazánkban kevés az olyan sokoldalú szakember, aki egyaránt jól ismeri az arab, a perzsa, illetve a régi török nyelvet és írást, továbbá jártas az iszlám vallás tudnivalóiban is. Valószínűleg ezért tapasztalhatjuk azt, hogy az ilyen tárgyú könyvek java része – elferdítve az igazságot – muszlimok helyett például „pogány” magyarokról beszél, vagy magyarrá lett keleti népekről tesz említést. Pedig, amint azt például *László Gyula* könyvében olvashatjuk,⁵⁹

⁵⁵ Fehérvári Géza: Az iszlám művészet története. Bp., 1988

⁵⁶ Ezzel kapcsolatban nagyon találóan jegyzi meg például egy másik írásában Bakay Kornél, hogy bizonyos „tudósok” nagyhatású fegyvere a megbélyegzés volt és maradt. Mindazokat, akik a magyar régmúlt felé fordultak, igyekeztek (igyekeznek) nyomban lehetetlenné tenni, kirekeszteni, megbélyegezni, rájuk sűtve, hogy „pótcselekvők”.

⁵⁷ <http://www.istvandir.kiszely.hu/ostortenet>

⁵⁸ A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Sajtó alá rendezte: Györfly György. (Munkatársak: Czeglédy Károly, Harmatta János, Horváth János, Kakuk Zsuzsa, Knieza István, Moravcsik Gyula, Németh Gyula és Paizs Dezső.) Gondolat Kiad. 1986. (Például e jegyzetekkel, időrendi mutatóval, gazdag bibliográfiával ellátott, kevésbé tudományos igényű mű is foglalkozik a témával.)

⁵⁹ László Gyula: Múltunkról utódainknak. Püski Kiadó Bp., 1999. II. köt. 656. old.

muszlim források, mint nagyhatalmú, lovas katonanépet írnak le a magyarságot és sok más figyelemre méltó dolog is kiderül a „keleti” forrásokból.

A téma kutatójának persze azzal is számolnia kell, hogy a magyarságnak Európában való hirtelen megjelenése és eredetünk ismeretének hiánya azt eredményezte, hogy az arab-, a görög-, a latin-, a szláv- és egyéb nyelveken író szerzők a magyarokat más-más névvel illették. Türk (eredetileg truka, majd türkü) néven jelennek meg a magyarok például 904-ben VI. (Bölcs) Leó bizánci császárnál, 1075-ben Ibn Hajjánnál, al-Bakrínál és sok más muszlim forrásban. Ez azt bizonyítja, hogy a magyarokat elsősorban török népnek tartották. A magyarok másik elnevezése: Az onogur, ungar, hungarus, ungri, hungri név az onogur („tíz lovas”), azaz tíz törzsből álló népet jelentő névből származik. A madzsar nevet 930 táján Ibn Ruszta, a 982-983 között készült *Hudúd al-álam* című arab munka és 1050-1053 között Gardézi használja. A kutatók szerint a madzsar (vagy egy másik írásmód szerint: madzsagar) elnevezés a türk származású kazároknál a magyarok elnevezésére használt népnév volt. A magyar népnév ebben a formában, amely a magyarok önelnevezése viszonylag későn jelenik meg.⁶⁰

ISZLÁM DINASZTIÁK A 8–11. SZÁZADBAN

Közvetve érdekes megjegyezni, hogy néhány évtizeddel ezelőtt a Káma-torkolat környékén magyar vonatkozású sírkövet találtak. A jelentős tárgyi emlékek számító leleten arab írással jegyezték fel, hogy az elhunyt apját „Madzsar”-nak hívták. Ez egy nagyon jelentős lelet, amely egyértelműen bizonyítja, hogy ezt az elnevezést a török és az arab nyelvben egyaránt használták ránk. Mint fentebb idéztük: népnévünk arabul, az erre a nyelvre jellemző három hanggyökös arab szó المجر al-madzsar, megtalálható számos keleti forrásban, régi feljegyzésben.⁶¹ Több szerző szerint viszont a magyar népnév a Megyerrel (Mogyer, Modzsar?) hozható kapcsolatba. Vagyis, mint Krenner Miklós fejtegette egy 1907 október 30-án tartott tudományos ülésen: „A magyarság neve, a törzsfők száma még akkor is »hetumoger«, mikor a törzsek már nyolczan vannak; a kirgiz és turkomán ma is kérdi, hét atyád kicsoda?; a »negyven« a mozlim keleten különös nyomatékú elismerés és a tatárok földjén ma is él a negyven madzsar (kirk madzsar) szállóige.”⁶²

Szkítának egyes bizánci források nevezik a magyarokat, de ugyanezen névvel illetik az európai szerzők a hunokat, az avarokat, a kazárokat, a bolgárokat, a besenyőket, az úzokat, a kunokat, illetve a mongolokat is, tehát így neveznek minden, számukra „igen távolról” –

60 Kiszely István dr. im.

61 Ferenci Demeter: Magyarok nyomában. Váci Polgár. 2004. szeptember.

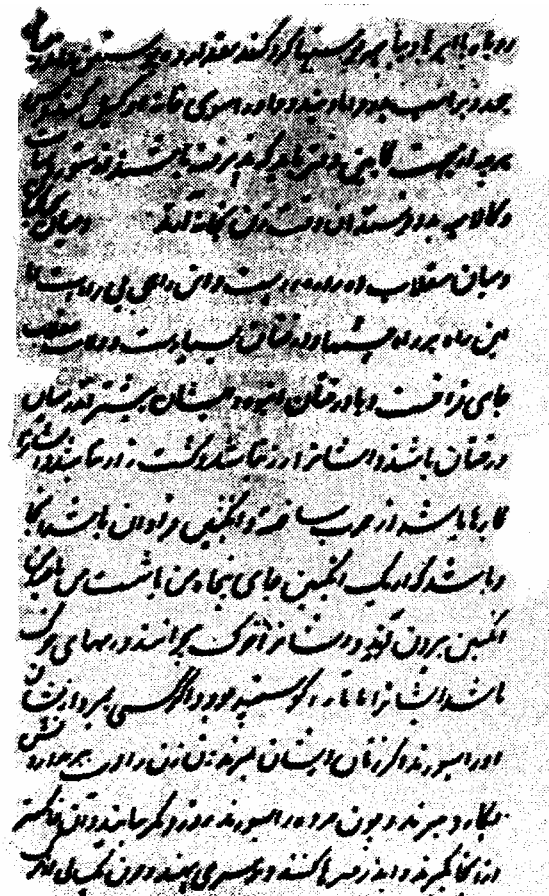
62 Krenner Miklós: Árpád és népe. Erdélyi Múzeum, 1908. Új folyam, III = http://epa.oszk.hu/00900/00979/00179/pdf/1908_25_01_001-034.pdf

Belső-Ázsiából – származott, Európába jutott népet. Hunnak a 10. század óta számos bizánci forrás nevezi a magyarokat, de ezzel a névvel illetik az eftalitákat, az akatírokat, a szabirokat, az onogurokat és a türköket is.⁶³

A muszlim források zöme mind a baskíriai, mind a Magyarországon lakó magyarokat baskír néven is emlegeti. Így a 10. századi *al-Balkhi*⁶⁴ tudósít a magyarokról, akiket ő baskíroknak (vagy baszdzsirtoknak) nevez, azt állítván, hogy két félért is ismer belőlük, a keletieket (akiket Juliánusz barát is megtalált később Magna Hungáriában) és a Kárpátokon túl élő nyugatiakat.⁶⁵ *Isztakri*⁶⁶ és *Ibn Haukal*⁶⁷ is kétféle „baskír népet” különböztet meg: „Kétféle baszdzsird van. Az egyik szorosan az oguzok határánál lakik a [volgai] bolgárok mögött. Mondják, hogy számuk kétezer ember, kiket úgy megvédenek erdők, hogy senki sem tud rajtuk erőt venni. A bolgárok alattvalói. A többi baszdzsird a besenyőkkel határos. Ők és a besenyők türkök és közeli szomszédai a bizánciaknak.”

A neves arab földrajztudós, *Futúh al-Buldán* (Az országok meghódítása című) könyvében a magyarok őseiről is megemlékezik. *Ibn Ruszta*, aki *Al-álák an-nafisza* című hatalmas, lexikonszerű művének hetedik könyvében földrajzi és néprajzi leírásokat ad, értékes adatokat közöl az ősmagyarokról. Munkáját 903-920 között írta, ebben beszámol róla, hogy: „(Ezek) a magyarok szemrevaló, szép külsejű emberek, nagytestűek, vagyonosak és szembetűnően gazdagok, amit kereskedelmüknek köszönhetnek. Ruhájuk brokátból készült. Fegyvereik ezüsttel vannak kiverve és gyöngyökkel berakottak.”

Baszdzsird néven emlegeti *Masz'údi*⁶⁸ is a kalandozó magyarokat; basgird néven említi az 1150-53-ban nálunk időző *Abu-Hámid al-Andalúzi* Magyarországot. Ugyanígy beszél rólunk *Jákút ar-Rúmi* muszlim tudós, geográfus (1179-1229), aki szerint a magyarok „igen vakmerők”. Másrészt leírja, hogy 1220-ban a szíriai Aleppóban találkozott magyarországi muszlimokkal, és megjegyzi, hogy az ország népessége kétféle lakosságból tevődik össze: az egyik a basgird (muszlim), a másik a hunkar (nem muszlim).⁶⁹

63 Kiszely István dr. im.

64 Teljes neve: Abu Zayd Ahmed ibn Szahl al-Balkhi (850-934). A sámisztáni Balkh város szülőltje. Bagdadban tanult, kiemelkedő érdeme, hogy ő készítette az első térképeket. Az utakról és telepekről írt könyve példát szolgáltatott a későbbi munkákhoz is.

65 A magyar honfoglalás kútfői. Szerk. Pauler Gyula és Szilágyi Sándor. Nap Kiadó, Bp. (Az 1900-ban közreadott mű hasonmás kiadása) II. Keleti kútfők. Összeállította, fordította és jegyzetekkel ellátta Gr. Kuun Géza.

66 Teljes neve: Abu Iszháq Ibráhim Ibn Muhammad al-Fáriszi al-Karkhi al-Isztakhrí. A 10. század első felében tevékenykedett, valószínűleg Bagdad volt az a város, ahol találkozott Ibn Haukallal. Információkat cseréltek és egyeztettek térképeiket. Al-Isztakhrí Szamarkandban halt meg, ahol szintén hosszabb ideig élt és dolgozott. 951-952 körül írhatta *Kitáb al-maszálík va'l-mamálík* (Az utak és birodalmak könyve) című művét. Ebben saját utazásaira alapozva tovább fejlesztette al-Balkhi atlaszát. Művét Ibn Haukal folytatta és további kiegészítésekkel látta el. (Klíma László: Finnugor történeti chrestomathia. I.)

67 Neve többféle változatban is ismert. 943-973 között beutazta az egész iszlám világot. Útjai során mindig nála voltak Dzsajháni, Ibn Hordadbeh és Qudama földrajzi munkái, amelyeket összevetett az általa tapasztaltakkal. Műve, a *Kitáb al-maszálík va'l mamálík* nemcsak nevében egyezik al-Isztakhrí művével, hanem lényegében annak az általa szerzett új ismeretekkel kiegészített változata. A mű másik ismert címe: *Kitáb szurat al-ard*, „A föld térképének a könyve”. (Klíma László: Finnugor történeti chrestomathia. I.)

68 Teljes nevén Abu-Haszan Ali ben el-Husszein ben Ali el-Hudseli el-Masz'údi. A bagdadi születésű arab utazó és tudós, a 10. századi arab földrajz- és történelemtudomány jeles képviselője. Születésének időpontját nem ismerjük, azt viszont tudjuk, hogy i. sz. 956-ban hunyt el. Két hatalmas terjedelmű történelmi és földrajzi tárgyú könyvet írt A *Kitáb Muruds el-dzsadahab* című munkájának anyagát részben utazásai alatt gyűjtötte, részben más könyvekből vette át.

69 Napkelet felfedezése. Gondolat Kiad. 1965. Bp. 10. old.

Jelentős forrás *Ubaydallah ibn Hordad(z)beh Szallám tolmács* (842-844) útleírása, *Jakubi* (megh. 946), illetve *al-Hamadani*, aki külön fejezetet szentel a Fekete-tenger északi részének lakóira, *Ibn Fadlan*, aki Kazár Birodalmat írja le. De magyar szempontból a legjelentősebb *al-Dzsajháni* (a 9. század első felében), akinek munkáiból mások is sokan merítettek. *Al-Dzsajháni* a magyarokat, mint önálló politikai hatalmat írja le. Nála olvashatjuk, hogy: „A magyarok a türkök egy fajtája...” Őseinkről, ugyancsak, mint a törökök egy csoportjáról emlékezik meg *Fariszi*, aki szerint a magyarok a „turkok egyik törzse”.

Gardézi (Gardizi) a magyarokról, mint „előkelő török népekről” ír, akik „bátrak, szép külsejűek és jó megjelenésűek. Ruházatuk színes selyem szövetből készült, fegyverzetük ezüsttel bevont, pompát kedvelők. Gyakran rontanak a szlávokra.” *Masz'údi* szerint is „a magyarok a turkok közé tartoznak... négy türk néppel közös ösre vezetik vissza családfájukat... a türkök e négy csoportja Keletről elköltözött...” *Makdiszi* (966) szerint a „magyarok a türkök egy lovas különítménye”, *Hayyan* (megh. 1076) szerint „a magyar félelmetes nép... hét vezér alá tartoznak...” *Hudúd al-Álamnál* pedig ezt olvassuk: „A madzsarik nagyon gazdag emberek... szemrevalók és félelmetesek. Az összes körülöttük lakó pogányokkal háborúskodnak, és a magyarok szoktak győzni...”

Marvazi (1120) őseinkről azt írja: „A magyarok a türkök egy törzse... szemrevaló és szép külsejű emberek és nagy testűek. Vagyonosak és szembetűnően gazdagok, amit elsősorban kereskedelmüknek köszönhetnek...” *Abulféda* (1331) a magyarokat pedig „hunkar” és „basgirt” néven együtt említi.

Sokat megtudhatunk a magyarok életmódjáról is ezekből a „keleti” forrásokból.

Ibn Rusztánál (930 körül) olvashatjuk például, hogy vonulás közben „a magyaroknak sátraik vannak, és együtt vonulnak a takarmánnyal, valamint a zöld vegetációval”, *Ibn Hajján* pedig megjegyzi, hogy az állataikat legeltető magyarok „jurtákban szétszórva élnek”. *Bölcs Leó* bizánci császár szerint „a magyarok lovaikat béklyóba verve sátraik mellett tartják”; a magyarok jurtaikat „türk sátor” néven nevezi. A magyarok sátrát *Jakubi* 891-ben így jellemezi: „a török gubba⁷⁰ (jurta kupola), hajlított bordázatú (mullada'a), ló- és ökörbőrből készült szíjak fogják össze és nemezzel van befedve”.⁷¹

A jurta, „yurt” formában ősi török szó, jelentése: „ház”, „otthon”, „haza”. Ezt, a sátorféleséget az Ázsia középtengelyében húzódó sztyeppeövezet (füves pusztaság) természeti viszonyainak megfelelően a nagyállattartó lovas népek élettapasztalata formálta ki; igényeiknek megfelelően alakult és az ázsiai puszták szélsőséges természeti viszonyaiban tökéletesen megfelelt a célnak. Elterjedése egybeesett a lovak használatával. Ősi és mai előfordulásában a Kínai Nagy Faltól egészen a Kárpát-medencéig ott terjedt el, ahova nagyállattartó népek érkeztek. *Al-Bakri* a 11. században „a magyarok sátrairól és házairól” így emlékezik meg: „a magyar olyan nép, melynek jurtaik vannak... sok lovuk, lábasjóságuk és jó szántóföldjeik vannak...” *Ibn Ruszta* pedig kupola alakú sátráról és kerekded kunyhókról ír.⁷²

A nagyállattartó lovas népek jurtája hengerszerű, teteje csonka kúp - vagy félgömbalakú, a tető közepén kerek nyílás van. Ott szállt ki a füst, de a lyukon világosság is szüremkedett be. A jurtaikat mélyen ásott körcsatorna, azon kívül sánc vette körül. A – mai szóval élve – könnyű szerkezetes építmény felületén, a szél támadó ereje megtört, oldalt kitért. A jurta közepén állandóan tűz égett, így belső tere télen gyorsan felmelegedett, nyáron pedig, mivel a füstlyukon kimenő meleg levegő helyébe alulról hidegebb áramlott, afféle „légkondicionáló”, illetve az egész légteret érintő levegő-kicserélő berendezésnek tekinthető. A jurta anyaga és kialakítása nyáron a forróság, télen pedig a hideg ellen jó védelmet nyújtott. A jurta ajtaja az ősi türköknél és a mi őseinknél egyaránt kelet felé nézett. A viszonylag kis ajtón a küszöböt átlépve csak lehajtott fejjel lehetett közlekedni.⁷³

70 A gubba törökül kubbe, azaz kupola.

71 Kiszely István dr. im.

72 Kiszely István dr. im.

73 Kiszely István dr. im.

Őseink jurtájának berendezésről *Gardizi* tudósít, aki sok szőnyeget, prémet és brokátot említ. A mai értelemben vett asztal a jurtákban nemigen volt, mert az étkezés a földön törökülésben egy kerek tál körül történt, úgy ahogy ez napjainkban is szokás bizonyos muszlim népeknél. Az ételeket az elérhetőség megkönnyítése céljából sokszor kis asztal-féle⁷⁴ emelvényre tették. Fontos berendezési tárgy volt a nagy mennyiségű és mindent letakaró szőnyeg, amely a jurta ajtóval szembeni megemelt, alvásra alkalmas részén volt több rétegben egymásra rakva. Az ágyi részen sok párna volt és nemez - vagy szőrmetakarók, a takarózás céljából. A tűz körül a földön állatbőrök voltak. A jurtaváz felső lécén akasztókampók helyezkedtek el, amelyre a fegyvereket, nyergeket, szíjakat, szerszámokat és az edényeket akasztották fel. A családfő helye az ajtóval szemben a tűzhely mögött volt; az attól jobbra eső rész a férfiaké, a balra eső a nőké volt. A családfő jobbján ült a megtisztelt vendég.⁷⁵

Kiszely István szerint őseink ugyanúgy öltözködtek, mint a szomszédaik, vagyis ugyanazokat az ázsiai ruhadarabokat hordták, illetve azokat fejlesztették tovább, így Európában egyedülálló viselettel jelentek meg. A „művelt” Európa – majd a többi földrészek is – nem a rómaiak és a bizánciak tógáit vagy a germánok szőr- és állatbőr öltözékét, hanem a magyarok viseletét vették át. A kazakból lett az „zakó”, a kazakból és a nadrágból lett az „öltöny”, a háromnegyedes cipőinkből lett a „mokaszin”, a kaftánból lett a „kabát”, a kepenegből (vagy köpönyegből)⁷⁶ lett a „télikabát” és a kalpagból alakult ki a „kalap”. Erről – mint sok minden másról – a „művelt” világ igencsak megfélekedett.

A magyarok jólöltözöttsége messze földön híres volt. *Gardézi* írta 920 táján, hogy „a magyarok ruhája brokát, fegyvereik ezüsttel vannak kiverve és gyöngyökkel berakottak”. A jólöltözöttség őseinknél, annál is inkább feltűnő, mert a jólöltözöttség nemcsak az előkelőkre,

74 Törökül: shepa, vagy juvarlak shepa a neve.

75 Kiszely István dr. im.

76 Ötörök eredetű és ősi belső-ázsiai viselet, ami eredetileg nemeztakaró lehetett, amelyet rossz időjárásor vettek fel.

hanem a szabad harcosokra és a köznépre is érvényes volt. Nem véletlen, hogy a „*Dzsajhání-hagyomány*” több szövege írja, hogy „a magyarok nagyon gazdag emberek”, illetve „vagyonosak és szembetűnően gazdagok”. *Bölcs Leó* császár kiemeli, hogy a magyarok a „perzsa-arab divatot utánozzák”; ezt erősíti meg *Ibn Ruszta* is, aki szerint a „türkök” ruházata *hasonló a muszlimok ruházathoz!*

A ruhaanyagok egy része arab, perzsa és bizánci kereskedők révén jutott el a magyarokhoz, a „brokát” elnevezés a perzsáktól került a törökökhöz, így hozzánk is. Török eredetű szó a *bársony* is; ruhaanyagként való használata őseinknél általános volt. *Ibn Ruszta* leírja, hogy „a magyarok selyembrokátot, szőtteket és más bizánci iparcikkeket vásárolnak a bizánciaktól”. *Gardézi* a köznép „kendervászonból, lenvászonból, bőrből, prémből és nemezből” készült ruháit említi meg. A „vászon” szó perzsa eredetű; példázza a lovas népek szerepét a ruházatok kialakulásánál. A török nyelvből átvett kender (kendir) szavunk egyaránt jelentett kendert és lent, az arab „katan” szó viszont lent, lenvásznat jelent. Nyelvészeink szerint lehetséges, hogy „kötény” szavunk innen származik. Őseink hétköznapi viseletükhöz a vászon, a bőr, a nemez, stb. ruhaanyagokat és a ruhákat maguk állították elő.

A férfiak és a nők – mint minden belső-ázsiai lovas nép – altestükön is hordtak hosszú alsóruhát, amely többnyire lenből vagy kenderből készült. Hideg idő esetén több alsóruhát is magukra öltöttek. A felsőruha alatt teljes alsóruházatot is viseltek; és az alsóruha viseletének divatját a magyarok hozták be a „kulturált” Európába. Ezt az alsóneműt a „szkíta kabáttal”⁷⁷ együtt a bizánci források is megemlítik. A férfiak alsónadrágját korbba fűzött zsineggel húzták össze és kötötték meg derékon, éppen úgy, ahogyan a muszlim férfiak egy része azt ma is viseli!

Az úgynevezett „közép iráni” és a perzsa nyelvű források is megemlékeznek a magyarok őseiről. A „közép iráni korszak” az időszámítás előtti 4-3. századtól az időszámítás utáni 7. századig tartott; ezt az „arab korszak” követte. A közép iráni korszak legjelentősebb irodalmi műve a *Hvadáj námag* (az Uralkodók Könyve), amely a történelem színpadára került török népekkel is foglalkozik. E korszak írásai az ázsiai hunokat már „hun” néven említik. Ezen írásoknak egyik forrása a „*Dzsajhání hagyomány*” volt; *Biruni* szerint a „madzsarok határa a Fekete-tengerig terjedt”. Egy ismeretlen perzsa szerzőnél pedig ezt olvashatjuk: „A madzsarik igen vagyonos emberek, jóképűek és impozáns külsejűek... a törökök egyik csoportja...” A magyarokra a kései perzsa forrásokban is találunk utalásokat, mint *Dzsudzsáninál* (1260), *Dzsuvaininél* (megh. 1283) és *Rasid ud-Dinnél* (1318).⁷⁸

Amíg a keleti – a muszlim vagy a bizánci – történelem- és földrajzírók a kornak megfelelő tárgyilagossággal írnak a magyarokról és a csatlakozott népekről, addig a nyugati és keresztény krónikaírók rettegéssel és nagyfokú ellenszenvvel tudósítanak róluk. A nyugati közvéleményben minden keletről jövő nép az Apokalipszis végveszélyét jelentette, Góg és Magóg népét, a világ végének előjelét. Miután szerintük a barbárok az északi (?) Scythiából jönnek, tévesen szkítáknak nevezik a magyarokat, rájuk erőltetve minden rosszat (és téveset), amit azokról már nyugaton megírtak. *Szevillai Izidor* 600 táján például így ír a szkítákról: „Ezek közül néhányan a földeket művelik, mások olyan szörnyűek és iszonyatosak, hogy emberhúst esznek és embervért isznak.”

Ezt a „forrást” használva *Regino* német krónikás is hasonlóképpen vélekedik: a magyarok nyers húst esznek, vért isznak és az ellenség szívének kitépik... és így tovább! A *Metzi Évkönyvek* is hasonlóan „jólétesült” a magyarokról, akik szerinte „nem emberek, de vadállatok módjára élnek”. *Aventínus* szerint pedig „a megölt ellenség hasát felvágják, szívének megeszik, vérét megisszák, holttestek fölött lakmároznak és ugyanilyen vadak nőik is”. Ezeket a képtelenségeket ismétli meg az *Auctuarium Gartense*, a Szent Trudperti Évkönyvek, az *Actus Brunwilerensis*, a Nagy Belga Krónika, valamint *Saxo* évkönyvíró és *Brémai Ádám*

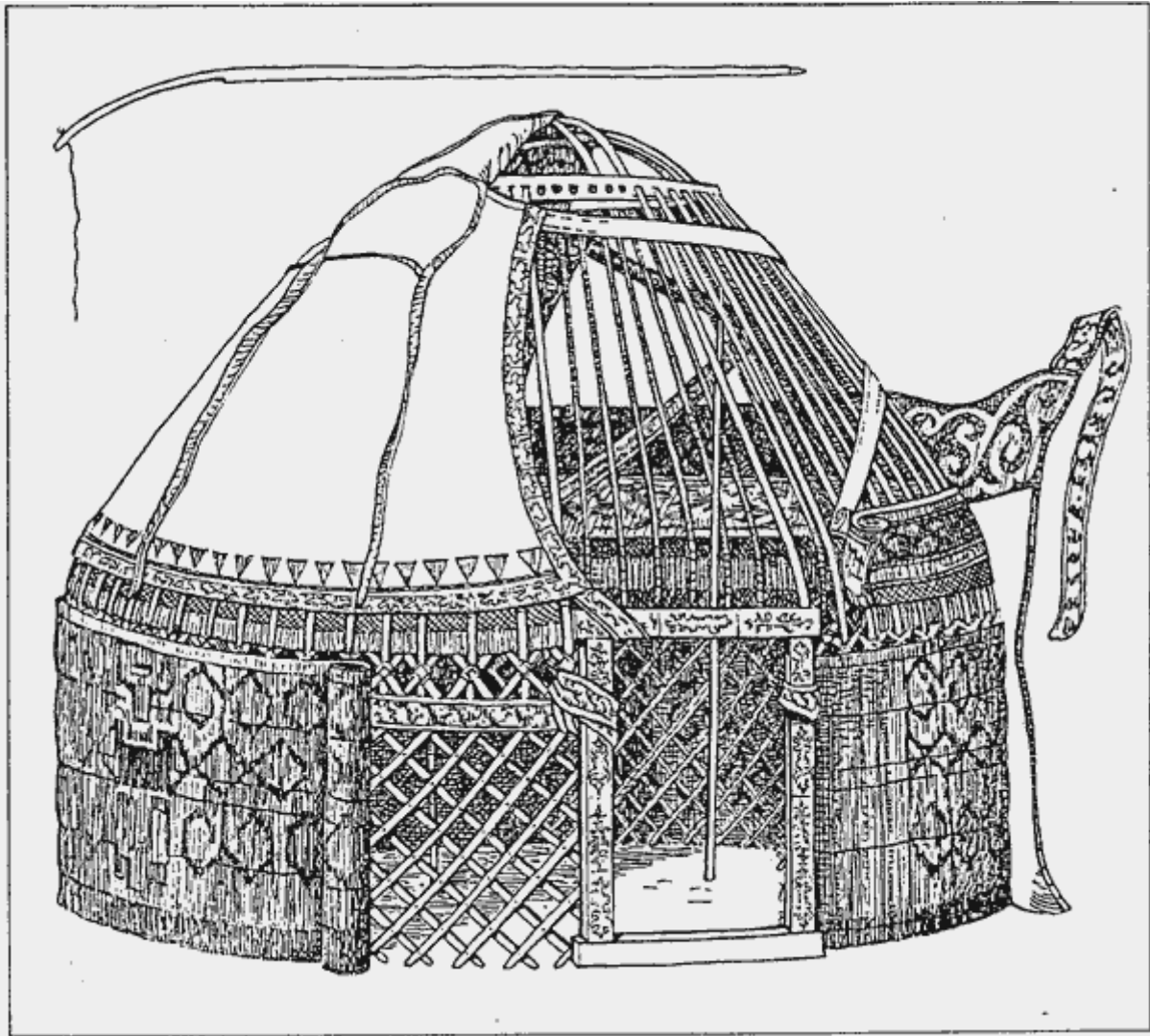
⁷⁷ A lovaglás miatt a kaftán nemcsak hátul, de kétoldalt is fel volt vágva. Ezt a ruhadarabot nevezték a bizánci történetírók „szkíta kabátnak”.

⁷⁸ Kiszely István dr. im.

is. *Liudprand* pedig a Merseburg melletti csatáról (933) szóló tudósításában ocsmánynak és ördöginek nevezi a magyarok „hui, hui” csatakiáltását. Mindezekből világosan kitűnik, hogy a keresztények mennyire gyűlölték a „pogány”, azaz számukra ismeretlen magyarokat.

Szakemberek szerint a nyugat-európai forrásanyag egyoldalúan regisztráló természetű. A krónikák az egyes helyek és időpontok tekintetében pontosak és hűek, de az egykorú muszlim vagy bizánci leírásokkal ellentétben, hiányzik belőlük minden néprajzi érdeklődés. Így éppen az aktív fél, a magyarság marad ki a maga sajátos, a dél-oroszországi sztyeppén kialakult népegyéniségével, a nyugatitól élesen különböző társadalmi, gazdasági, politikai és katonai szervezetével.⁷⁹

A korabeli nyugati krónikások valószínűleg sem a muszlim, sem a bizánci forrásokat nem ismerik, ami pedig azt jelenti, hogy a két kultúra ebben az időben aligha tartott szoros kapcsolatot egymással. Az is megállapítható, hogy míg a keleti szerzők tárgyilagos, új ismeretek megszerzésére, illetve közreadására törekednek, addig *a nyugatiak elfogultan rosszindulatúak*, és előítéletesek. Ez a máig tovább élő, sajátos – igencsak kirekesztő – szemlélet tehát valahol itt, ebben a korban gyökerezik.

⁷⁹ Deér József: *Pogány magyarság, keresztény magyarság*. Budapest, 1938.

Ősi magyar hitvilág

*A te Urad Allah,
aki hat nap alatt megteremtette az eget és a földet, aztán felült a trónra.
Betakarja a nappalt az éjszakával, amely sietve követi azt.
És megteremtette a Napot, a Holdat és a csillagokat,
amelyek az ő parancsai szerint munkálkodnak.
Vajon nem őt illeti-e a teremtés és a parancsolás?
Áldassék Allah, a teremtmények Ura!*
(Korán, 7:54)

Arról, hogy milyen volt, milyen lehetett az ősmagyarok vallása, illetve a kereszténység felvétele előtti hitvilága, nincsenek egészen megbízható és részletes értesüléseink. Ennek számtalan oka van. Az egyik leglényegesebb (vagy talán legjellemzőbb) oka, hogy nagyrészt csak töredékek, egységet nem alkotó mozaikok maradtak fenn abból az időszakból. A másik lényeges ok, hogy a történészek, a kutatók meglehetősen sajátos szemszögből, vagyis jobbra mindig az adott kor társadalmi, politikai viszonyainak megfelelően (a katolicizmus, a judaizmus, vagy éppen a marxizmus irányvonalát követve) foglalkoztak, foglalkoznak Magyarországon ezzel a témával.⁸⁰ Vizsgálódásuk elsődleges célja a keresztény-zsidó kultúra jelenlétének, meghatározó szerepének igazolása volt,⁸¹ holott az alaposabb kutatásoknak szerintünk számot kellett volna adniuk a magyarság és az iszlám korai kapcsolatáról, hatásairól is. Sőt, mi több a muszlim népek, az iszlám vallás, az iszlám kultúra jelenlétéről a 9-10. századi Magyarországon, a Kárpát-medencében, végső soron egész Közép-Európában. Némi támpontot az nyújt az eligazodáshoz, hogy az ősi belső-ázsiai vallási világkép a magyar nép gondolatvilágában még ma is tovább él. Töredékei megtalálhatók a néphit, a népmese és a népszokások, a népi iparművészet körében. Őseink hitvilágába némi bepillantást engednek a régészeti feltárások, a korabeli szerzők és a huszonnegyedik óra után itt-ott fennmaradt hiedelem-töredékek, de ősi, immár elveszett csodálatos vallásunk és hitvilágunk egészét alighanem már senki sem tudja pontosan rekonstruálni, megismerni. Csak mozaikokból következtethetünk arra, ami (nagyrészt vagy teljesen) elveszett, de apróbb részleteiben ma is ott él a magyar és a rokon népek gondolkozásában, az Istenhez való sajátos viszonyában.⁸² Ennek a viszonynak az egyik legfontosabb eleme, hogy a magyarok ősei egyistenhívők voltak. Számos forrás utal arra, hogy a magyarok ősei nem pogányok voltak, hanem egy Istent imádtak, a Világegyetem Teremtőjét.⁸³ Egyedül hozzá fohászokdtak,⁸⁴ és csak neki mutattak be áldozatokat. *Theophylaktosz* (más átírás szerint: Teofülaktosz Szimokatta) bizánci történész, 570 körül írt *Históriájában* így mutatja be őseink vallását: „A turkok (a magyarok)

80 A marxista őstörténet például azt hirdette, hogy a magyarok őseinek a vallása a sámánizmus volt, holott a szakemberek szerint ez nem is tekinthető vallásnak. A vallásokra ugyanis bizonyos strukturális jegyek a jellemzőek, legfontosabb a vallási tudat, az istenhit (ideológia) és a mitológia. Emellett, de csak másodikként említendő a kultusz, azaz rítus, majd a függőségi érzések és a szociális szervezet. A sámánizmusnak azonban nincs egységes ideológiája, különböző mitológiákkal rendelkező népeknél fordul elő, nincs dogmatikája és teológiája. Leglátványosabb és kiemelkedő része a szertartás (a rítus, a „sámánkodás”), mely összefonódik a törzsi kultuszokkal és nem önálló, azaz a kultuszuknak nincs társadalmi szervezete - olvashatjuk például Kiszely Istvánnál.

81 Ennek egyik szemléletes példája, amit Glatz Ferenc akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia egykori elnöke ír a *História* (2000. 5-6. szám) hasábjain: „A magyar állam ezer éve, a zsidó-keresztény kultúrkör történelmének része... Maga a magyar állam születése is a kereszténység keleti térhódításának volt köszönhető. Céljai is a zsidó-keresztény kultúrkör közösségeszményeire, alapelveire épültek. Ezek az alapelvek ezer éven át eredményes közösségmegtartó erőnek bizonyultak. És feltehetően a következő évszázadban is megmaradunk e kultúrkörben. Bevallom, kissé önkritikára készítek, mint történészt, látom, hogy többeket zavar az, amikor a régi magyar állam »keresztény« jellegéről, másokat az, hogy »zsidó-keresztény« kultúrkörrel beszélek.” Glatz Ferenc eszme-futtatása egyben a Magyar Tudományos Akadémia irányvonalát is jelzi. Nem nehéz elképzelni, hogy milyen sors várt, vagy vár azokra a történészekre, kutatókra, akik eltértek vagy eltértek ettől az irányvonalától, felfogástól!

82 Kiszely István dr. im.

83 Ez nem új megállapítás, hiszen például már a 18. században Cornides Dániel (1732-1787) is azt írta: „Semmi kétségem afelől, hogy a magyarok csak egy istent imádtak.”

84 „Árpád csak egy istenhez könyörgött” – olvasható például egy 19. századi pályadíjas munkában = Kállay Ferenc: A pogány magyarok vallása. Pest, 1861. (19. old.)

csupán azt imádják és nevezik Istennek, aki a világmindenséget teremtette.”⁸⁵ *Ibn Fadlan* pedig azt írja, hogy „a magyarok az égben lakozó Istent mindeneknél feljebbvalónak tartják.” A *Gesta Hungarorum*ban pedig az áll, hogy „Árpád a mindenható Isten kegyelmét kérte, hogy az Úr azt a földet engedje nekik örökre”. „Isten” szavunk – a kutatók szerint – ótörök eredetű: „Ősök Istene” = Es-Ten, ami egyes török népeknél *osten* változatban fordult elő.⁸⁶

Az ősi magyar istenhit főalakja a többféleképpen megnevezett Teremtő, az Isten vagy az Úr, a népi szóhasználatban az Úristen, az Öregisten vagy Atyaisten. Ő a világ ura, a legfőbb irányító lény, aki kézben tartja az ember és minden élőlény sorsát, segítő és igazságos, de büntet is. Mitológiáinkból, meséinkből, az írott forrásokból és a népszokásokból összeállított ősi istenfogalmunk szerint a „magyarok istene” az égben lakozik, ahonnan figyeli a világ folyását.

Ősi egyistenhitünk másik bizonyítéka továbbá, hogy a magyar nyelvben nem maradtak fenn más istenségek nevei. Az összes hittel kapcsolatos szavunk török, vagy belső-ázsiai eredetű (Isten, lélek, imád, menny, ül, megszentel, boldog, böjt, vétek, bűn, bocsát, búcsú, hisz, hit, teremt, örök stb.). De a hittel kapcsolatos ősi kifejezéseink közé tartozik például az elfelejtett Íd, (kiejtése: id, éd esetleg eid) vagyis ünnep jelentésű szavunk is.⁸⁷ Az arab nyelvű muszlim országokban ma is ezzel a megnevezéssel jelzik az iszlám két fontos ünnepét.

Logikusan gondolkodva, következtetve el kell fogadnunk, hogy a magyarok ősvallása sem volt más, nem lehetett más, mint mindazon belső-ázsiai népeké, lovas nomádoké, akik ugyanazonokon a területeken – a füves pusztaságokon – mozogtak, ahol őseink. A vallások története tanúsítja, hogy egyazon éghajlat alatt, hasonló természeti benyomások közepette, egyforma életmód mellett, a műveltség egyazon fokán, hasonlóképpen alakul a népek vallásos szemlélete. Valószínűleg ezért is keverik össze az európai szerzők a népeket, és beszélnek a szkítákról, a hunokról, az avarokról, a „türkökről”, mint a magyarokkal azonos népekről.

A nagy nyájak és csordák együtt-tartása, a legelők kiszemelése és védelme nem annyira testi munkát, mint szemlélődést és előrelátást követelt, az embert irányításra, parancsolásra és uralkodásra nevelte. Míg a (halász-) vadásznépek babonás félelemmel tekintettek a táplálékul kiszemelt állatra és benne természetfeletti erők letéteményeseit vélték felfedezni, addig a pásztornak, a pásztornépeknek a gondozott nyájhoz való viszonyát a hasznosság és az ésszerűség szempontjai szabályozták. A nagyállattartó népekre jellemző a biztos kezű, átgondolt életirányítás, ugyanakkor világ vallásos szemlélete is. A végtelen rónákon, a nagy füves pusztákon való barangolás, a teljes fenségében kibontakozó égbolt látványa a nagy kozmikus összefüggések felé irányította az emberek tekintetét.

A pusztában élő népek vallásossága fontos szerepet töltött be társadalmuk felépítésében és a hadviselésben. A honfoglaló magyarok vallásában a Teremtő Isten az „egék ura” volt és az ő akaratából uralkodott népén a főfejedelelem. Miként az állami szervezet, úgy a hadrendszer is vallásos értelmű, vallásos eredetű volt. Ahogyan a fejedelelem uralma a világmindenséggel való harmónián, az „Isten akaratán” alapult, ugyanúgy próbálták ezt az összhangot hadvezetésükben is biztosítani.

Például, amikor valamelyik szomszédjukat meghódították, *nem semmisítették meg*, hanem magukhoz csatolva, a további terjeszkedésnél igénybe vették a támogatásukat. Az útjukba került népek maguk is csatlakoztak a formálódó birodalomhoz. Maga az állam fegyveres tömegekből állott, és államszövetségként működött. Az alárendelt törzsek bizonyára nem rendelkeztek hadi erejük önálló felhasználási jogával, és külpolitikai önállósággal sem,

⁸⁵ Endrey Antal: Judeo-krisztianizmus vagy magyar kereszténység? <http://www.freepress-freespeech.com/holhome/kiscikk0/judkereszt.htm>

⁸⁶ *Vannak persze másfajta magyarázatok is. A finnugrista Bárczi Géza (1941) szerint isten szavunk ismeretlen eredetű. Róna-Tas András (1996-ban) például felveti, hogy az isten szó kaukázusi és kazár közvetítéssel kerülhetett át a magyar nyelvbe. De a magyar isten szót rokonították már a „tűz” jelentésű görög *eszta/esztia* és latin *vestra* szavakkal, a párszi *izdan/jezdan*-nal (Vámbéry), a „teremtő” jelentésű *cseremisz está*-val (Reguly), az „atya” jelentésű finn *isá*-val (Hunfalvy). Varga Géza szerint az isten szó akkortájt alakult ki, amikor az afrikai őshazáját elhagyó *homo sapiens sapiens* a Közel-Keleten első ízben Eurázsia területére lépett. Varga Géza egyébként azt is tudni véli, hogy az isten szavunk annak a gazdasági és kulturális értelemben is alkotó korszaknak a terméke lehet, amely az Éden és az aranykor képzetében maradt fenn a jégkorszak során szétszóródott emberiség mitológiáiban. (Forrás: Varga Géza *Isten szavunk eredete*. <http://www.tar.hu/vargageza>)*

⁸⁷ László Gyula im.

ugyanakkor hadi erejük, mint egység önálló és sajátjuk maradt. A befogadókhoz hasonlóan maguk is törzset (törzseket) alkottak, külön szállásföldet kaptak és így ma divatos szóval, bizonyos „autonómiájuk” is volt.

A magyarság tehát olyan kultúrkörből érkezett Európába, amelynek népei magasrendű istenélménnyel, egyszerű és tiszta hitvilággal rendelkeztek. Az ősi magyar hitvilágban világos rend volt, az égi hatalmak és az evilági élet rendje megegyezett. Pontosan ugyanúgy, mint ahogyan az az iszlámban is van:

Az iszlám tanítása szerint minden dolgot Isten törvénye vezérel és működtet. Ez alapján működik az egész fizikai világ, létezik a bennünket körülvevő természet; alakul, formálódik az világmindenség, mozognak a bolygók, az égitestek. Földi létünk során minden dolog egy meghatározott isteni elvnek, irányító erőnek, egy sajátos isteni törvénynek engedelmeskedik. A Nap, a Hold, és a csillagok általános, mindent átfogó isteni rendnek vannak alárendelve, amelytől eltérni, letérni, vagy kilépni egy hajszálnyira sem lehet. A Föld forog a tengelye körül, és e mozgás során sem időben, sem térben nem következik be változás, csak, ha a törvény alkotója, tehát Isten úgy akarja.

A víz, a levegő, a fény, a meleg, mind-mind ennek a különleges, isteni szerveződésnek engedelmeskedik. Sőt, az élettelen testek, a növények, az állatok is e szerint, az Isten által ellenőrzött rendszer szerint léteznek. Nem növekednek, nem fogyatkoznak, csak a létrehozójuk, az előidézőjük, vagyis Isten által. És így van ez az emberrel is, hiszen ő is az Egyedüli Isten, Allah által megszabott törvényeknek és szokásoknak van alávetve. Nem vesz lélegzetet, nem érzi a vizet, az élelem, a fény és a meleg iránti szükségletét, csak az életét szervező törvény által, amely (a Teremtő) Istentől származik. Sőt, mozgása, tevékenysége során az emberi szív ugyanennek a törvénynek engedelmeskedik, ugyanígy a szervezetben keringő vér, vagy az emberi lélek a testbe való belépéskor, illetve onnan történő kilépéskor. Ugyanennek az

isten törvénynek engedelmeskedik az ember testének minden része, az agya, a gyomra, a

tüdeje, az idegei, az izmai, a két keze, a két lába, a nyelve, a szemei, az orra és a fülei is. Ezek a testrészek csak azokat a feladatokat végzik el, amelyeket a Teremtő Isten, vagyis Allah elrendelt a számukra. És csak addig végzik e feladatukat, amíg a számukra meghatározott földi lét véget nem ért.

Az iszlám értékrendje szerint az ember önmaga igazi testi-lelki békéjét csak Istennek való odaadással és engedelmességgel érheti el. Az ember, aki elfogadja Isten törvényeit, követi előírásait, amelyeket tőle kapott, a legbecsületesebb, a legboldogabb lehet a világon. Isten akaratának elfogadása a gondolkodást megóvja a téves eszméktől, a babonáktól, a lelket megtisztítja a bűnöktől, a felesleges hibáktól, megszabadít a hiúságtól, a kapzsiságtól, az irigységtől, az alantas vágyaktól, a félelemtől, a feszültségtől és a bizonytalanságtól.

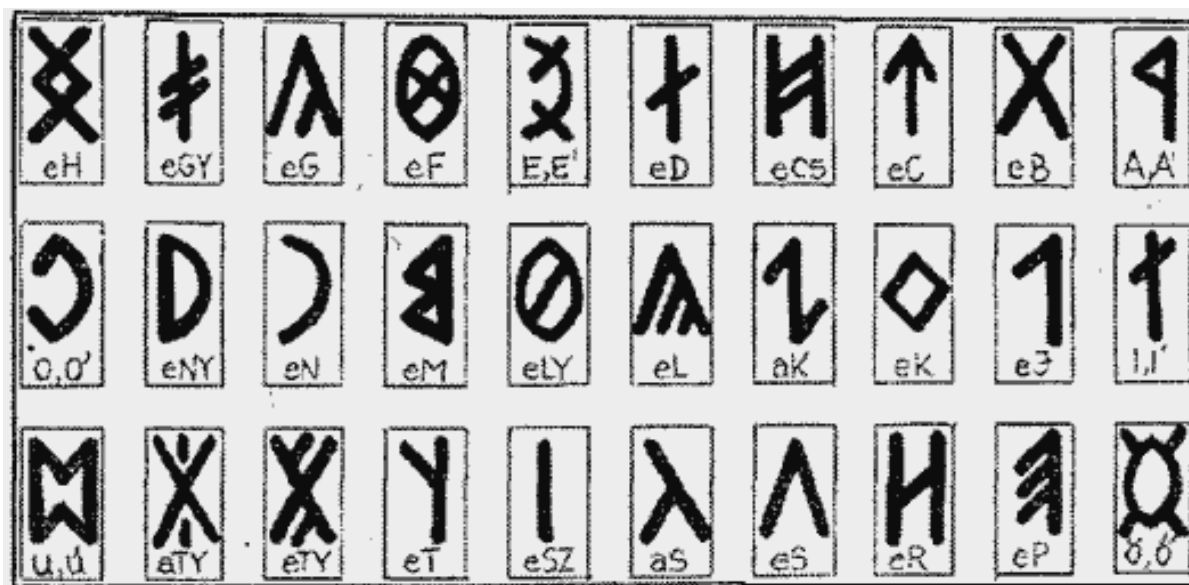
Azt, hogy a magyarság mikor és hogyan találkozott, illetve mikor került, vagy kerülhetett először közvetlen kapcsolatba az iszlám vallással, (évre napra hónapra) pontosan nem tudjuk. A szomszédságukban élő török és más muszlim népek példái nyomán azonban minden bizonnyal elég korán fogalmat nyerhettek a legfontosabb iszlám hittételekről. Tudniuk kellett, például, a szigorú egyisten-hitről, a bálványok elutasításáról, Isten mindenféle ábrázolásának, illetve az ábrázolás imádásának tilalmáról. Látniuk kellett a mecseteket és összehasonlíthatták azokat más vallások kultuszhelyeivel. Hallaniuk kellett az imárahívást (az ezánt), és az istentisztelet gyakorlati tudnivalóit (tisztálkodás, ima) is ismerhették.

A belső-ázsiai állattartó népek – így például a magyarok őseinek is – minden életmegnyilvánulása meghatározott vallási rítusokhoz kapcsolódott; ezek egész életüket átítatta. Ezt a keresztény Európa nem értette meg, hiszen e népek életfelfogása, vallása távol állt Európától. A magas kultúrájú, nagyállattartó, lovas népeket Góg és Magóg ószövetségi hordáival mosták össze, akiket büntetésből az Úr küldött választott népére. Az új lovasnép, amely az első évezredben tűnt fel a „keleti határon”, *európai megítélés szerint pogány volt és felfogásuk szerint szemben állt a keresztény kultúrkörrel és vallással.*

A honfoglalás előtti magyar hitvilág a honfoglalást követő változások során – az új társadalmi-gazdasági rend, a kereszténység felvétele, a betelepülő népekre kényszerítése következtében – végül is elvesztette azt az erőt, ami egységben tartotta. Bár a kereszténységet népünkre ráerőltetők ősi vallásunk elemeit igyekeztek nyomtalanul eltörölni, annak egyes töredékei népmeséinkben, mondavilágunkban és népművészetünkben, illetve népi iparművészetünkben máig megmaradtak. Ennél is fontosabb azonban, hogy a magyarságnak már a Kárpát-medencébe érkezés előtt saját írásrendszere volt, amit nemcsak a vezetők ismertek, de minden valószínűség szerint a köznép is használt. Az ősi írásbeliség – egyebek mellett – megőrizte a vallásosság nyomait is, ám a kutatók a 20. század végéig nem sokat tettek, hogy ennek összefüggéseit feltárják, közzé tegyék.

Amikor a magyarság Ázsiából erre a földrészre érkezett, Európában csak a görögöknek, és a rómaiaknak volt írása. Őseink a Kárpát-medencébe minden itteni írásrendszertől különböző, olyan sajátos írásrendszert hoztak be, amellyel 2600-2800 éves belső-ázsiai szövegeket ma is el lehet olvasni. Mássalhangzós rövidítési rendszere révén ez az írás egyedülálló szellemi kulturkincsünk. Érdekessége ennek az írásmódnak, hogy az Európában meghonosodott írásrendszerektől eltérően jobbról balra írják.

Az ősi magyar írás, a „magyar rovásírás” eredetéről sokféle nézet alakult ki; ám akármelyik kultúrterületről is származtatjuk ezt a írásbeliséget, kapcsolatai nem az Urál-vidékére, hanem sokkal korábbra, az ókori magas kultúrák világába vezetnek. Az őshozemi és „az ősi magyar írás” jeleinek nagyszámú egyezése például arról tanúskodik, hogy a magyar írás jelkészlete már az időszámítás előtti időszakban kialakulhatott. Figyelemre méltó, hogy 21 alapbetűjéből tizenhárom 2800 év alatt semmit sem változott és terjedése az i. e. 8. századtól szinte napjainkig nyomon követhető.

Az eddig ismert belső-ázsiai rovásírási emlékek száma ma már 250 fölötti, vagy talán még több is. Például az ősi magyar íráshoz igen közel álló írás-emlékek a Hun Birodalom *Altaj-vidéki* központjából származnak: az *Uruzgan* közeléből előkerült írásos kővön a „jabuga” (jobbágy?) szó olvasható; a baktriai *Tocsi-völgyi* sírfeliratok ligatúrái olyanok, amilyenek a Kárpát-medencében is előfordulnak. Az i. e. 5-3. századból *Alma-Atától* 45 kilométernyire a Tien-san lejtőinél Isszik területéről 45 halomsír került elő. Az egyikben egy ezüstcsészén 26 jelet tartalmazó szöveget találtak. A szakemberek szerint a jelek közül hét a nagyszentmiklósi kincsen is megtalálható.

A *Horezm* területén levő *Koy-Krylgan-Kala-i* palotaromok területéről cserépedényeken olyan mássalhangzós szöveg olvasható, amelyen a magyar „hombár”-szó is szerepel. 658-753 közötti időből *Top-Kalából* származik halotti hamvvederen talált írás, amelyen többek között a „kangar” és a „szabir” szavak olvashatók. Az Altaj-Szaján vidéken a legismertebb írás-maradványok *Szulek* és *Morosova* városok közeléből kerültek ki; az egyik szövegének magyar megfejtése: „Ő visz, üz, jó e nyilad, sok tinó nyilazz. Sivítson friss íj, itt is”. Az Altaj-vidéki *Uibatból* és *Tsirkovból* származó köveken a „tengri”, a „gyöngy”, a „teremtő”, az „ég”, a „kurgán”, a „tárkány” szavak és a méltóságnevek („sád”, „tarkány”, „tardos”, „tegin”) olvashatók.

Az 1983-ban *Szarvason* talált 8. századi avar tütartón, 58 türk és „magyar” jel olvasható. Szövege: „Üngür démon ellen legyen itt ez a vas. E tű szúrja át a démont, tű, tű, aki a rosszat elvarrod. Aki elbontasz, egybeöltögetsz. Üngür démon, ne egyen meg engemet, üzd, emészd el őt Istenem!”. *Hódmezővásárhely-Kenyeresér dűlőből* rovásírási gyűrű származik „Idis nemes kisesek, adjik Isten” szöveggel.

Az ősi magyar írás a katolikus egyház szemében „tiltott írásnak” – tehát eleve üldözendőnek – számított. Már I. István törvényei között azt olvashatjuk, hogy: „A régi magyar betűk és vésetek, a jobbról balra való pogány írás megszüntetődjék és helyébe latin betűk használtassanak... A beadott iratok és vésetek tüzze-vassal pusztítottassanak el, hogy ezek kiirtásával a pogány vallásra emlékezés, visszavágyódás megszüntetődjék”. (A „pogány írással írt” imakönyvek elégetése bizonyítéka annak, hogy az ősi magyar betűkészlettel nemcsak – kőbe, fába – véstek, hanem írtak, vagyis gondolatokat is közöltek.) Hogy az ősi magyar írás a szigorú tiltások ellenére továbbra is használatban maradt, arra pedig igen érdekes bizonyíték Mátyás király 1478-as évi ediktumának 5. cikkelye, amelyben a király megparancsolja, hogy „a falusi bírák kötelesek minden vármegyében a rovásnyeleket lajstromokban a megye elé terjeszteni.”⁸⁸

⁸⁸ Kiszely István dr. im.

☞ ☞ #4Y # 4X
KNUGYATA'LA'H
4Y+4 #0 ◊) Y
ATDA GYOH KenNet

Hálát agy(j)unk (Is)tennek hogy adta

Mivel Európa a háborúkban nem tudta legyőzni a magyarságot, azt az erőt, azt a tudást kellett elpusztítania, ami összetartotta múltját és ősi hitét (vallását). A magyarság megnyerése vagy elvesztése a korabeli keresztény egyház számára létkérdés volt, hiszen egy olyan erős, jól szervezett és kulturált nép – mint a Kárpát medencében hont foglalo (vagy újra elfoglalo) –magyar, mindenképpen „térképformáló erővel” rendelkezett. Ez a folyamat – amelyet joggal

nevezhetünk a történelmi tudat átalakításának, átformálásának, végső soron a történelemünk zsidók és keresztényel általi meghamisításának, a magyarság elleni összeesküvésnek – máig tart.

Az ősi magyar hitvilág témáját megérteni, feldolgozni azért is nehéz feladat, mert a józanul és megfontoltan gondolkodó kutatók, illetve a megalapozatlan nézeteikhez mereven ragaszkodók gyakran teljesen ellentétes véleményt képviselnek. Bakay Kornél például így fogalmaz: „Súlyos eltérés mutatkozik a fentebb jelzett két csoport nézetei között a magyarok ősi hitét, ősi vallását illetően is. Amíg a hivatalos és mérvadó vonulat tagjai kitartanak az újkori szibériai és lappföldi sámánizmus jelenségeinek kritikátlan visszavetítése mellett, addig a nem-finn-ugrista irányzat tagjai számos adat és régészeti jelenség alapján azt vallják, hogy a magyarság már a Kr. sz. utáni évszázadokban híve lett a keleti kereszténységnek, illetve részben más keleti nagy világvallásoknak.”⁸⁹ Felfogásunk és a rendelkezésünkre álló tények alapján, ez utóbbi – egyebek mellett – azt jelenti, hogy a magyarság már a honfoglalás előtt megismerkedhetett, találkozhatott az iszlámmal.

⁸⁹ Bakay Kornél: Östörténet-kutatásunk jelen állapotáról. In. A honfoglaló magyarság állama, kultúrája és az ősi vastermelés. II. konferencia. Somogyfajsz, 1998, 19-20.)

A magyarság találkozása az iszlámmal

*A Könyörületes megtanította a Koránt.
Ő teremtette az embert
[és] megtanította neki az érthető beszédet.*
(Korán, 55:1-3)

A régi keleti forrásokból tudjuk, hogy a magyarok már jóval a végleges közép-európai megtelepedésük (tehát a honfoglalás) előtt, a 7. században fogadtak követeket a kalifáktól, s jártak közöttük muszlim kereskedők, így valamilyen mértékben biztos hamar megismerkedtek, megismerkedhettek az iszlámmal. Bizonyíték erre az is, hogy muszlim világgal való jó kapcsolatok, később közvetlen szomszédsági és szövetségesi viszonyra alakultak. A magyarság és az iszlámot követő népek közötti ismeretség gyökereit időben valahol a 7-8. század táján, térben pedig a Fekete-tenger és a Kaszpi-tenger között elterülő Kazár Birodalomban kell keresnünk. Mielőtt azonban ennek részleteire térnénk, beszélnünk kell arról, hogy a mai tudásunk szerint, honnan kerültek erre a területre és kik is voltak, vagy

lehetek a magyarok ősei?

A magyarság eredete mind a mai napig nem egyértelműen tisztázott, ezzel kapcsolatosan különféle elméletek és magyarázatok léteznek. Ezek részletes ismertetésére most nem vállalkozhatunk, csupán csak megemlítjük, hogy az elgondolások között van olyan, amely a

hun-magyar rokonságot tartja elsődlegesnek,⁹⁰ míg mások a finn-ugor származást erőltetik.⁹¹ Az utóbbi szerint, „a mai magyarok elődei az i.sz. 5. század körül válhattak ki a Volga-Káma vidékén élő finn-ugor népek közül, s kerültek a Kaukázustól és a Krímtől északra fekvő területekre.”⁹²

De felbukkant olyan elmélet is, amely szerint a magyarok „*kezdetől fogva, mindenkit megelőzve a Kárpát-medencében laktak*”.⁹³ Más magyarázatok szerint a Termékeny Félhold térköréből elinduló magyar-összabir hullám megjelenése a Kárpát-medencében, azt igazolja, hogy a honfoglaló magyarság zöme – élükön Árpád fejedelemmel – szabir eredetű volt. De léteznek türk⁹⁴, sumér és más származás mellett kardoskodó elméletek is.⁹⁵ Érdekes eredmény hoztak az elmúlt évtized nagy nemzetközi genetikai összehasonlító vizsgálatai. E szerint a magyar népesség jelentős hányada elsősorban a törökországi népességgel, illetve bizonyos iráni népekkel mutat genetikai rokonságot. Feltűnő és igen elgondolkodtató, hogy a vizsgálatot végző tudósoknak a finn-ugor népekkel nem sikerült örökléstan rokonságot kimutatniuk.⁹⁶ Ez egyben igazolni látszik azok álláspontját, akik az ezredforduló után folyamatosan kritizálják, a hivatalos akadémiai álláspontot, a finnugor származáselméletet!

Egy kevésbé ismert elgondolás szerint a magyarok ősei egy Arábiából, valamelyik arab (esetleg sémi) törzsből, több ezer éve levált és elvándorolt népcsoport tagjai voltak. Bizonyítékként szokták említeni, hogy a magyar szókincsben található olyan szavak, melyek az arab nyelvi hatásokra utalnak. E felfogás alapján őseink nomádok voltak, akik hosszú vándorlásaik során eljutottak Észak-keletre, majd Nyugat-Mongóliáig,⁹⁷ Nepálig,⁹⁸ Kínáig

90 A „hun-magyar azonosság”, illetve közeli kapcsolat tudata őseinknél és Európá más népeinél annyira természetes volt, hogy a 11-16. századok között a magyarokat is többnyire hunoknak nevezték. Középkori történetíróink III. Béla jegyzőjétől Antonio Bonfini-ig teljes meggyőződéssel hittek a hun és a magyar nép azonosságában. Felfogásuk szerint Árpád fejedelem Attila egyenes leszármazottja, a magyar honfoglalás az Attila halála után honját veszített hun nép örökség-visszaszerző hadjárata, az erdélyi székelység pedig a nagy Hun Birodalom bomlása után hazánk területén maradt hun néptörzsek. 1052-ben Henrik német császár contra Hunnorum vezette seregét, 1100-ban egy forrás Lászlót a „hunok királyának” nevezte és 1113-ban II. Béla királyt rex Hunnorumként ismerték. Heltai Gáspárnál olvassuk 1575-ben: „Az hunok, kiket mostan magyaroknak nevezünk”, illetve J. W. Valvasor 1689-ben megjelent híres könyvében írja, hogy „a hunok a magyarok egy népének tekintendők”. Ipolyi Arnold, Arany János és a francia Thierry Amade a magyar nép ősi hagyományának hun elődeiről örökölt mondáinak, a magyar eposznak maradványait keresték a Bécsi-, a Képes- és Budai Krónika első részeitek fennmaradt un. Hun Krónikában. (Kiszely István dr. im.)

91 A 17. században Szenczi Molnár Albert, Johann Eberhard Fischer, August Schlozer vonták kétségbe. Majd a monarchiát kiszolgáló, a nyelvtudományban laikus csillagász Sajnovics János (1733-1785), Schlozernek orvos barátja, Gyarmathy Sámuel (1751-1830), a nyelvész Reguly Antal, majd a szász származású Hunfalvy (Hunsdorfer) Pál nyelvész és a német Joseph Budenz megalkottak egy olyan magyar „őstörténetet”, amely a magyar nép büszkeségét, múlt-tudatát és ősiségét elvéve, a magyarságot a ma is gyűjtögető-halászó kultúrájú finnugor népektől származtatja. Az eredetileg magyar érzelmű Trefort Ágost (1817-1888) Vallás- és Közoktatásügyi miniszter a kancellária által ráerőltetett finnugor őstörténet ellen tiltakozó magyaroknak a kor szellemének megfelelően így válaszolt: „Tisztelem az urak álláspontját, nekem azonban -, mint miniszternek - az ország érdekeit kell nézmem, és ezért a külső tekintély szempontjából előnyösebb finnugor származás principiumát fogadom el, mert nekünk nem ársziál, hanem európai rokonnok van szükségünk. A kormány a jövőben csakis a tudomány ama képviselőit fogja támogatni, akik a finnugor eredet mellett törnek lándzsát.” (Kiszely István dr. im.)

92 Utunk Keletről a mai hazába. Forrás: www.mfa.gov.hu/Hungary/sajto7.htm

93 Badiny Jós Ferenc szerint: „...nem jöttünk mi sehonnét, a mi őshazánk a Kárpát-medence... Idáig Magyarországon úgy tanították, hogy a magyarok az uráli vidékről jöttek be Magyarországra. Én pont fordítva látom az egészet, mert az egyetlen hely, ahol a nép szaporodni tudott, ez a Kárpát-medence. Tehát én úgy látom, hogy az összes uráli népek, azok a Kárpát-medencéből erednek, tehát pontosan meg van fordítva az egész finn-ugor elmélet. (Badiny professzor, a sumer-magyar nyelvazonosság hirdetője, a Nemzetközi Orientalista Kongresszus tagja. Sumerológiaiával 1946-ban, Argentínában kezdett foglalkozni.) Interjúrszlet 2005-ből.

94 Például Makkay János: „Az uráli-finn-ugor őstörténet néhány kérdése az indoeurópai őstörténet szempontjából” című dolgozatában a következőket írja: „Számos adat meggyőzően bizonyítja, hogy az Árpád vezette törzsi honfoglalás vezető rétege (az elite dominance) török etnikumú-nyelvű és ennek megfelelően török nevet viselő volt. Erre utal a honfoglalás-kori törzsek többségének (a héttől ötnek) török neve. Tudjuk azt is, hogy a legkorábbi 11-12. századi írásos forrásokban fennmaradt, az uralkodókra vonatkozó személynév döntő többsége, több mint 90%-a török eredetű nevet mutat.” „... az Árpád vezette törzsszövetség zöme – de vezető rétege szinte teljesen – török etnikumú, de legalábbis török nyelvű volt...” „A magyar államalapítása viszont kétségen kívül ennek a zömmel török nyelvű és török nyelvet beszélő törzsszövetségnek a történeti tette volt.” [Herényi István (budapesti történész hivatkozik rá) „A Kárpát-medence népei Álmós-Árpád honfoglalásáig” című dolgozatában. Megj. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadásában közreadott „Magyar Történelem, Tízezer év – tízezer oldalról” című kötetben. (ACTA HISTORICA HUNGARICA TURICIENSA) XVIII. Évf. 1. sz. Zürich – Budapest. 2002.]

95 Az elméletek egyik igen érdekes forrása a „Tárh-i Üngürüsz” (Magyarország története). Ami állítólag egy latin nyelvű krónika volt, amit I. Szulejmán szultán, Mahmúd Terdzsümán nevű, iszlám hitre áttért, bécsi születésű, zsidó származású tolmácsa fordított török nyelvre. A könyvet a Székesfehérvár királyi könyvtárból, annak feléletekerek mentette meg. Az eredeti könyv szerzőjének nevét nem ismerjük! Egyes kutatók szerint a Tarih-i Üngürüsz volt az a magyar ősgesta, aminek bizonyos részletei még a középkori krónikákban sem voltak benne. E szerint, a krónika szerint, a honfoglaló magyarok olyan népeket találtak Pannóniában, amelyek saját nyelvüket beszéltek. A mű a magyarok történetét 371-től 740-ig dolgozza fel. Azt olvashatjuk benne, hogy „A madzsar nép török eredetű... attól az időtől fogva, hogy a magyarok elfoglalták a sztyeppét, 370 év telt el... A kétszázézer főnyi magyar nép másodsodszor (az első a hunok bejövetele volt) felkerekedett a Nagy Sztieppéről és a régebbi hazájába, Magyarisztánba költözött, amelynek megszállása után ott letelepedett...” Valószínűleg részben erre is alapozva, dolgozta ki László Gyula a kettős honfoglalásról szóló elméletét. A török nyelvű fordítást Vámbéry Ármin találta meg Isztambulban, és vitte Budapestre, ahol 1860-ban a Magyar Tudományos Akadémiának ajándékozta. A magyarság számára fontos dokumentumot azonban Budenz József 1861-ben „silány őstörténeti munkaként” bélyegezte, aminek következtében a könyv több mint 100 évig a feledés homályába merült. Senki sem foglalkozott vele, mígnem 1971-ben Blaskovics József, a prágai Károly Egyetem turkológus professzora újból felfedezte, és elkezdte magyarra fordítani. A mű később három kiadást is megért: A magyarok története – Tarih-i Üngürüsz/Madszar Tárihi, Szerkesztők: Matolcsy Ildikó, Prof. Dr. Blaskovics József, Sebestyén Lajos, Szalay Károly, (lektor: Vass Előd), Magvető Könyvkiadó (Magyar Hirmondó sorozat), Budapest, 1982. Magyarország története: Tarih-i Üngürüsz vagyis Üngürüsz története (török kéziratból ford., jegyz., utószók: Blaskovics József; előszó, amerikai kiad. szerk. Geönczeöl Gyula), Cleveland, Classic Printing, 1988. Prof. Dr. Blaskovics József: A magyarok története – Tarih-i Üngürüsz Madszar Tárihi, Kiadó: Magyar Ifjúság Érdekeit Védő Szövetség, Léva, 1996. (Forrás: Wikipédia – átdolgozva, kiegészítve.)

96 Dr. Béres Judit: Népességünk genetikai rokonsága. Élet és Tudomány LVI. évf. 38. sz. 2001. 09. 21. (1204-1206. old.)

97 Itt kell megemlítenünk a Délnyugat-Mongóliában élő „mongóliai magyarok” kérdését; akik magukat „magarnak” nevezik. Hagyományaik szerint népük többi része az idősámitás utáni 7-8. században azért vándorolt nyugatra, mert nem akart háborút vesznie, leigázottan ott tovább élni. (Kiszely István dr. im.)

(pontosabban a mai Kína nyugati Hszincsiang [Xinjiang] tartományáig, vagyis a jelenleg többségi őslakos ujugurok nyelvén, Kelet-Turkesztánig).⁹⁹

„Megismerni a kanászt”, magyar népdal

Jugar népdal

Jugar és magyar népdal összehasonlítása (Csajághy György)

Ez az a hely, amiről *Feridun M. Emecen* isztambuli szerző azt írja, hogy a magyarokon kívül ez volt a törökség őshazája is.¹⁰⁰ Pontosabban a Dzsejhun folyó és Kína közötti Turkesztánt, illetve azon belül is a Talasz nevű várost jelöli meg székhelyül, megerősítve, hogy a török népek – akárcsak az ősmagyarok – nomád életmódot folytattak. Mindennek forrásaként *Emecen* a *Neszri* nevű szerző *Kitab-i Dzsihánnümáját* (magyarul: A világ bemutatására szolgáló könyv című munkáját) említi, amely eredetileg világtörténetnek volt tervezve, de valójában teljességgel soha sem készült el.

A közös őshaza témájához egy másik adalék, ugyancsak egy törökországi embertől származik. *Ahmed Adnan Saygun*, akit elsősorban zeneszerzőként és folkloristaként ismert meg a művelt világ, aki az 1930-as években Bartók Béla munkatársa volt, a magyar zenetudós anatóliai gyűjtőútján, maga is azt a véleményt képviselte, hogy a régi magyar és török népzene között sok a hasonlóság.¹⁰¹ *Saygun* professzor, akivel erről isztambuli lakásán, még a múlt század 80-as éveiben hosszasan elbeszélgettünk, egyértelműen azt állította: a rokon vonások abból az időből valók, amikor 1500-2000 évvel ezelőtt, a mai hazától távol, a magyar és a török népek együtt éltek a már említett területen.

Érdekes módon, ezzel szinte azonos következtetésre jutott két kínai zenetudós is, akik több évtizede foglalkoznak az észak-kínai népek, népcsoportok dallamvilágával. *Csang Zsei* (vagy más átírás szerint: *Zhang Rei*)¹⁰² és *Tu Jahsziong (Du Yaxiong)*,¹⁰³ úgy véli, lehetséges, hogy a magyarok őshazája valahol Észak-Kínában volt, mert a magyar népdalok Kodály, Bartók gyűjtötte motívumai, hasonlítanak a ma is ott élő ujugurokéhoz.

98 Nepál középső-nyugati részén is élnek magukat „magarok”-nak nevező magyarok, akik valószínűleg Közép-Ázsia vagy Mongólia felől érkeztek mai szálláshelyükre, Uszang környékére, nyugat felől kerülve meg a Tibeti-hegységet. Függetlenségüket a 18. századig megőrizték. Mai „hivatalos” lélekszámuk 274.000; hét törzsrre oszlanak; ősi írásuk az akarika szótagírás. Sírjaikra kopjafákat helyeznek...

99 Muklizi Juszupbek, ujugur történész, aki a 30-as években a kínaiak által alapított nemzetiségi főiskolán, Urumcsiban végzett. Azt állítja: „Az ujugur nép őslakos Ázsiában, eredetükről az a legenda járja, hogy élt Közép-Ázsiában két testvér, »10 ujugur« és »9 ujugur«. Tőlük származik e pusztai nép két csoportja: a kínai Hszincsiang területén élő népcsoport a »9 ujugur« népe, míg a »10 ujugur«, az onogurok Európába vándoroltak, s ők a magyarok ősei - tartja a máig is élő legenda. Az ujugurok a mai napig számon tartják a magyarságot, mint távoli rokonokat. 14 milliónak tudjuk az Európában élő magyarok számát, mi Kelet-Ázsiában 22 millióan vagyunk, így a törzs leszármazottait 36 milliós lélekszámúra becsüljük.”

100 Feridun M. Emecen: *Osmanlı Siyasi Tarihi: Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya. Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*. İstanbul, 1994. 5-9. old.

101 Neves régész professzorunk szerint két anyanyelvünk van: „...énekenyelvünk nagyrészt török”. (László Gyula im.)

102 A Magyarországon Zeneakadémiát végző és magyar népzene-stúdiumot Kodály Zoltánnal hallgatott kínai Zhang Rei a Kína területén élő török nyelvű nemzetiségek között dolgozott és a kínai Zenetudomány 1985/2-es számában a következőket írta: „Amennyiben a jugur népdalokat összevetjük a magyar népdalokkal, hasonlóságokat fedezünk fel hangnemben, szerkezetben és ritmusban. Az ottani és a velük összehasonlított magyar népdalok egy és ugyanazon dallamúak; olyan egyformák, hogy alig fedezhetünk fel különbséget köztük, még akkor sem, ha az egyes dallamszerkezetet felcserélnénk... Végtelen zenei értékek rejlenek még az elszórt jugur tanyavilágban és a hegyi legelőkön, de aligha lesz ember, akinek lesz ereje oda kijutni dacolva a természeti és emberi körülmények, a munkát nem egyszer lehetetlenné tevő fordulataival.” [Forrás: <http://www.nepzene2.eoldal.hu/oldal/a-magyar-nepzene-eredeterol>]

103 Du Yaxiong kínai zenekutató a ma Kína területéhez tartozó ujugur- és jugarok lakta területen végezte zenei kutatásait 1982-ben, melyeket a következőkben összegezte: „A jugarok és magyarok népdalai között sok a közös vonása. Nemcsak pentaton, hanem ereszkedő dallamú, hangsúlytalanul végződő, kvintváltós mindkettő. Azonosak a visszatérő dallamok zenei komponálásai is. A jugarok őrzik régi dallamaikat; ezek összezsengenek a Bartók és Kodály által gyűjtött ősi magyar zenével... a hunutód jugarok dallamvilága és a magyar zene ősrétege közös töről fakad... a hun népdalok a magyar népdalok fontos forrásainak egyikét képezik.” [Forrás: <http://www.nepzene2.eoldal.hu/oldal/a-magyar-nepzene-eredeterol>]

A közös őshaza fogalmának ilyen megközelítése persze Magyarországon sem teljesen ismeretlen – hiszen, ha alaposan belegondolunk – annak idején *Kőrösi Csoma Sándor* is arra a területre indult, amikor elhatározta, hogy felkutatja a magyarok eredetét. Maga *Kőrösi* így vallott erről: „*Nemzetünk eredetének és régibb történeteinek felkeresése és kifejtése végett indultam volt ki hazámból. Indultam a mi elejünk legrégebb hazájába Nagy és Kis Bukáriába*”. „Nagy és Kis Bukária” akkori fogalmak szerint lényegében Turkesztánnal azonos és az Aral-tótól Észak-Kínáig és Mongóliáig elnyúló hatalmas terület volt. Nevezetesen: „Nagy-Bukária” tulajdonképpen Turkesztán nyugati része és egészen a Musztag-ata hegységig terjed. „Kis Bukária” viszont a Musztag-ata vidékétől keletre eső, Kínához tartozó terület, és a mai értelemben vett Kelet-Turkesztánnal azonos, a Tarim-medencében fekszik, amelyet északon a Tien-san, délen, pedig a Kien-lun hegyláncai vesznek közre, s keleti fele a Góbi-sivatagot is magában foglalja.

A magyarság ősei tehát állítólag erről a területről, az Ural déli vidékeit érintve vonultak tovább nyugatra, áthaladtak Perzsián, Irakon, a mai Oroszország, majd Ukrajna nagy részén, és különböző hullámaik megjelentek a Kárpát-medencében. Minden valószínűség szerint azonban voltak olyanok is, akik lemaradtak, illetve, akik nem nyugati irányba, hanem délre vándoroltak. Ezek lehettek az úgynevezett Szávád-magyarok, akiknek leszármazottjai előbb a

Kaukázusban¹⁰⁴, majd később még délebbre húzódva, a mai Törökország területén éltek, élnek.¹⁰⁵

Arról, hogy Törökországban magyar falvak vannak elsőként *Hamit Zübeyir Koşay* (1898-1984) számolt be a *Türkiye’de “Macar” Sözü Bulunan Köy adları* című könyvében, illetve *Mehmet Bilgin*, napjainkban, Isztambulban élő török történész közölt adatokat egyik tanulmányában. Ez utóbbi szerint nem lehetetlen, hogy a Timur Lenk támadásai után megszűnt kaukázusi magyar állam lakosainak egy része a Fekete-tenger melletti Trabzon környékén telepedett meg. Ez látszik igazolni, hogy a Török Köztársaság kikiáltása előtt azon a helyszínen (a Trabzontól délkeletre eső, hegyes-völgyes területen) számos magyar vonatkozású helységnév is megtalálható volt. Az egyik ilyen legismertebb elnevezése például Magyar-kút volt. A szávárd magyarok másik csoportja a Kis-Magyarország megszűnése után is a Kaukázusban maradt, a csecsenekkel szomszédos, az előbbiekkal nyelvi és etnikailag is rokon, muszlim vallású ingusok.¹⁰⁶ Egyes kutatók feltételezik, hogy élhetnek a térségben más olyan népek, népcsoportok vagy kisebb néptörzsek is, akiknek köze lehet az egykori kaukázusi magyarsághoz. Ilyenek lehetnek például az adzsarok!¹⁰⁷

Visszatérve az eredeti témánkhoz... A sztyeppén vonuló, vándorló magyarság csak rövid időre telepedett meg egy-egy helyen, ezért ezeket csupán, szállásterületnek szokás nevezni. Hazát, országot, hont később foglaltak maguknak, ám ezek az átmeneti „szállások” is igen fontosak voltak a magyarság kialakulása, nemzetté válása szempontjából. Őseink ugyanis a nomadizálás során olyan népekkel, szokásokkal, kultúrával találkoztak, amelyek hosszú ideig nagy hatással voltak rájuk. Valószínűleg ennek köszönhető, hogy a magyarság gyökeret tudott eresztetni a Kárpát-medencében, ott ahol, az őket megelőző más nomádok, Attila hunjai és Baján avarjai is letelepedtek, de küzdelmük végül kudarcba fulladt a római, a bizánci és a frank civilizációval. Eleink viszont új hazát, erős és jól szervezett államot tudtak létrehozni, olyan országot, amelyben az eltérő műveltségű, nyelvű és vallású népeknek egymást erősítették, támogatták.

A magyarság egyik fontos szállásterülete volt a Turáni-alföld. Vagyis a Dél-Urál, a Kaszpi-tenger, az Aral-tó és a Tien-san között elterülő, ma hatalmas sivatagos vidék - amelyet a szkíta, a kimmer, a szarmata, az alán, a párthus, a hun, az avar, a türk és a magyar nép egykori, átmeneti tartózkodási helyeként tartanak számon a szakemberek. A négy világtáj kereskedelmi útvonalai találkoztak e térségben. Keletről a Selyem Út egyik elágazása, délnyugatról Mezopotámia, illetve Bizánc felől induló, délről pedig a perzsa útvonalak

104 A Kárpát-medencei Történelmi Nagy Magyarországgal egy időben létező másik, kaukázusi Magyarországot Kummagaria (Cummageria – Hungaria Vaetus) névvel illették a régi utazók, pápai bullák, történetírók, földrajztudósok. A Kuma folyó két oldalán elterülő egykori ország lakói az iszlám vallás követői voltak, erre utal, hogy orosz kutatók hét mecset romjait találták meg abban a térségben. A kaukázusi népek között egyébként máig élő hagyomány, hogy a Kaukázus hatalmas hegyesúcsainak északi lankáitól egészen a Manicsj folyóig terjedő területet, melyet a Kuma folyó választ ketté, sok száz éven át magyar, illetve a magyarsággal rokon törzsek népesítették be. A kaukázusi magyar állam létét ezen kívül írott források is bizonyítják. Első írásos emlék erről az országról Chorenei Mózesnek, az „Örmény Herodotosznak” Arménia Földrajza című átfogó művében olvasható, amely mintegy 1500 éve látott napvilágot. Ebben a tudós felsorolja a hazája szomszédságában található népeket, köztük a magyarokat is. Piano, vagy Plano da Caprio pápai követ, aki 1245-ben a helyszínen járt, ugyancsak megemlíti a kaukázusi magyarok országát. Ezen kívül több pápa, illetve pápai bulla is említést tesz a kaukázusi magyarokról. Így például: IV. Ince 1253-ban, IV. Sándor 1258-ban, IV. Miklós 1288-ban és 1291-ben. Egykori ott-éltükről még ma is számos régészeti lelet, helynév tanúskodik, mint például az egykori főváros közelében levő Burgun Madzsari. Fejedelmi városukat a Kuma partján épült Magyar/Madzsart az arab utazó és földrajztudós Abu-l-Fida 1321-ben említi, (Kummadzs.r-nak, Kuma melletti Madzsar-nak nevezte a várost. Pár évtizeddel múlva Ibn Battuta ad róla hírt al-madzs.r néven) de később, romjaiban is több utazó látja, s tanúsítja, hogy az a magyarok városa volt. Bendeffy László, Besse János Károly, Gombocz Zoltán, Hatvani Turkoly Sámuel, Jerney János, Klapoth Gyula, Szentkatolnai Bálint Gábor, Tardy Lajos, újabban pedig a Múbariz Helilov - Nyitray Szabolcs szerzőpáros foglalkozik a kaukázusi magyarokkal, a kaukázusi Kis-Magyarország történetével.

105 Állítólag 36 olyan település létezett Törökországban, amelynek lakói magyar származásának vallották magukat. Ezek egyike például a mai Antalya tartományban található Macarköy (Madzsarköy – Magyarfalu) nevű településrész. Az időközben önállóságot veszített településnek 1997-ben még 1178 lakosa volt. A Gebiz nevű település részét képező Macarköyben 2006-ban erdélyi magyarok – a Magyarok Székelyföldi Társasága – avatott székely kaput. A másik általunk megtalált település Macarlarköy (Magyarokfalva), amelynek 2000-ben pl. a hivatalos törökországi adatok szerint 1137 lakosa volt.

106 Egy 1772-ből származó hír szerint: „...az ingus nép tartja magát a magyarbeliek utódjának.” A Kaukázusnak azon a vidékén évszázadok óta harcok, függetlenségi harcok dúlnak. Ennek a Csecsenfölddel szomszédos parányi országnak, Ingusföldnek a lakói –akárcsak a környező népek nagy része - is mind muszlimok!

107 Az adzsarok Grúziában, a Fekete-tenger délkeleti partvidékén, a török határvidéken elterülő Adzsaria autonóm köztársaságban él, szunnita iszlám vallású, grúz néprajzi csoport. Számuk (2000-ben) mintegy 150 ezer fő volt. Az adzsarok elsősorban felekezeti szempontból különülnek el a keresztény grúzoktól, de nyelvük – amely a grúz egy dialektusa – szókincsére is nagyobb hatást gyakorolt a török nyelv közelsége. Az adzsarok a 10. században kerültek a grúz állam keretei közé, a későbbi évszázadokban a szeldzsukok (11–12. század), a mongolok (13–14. század), majd a 15. században az oszmán törökök terjesztették ki fennhatóságukat felettük. Az adzsarok többször fellázadtak az oszmán fennhatóság ellen, de végül a 16–17. században felvettek az iszlám vallást. Adzsarföld 1878-ban került Oroszországhoz, és 1922-ben, a Szovjetunió keretén belül, Batumi fővárossal megalakult az Adzsar Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság. 1991 után Adzsaria autonóm köztársaság. [Forrás: Wikipédia, James B. Minahan, A Historical Dictionary of European National Groups, Greenwood Press, 2000, 14.]

futottak itt össze, és találkoztak a keletről jövő nagyállattartó lovas népekkel. A déli hunok e területen alapítottak államot i.e. 43-36 között, majd megerősödve innen indultak európai hódító útjukra. Az európai források e területről hallgatnak, pedig őseink Belső-Ázsiából való kijutásuk után itt nemcsak átvonultak, hanem bizonyos ideig ott is tartózkodtak. A magyarság szállásterületét délről *Baktria* és *Szogdia* határolta, területén volt a *Horezm*-i és a *Kangkü* állam.

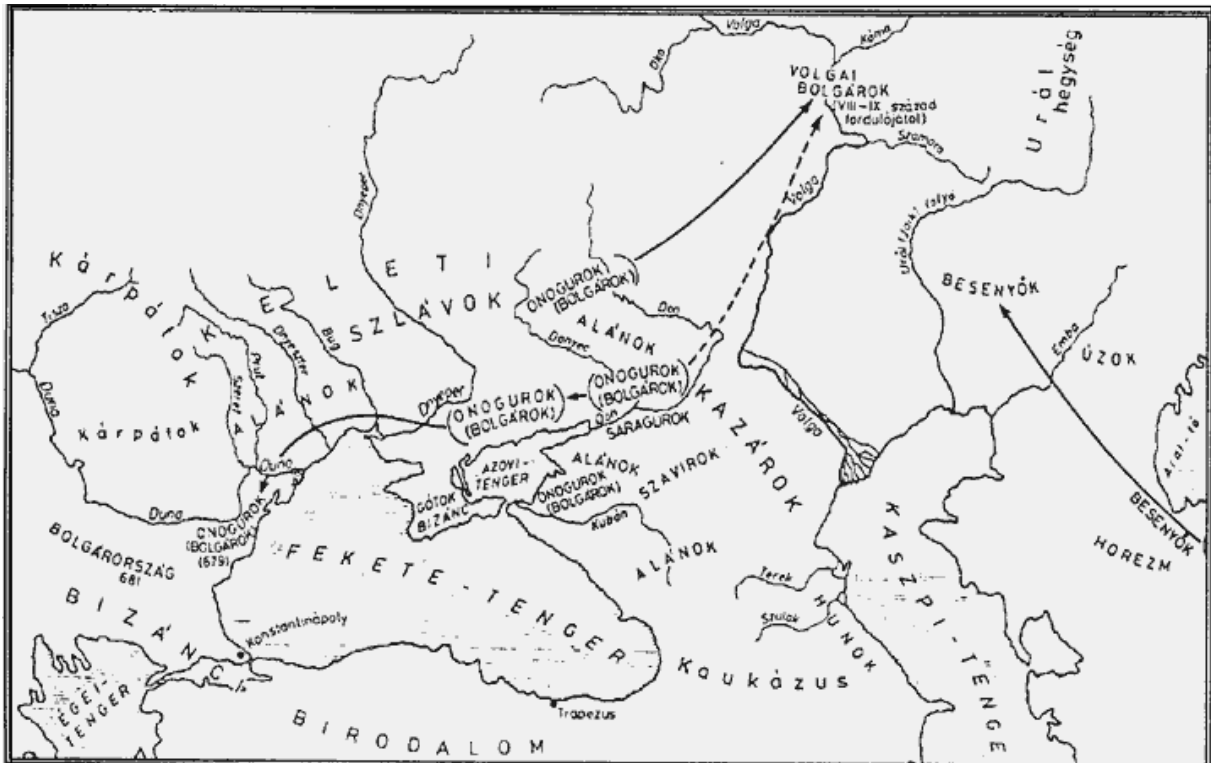
*Bíborbanszületett Konstantin*¹⁰⁸ császár a magyarokról azt írja: „A türkök (vagyis a magyarok) hadserege két részre szakadt. Az egyik rész kelet felé, Perzsia vidékén telepedett le, a másik rész pedig nyugatra ment lakni...” Egyes keleti források a magyarokat abban az időben - nem tudni milyen okból - nem türköknek mondták, hanem *szabartoi aszphaloi*-nak¹⁰⁹ (rendíthetetlen szavárdoknak) nevezték... *Prokopiosz, Agathiász és Jordánész* szerint a szabírok (vagy szavárdok) hun származéknak nevezték magukat és *javarészt* „magyarul” beszéltek. A *Victoris Krónika* a szabírokat egyszerűen ungrinak nevezi. *Al Bakri* arab utazónál pedig, ezt olvassuk: „A magyarok a besenyők országa és az eszkil bolgárok között laknak. Másik határuknál, amely eléri a pusztát, egy hegy van, e hegy alatt, a tengerparton egy nép van, amelyek ugunnak neveznek. Keresztények és muszlimok országával határosak, amely Tiflisz (Tbiliszi) országhoz tartozik. Itt kezdődik az örmények földje.” Bakay Kornél szerint ezekből a leírásokból az következik, hogy „Az ősmagyarság tehát két nagy csoportból jött létre: a magyarul beszélő szabír-hunból és a törökül beszélő onogur-türkből”. Kiszely megjegyzése szerint: Ezek után érthető a *Bíborbanszületett Konstantinnak* azon megjegyzése, hogy „a kazároktól elmenekült kabarok megtanították a magyarokat (türköket) a kazárok török nyelvére is, és mostanáig használják ezt a nyelvet, de tudják a magyarok másik nyelvét is.”¹¹⁰ Mivel e területen őseinknek nem volt terjeszkedési lehetősége innen Magna Hungáriába, más néven Baskíriába vonultak.

A magyaroknak ezt a Volga-vidéki földjét csak a 13. századtól nevezik Magna Hungáriának (vagyis: Régi Magyarországnak). *Abu Zeid Balkhi* (megh. 934) például úgy tudta, hogy *három Magyarország is volt*: Magna Hungária (Baskíria), Hungária Antiqua, a magyarok országa és a Meotisz-Kubán vidéki Ungaria Maior. (Vagyis a fentebb említett kaukázusi Kummagaria.) Itt meg kell jegyezni, hogy a magyarokat sok 10. századi szerző (például *Ibn Haukál* 978-ban, *Masz'údi* megh. 956-ban stb.) „baskíroknak” nevezte, *Plano Carpini*, IV. Ince pápa követe pedig 1245-ben Baskíriát Nagy-Magyarország (Magna Hungária) néven írja le. *Wilhelm Rubruquis* (más néven: *Rubruk*) 1253-ban és *Marco Polo* 1271-ben kijelentik, hogy a magyarok és a baskírok nyelve egy és ugyanaz.

108 Bíborbanszületett Konstantin (912-959) bizánci császár több kiemelkedő jelentőségű művet hagyott az utókorra, köztük számos olyat is, ami a magyarokkal foglalkozik.

109 Egy magyarázat szerint ez a görög nyelvű elnevezés „tarka lovúakat” jelent.

110 Kiszely István dr. im.

Ibn Fadlan szerint a 10. századi Baskíria valamivel nyugatabbra volt a mainál. A magyar őstörténet-kutatók számolnak őseink egy részének e területen való rövid ideig – néhány évtizedig – tartó tartózkodásával, amely idő alatt a helyi lakóktól átvették a nyelvünkben levő kevés finnugor szókincset. A régészeti kutatások a Magna Hungária területén feltárt 8. századi temetőben együtt találják a volgai bolgárok és az ősmagyarok hagyatékát, illetve a Volga és Káma torkolatvidékén feltárt sírokból sok olyan régészeti lelet került elő, amely hasonló a honfoglaló magyarokéhoz. De innen a Káma folyó mellől került elő, az a török nyelvű, arab feliratos sírkő is, amelyet egy tatár kutató talált, és amely a magyarság illetve az iszlám korai kapcsolatát bizonyítja.

A következő szálláshely: Levédia, a Don, a Donyec és az Azovi-tenger között húzódó terület. „A magyarok a kazárok közelében éltek és 'három esztendeig' minden háborújukban együtt harcoltak a kazárokkal” - írja a *Bíborbanszületett Konstantin* császár. Őseink tehát bizonyíthatóan szoros szervezeti kapcsolatban álltak – a nagyjából – az iszlám vallású népek (alánok, kabarok, kálizok, kazárok) alkotta Kazár Kaganátussal, ahol nemcsak az alattvalók, de az arisztokrácia egy része is muszlim volt. Egy későbbi leírás szerint: „A kozároktól északra, a Volga és Káma folyók mentén, egy másik hatalmas birodalom: a volgai bolgároké terül el. Gazdag nép volt ez, mely a kozárokkal s az északra lakó oroszokkal élénk kereskedést folytatott. A bolgárok muszlim-hitűek valának s ezt a hitet vallották a kozárok is, a kik között azonban keresztények, zsidók és pogányok is akadtak fölös számmal. Mind a két nép aránylag művelt: földművelést, kereskedést üz, s falvaikban, városaikban mecsetek és iskolák vannak. A velük való érintkezés kétségkívül művelő hatással volt a magyarokra.”¹¹¹

A magyarok a kazárokkal való kapcsolatuk során ugyanis megismerkedhettek a kereskedelem állami hasznosságával, a különféle adók rendszerével, illetve azok kivetési és beszedési módozataival, a soknemzetiségű és sokvallású államszervezetre is tekintettel lévő igazságos törvénykezési gyakorlattal is. „A magyar törzsek tehát bőséges tapasztalatot szerezhettek a katonai segédnépek terheit illetően.” Ezt a tapasztalatot úgy, mint más egyéb, a kormányzásra vonatkozókat is, a későbbiek során évszázadokig fel is használták a magyarsághoz csatlakozó népekkel való bánásmódban. A magyar népesség bizonyára nem lehetett jelentéktelen a kazár

111 Szalay József – Baróti Lajos: A Magyar Nemzet Története. (Forrás: <http://www.mek.oszk.hu/00800/00892/html/>)

birodalomban, ezt igazolja, hogy a kazár kagán ugyanolyan házasságra alapuló dinasztikus kapcsolatra törekedett a magyar vezetőkkel, mint a Bizánci Császársággal. Bíborban született Konstantin így tudósít a kazár-magyar kapcsolatokról: „Együtt laktak a kazárokkal három esztendeig, s minden háborújukban együtt harcoltak a kazárokkal. Kazária fejedelme, a kagán, vitéségükért és szövetségükért nemes kazár nőt adott feleségül a türkök első vajdájának, akit Levedinek neveztek, vitéségének nagy híre és nemzetsége fénye miatt, hogy tőle gyermeket szüljön...” Figyelmet érdemel, hogy a kagán a javaslattevő, aki bizonyára a politikai függőség megerősítésének céljából ad „előkelő” menyasszonyt Levedinek, megalapozva ezzel a dinasztikus kapcsolatot. Konstantinos, a mű írója maga is érdekelt Levedi alakjának hangsúlyozott kiemelésében, hiszen már korábban létrejöttek kazár-bizánci dinasztiák

szövetségét erősítő házasságok. Ha Levedi nem elég előkelő, „fényes”, akkor a császári ház tekintélye is veszélybe kerülhet a magyarokkal létesült közvetett családi kapcsolat miatt.

A kazár nép történetének legrégebbi korszakát pontosan nem ismerjük. Bizonyos adatok (*Agathiae Scolastici, a Ravennai geográfus stb.*) viszont arra engednek következtetni, hogy a kazárok a kaukázusi szabiok, a kaukázusi onogurok, a kálizok (horezmiek) és a barszilok (bercelek) törzseiből ötvöződtek, akik viszont a „hun népek közé” tartoztak. Más nézet szerint a kazárok az ujguroknak nyugatra vándorolt *kaszar* nevű törzse. *Chorenei Mózes* már a 3. században tud róluk, de Európában csak a 6. században tűnnek föl. A 7. század húszas éveiben *Hérakliosz* bizánci császár a perzsák ellen erős szövetségesre talált a kazárookban. A nyugati türk uralom összeomlása után – 630 körül – a kazárok önállósították magukat és a kazár uralkodó felvette a kagán nevet, szövetséget kötöttek az alánokkal, leverték az arabokat és Bizánccal is szövetségbe léptek. Így „Kazária” népeire a türk kazárokon kívül iráni nyelvű kálizok (korozmák), alánok (eszlárok, varsányok), bolgár szuvarok és ötvözőelemük, a bercelek (barszilok) is tartoztak.¹¹² Bartha Antal szerint: „A kazárok alatt azt a kevert türk-

112 Kiszely István dr. im. - A magyarság „keleti” elemei

török népeiséget értjük, mely forrásaink szerint minden kétséget kizáróan a Kaganátus politikai szervezője volt”.¹¹³

A szakemberek által vitatott kérdés, hogy hány év alatt, de a kazár vezetők között viszonylag gyorsan – állítólag két-három esztendő alatt – népszerűvé vált az iszlám. Ennek két oka is lehetett: Az egyik, hogy a szomszédságukban, a Kaszpi-tenger keleti partján élő török és más népek már muszlimnak vallották magukat. Másrészt az iszlám felvételének folyamatát valószínűleg az gyorsíthatta fel, hogy a szomszédos Horezm muszlim vallású vezetői és lakói közül sokan a kazárokhöz költöztek.

Horezm (Hvárezm) Aral tó melletti ország volt a mai Híva környékén. A 9. században magas kultúrájú, iszlám vallású, iráni dialektust beszélő nép lakta. A horezmi kultúra már az időszámítás előtti 13. században, kapcsolatban állt, a közel hatezer éves mezopotámiai sumer kultúrával. Talán nem érdektelen előre vetni, hogy Horezmről később *Kézai Simon* is említést tesz, gens Corosima néven, amikor elmondja, hogy Ednek és Edemennek édesanyja horezmi asszony volt. *Abu-Hámid al-Garnáti*¹¹⁴ pedig leírja, hogy „a horezmiak sokan vannak Magyarországon és a királyt szolgálják”.¹¹⁵

Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár „*De administrando imperio*” című, i. sz. 950 körül írt munkájában részletesen szól a kavarokról (vagy kabarokról) és kálizokról (más írásmód szerint: chvar, chovar, vagy chaval, chalisz). Arab forrásokból tudjuk, hogy *Kutejba ibn Muszlim* arab vezér i. sz. 712-ben Közép-Ázsiának az Aral-tótól délre eső területét elfoglalta és lakóit az iszlámra hívta. Ennek a területnek a földrajzi neve volt: Chorezm vagy Chvarezm. A *Hudud al-Alem* című, i. sz. 10. században keletkezett perzsa mű névtelen szerzője írja le Chorezm és a Volga-vidék élénk gazdasági és társadalmi kapcsolatát.¹¹⁶

Az i. sz. 10. század elején *Muhammad al-Isztahri al-Fariszi* arab földrajztudós a chorezmiak távolsági kereskedéséről írta: „...ők (a chorezmiak) többen vannak, mint Khoraszán minden más lakója, (idegen helyeken) szétszóródtak, és többet utaznak mindenki másnál... az ő birtokukban van a legtöbb szláv rabszolga, a kazárokhöz és azok szomszédaihoz az efféléket... és más állatok prémjét juttatták el...” Az említett kazárok fogadtak fel muszlim chorezmi zsoldos katonákat már az i. sz. 8. században is. *Muhammad ibn Dzsarir at-Tabari* arab történétíró *Tarih ar-ruszul val muluk* című művében leírta, hogy a kazár vezér, az *As (Ras) Tarkhan* (i. sz. 764-766) nevet viseli, ami valószínűleg származására utal. *Wahib ibn Wadih al-Jakuri* arab történétíró szerint a kazár király után rangban a „horezmi” bég következik.¹¹⁷

A Kazár Birodalomban ez a horezmi népesség, vagyis a kálizok alkották a testőrséget, és a lovas katonaság egy részét, de jelentős számban éltek hvárezmi iparosok és kereskedők is a birodalom területén. A horezmi nép sem számbeli, sem pedig politikai vagy katonai tekintetben nem volt jelentéktelen eleme a rendkívül vegyes összetételű kazáriai lakosságnak. Sőt a kálizok idővel igen nagy tisztségeket értek el a birodalom vezetésében is. Például amikor a kazár hadvezér 764-766-ban sereget vezetett a Kaukázus felé, az arab krónikás, *Tabari* szerint a hadvezér mellékneve al-Hhwarizmi, azaz „a khorezmi” volt. *Yakubi* pedig egyenesen „*malik al-khazar*”-nak, a kazárok királyának tartja a vezért. Mindenesetre nagyon jelentős szerepe lehetett nemcsak a hadviselésben, hanem a kormányzásban is.

A hvárezmiak jelentősége a későbbiekben sem csökkent a kazároknál, hiszen amikor az orosz Igor 930-ban elfoglalta Kijevet, az itt táborozó onogur zsoldosok élére például hvárezmi parancsnokot állítottak a kazárok. Az oroszok a Kaszpi-tenger partvidékét elérve magát a tengert is az ott élő népről, a „khwaliszok”-ról nevezték el, és évkönyveikben a Kaszpi-tengert

113 Bartha Antal: A 9-10. századi magyar társadalom, Budapest. 1968.

114 Muszlim utazó, aki 1150-1153 között három évet töltött Magyarországon.

115 Kiszely István dr. ím.

116 Vass Előd: Goldziher Ignác és az iszlamológia Magyarországon. In.: Goldziher Ignác: Az iszlám. Tanulmányok a mohamedán vallás köréből. Budapest. Magvető, 1980.

117 Vass Előd ím.

„khwalisz-tengernek” (Káliz-tenger) nevezik, s ez az orosz népdalokban „khwalinszkoje” alakban él tovább.¹¹⁸

A kazárokról a 10. században több muszlim író úgy tudósít, hogy igen jelentős a birodalomban és városaiban is az iszlám hívek száma. *Ibn Fadhlán* muszlim utazó például így ír: „A kazár királynak egy nagy városa van az Itil (vagyis a Volga) folyó mellett, amely két részből áll. Az egyikben laknak a muszlimok, a másikban a király és kísérete...” A „király kísérete” nagyjából muszlim fegyveresekből állt, tehát a Volga-parti város lakóinak többsége iszlám vallású lehetett. Az úti jelentésből például az is egyértelműen kiderül, hogy a bolgár fejedelem a bagdadi kalifához küldött követe is kazár származású és muszlim volt. A fejedelem arra kérte a bagdadi kalifát, *Muktadirt*, küldjön valakit, aki hitükben megerősíti őket, mecseteket, valamint az ország védelméhez szükséges erődítményt épít nekik és segít megszervezni a közigazgatást is. Hasonlóan ír *al-Dzsajhání* is a kazárokról: „Fővárosuk Szár.gh.s.n. (Szaárghsin), melyben egy másik város is van... Ebben a két városban muszlim népesség is van, akiknek mecsetjeik, imámjaik, müezzinjeik és Korán-iskoláik vannak.” *Ibn Haukal* így tudósít: „A kazárok városának déli részében laknak a kereskedők és a muszlimok, és (ott) tárolják a kereskedelmi árukat. A nyugati rész azonban a királyé, az előkelőké, a katonáké és az al Khazar al Khális-nak van fenntartva.”¹¹⁹

Összegzésnek is tekinthetjük *Masz'údi* leírását: „A muszlimok képezik az uralkodó elemet a Kazár birodalomban, mert ők állítják ki a király testőrségét, általában larisijek (arsija)-nak nevezik őket. Korezm környékéről származnak és az iszlám kiterjesztését követően kitört háborúk és dögvész miatt menekültek a kazár királyhoz... Amint a kazárok országában letelepedtek, megtartottak maguknak határozott jogokat, így a következőket: a vallásuk szabad gyakorlását, a lehetőséget, hogy mecseteket alapítsanak, és imádságaikat nyilvánosan végezhesék úgy, mint azt a jogot is, hogy vezérüket saját soraikból választhassák. A jelenlegi vezér is muszlim. *Ahmed ben Kovaihnak* nevezik őt. Kikötötték maguknak azt a jogot, hogy távol maradjanak a háborútól, ha a kazár király muszlimok ellen vonul hadba, és csak olyan háborúban vegyenek részt, amely a hitetlenek ellen indul... olyan fegyvereket viselnek, mint más muszlimok. Bíráiknak is ugyanaz a vallásuk... A kazár birodalomban a larisijek mellett vannak más muszlimok is, akik kereskedelemmel és iparral foglalkoznak... A nagy mecseten kívül, melynek minaretje meghaladja a királyi palotát, vannak még más kis mecsetek, melyek az iskolákhoz kapcsolódnak, ahol a gyerekeik a Koránt olvasni tanulják...”¹²⁰

A Kazár Birodalomban kereskedelmet folytató népcsoportok között megkülönböztetett figyelem kísérte a muszlimokat. „Itilben külön bírói szervezet foglalkozott a különböző nemzetiségű kereskedők ügyeivel. Ez a testület egyes adatok szerint hét, más adat szerint kilenc bíróból állt, akik között voltak keresztények, kazárok, muszlimok és pogányok. Következésképpen minden kereskedő a neki megfelelő törvénykezési eljárás szerint tevékenykedő bíróhoz fordulhatott panaszával. A muszlim területekkel fennálló kapcsolatok fontosságát jelzi az is, hogy a muszlim bírókon kívül még egy udvari főember is foglalkozott a Kaganátus muszlim lakosainak ügyeivel.”¹²¹

Kazáriában jelentős számban laktak más muszlim népek, így alánok is. Az iráni eredetű alánokról először az időszámítás utáni időkből *Lukiánosz* tesz említést, aki szerint az alánok nyelve, fegyverzete és viselete megegyezett a szkítákéval. Lukianosztól ismerjük meg az alánoknak Horezm szomszédságában levő – korábban már említett – Kang-kü (Kanga) országát, amelyről *Josephus Flavius* (37-100), *Sztrabón* és *Ammianus Marcellinus* is említést tesz a 4. században. Az alánok közép-ázsiai szálláshelyükről a szkíták, a szarmaták és az aorszok után, i. sz. 50 körül nyomultak be az Urál és a Kaszpi-tó között elterülő

118 A kazár elnevezés Hazar formában megtalálható a török nyelvben is. Például a Kaszpi-tengert Hazar Deniz-nek, illetve Közép-Anatóliában (Elázi közelében) van egy tó, amit ugyancsak Hazar-nak hívnak.

119 A magyar honfoglalás kútfoi. Szerk. Pauler Gyula és Szilágyi Sándor. Nap Kiadó, Bp. (Az 1900-ban közreadott mű hasonmás kiadása) II. Keleti kútfoi. Összeállította, fordította és jegyzetekkel ellátta Gr. Kuun Géza.

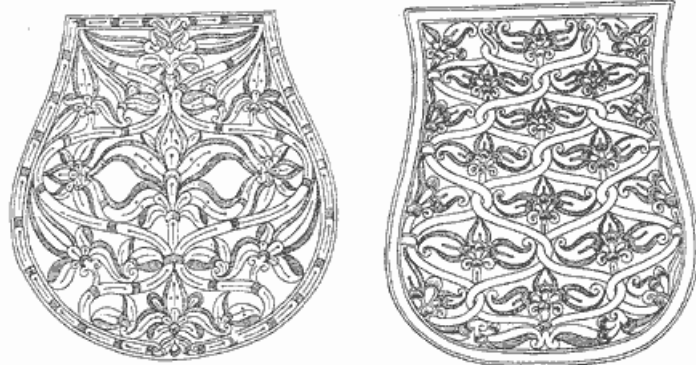
120 A magyar honfoglalás kútfoi im.

121 Bartha Antal im.

sztyeppevidékre. 350 táján a hunoktól elszenvedett vereség után egy részük nyugatra menekült, részt vett a nagy népvándorlásban és Észak-Afrikában telepedett le. Más részük a Kaukázustól északra elterülő síkságon maradt. Itt előbb jelentek meg, mint a kazárok, akiknek később az uralma alá kerültek. Itt újra két csoportra szakadtak; a Kaukázusban megtelepedett részük a 7. században bizánci hatásra keresztény lett; ezeknek utódai a mai *oszétek*. Más részük az Azovi-tenger és a Volga közötti vidéken, nomádként élte életét és muszlim lett. *Ibn Battúta*, arab származású iszlám tudós és utazó még a 14. században is talált muszlim alánokat a Volga-parti Szaraj város környékén.

Masz'údi híradása alapján egyértelműen megállapítható, hogy a magyaroknak nemcsak a köztük élő kereskedők muszlim voltáról, hanem azok vallási alapokon létesült kapcsolatairól is jól felhasználható ismereteik voltak. A muszlimokkal való kapcsolatfelvétel sikere feltételezni engedi, hogy a magyarok vezetői és az iszlám vallású kálizok, kazárok és alánok között jó, sőt baráti viszony alakult ki. A magyarok jól fejlett politikai-diplomáciai érzékét igazolja, hogy nemcsak a muszlimok egymás közti érintkezését, az iszlám közösség kapcsolatait, hanem a kaganátus zsidó vezetése és muszlim alattvalói között dúló hatalmi harcot is ki tudták aknázni erejük növelése érdekében, illetve „bel- és külpolitikájukban” egyaránt.

„A magyar törzsek hozzávetőleg két és fél évszázad folyamán a kazárok oldalán küzdöttek” - írja Bartha Antal.¹²² Ennek az időszaknak a hosszát néhány kutató vitatja. A lényeg az, hogy a magyarság olyan népcsoportokkal élt együtt a Kazár Birodalomban, amelyek között akadtak szép számmal más nyelven beszélők, mint például a kazárok, a törökök, az alán-jászok, valamint a török és iráni nyelv számos más változatát használók. A különféle nyelven beszélők más-más hagyományokkal és szokásokkal is rendelkeztek, így ismerkedtek, vagy

ismerkedhettek meg őseink más-más kultúrákkal is. A magyarságot ért kazáriai kulturális hatások szempontjából az egyik legjelentősebb, valószínűleg a nyelvi volt. A honfoglalás előtti magyarságot itt érte – a legkevesebb két évszázadon keresztül tartó érintkezések során – a máig is meglévő, török nyelvi és műveltségi hatás.¹²³ A bolgár-török nyelvet beszélő kabarokkal történő

érintkezések legjelentősebb fejezetei is itt, a kazár földön alakultak ki, majd kapcsolat a Kárpát-medencében folytatódott tovább...

A magyarokhoz csatlakozó kabarok minden valószínűség szerint abból a hvárezmi népességből váltak ki, akik Kazáriában a testőrség és lovasság egy részét alkották és – mint horezmiek – az iszlám vallás követői voltak. Ezt igazolja Györffy György is, aki szerint: „... valószínű, hogy a kazár uralom ellen fellázadt és a magyarokhoz csatlakozott kabarok egy részét hvárezmi kálizok tették ki. Ha a kabarok lázadása és a magyarokhoz való csatlakozása kapcsolatban állt azzal, hogy 860 körül (?) a kazár kagán és az uralkodó réteg zsidó hitre tért, akkor a csatlakozást az ezt követő évekre kell tennünk.”¹²⁴

¹²² Bartha Antal im.

¹²³ Valószínűleg ez a „törökös” hatás lehetett a legjelentősebb, hiszen ez hagyott legmélyebb nyomokat a nyelvben, és a közgondolkodásban. Emellett nem szabad megfeledkezni azokról a szkíta, sumer és „finn-ugor” hatásokról, kapcsolatokról, amelyek ugyancsak befolyásolhatták a magyarság kialakulását. Jóllehet talán nem olyan mértékben, mint azt a korábbi tudósok, kutatók állítják. A magyarság együttélése során nyilvánvalóan sokmindent átvett a vele együtt élő népektől, a kérdés csupán az, hogy ez milyen mértékben volt meghatározó.

¹²⁴ Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. Kötet. Budapest. Akadémiai, 1966.

Hasonlóan vélekedik a lázadás okáról Bartha Antal¹²⁵ is, bár ő a lázadás időpontját 860 előttré dátumozza: „Van olyan álláspont is, amelyik a 8. sz. utolsó negyedére, 780 körüli időre teszi a kabarok lázadását és csatlakozását a magyarokhoz. Harmatta János viszonyt úgy véli, hogy részint történeti, részint régészeti adatok alapján a kabarok fellázadását a kagáni hatalom ellen, a 810 körüli évekre keltezhetjük.”¹²⁶

A lázadás valószínűleg a zsidó hit kazáriai terjedését követő törvénykezési és igazgatási változások következményeként tört ki. A kabarok által kiobbantott belviszály része volt annak az eseménysorozatnak, amelyik... a 8-9. sz. fordulójának évtizedeiben feszültté tette a Kaganátus nyugati határvidékeinek életét. A muszlim vallású kabarok azért lázadtak a kazár vezetők ellen, mert nem akartak az új keletű zsidó-judaista kazár kormányzat irányítása alatt szolgálni, és megpróbálták azt megdönteni, de kísérletük nem járt sikerrel. Ezért kellett a „türkökhöz”, azaz a magyarokhoz csatlakozniuk. Abból pedig, hogy a kabarok a magyarokhoz csatlakoztak, két következtetést vonhatunk le: egyrészt, hogy a magyarok a kazár birodalmon belül olyan katonai és politikai erőt képviseltek, hogy a lázadókat befogadhatták és a kabarok a velük való szövetségben védelmüket biztosítottak láthatóan; másrészt, hogy a magyarság ugyanúgy, mint a befogadott kabarok, nem kívánt az új, judaista kazár hatalom alatt élni. Őseink kazároktól való elszakadását az iszlám vallású kabarok csatlakozása biztonságosabbá tette. A kabarok csatlakozásával a magyar törzsszövetség katonai ereje jelentékenyen megnövekedett, és az arab-perzsa földrajzi írók adatai alapján ítélve a 9. században a kelet-európai sztyeppevezet¹²⁷ legerősebb katonai hatalmává vált.¹²⁸

Bíborbanszületett Konstantin császár „A birodalom kormányzása” címen ismert művében¹²⁹ „A kabarok népéről” illetve „A kabarok és a türkök törzseiről” ezt írja: „Tudnivaló, hogy az úgynevezett kabarok a kazárok nemzetségéből valók. És úgy történt, hogy valami pártütés támadt közöttük a kormányzat ellen, és belháború ütven ki, felülkerekedett az előbbi kormányzatuk, és közülük egyeseket lemészároltak, mások pedig elmenekültek, és elmenvén, letelepedtek a türkökkel együtt a besenyők földjén, összebarátkoztak egymással, és holmi kabaroknak nevezték el őket. Ennek következtében a kazárok nyelvére is megtanították ezeket a türköket, és mostanáig használják ezt a nyelvet, de tudják a türkök másik nyelvét is.”

Ezen a bizánci leírásán kívül mindössze egyetlen nyugati forrás, a „*Salzburgi Évkönyvek*” említi csupán a kabarokat, a 881. évnél. A „jól értesült” szerzők szerint – mintha csak két népről lenne szó – a magyarok és a kabarok ott külön-külön harcolnak. A magyar krónikákban még ennyi sincs, a muszlim kabarok egyáltalán nem szerepelnek benne. (Ennek okát valószínűleg abban kell keresnünk, hogy a keresztény krónikáíróknak aligha állt érdekében olyan dolgokról beszámolni, ami a kereszténység hegemoniáját a legkisebb mértékben is megtörheti, vagy beárnyékolhatja.)

A magyar-káliz-kabar kapcsolatra nem csupán korabeli leírásokból következtethetünk, hanem a díszítőművészetben fellelhető közös motívumrendszerre utaló tárgyi emlékekből is. Feltehetően a kálizok voltak közvetítői annak a szászánida ötvösségnek, amely palmetták mögé rejtette a képi ábrázolásokat. Ha igaz ez a feltevés, akkor ez a magyar-kabar kapcsolatban olyan lényeges vonás, melyet a régészeti leletek kézzelfoghatóan bizonyítanak és több, a művészettörténet részéről felvetett kérdésre is választ ad. Kétségtelen, hogy az avar ötvösségre az állatábrázolás a jellemző, míg a korai magyar ötvösségben a szászánida

125 Bartha Antal im.

126 Harmatta János: A Volgától a Dunáig. A honfoglaló magyarság történeti útja. Elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság 2000. december 13-i közgyűlésén. (A Volgától a Dunáig.htm)

127 Történelmünk és műveltségünk „keleti kapcsolataiban” fontos szerepet tölt be a füvespuszta jelentésű sztyeppe szó, ami valószínűleg egy törzsszülött. Ez a füves puszta, vagy pusztaság meghatározására szolgáló kifejezés eredetileg az orosz nyelvből származik. Az orosz step'-ből lett a francia steppe, ebből német Steppe, majd a magyarban steppe, sztyep alakokból tákoltt sztyeppe. Mivel sok forrásmunkában ezt az alakot találtuk, kénytelenek vagyunk könyvünkben is ezt használni.

128 Harmatta János im.

129 Ezt a művét a császár munkatársai anyaggyűjtő, másoló tevékenységének segítségével 948-952 között készítette. Eleinte nem volt egységes mű, az egymástól függetlenül összeállított részeket Konstantin 952 után szerkesztette egybe. A birodalom kormányzását Bíborbanszületett Konstantin fia, a későbbi II. Romanosz császár számára írta tankönyvként az uralkodói mesterségről. Ebből következően az uralkodó sok olyan bizalmas információt is rögzített, amelyet nem szánt a nyilvánosság elé. A művet titkos iratként őrizték, a bizánci időkben csak egyetlen kézirat maradt fenn. (Klíma László: Finnugor történeti chrestomathia. I.)

művészetre utaló fonatos-palmettás növényi díszítés az uralkodó. Ez a motívumrendszer az iszlám művészetben elterjedve horezmi-kazár-kabar közvetítéssel került a magyarokhoz, feltehetően még a levédiai tartózkodás előtti időkben. A szászánida ötvösség természetesen nem egyedülálló „keleti jelleg” a magyar régészeti emlékek közt, hiszen a magyar koronázójelvényekkel együtt őrzött jogar oroszlanos kristály gömbje – *Gyórfy György és Fehérvári Géza* szerint is – muszlim mesterek készítménye, és egyes vélemények szerint akár a honfoglalás előtti, fejedelem-kori jelvény részének is tekinthető.

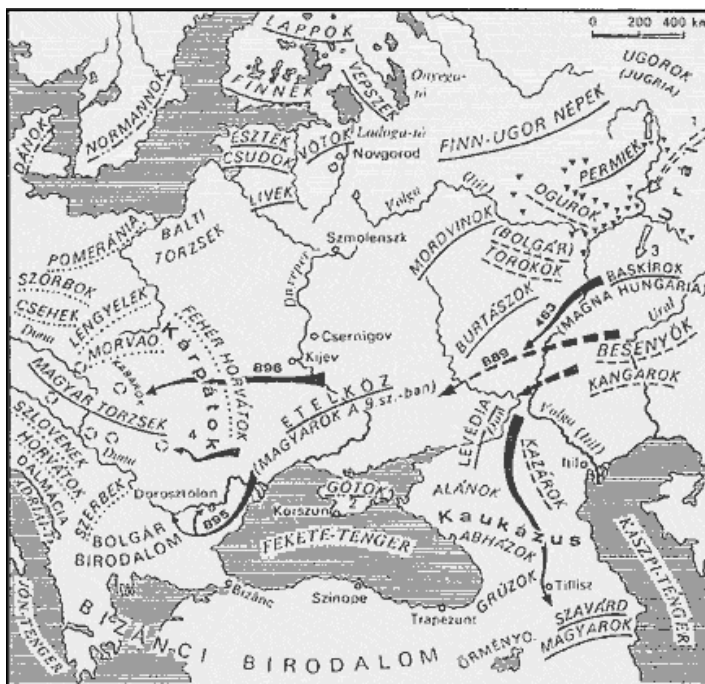
Az iszlámmal való kapcsolat másik szemléletes példái a dirhemek. A közép-ázsiai török népek az iszlám elterjedése után csakúgy, mint az egész Keleten, illetve az andalúziai iszlám államban általános fizetőeszközként használták ezeket az arab írásjelekkel ékesített pénzeket.

Az egyes országok – köztük a kazárok – maguk is vertek saját pénzerméket a dirhem mintájára. Az egykori kaganátus területén nagy számban kerülnek elő a közép-ázsiai arab városokban vert 2,7-2,9 grammos ezüstdirhemek. Ezeknek a leleteknek a nagy része utánzat, melyeket a kazár állam bocsátott ki, azonban rajtuk az arab felírás nem torzult érthetlenné, ahogyan az a barbár dirhem-utánverések esetében gyakori. Az arab írásos pénz használata arra enged következtetni, hogy a kazár pénzverők és pénzt készíttető állami vezetők ismerték és elfogadták az iszlámmal együtt terjedő írásformát, vagy pedig a pénzverés volt – akár kagáni megbízásból – iszlám vallást követő mesterek, tehát a muszlimok kezében.

A magyar nép történetében jelentős következménnyel járt a kazáriai népekkel való érintkezés, együttélés. Bizonyítékul szolgálnak erre az idézett keleti kútfők, és az a tény, hogy a magyarság és kísérei a Kazár Kaganátusból való kilépés után készen állottak arra, hogy elfogadjanak egy sokszínű csoportosulást, azaz egy többféle etnikumból, nyelvből és vallásból, nomádokból és letelepedettekből építkező államot. Mindezt még a Kárpátoktól keletre megtanulták. A muszlim népektől átvett, megtanult tolerancia elve tette lehetővé, hogy egy olyan erős soknemzetiségű országot hozzanak létre, ahol nem az elnyomás, a másik könyörtelen kizsákmányolása volt a fő vezérelv.

A Kazár Birodalom déli határa a Kaukázus volt, keleten a Volga torkolatától észak felé a mai Kazányig terjedt, nyugaton a Pontusz északkeleti partvidéke, sőt a 9. századtól Kijev is Kazáriához tartozott. A magyarok távozása, majd a besenyők és az úzok 9. századi támadásai következtében a kaganátus meggyengült, végül az orosz-varég seregek támadásai után megszűnt. Szvajoszláv orosz fejedelem 965-969 között elfoglalta fővárosukat, Szarkelt,¹³⁰ vagy egy másfajta írásmód szerint Saksint. Illetve Sariksint, a „Fehér várost”, amelynek neve a magyarok és a muszlimok kapcsolatát illetően később is feltűnik majd, hiszen II.

Géza (1141-1162) magyar király innen toborzott katonákkal kívánja erősíteni hadait.¹³¹

A magyarság a következő szálláshelyén már több törzsből állt. Az „Etelközi Magyarországot” a 10. századi arab utazók pontosan leírták. Szerintük Etelköz terjedelme 360.000 négyzetkilométer; a Kárpátok, a Fekete-tenger, a Duna, a Volga és a szláv világ határolja. *Bíborbanszületett Konstantin császár* szerint: „A magyarok a kazárok szomszédságából elköltöztek, és a Dnyeper, a Dnyeszter, a Bug és a Szeret vidékén telepedtek meg, amely területet »Etelküznek« (Folyóköznek) neveztek”. A magyarok e területen folytatták ősi földművelésüket: „A magyarok országa bővelkedik fáknak és vizekben. Földjük nedves, sok szántóföldjük van” - olvashatjuk *Ibn Rusztán*nál. A magyarok új szállásterületén zömében szláv lakosság élt, akikkel való kapcsolatunkról *Ibn Ruszta* így ír: „A magyarok hatalma kiterjed mindazon szlávokra, akik közel laknak hozzájuk. Súlyos adókat vetnek ki rájuk”. Etelközben a magyarok figyelme nyugat és a Kárpát-medence felé fordult.¹³²

A magyar törzsszövetség 862-ben már, mint a nyugati- és közép-európai politika aktív résztvevője jelenik meg a nyugati forrásokban. Ez azt jelenti, hogy a magyar törzsek vezetése világosan felismerte, hogy a Kárpátok medencéje mind klimatikus, mind geopolitikai szempontból sokkal kedvezőbb életteret biztosít számára, mint a kelet-európai sztyeppék. A magyarság tehát nyugat felé orientálódik, és megkezdte a nyugati országok felderítését és párhuzamosan politikai kapcsolatok kiépítését a kor jelentős politikai hatalmaival. A 9. század végére kialakult a Kárpát-medence elfoglalásának politikai és katonai terve és megkezdődik a tervszerűen előkészített honfoglalás.¹³³

Valószínűleg ennek része a *kijevi hadjárat* is, amely *Anonymus* szerint 884-ben játszódott le. „Álmos vezér és vitézei elfoglalták az oroszok földjeit, és javait elszedve Kijev városát fogták ostrom alá... Az oroszok kérték Álmos vezért, hogy Halics földjét elhagyva, a Havaserdón túl nyugat felé Pannónia földjére vonuljanak, amely előbb Attila király földje volt és dicsérték nekik Pannónia földjét, hogy milyen szerfölött jó... Álmos vezér és főemberek elfogadván az oroszok tanácsát, igen biztos békét kötöttek velük”¹³⁴

130 Kiszely István dr. im. - A magyarság „keleti” elemei

131 Abu-Hámíd al-Gárnáti utazása Kelet- és Közép-Európában 1131-1153. Gondolat, Bp. 1985.

132 Kiszely István dr. im.

133 Harmatta János im.

134 Kiszely István dr. im.

A *Bíborbanszületett VII. Konstantin* bizánci császár azt jegyezte fel, hogy „a magyarok jobbnak tartották, hogy Árpád legyen a fejedelem, mintsem atyja, Álmos”. Krónikáinkban az első magyar fejedelem Álmos volt, aki a magyarságot „igen vitéz és hadi viszontagságokban felette hatalmas nemzetté tette” (*Zágrábi Krónika*). Ő hozta meg azt a döntést, hogy elhagyják Etelközt és az új/régi hazába költözzenek, ő vezette népét az új haza felé, ő hódoltatta a kijevi orosz fejedelmet, alattvalóivá tette a kunokat és a magyar népet a kabarokkal „egészítette” ki. Álmos fia, Árpád 850-855 körül (van, aki szerint 840-841-ben) Kijevben született és 907-ben halt meg. Árpád méltó örököse volt Álmos fejedelemnek, aki erős hadseregével és nagy hatalmával megteremtette a Kárpát-medence birtokba vételének minden feltételét. Árpád nagyfejedelem a hatalmas úr, Álmos fiaként valóra váltotta „ősapjának, a nagyhatalmú Attila földjének” ismételt birtokbavételét, azaz végrehajtotta a honalapítást és végleges hazát adott népének. Árpád népe nem menekült hordák tépett tömege volt, hanem egy tudatosan és megtervezetten hazát változtató nép, amelynek élén Árpád nagyfejedelem állt, akinek nemzetségéből kiváló királyok származtak”- emeli ki, Kiszeli István.¹³⁵

A magyarság a Kazár Birodalomból való távozás után még évszázadokon át megőrizte a „kelethez” fűződő jó kapcsolatait.¹³⁶ Például *Bíborbanszületett VII. Konstantin* császár is megemlíti, hogy Tormás herceg, Árpád fejedelem dédunokája mesélte neki, hogy „küldöttjeik mind mostanáig meg-meglátogatják a keleti türköket”.¹³⁷ A honfoglalást követően először egy Ottó nevű szerzetes kereste és találta meg a Kaukázus környékén még hátra maradt magyarokat,¹³⁸ majd 1235-36-os útja alkalmából Juliánusz barát jutott el a keleten – a Volga-Káma vidékén – maradt magyarokhoz. A még magyarul beszélő törzsektől fontos értesüléseket kapott egy várható mongol támadásról. De a krónikák beszámolnak arról is, hogy a 10. századi török volgai bolgárok folyamatosan közöltek híreket a magyarokkal Belső-Ázsiából. A 11. században a Kazár Birodalom területére költözött kunok jó kapcsolatokat

135 Kiszely István dr. im.

136 Harmatta János im.

137 Kiszely István dr. im.

138 Harmatta János im.

tartottak fenn Belső-Ázsiával. A vallon származású *Rubruk* 1243 húsvétján a mongol nagykan udvarába került, és visszaemlékezéseiben megemlíti, hogy az odasereglettek között magyarok is voltak.¹³⁹

A magyarországi népek folyamatos nyitottsága kelet felé tehát bizonyíthatóan később is megmaradt. Okkal feltételezhetjük, hogy ebben jelentős szerepe lehetett a magyarsághoz a honfoglalás előtt, majd azt követően csatlakozott muszlimoknak, akik sokáig jelentős szerepet töltek be az ország kereskedelmi, gazdasági életében. Másrészt – mint korábban már utaltunk rá – az iszlám világ is folyamatosan számon tartotta a magyarságot. Muszlim krónikások később is rendszeresen beszámoltak őseinkről. Kétségtelen tény viszont, hogy egyetlen olyan írott forrással sem rendelkezünk, ami a honfoglalás előtti magyarság és az iszlám közvetlen kapcsolatát igazolná. A forrásul szolgáló muszlim és bizánci krónikák sem említik konkrétan a magyarokat az iszlám vallás követőiként. Az is tény, hogy a magyarok ősvallásáról is meglehetősen keveset tudunk, ismereteink – a fel-felbukkanó töredékek alapján – következtetéseken alapulnak. A témát érintő alaposabb kutatások hiányában, az iszlámmal kapcsolatban csak óvatos feltételezésekkel élhetünk. Azt tudjuk, hogy őseink nem „pogányok”, hanem egyistenhívők voltak. Erre utalnak azok a bizánci és muszlim források, amelyekben azt olvashatjuk, hogy csupán azt imádták és nevezték Istennek, aki a világmindenséget teremtette; vagy, hogy a magyarok az égben lakozó Istent mindeneknél feljebbvalónak tartották.

Azt is joggal feltételezhetjük, hogy őseinknek, már a honfoglalás előtt minden bizonnyal, volt fogalmuk arról, mi is lehet a szomszédságukban, majd később a velük együtt élő török és iráni nyelvű népek között terjedő iszlám. Fogalmat nyerhettek a legfontosabb iszlám hittételekről, mint a szigorú egyisten-hitről, a bálványok elutasításáról, Isten mindenféle ábrázolásának és annak imádásának tilalmáról. Látniuk kellett a mecseteket és összehasonlíthatták azokat más vallások kultushelyeivel, illetve az iszlám vallás gyakorlásának gyakorlati tudnivalóit is ismerhették. A magyarok gondolkodásmódjában, a magyarság és a többi népek egymáshoz való viszonyának alakításában kétségtelenül az iszlám tanok jelenlétét érzékelhetjük.

A magyarság és az iszlám kapcsolatának azonban van egy – korábban már részben említett – fontos tárgyi bizonyítéka is. Ez pedig nem más, mint egy a Káma-torkolat környékén 1983-ban talált sírkő, amire arab írással jegyezték fel, hogy az elhunyt apját „Madzsar”-nak (المجر al-madzsar) hívták. Ez egy nagyon jelentős lelet, amely egyértelműen bizonyítja, hogy ezt az elnevezést a török és az arab nyelvben egyaránt használták rájuk. Másrészt az 1311-ben elhunyt személyről egyértelműen tudjuk, hogy muszlim volt, illetve az iszlám vallás szabályai szerint temették el.¹⁴⁰ Erre bizonyíték az arab betűkkel, de nagyrészt török nyelven írt sírfelirat, amely egy Korán-idézettel kezdődik, majd dicsérettel emlékezik meg az elhunyt tulajdonságairól. Elmondja, hogy az elhunyt tudósokat nevelt, szerette a vallásos embereket, mecseteket építtetett, és jótéteményeket gyakorolt. *Iszmailnak hívták, s Madzsar Radzsab fia volt.* A radzsab muszlim hónapnév, az elhunyt apját erről a (hetedik muszlim) hónapról és nemzetségéről, a madzsarról nevezték el. Vagyis az elhunytnek már az apja is muszlim volt.¹⁴¹

Arról egyelőre nincs pontos értesülésünk, hogy a Volga és a Káma környékén maradt keleti magyarok mikor vették fel az iszlámot. Azt is csak találgatni lehet, hogy az 1235-36 telén azon a területen a magyarok nyomait kutató Juliánusz barát találkozhatott-e muszlim magyarokkal. A Káma-torkolat környéki Csisztopol temetőjében talált sír felirata viszont cáfolja azt a korábbi hiedelmet, hogy a keleti magyarság a mongolok inváziója után teljesen kipusztult volna. Hiszen több mint fél évszázaddal később az „őshazában” még éltek magyar muszlimok!

139 Kiszely István dr. im.

140 Ferenci Demeter: Magyarok nyomában. Váci Polgár. 2004. szeptember.

141 Róna-Tas András: Nép és nyelv - A magyarság kialakulása (Forrás: <http://www.mindentudas.hu/rona/20040301ronatas14.html>)

A régészek sokat tehetnének e kérdéskör tisztázásáért. Eddig egyedül László Gyula fogalmazott úgy, hogy „Árpád magyarjai, lovas előkelői – amikor megérkeztek az új hazába – iszlám műveltséget hoztak magukkal!”¹⁴²

142 László Gyula: Múltunkról utódainknak. Püski Kiadó Bp., 1999. 154. old.

Muszlimok a honfoglalók között

*Magasztald a te legmagasztosabb Urad nevét,
aki teremtett és megformált,
és aki mértéket szabott és az igaz útra vezérelt,
aki legelőt sarjasztott,
s azt sötét avarrá tette.*

(Korán, 87:1-5)

Euráziában csak két olyan síkság van, amely mindig bő terméssel jutalmazza meg az ember fáradtságos munkáját: az egyik Mezopotámia, a másik a Magyar Alföld, illetve a Kárpát-medence. Amíg azonban Mezopotámiában a mezőgazdálkodás csak öntözéssel lehetséges, addig a Kárpát-medence éghajlata öntözés nélkül is a legmegfelelőbb az emberi megtelepedésre. A környező területhez képest más éghajlati vidékek növényei is megteremnek itt, és jó termést hoznak. A Kárpát-medencében egymás mellett nő meg a déli származású búza és árpa, az amerikai meleg égvömben kinemesített kukorica, a nedves és hideg égvövhöz szokott rozs és burgonya, a Perzsia tájairól származó kajszi és az őszibarack, a közép-ázsiai dinnye, a szubtrópusi paprika és a belső-ázsiai szőlő. A Kárpát-medence síkságaival, hegyeivel és folyóival „tejjel-mézzel folyó Kánaán”, ahol a történelem folyamán soha éhínség nem volt.¹⁴³

A Kazár Birodalomból távozó magyarság nyilvánvalóan ismerte, jól ismerhette ezt a területet, hiszen a korabeli krónikák beszámolnak arról, hogy lovas felderítő csapataik ennél távolabbra is eljutottak. Például 811-ben és a 834-836-os években megjelentek az Al-Duna vidékén,¹⁴⁴ majd 852-ben a Keleti Frank Birodalom területén portyáztak, 881-ben pedig, már Bécs alá értek.¹⁴⁵ De igen elgondolkodtató az a vélemény, amely szerint a Kárpát-medencébe településre több hullámban került sor, és a magyarság tömegeinek első nagy honfoglalása már a 670-es évek táján megtörtént.¹⁴⁶ „Jöttek a fehér magyarok és a szlávok földjét örökölték, miután elkergették a frankokat, akik azelőtt a szlávok földjét foglalták el... azután jöttek a besenyők és a fekete magyarok...” - olvashatjuk az 1100-ban keletkezett orosz Nesztor-krónikában.¹⁴⁷ A betelepülés befejezésére valószínűleg 895-ben (más források szerint 986-ban) került sor. A mai Magyarországon ez utóbbit tartják a honfoglalás dátumának!¹⁴⁸

Az új terület elfoglalását, birtokbavételét az tette lehetővé, hogy a magyarok a muszlim kabarak csatlakozása révén megerősödve, a kelet-európai szeppeövezet legnagyobb, és alighanem a legjobban szervezett katonai erejével rendelkeztek. A keleti forrásokból tudjuk, hogy a magyar seregben számos muszlim harcos is volt. Nagyhirű régész professzorunk, László Gyula pedig azt írja: A hadseregben elől álltak a csatlakozott vagy legyőzött

143 Kiszely István dr. im.

144 Harmatta János im.

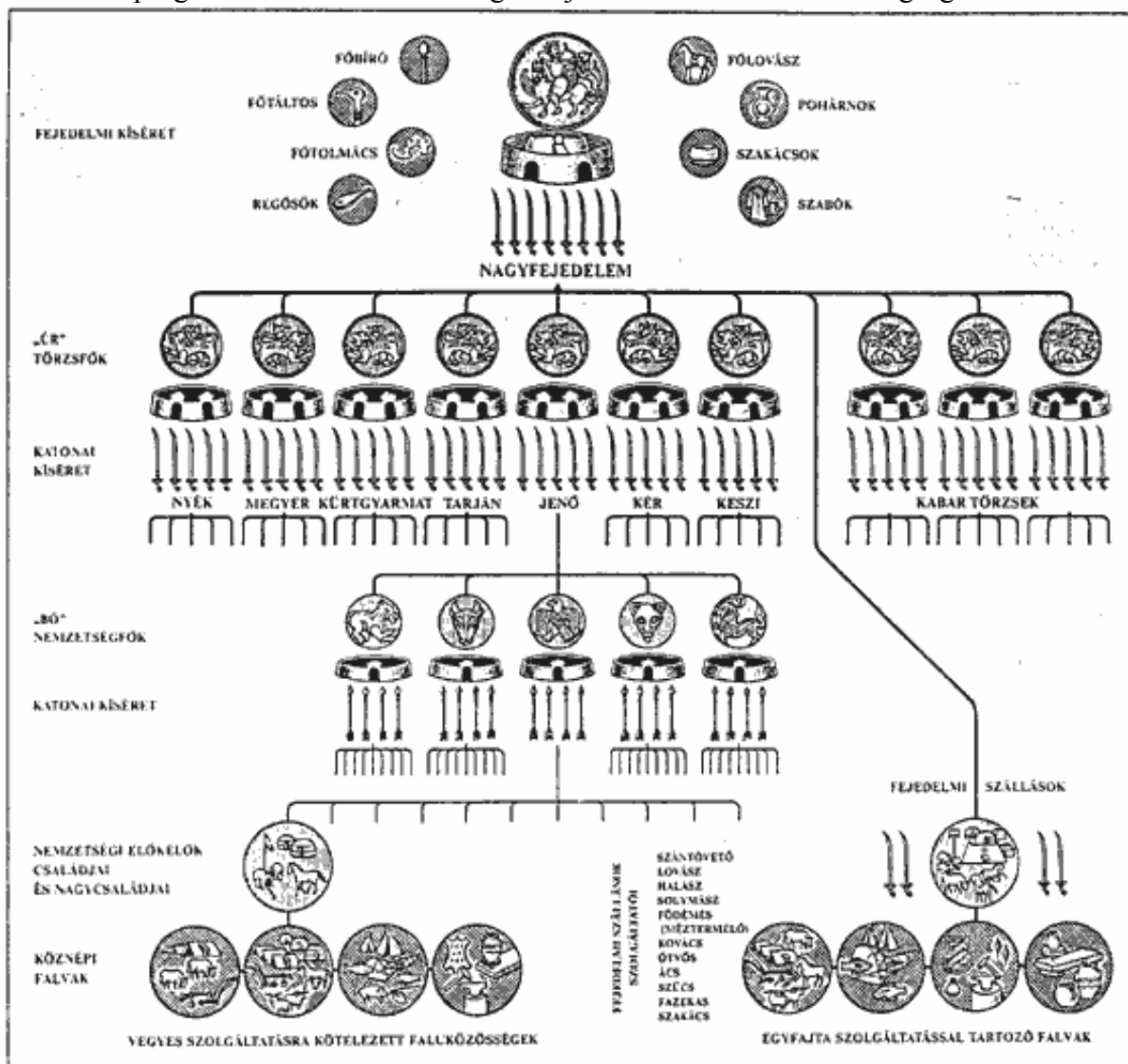
145 Kiszely István dr. im.

146 László Gyula im.

147 Kiszely István dr. im.

148 Vannak vélemények, melyek szerint a „honfoglalás” szervezett és tudatos katonai tevékenység volt.

népek,¹⁴⁹ ...vagyis a muszlimok. A különféle katonai akciókban, és a honfoglalásban is részt vevő, iszlám vallású kabarokat a hazai történészek általában csak úgy „mellékesen” szokták megemlíteni. Holott, ha alaposabban szemügyre vesszük ezt a kérdést, meg kell állapítanunk, hogy szerepük az új haza elfoglalásában, majd azt követően az új állam megteremtésében, területi épségének biztosításában igen jelentős volt. Más megfogalmazásban: a

honfoglalásban, az Árpád-korban, majd az azt követő időszakban az iszlám vallást követői is jelen voltak, mint katonák; illetve „a muszlim kálizok és ismailiták nem jelentéktelen szerepet játszottak az ország kereskedelmi életében, a Levantéval való kapcsolat tartásában.”¹⁵⁰ „A magyarokkal együtt, mint tudjuk, a kozároktól elszakadt *kabarok* is beköltöztek. E kabarokról Konstantin Porphyrogenitus császár írja, hogy igen vitézek, csatában elől járnak, s hogy nyelvökre nézve különböznek a magyaroktól. Tudósaink törököknek tartják őket, s azt vélik, hogy a mai *palóczok*, a kik a Bikk-, Mátra- és a Karancs-hegységet a környékbeli síksággal lakják, s több régi sajátságot őriztek meg hegyeik között, tőlük származnak.”¹⁵¹ *Bíborbanszületett Konstantin* császár „De administrando imperio” című műve 40. fejezetében pontosan leírja a magyar törzsek neveit. E szerint az Árpád vezette vezértörzs a *Megyér* volt, míg a többi: *Nyéek*, *Kürtgyarmat*, *Tarján*, *Jenő*, *Kér* és *Keszi*. (A Kürt és Gyarmat összevonása

149 László Gyula im. 122. old.

150 Utunk Keletről a mai hazába. (Forrás: www.mfa.gov.hu/Hungary/sajto7.htm)

151 Itt is és később is igyekeztünk meghagyni az eredeti helyesírást, nyelvezetet. (Szalay–Baróti im. Köz- és műveltségi állapotok az Árpád-házi királyok idejében.)

ideiglenes és katonai célú lehetett). Ugyancsak *Konstantin* „nyolcadik” törzsnek a *kabarokat* (kavarokat) említi munkája 39. fejezetében, kiegészítve azzal, hogy a kabarok további három csoportra oszlanak (ezek talán a következők voltak: *Varsány*, *Tárkony* vagy *Káliz* és *Székely*).¹⁵² A magyar törzsek elnevezése máig tovább él az egyes helynevekben, mint például: Kápolnásnyék, Bélmegyer, Tiszakürt, Füzesgyarmat, Gyöngyöstarján, Budajenő, Szamoskér, Dunakeszi stb.

Történészeink szerint a török nyelvet beszélő kabarok és/vagy kálizok abból a hvárezmi muszlim népségből váltak ki, akik Kazáriában a testőrség és lovasság egy részét alkották és sikertelenül lázadtak a zsidó birodalmi vezetés ellen. Természetesen, mint horezmiek az iszlám vallás követői voltak. Akiket nem öltek le közülük és el tudott menekülni, azok léptek szövetségre a magyarokkal. Valószínűleg ez az esemény lehetett az, amit a történetírók „vérszerződésnek” jegyezték le.

A tényeket vizsgálva le kell szögeznünk: magyarság a Kárpát-medencében való megtelepedése előtti évszázadokban szinte csak török (török) és iráni népekkel találkozott, velük és köztük élt vagy velük volt szövetségben. E török és iráni népek nyelvükben, kultúrájukban és biológiai adottságaikban fontos szerepet játszottak a magyarság kialakulásában. A magyarság csatlakozik az új hazát kereső török népekhez, s ettől kezdve csaknem ötszáz esztendeig, egészen a honfoglalásig, törökök szövetségében és szomszédságában él... Az ő műveltségüknek, életformájuknak követőjeként járja végig a fejlődésnek azt a hosszú útját, amely a kezdetleges lovas életmódtól a honfoglalás török államszervezet szerint élő bátor, harcos, pompakedvelő magyarjaiig vezet.¹⁵³ *Ligeti Lajos* szerint: „Ha a magyarság a 9. századtól visszafelé egészen az 5. századig – vagy még sokkal korábban – kimutathatóan török és iráni népekkel élt együtt, akkor nyilvánvalóan keleti, török eredetű ez a nép”.¹⁵⁴

Ezt persze sokan vitatják,¹⁵⁵ illetve sokan sokféleképpen magyarázzák, de az utóbbi évtizedek genetikai vizsgálatai egyértelműen igazolják, hogy a török és más, főleg iráni „csatlakozott” népek, a magyarság ötvözőelemei. *Osetzky Dénes* könyvében, amely 1977-ben, halála után jelent meg Sidneyben, olyan embertani vizsgálatok adatait közli, amelyek arra utalnak, hogy az Árpád előtti honfoglaló onoguroknál és az Árpáddal jött magyaroknál embertani szempontból a törökös alkatúak az 56,6 - 67,5 közötti százalékarányt érhetik el.¹⁵⁶ A másik két fontos hír, ami 2001. őszén került nyilvánosságra, hogy „a korábbi feltevésektől eltérően nem állunk genetikai rokonságban a finnekkel”, illetve: „A jászok perzsa-iráni eredetét egyértelműen kimutatták a genetikai vizsgálataink, s ezt a történészek, az antropológusok és a nyelvészek is megerősítik.”¹⁵⁷

152 Kiszely István dr. im.

153 Harmatta János im.

154 Ligeti Lajos: A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban, Budapest. 1986.

155 Bakay Kornél (A kihirdetett magyar őstörténet alkonya című, Győrben, 2004. január 22-én elhangzott előadásában) például egyenesen azt állítja, hogy „A DNS vizsgálatok kimutatták, hogy a Kárpát-medencét birtokukba vevő ősköri népek között az ősmagyarok is ott voltak...”

156 Magyarra lett keleti népek. Panoráma Bp., 1988. 16. old.

157 Dr. Béres Judit: Népségünk genetikai rokonsága. Élet és Tudomány LVI. évf. 38. sz. 2001. 09.21. 1204-1206. old.

Például a török-magyar nyelvrokonságról a legújabb időkben főleg *Sára Péter* nyelvész munkássága révén szerezhettünk fontos értesüléseket: „Hosszabb ideje foglalkozom a magyar nyelv eredetének kérdéseivel és kutatásaim során azt tapasztaltam, hogy a hivatalos nyelvtudománynak a magyar szókincs eredetéről vallott nézetei nem felelnek meg a valóságnak. ...túlságosan sok szavunkat tartják »jövényszónak«, illetve ismeretlen eredetűnek.”¹⁵⁸ A kutató nagyszámú magyar, illetve török szó összehasonlítása, összevetése után jutott a fenti következtetésre. Ezzel, valamint a genetikai vizsgálatok eredményeinek elfogadásával a finnugorista eredetelmélet – bár nem tűnt el a köztudatból, de – jelentősen

meggyengült. A nyelvész magyarázata szerint: „Az elhallgatásnak igen jól bevált formája volt, hogy a török kapcsolatokat jelző szavaink jelentős részét besorolták az ismeretlen eredetűek közé, csupán azért, mert ősi szavaink között is olyan nagy számban fordultak elő, hogy az már önmagában is veszélyeztette volna koncepciójuk lényegét.”¹⁵⁹ Tény, hogy a török eredetű szavak használata nélkül ma nem tudnánk magyarul beszélni...

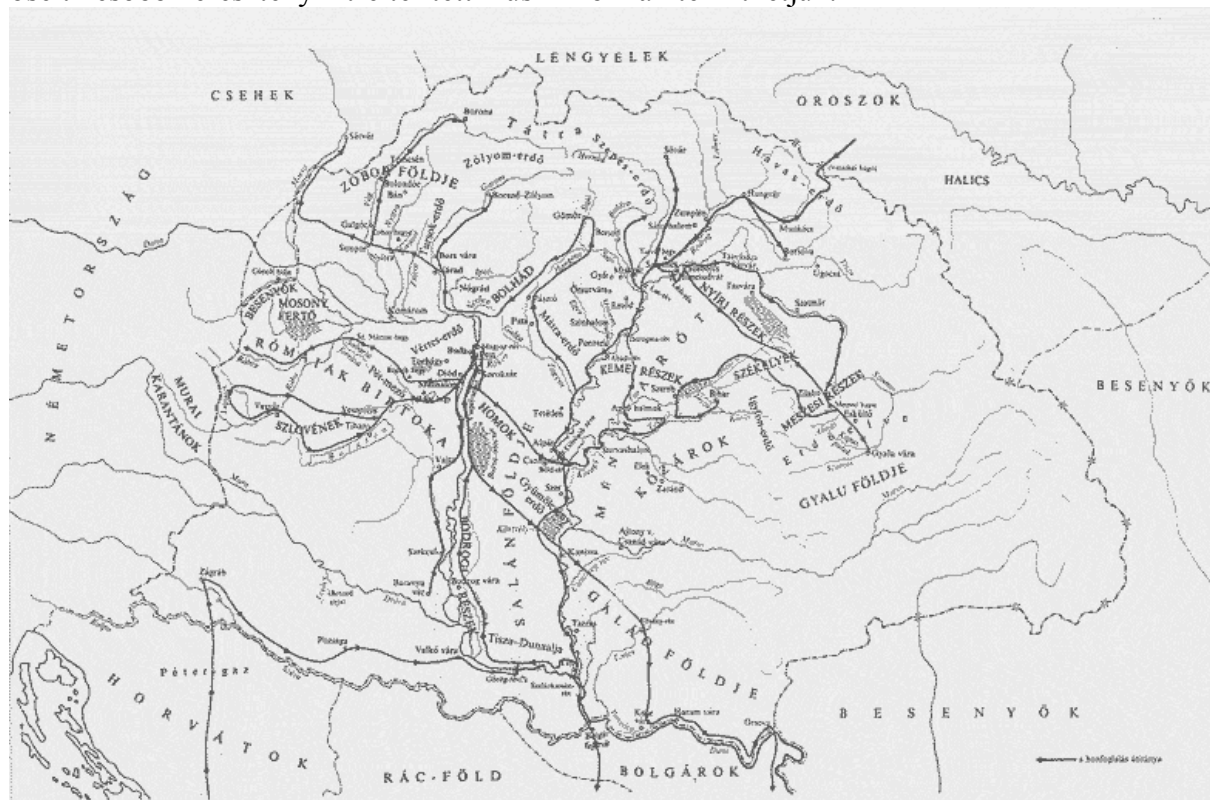
Kiszely István szerint a magyarság eredete szempontjából a legdöntőbb bizonyítékot az embertan (antropológia) szolgáltatja. A magyarság eredetét ott kell keresnünk, ahol olyan emberek éltek – netán ma is élnek –, mint amilyenek mi magyarok vagyunk. Ezt a bizonyosságot megszerezhetjük az alaktani jegyek összehasonlítása alapján (népszerűen: „úgy néztek ki, mint a magyarok”, tudományosan: olyan morfológiai [típusbeli] jegyeket viseltek, mint a honfoglaló magyarság) és élettani jegyek kimutatásával (például a marker-gének, vércsoport-jellegek vizsgálatával). Ezért a természettudományok számára mindig elfogadhatatlan volt a finnugor őstörténet, hiszen az uráli-ugor embertani jellegek előfordulása a magyaroknál mindössze 0,06 százalék.¹⁶⁰

158 Sára Péter: A magyar-török nyelvrokonság bizonyítékai. Bp., Püski Kiadó, 2005. 8. old.

159 Sára Péter im.

160 Kiszely István dr. im.

Anélkül, hogy bárkit is kiemelnénk, vagy a másik elé helyznénk, fogadjuk el, hogy a honfoglaló magyarság olyan „kevert” népesség volt, amelyben a különféle népelemek egyaránt jelen lehettek. A már említett kabarokon kívül, csatlakozott népek közül iszlám vallásúaknak tarthatók az alán, a jász, a kazár, illetve egyes bolgár-török és besenyő¹⁶¹ csoportok is. A muszlim népeket minden fenntartás nélkül fogadta be nemcsak a honfoglaló magyarság, hanem később az Árpád-ház is. Sőt, az Árpád-ház jó kapcsolatát a kabarokkal házasság révén is biztosította: Géza fejedelem a kabarok vezéréhez, Aba Sámuelhez adta lányát feleségül. Az Aba nemzetség származásával Anonymus foglalkozik. A családfát a honfoglalás koráig vezeti vissza: „Akkor Árpád nagy földet adott a Mátra erdejében Edünek és Edumennek – akik később kun vezérekül említettnek – hol később unokájuk, Pota várat alapított. Az ő nemzetségekéből származott aztán hosszú idő múlva Sámuel király, kit kegyessége miatt Abának neveztek.” Maga az Aba nemzetség is Edben és Edemenben tisztelte törzsatyáit, de azokat nem kunoknak, hanem Csaba fiainak tekintette, aki a Képes Krónika szerint a Corosmin nemzetből hozott hitvest. A Corosmin ősanya említése kazárookra utal, így szabad az a föltevés, hogy Aba a magyarokkal bevándorolt kabarok kozár (kazár) törzsének volt a feje. Anonymus bizonyára a keresztény Európa előtt szégyellni való muszlim ősök miatt állapítja meg a török nevű nemzetség Sámuel nevű sarjáról, hogy „kegyes”, azaz buzgón vallásos. Elfogadva Anonymus és a Képes krónika az Aba nemzetség idegen származására utaló állítását és a khorezmi-kabar eredetet, Aba honfoglalásban is résztvevő őseit később keresztény hitre térített muszlimoknak tekinthetjük.¹⁶²

Más források szerint az Aba nemzetség (korozmin) káliz eredetű volt.¹⁶³ A kazár népnév egyetlen esetben bukkan fel *Anonymus* Gestájában. Szerinte Ménmarót, bihari dux földjén kazárok laktak: „Azt a földet továbbá, mely a Tisza és az Erdély felé elterülő Igyfon erdő

161 Róluk konkrétan tudjuk, hogy a 988-997 közötti kilencéves kijeji-besenyő háború idején vették fel az iszlámot.

162 Adorján Imre: *Muszlimok a magyarok közt. Fejér Megyei Pedagógiai Szolgáltató Intézet, 1988.* [Közel másfél évtizedes kutatómunka után akadtam rá Adorján Imre e munkájára, mely igazolta a magyarok és az iszlám kapcsolatáról ez idő alatt összegyűjtött híreimet, értesüléseimet. Így kénytelen voltam átértékelni, majd részben átírni, illetve részben kibővíteni e könyvem eredeti kéziratát. Később személyes kapcsolatba is kerülünk, és Adorján Imre számos kéziratát eljuttatta hozzám. Értékelve e tudást, könyvemben a továbbiakban is hivatkozni fogok A. I. szíves közléseire, melyeket ezúton is köszönök neki, bár néhány dologban – főként az iszlám vallást illetően - véleményünk, álláspontunk nem egyezik.]

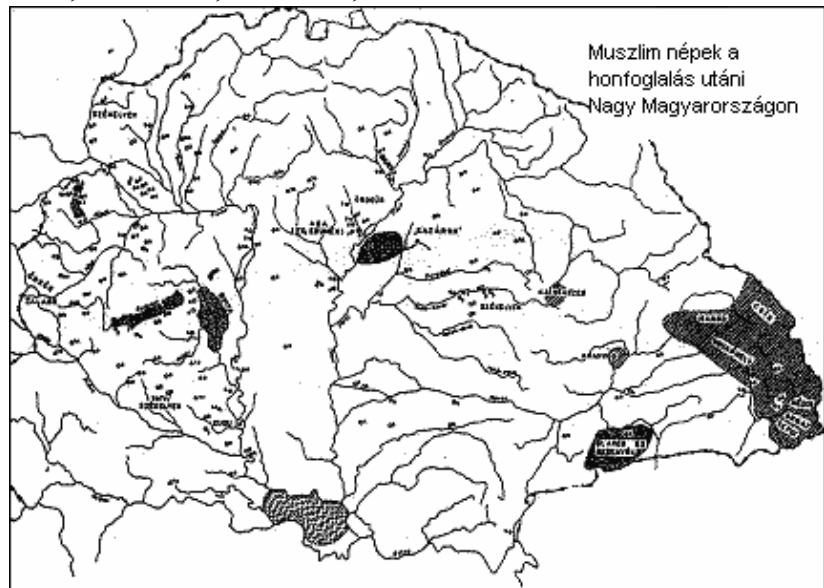
163 Vass Előd: *Goldziher Ignác és az iszlamológia Magyarországon.* In.: Goldziher Ignác: *Az iszlám. Tanulmányok a mohamedán vallás köréből.* Budapest. Magvető, 1980

közé esik, a Maros folyótól a Szamos folyóig Marót vezér foglalta el, kinek az unokáját a magyarok Mén-Marótnak mondták, mégpedig azért, mert több asszonya volt, ezt a földet az a népség lakta, melyet kozárnak mondanak.” Feltehető, hogy az unoka a „Mén” melléknevet a kazár, iszlám környezetben megengedett többnejűség miatt kapta...¹⁶⁴

A törzsek elhelyezkedésével kapcsolatban sok nézet ismert. Ezek alapján a Kárpát-medencébe való bevonulásukat, elhelyezkedésüket Kiszely István a következőképpen írta le: „A bevonulást feltehetően a Keszi törzs kezdte a Vereckei szoroson át, biztosítva az utat a Duna-Tisza közére és a Maros-Körösök vidékén telepedett le; őrhelyei az Ipoly és a Sajó között szűk folyosót teremtett a további bevonulók számára. Őket a Kér elit csapatai követték, amelynek őrhelyei valamivel beljebb és északkeletrebbre voltak, végül a Rába környékén telepedtek le. A Tarján törzs a Dunától északra és északkeletre lelt magának szálláshelyet. A Nyék a Csepel-szigetnél kelt át a Dunán és a Dunántúl északkeleti szélét átszelve a Csallóköz irányába vonult, feltehetően a Temesközben telepedett le. A Duna északi partján az egyébként ekkor erős Kürt-Gyarmat Huba vezér törzse vonult fel és feltehetően a Duna-Tisza között talált magának szállást. (A Dunántúl elfoglalása a Kürt és Keszi törzsek érdeme). Az Itáliából visszatérő Jenő törzsbeliek szintén számos őrhelyet létesítettek Dunántúlon és feltehetően a Körösöktől északra letek otthonra. A vezértörzs, Árpád fejedelem törzse a Megyer a Dunántúl északi részében (Fejér, Tolna és Veszprém megyékben) talált végleges szálláshelyet. (A Veszprém felé irányuló akció a Kér és Megyer törzs együttes manővere). A kazároknak vagy kozároknak nevezett kabarok (kavarok) a Dél-Dunántúlon (a későbbi Somogy-Baranya megyékben) telepedtek le.”¹⁶⁵ Nem lehetetlen például, hogy ennek az időszaknak az emlékét őrzi a Pécs közeli település, Kozármisleny neve is.

Baranya megye déli részein egy 1093. évi oklevélben szerepel a kazár nép említése. Bereg megyében, annak elődje, a Borosva vár megyéje első megtelepülői is kabarok voltak, akik határőrként éltek ott. A középkor Bodrog megyében a Szeged-Baja közötti sótut „káliz út”-nak is hívták. A muszlimok földrajzi elhelyezkedésére utal az a mintegy húszra becsülhető helynév, amely a Kovar, a Kozar, a Kozárd, a Kalász, a Kálóz és a Koromzó szavakból képződött.¹⁶⁶

A magyarsággal együtt a Kárpát-medencébe települt másik nép, az alán volt. Nikolaos Mystikos konstantinápolyi pátriárka 923-924-ben Simeon bolgár cárhoz írt levelében a „nyugati türkökkel”, azaz magyarokkal együtt, az alánokat is említi. Az alánok muszlim voltát hitelesnek elfogadható forrás bizonyítja. Az alánok neve magyar kapcsolatban Masz'údinak abban az

elbeszélésében bukkan fel, amely egyebek mellett a magyaroknak 934-ben Konstantinápoly elleni kalandozó hadjáratát írja le. Eszerint: „midőn a rómaiak ellen felvonuló türkök (magyarok) értesültek, hogy a rómaiak seregében megkeresztelkedett muszlimok vannak, elhívták hazulról azokat a muszlim kereskedőket, akik náluk voltak, és hozzájuk jöttek a

164 Adorján Imre im.
165 Kiszely István dr. im.
166 Vass Előd im.

kazárok és az alánok földjéről, Al Bábból és máshonnan, s összegyűjtötték a törzseikben levő muszlimokat, akik csak a hitetlenek ellen hajlandók harcolni, ezeket állították a seregbe s ezek előnyomulván felszólították a rómaiak oldalán levő áttért muszlimokat, hogy ne harcoljanak.”¹⁶⁷ Az alánok magyar neve *varsány*; ami a honfoglalás után húsz magyarországi település nevében is fennmaradt.

Más források szerint a muszlim vallású alánok, azaz a *jászok*¹⁶⁸ a király fegyveres íjászlai voltak, akiknek szolgálataira uralkodóink a későbbiek során folyamatosan igényt tartottak. Az alánok keleten maradt csoportjaiból toborozták királyaink ezeket az íjászokat még a 12. század közepén is. Erről a „toborzásról” részletes, megbízható iszlám forrás tudósít, *Abu-Hamid Al-Garnáti*. Az alánok egy régi neve aszian-oszian volt, s ez bolgár-török közvetítéssel voszjan-vosjan alakban került a magyar nyelvbe. A Hármas-Körös vidékén 1075-ben említenek „Ili qui Vosciani dicuntur” népet.¹⁶⁹ Valószínűleg ez a *vosian* név jelenik meg később a *Varsány* helynevekben.

A Volga-vidékről költözött be Taksony vezér uralkodásának utolsó éveiben, 960-972 között, Billa és Bucsi nevű vezéreikkel egy másik muszlim népcsoport: a *volgai bolgár*. Más forrás szerint Anonymus valószínűleg a volgai bolgárokról írja, hogy 955 és 970 között, Billye és Bakcs vezetésével *muszlimokként jöttek* és telepedtek meg Magyarországon. A két vezér a nép kétharmadát Pest várának szolgálatára rendelte.¹⁷⁰ Karácsonyi János szerint Anonymus későbbi eseményt vetít vissza Taksony idejére, ugyanis a bolgárok 1090-ig bizánci szolgálatban voltak. Anonymus korában viszont már ismert a pesti bolgárok létezése és megbízatása.¹⁷¹ A feljegyzések szerint Pest várát kapták meg. Pesten még a 13. század elején is sok muszlim kereskedő élt, akiket magyarul *böszörményeknek* neveztek. Pest határában még a 14. században is őrizte emléküket egy Böszörménykút nevű hely.¹⁷²

Kiszely István szerint a bolgár-törökök vagy onogurok (ogurok) az első biztosan török nyelvű népcsoport, amely az 5-10. század között a belső-ázsiai sztyeppevidékről Kelet-Európába költözött.¹⁷³ Európai megjelenése előtt a Szir-darja középső folyásának vidékén, a Kazak-sztyeppe déli részén laktak, mint a nagy tielő törzsszövetség nyugati tagjai. A tielő törzsszövetség történetét egészen az időszámítás előtti 3. századig tudjuk visszavezetni; korábban *tingling* és *tili* néven, az időszámítás utáni 4. századtól pedig, *tielő* és *kaokü* néven szerepeltek. Attila halála – 453 – után új népek lettek az eurázsiai füves pusztá urai: az ogurok. Törzseinek nevei: *saragur* (*saragur*, *sara* ogur), *onogur* (*on* ogur), *kuturgur* (*kutur* ogur) és *uturgur* (*utur* ogur). Az „új” népek ott tűntek fel, ahova Attila halála után a hunok egy része visszaköltözött; nyilvánvaló, hogy az új népek Attila hunjai maradékaival keveredtek. 463 táján a *saragur*, az *urog* (ogur) és *onogur* nép képviselői megjelentek Bizáncban. Az onogurok (bolgárok) az 5-7. században már a Fekete-tenger északi övezetében éltek és onnan vezették hadjárataikat a Balkánra. 600 körül, amikor a bolgároknak sikerült lerázniuk a kazárok uralmát a Maeotis fölött birodalmat hoztak létre; ez Kovrat halála után szétesett. A Kazár Birodalom meggyengülése után, előbb a pontusi, majd a bolgárok volgai ága jutott hatalomhoz, másik része délnyugat felé vándorolt; a mai Bulgária megalapítói a Bulghariosz és Khazarig bolgár testvérpár. A bolgároknak (a „*nándoroknak*”) a Duna mentére vonulását a 800-as évekre tehetjük. Itt kerültek a magyarok a bolgárokkal Kazária után újra kapcsolatba,

167 Adorján Imre im.

168 A jászok, mint a kései alánok képviselői a 9. században a dél-oroszországi sztyepen mozogtak, egy leszakadt csoportjuk a Prut-folyó környékén telepedett le; ez a csoport az, amely a 13. században a kunokkal együtt - feltehetően 1235 körül - a Kárpát-medencébe került. [Forrás: Kiszely István dr. im. - A magyarság „keleti” elemei]

169 Adorján Imre im.

170 Adorján Imre im.

171 Karácsonyi János: Kik voltak és mikor jöttek hazánkba a böszörmények vagy izmaeliták? In: Értekezések a Történeti Tudományok Köréből ÉTK. XXIII. 7. Budapest, 1913.

172 Napkelet felfedezése im.

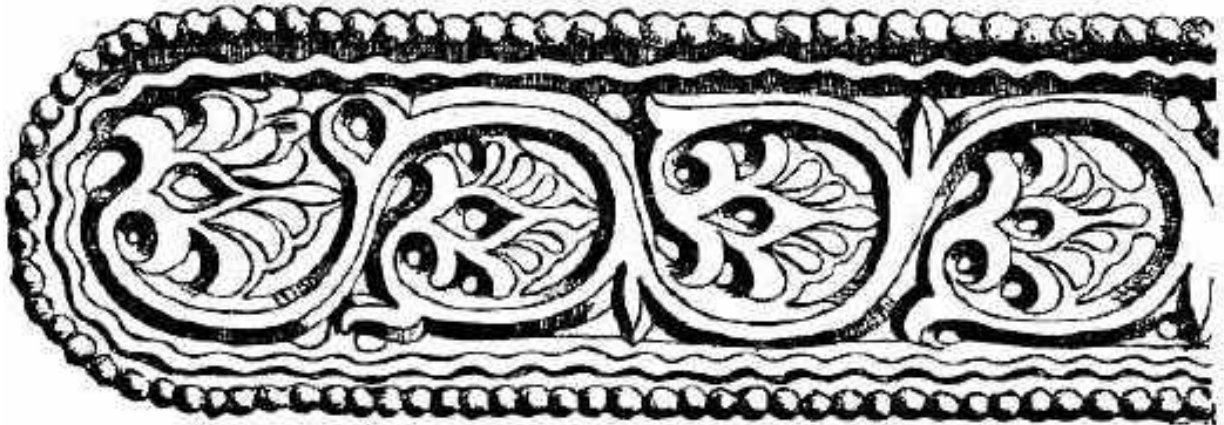
173 Más források szerint a magyarok másik elnevezése is az onogur, ungar, hungarus, ungri, hungri névből, vagyis az onogur („tíz lovas”), azaz tíz törzsből álló népet jelentő névből származik.

akiknek egy része eltávozott a Kárpát-medencéből, más része itt maradt és beolvadt a magyarságba.¹⁷⁴

A bolgár-törökök muszlimok voltak és, mint *Ahmad ibn Fadlan* 921-922 körül írt követjelentéséből tudjuk, már a Volga-vidéki hazájukban valamennyien az iszlámot követték. Amikor 960 körül a Volga-vidéken a hat bolgár-török törzs között belső harc tört ki, ebből a polgárháborús helyzetből menekült egy csoportjuk Magyarországra. Legrégibb településhelyük a pesti római erőd volt (a mai Március 15-e téren). Pest megyében a Mende község melletti Bille és az Izsák község melletti Bocsa-pusztá nevé kétségtelenül a két említett volgai-bolgár vezér nevét őrizték meg. De ezeken kívül még a Fejér és Szabolcs megyei Bolgár(di) vagy Polgár(di) helynevek is egykori letelepedésük emlékét őrzik.¹⁷⁵

A magyarsághoz később csatlakozott népek közül elsőként a besenyőket kell említeni. Bár Anonymus szerint már a honfoglaláskor éltek besenyők Magyarországon, okleveles említésük viszont csak az Árpád-korból maradt fenn.¹⁷⁶ Anonymus arról is ír, hogy Taksony vezér idejében (955-970) egy besenyő fejedelem, Tonuzoba fiával, Urkunddal és népes kíséretével Magyarországra költözött. Tonuzoba valószínűleg Talmac(s) törzsbeli harcosokat hozott be magával Magyarországra. Ebből a névből eredeztethető a kor gyepűinél több helységnev a Mura, a Morva, a Vág, a Garam és az Olt mellett.¹⁷⁷

Bölcs Jarosláv kijevi fejedelem a Dnyeper folyónál 1036-ban megveri a besenyőket, akik ezután az Al-Duna felé menekültek, ezek közül néhány csoport betelepedett Magyarországra. A besenyőkről *Abu Ubajd al-Bakri* arab földrajztudós „Az utak és birodalmak könyve” című művének leírásából tudjuk, hogy a 988-997 közötti kilencéves kijevi-besenyő háború idején vették fel az iszlámot. Az első Magyarországra beköltöző *besenyő* népcsoportok, tehát 1036

után, az egynemzedékes új muszlimok közé számítottak.¹⁷⁸

A besenyők 13 törzse 1086-1091 között a mai Északkelet-Bulgária területén független törzsszövetségi államot hozott létre. Bizánc ezt a törzsszövetséget négyéves élethalálharcban sikeresen szétverte és széttelepítette őket. Ezután a besenyők egészen az 1120-as évekig többször fellázkodtak Bizánc ellen, s leverésük után mindig újabb és újabb csoportjaik menekültek Magyarország területére. A letelepedett besenyők egyik említése szerepel 1196-ban, a bátaszéki apátság Imre királytól származó eszéki vámkiváltságát biztosító oklevelében: „...elrendeljük azt is, hogy az izmaeliták, vagy a besenyők, vagy bármely más állapotú

174 Kiszely István dr. im.

175 Vass Előd im.

176 Szentés Helyismereti Kézikönyve. Magyarrá lett néptörödékek: Besenyő és Ecser.

177 Adorján Imre im.

178 Vass Előd im.

emberek az eszéki városon és minden révnél...” Az oklevél a besenyőket azonosítja az izmaelitákkal,¹⁷⁹ ami muszlim voltukat igazolja.¹⁸⁰

Ezt a feltételezést erősíti Szalay –Baróti is: „Nemzetségökre nézve az izmaeliták bolgárok; de lehettek besenyők is közöttük. Mohamedánok lévén, László, valamint Kálmán királyok azon fáradoztak, hogy őket a keresztény hitre térítsék. De bármily szigorú törvényeket hoztak is ellenük, vallásukról és mohamedán szokásaikról nem tettek le; annál kevésbé, mert későbbi királyaink – főleg II. Endre és IV. Béla – pénz dolgában minduntalan rájuk szorulván, engedékenyek voltak irántok.”¹⁸¹

Izmaelita. (XIII. századi rajz.)
Szalay József – Baróti Lajos: A
Magyar Nemzet Története c.
munkája nyomán

A besenyők szállásait nem egy tömbben, hanem az országban szétszórva jelölték ki.¹⁸² Erre utalnak a magyar nyelvterületen többfelé jelentkező helynevek, például Szirmabesenyő, Ládbesenyő, Besenyőtelek stb. E telepek néhol nagyobb csoportot is alkottak, mint például a nyugati országhatár mentén, Mosonban, vagy a dunántúli Mezőföldön. Ezek a katonai szolgálattal tartozó muszlim csoportok beépültek a királyi várszervezet katonaságába.¹⁸³ A középkori Pest, Heves, Borsod, Szepes, Fejér, Moson, Sopron és Bodrog megyék területén különösen sok helynév őrzi a besenyők letelepedésének emlékét.¹⁸⁴ Mintegy százötven Árpád-kori helység nevééről tudjuk, hogy besenyő eredetű.¹⁸⁵ Ez a településszám arra a következtetésre vezet, hogy a magyarországi muszlimok legnagyobb számát a besenyők jelentették.¹⁸⁶

De érdemes azt is megjegyezni, hogy egyes történészeink feltételezéseivel ellentétben, a besenyők sohasem voltak a magyarok ellenségei. A régebbi történészek a besenyők állítólagos „első támadásához” kapcsolták a magyarok honfoglalásának a kezdetét. Ez valószínűleg tévedés, hiszen a magyarok már éppen a Kárpát-medence elfoglalása előtt álltak, amikor keleti szomszédságukban a besenyők megjelentek.¹⁸⁷ Más források szerint a besenyők és a magyarok szövetségesként együtt harcoltak, alighanem ennek az „ismeretségnek” köszönhető, hogy a bajbajutott besenyők rendszerint a magyarságnál kerestek és találtak menedéket.

Jellemző az is, hogy az Árpád-házi királyok alatt a besenyők külön ispánok és bírák alatt éltek. Ispánjaikat háromévenként a nádor nevezte ki. Hihetőleg ők vezették a besenyő csapatokat a harcba, ők intézték el a népük között fölmerült pörös ügyeket.¹⁸⁸ Vajon kaphattak volna-e ilyen feltűnően sok kiváltságot muszlimként egy erősen katolizálódó társadalomban, ha – az említett történészek feltételezésének megfelelően – korábban tényleg a magyarok ellenségei lettek volna?

A legkisebb létszámú csoportot azok a muszlimok alkották, akik a 12. században a Balkán-félszigetről érkeztek hozzánk. Ezek a vardarióta törökök és a magribi arabok voltak.

179 Szalay – Baróti szerint: „Az izmaeliták először Szent-László idejében említettek. Kereskedéssel, de földműveléssel is foglalkoztak s hihetőleg a Volga mellékéről vándoroltak be. Beköltözésükről Anonymus is tud, megemlékezvén Béla, Bocsu és Hetény nevű bolgár urakról, akik Taksony idejében Bulgáriából jöttek sok néppel, és Pesten telepedtek meg.” (Forrás: Szalay– Baróti im. = Köz- és műveltségi állapotok az Árpád-házi királyok idejében - című fejezet.)

180 Vass Előd im.

181 Szalay – Baróti im. = Köz- és műveltségi állapotok az Árpád-házi királyok idejében.

182 „Nagyobb telepekkel Mosony-, Sopron-, Győr-, Fejérvár-, Csanád-megyékben, a kisebbekkel: Arad-, Bács-Bodrog-, Baranya-, Bars-, Bihar-, Borsod-, Heves-, Komárom-, Nyitra-, Pest-Pilis-Solt-, Pozsony-, Somogy-, Szabolcs-, Temes-, Tolna-, Torontál- és Zala-megyében találkozunk. Szlavóniában és Erdélyben is laktak.” (Forrás: Szalay– Baróti im. = Köz- és műveltségi állapotok az Árpád-házi királyok idejében.)

183 A helytörténeti kutatásokból tudjuk, hogy például Szentés belvárosából Kunszentmárton felé indulva az út szélén állt egykor a Besenyő-halomnak nevezett kurgán, eredetileg őskori sírhalom. Neve az Árpád-korban itt állt Besenyő nevű falu emlékét őrítette meg, amely egy 1453-as oklevélben Bezonew alakban szerepelt. A régi térképek tanúsága szerint egykor a halom tágabb környékét, a Szentés város és Szentlászló közti határterületét is Besenyőnek nevezték. (Szentés Helyismereti Kézikönyve. Magyarrá lett néptörédek: Besenyő és Ecser.)

184 Vass Előd im.

185 Györfly György: Besenyők és magyarok. Budapest. Kőrösi Csoma Archívum, 1939.

186 Vass Előd im.

187 Kiszely István dr. im.

188 Szalay– Baróti im. = Köz- és műveltségi állapotok az Árpád-házi királyok idejében.

Abu Hámid al-Andaluszi al-Gárnáti például beszámol arról, hogy a „Basgird” (ti. Magyarország) királya folyton harcol Bizánccal, és seregében vannak muszlimok is. Ezek egyikével beszélgetett arról, hogy mi az oka ennek, amire egy muszlim katona a következő történettel válaszolt: „a magyar királlyal Konstantinápoly országa ellen vonultak, s a bizánci császár 12 hadseregét verték szét, valamint egy csapat türkménnel tértek haza Konia seregéből” (ti. ezek, a türkmének Bizánc zsoldjából álltak a magyarokhoz). Továbbá még azt is elbeszéli, hogy mikor a türkméneket megkérdezték: „Miért vagytok ti a bizánci császár seregében, az egyikük azt válaszolta: mindegyikünk 120 dinárt kapott, és mi nem tudtuk, hogy ebben az országban (ti. Magyarországon) muszlimok is vannak.” Ugyancsak *al-Gárnáti* leírásából tudjuk meg, hogy ebben a bizánci-magyar háborúban I. Mánuel Komnénosz bizánci császár, mikor békét kötött a magyarokkal (1153-ban), számtalan muszlim foglyot hozott magával, hogy visszaadja őket a magyar királynak, II. Gézának. A muszlim foglyok egyikét Mánuel bizánci császár megkérdezte: „Miért van a Basgird királynak a mi országunkkal háborúja? Ez nem az ő szokása! S akkor meg lett neki mondva, hogy a Basgird királynak van egy muszlim serege, s ő a vallást (ti. az iszlámot) türelmesen hagyja nyilvánosan gyakorolni. Ezek a muszlimok azok, akik őt erre a hadjáratra a te országod ellen mozgósították és a te birodalmad ellen harcoltak...”

A bizánci császárok közül Joannész Tzimiszkész az első, aki 970 táján a Balkán-félszigetre, a Vardár folyó völgyébe Anatóliából *muszlim törököket* telepített. Utódai közül I. Alexeiosz Komnénosz császár 1091-ben szintén fogadott fel Anatóliából muszlim török zsoldosokat. Leánya, Anna Komnérné leírásából megtudjuk viszont, hogy már 1040 körül egy Salamoneus (Szulejmán) nevű török vezér volt Edessza bizánci kormányzója, s csapatával a bizánci császár zsoldjában szolgált. Ugyanebből a leírásból értesülünk arról, hogy 1085-ben Tatikiosz, egy szaracén (muszlim) rab fia lett a vardarióta törökök vezetője, aki császári főudvarmesteri méltóságot is nyert. Ezek közül, az eredetileg a Vardar völgyében lakó muszlim törökök közül – a bizánci-magyar háborúk idején – 1150 körül, szintén jelentős számú menekült Magyarországra. Menekülésük oka az – mint a fenti leírásokból kiderül –, hogy a bizánci császárok ebben az időben a kereszténység felvételére kötelezték őket, ők azonban nem akartak hitet váltani. Magyarországon viszont, a kiváltságos határőr-településeken, muszlim vallásukat szabadon gyakorolhatták.

Abu Hámid al-Andaluszi al-Gárnáti és *Jakut ar-Rumi* arab utazók leírásaiban egyaránt szerepel még a következő megállapítás: „...a magribiek utódai ennek ellenére a keresztényeket csak háborúban szolgálják és nyilvánosan gyakorolhatják az iszlámot (ti. Magyarországon, 1150 körül)...” Magribnek nevezik Tunisz, Algír és Marokkó együttes

területét, tehát a magribieknek nevezett muszlimok valószínűleg a bizánci császárok által Tuniszban toborzott zsoldosok közül az említett háború során álltak át a magyarokhoz.¹⁸⁹

Fehérvári Géza szerint a honfoglalás utáni magyarság szoros kapcsolatát mutatja az iszlám világgal – például – a koronázási ékszerek közül a jogar feje, de talán annak foglalata is. A fej hegyikristályból készült és oldalait három metszett oroszlán díszíti. Minden valószínűség szerint a Fátimida-kori Egyiptomból származik, és a késő 10. vagy pedig a 11. századra datálható. Egyes kutatók szerint a magyar korona rekeszzománc lemezei is közvetett iszlám hatásokra utalnak. Sokkal valószínűbb és szembetűnőbb azonban az iszlám művészettel való kapcsolat a Nemzeti Múzeumban lévő Monomachosz koronán, amely 1042 és 1050 között készült Bizáncban, s amit feltehetőleg *Konsztantinosz Monomachosz* császár adományozott I. András királynak (1046-1061). A korona egyik rekeszzománc lemeze táncosnőt ábrázol, s ez közeli hasonlóságot mutat az innsbrucki Ferdinandeumban levő iszlám rekeszzománc tál figuráival. E tál a délkelet-anatóliai Hiszn Kejfában uralkodó *Dávid ibn Szukmán Artukida* fejedelem részére készült, aki 1114 és 1144 között ült a trónon.¹⁹⁰

189 Vass Előd im.

190 Fehérvári Géza im.

A csatlakozott muszlim népek helyzete a honfoglalók között

Allah nem terhel meg senkit súlyosabb teherrel, mint aminek elviselésére képes. Mindenkinek az lesz majdan az őt megillető része, amit szerzett, s az lesz a számláján, amit magának szerzett.
(Korán, 2:286)

A honfoglalásban részt vevő (kabar, alán, jász, kazár), majd az azt követő időszakban a magyarsághoz csatlakozott (bolgár-török vagy onogur, vardarióta török, magribi arab és a besenyő) népek helyzete igen sajátos volt a korabeli Magyarországon. A magyarság ugyanis egyenlő partnerként fogadta be a csatlakozott népeket. Ez azt jelentette, hogy az eltérő kultúrájú, vallású népek megőrizhették eredeti értékeiket, hitüket. A befogadók nem akarták mindenáron „megtéríteni”, megreformálni, átalakítani őket. Ennek következtében az eltérő népek kultúrája, és minden bizonnyal a vallása is hatott a magyarságra.

Tudomásunk szerint eddig a hazai kutatók, a történészek, sőt a régészek sem foglalkoztak behatóan ezzel a kérdéssel. Mindössze apró kis jelek utalnak arra, hogy egyszer-egyszer mégis csak találkozniuk kellett ezzel a témával. *László Gyula* volt az első, aki leírta, hogy a magyarság „*iszlám műveltséggel*” érkezett a Kárpát-medencébe. Megállapítását nyilván azokra a tapasztalatokra alapozta, melyeket a honfoglalás-kori sírok feltárása során szerzett. A régi temetőben nyugvók egy része nagy valószínűséggel muszlim volt. Erre utal egyes sírok tájolása, illetve a sírokban talált leletek. Ezek közül az egyik legjelentősebb, amit *Kiszely*

Istvánnál olvashatunk, hogy őseink használtak fogkefét (míszvakot).¹⁹¹

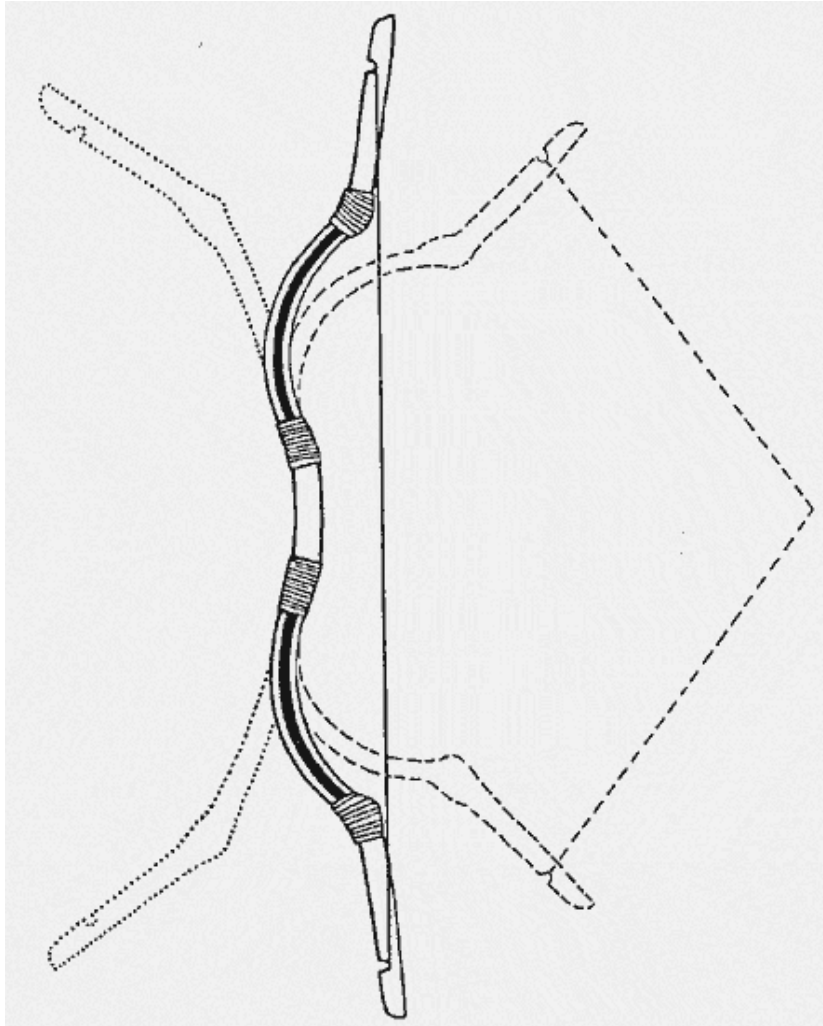
Valószínűleg ennek köszönhető, a honfoglalás-kori sírokból előkerült tetemek

fogazata sokkal épebb volt, mint a környező népek sírjaiban talált leleteké. Mellesleg az iszlám vallás követőire ennek a sivatagi növény györekéből készült fogtisztító pálcikának a használata, napjainkban is jellemző.

Ugyancsak *Kiszely István* írta le azt is, hogy a honfoglalók „rétegzett” társadalomban éltek. Ez szerinte azt jelenti, hogy a vezető réteg és a köznép között volt olyan szabadnak nevezett középréteg, – a vezérek és a nemzetségfők katonai kísérete –, amelynek lélekszáma a törzsek és nemzetségfők előkelő családtagjainál jóval nagyobb, de a köznépnél kisebb volt. Az átlagosan 5 fős családhoz 20 főnyi társult szolgaréteggel (fegyverhordozókkal, fegyverkovácsokkal, kézműiparosokkal és parasztokkal stb.) is kell számolnunk. E számítás szerint egy-egy 35-40 nemzetségből álló törzshöz 50 ezernyi ember tartozott (egy nagycsaládhoz átlagosan 28 embert, egy nemzetséghez pedig 1100 embert számítunk). Mivel a magyarok hét törzséhez „törzs” nagyságban hozzá vehetjük a 894-ben magyarokhoz szegődött 3 kabar „csoporthoz”, így a honfoglaláskor 10 törzsnyi emberrel számolhatunk. E számítások alapján a honfoglaló magyarok lélekszáma 500.000 körüli lehetett. Ezen ma általánosan elfogadott lélekszám-számítás mellett *Bartucz Lajos*, *László Gyula* és *Kiszely István* antropológiai, régészeti, topográfiai és demográfiai számításai alapján a honfoglalók

191 Kiszely István dr. im.

lélekszámát 400-450.000 körülire becsülte, *Túri-Kovács Attila* pedig a nagycsaládos faluszerkezetből kiindulva honfoglalóink lélekszámát 570.000-re tette.¹⁹² Ennek némileg ellentmond az a 2007. január 31-én – az egyik nagy, magyarországi politikai párt honlapján – megjelent hír, amely szerint: „Viszonylag kevés honfoglaló magyar érkezhetett egykor a Kárpát-medencébe - ezt támasztja alá az a kutatás, amelynek eredményeiről Raskó István professzor tájékoztatta az MTI-t. A kutatást 2001 óta végzi az Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Szegedi Biológiai Központjának Genetikai Intézete az MTA Régészeti Intézetével karöltve.”

A korabeli muszlimokra és a magyarságra egyaránt érvényes megállapítás, hogy amikor meghódították a szomszédjaikat, nem semmisítették meg őket, hanem magukhoz csatolták és a további terjeszkedésnél igénybe vették a támogatásukat, a tudásukat, a haderejüket. A magyarság útjába került népek – megtapasztalva a befogadók emberséges viselkedését, türelmét, megértését – valószínűleg maguk is szívesen csatlakoztak a formálódó közösséghez. Maga az állam fegyveres tömegekből állott, s az államszövetség alapjaiban nem befolyásolta az egyes népcsoportok belső szerkezetét és kormányzási viszonyait. A magyarsághoz csatlakozott muszlim törzsek, hadi erejük önálló felhasználási jogával és külpolitikai

önállósággal bizonyára nem rendelkeztek, ugyanakkor hadi erejük, mint egység, önálló és sajátjuk maradt.¹⁹³

A másik fontos jellemző és a különféle népek együttélését segítő tulajdonság a magyarok szabadságszeretete. *Bölcs Leó* bizánci császár írásaiban többször is kiemeli ezt és a magyarok kiváló harci tulajdonságait. Ennek gyökereit ott kell keresnünk, hogy a jobb legelőkért folyó versengés nem egyszer harchoz vezetett, és a végtelenbe nyúló pusztákon a földrajzi adottság folytán elbújni nemigen lehetett. A lovasnépek szabadságszeretete közismert. A lovas nép szélesebb látókörű, világotlátóbb, más népekkel szemben megértőbb, nagyvonalúbb és

192 Kiszely István dr. im.

193 Adorján Imre im.

türelmesebb, mint a korabeli megtelepült népek. A lovas népek az idegenekkel szemben szabadon, önérzetesen viselkedtek, viselkednek.¹⁹⁴

A magyaroknak ez az „eurázsiai nomád szabadságszeretete” biztosította az egyes népek nagyfokú önállóságát, egyéniségük megtartását. Azt, hogy ősi szokásaik és szabályaik szerint élhessenek, azaz a törzsek és nemzetségek fejei s a legfőbbek, a „hadnagyok” igazgassák őket. Az is valószínű, hogy ezek a hadnagyok közvetítették a vezető, idegen nép parancsait is, vagyis az alárendelt nép saját körében, saját jószántából és szervei által engedelmességet, nem pedig fölébe helyezett idegen hivatalnokok vagy katonaság nyomására. A magyarok tehát régi hazájukból rendkívül rugalmas nép-fogalmat hoztak magukkal, amelynek nem a faji és nyelvi egység, hanem a közös politikai és katonai vezetés adott tartalmat, így az idegen népek és néprészek csatlakozásának és szerveződéseinek tág teret engedett.¹⁹⁵ Ez az elv teljesen megfelel az iszlám tanításainak.

A magyarság „eurázsiai nomád szabadságszeretete”, vagy az, hogy „rendkívül rugalmas nép-fogalmat hoztak magukkal” valójában nem más, mint, amit *László Gyula* a honfoglalók iszlám műveltségeként fogalmazott meg. Az iszlám ugyanis helyteleníti az emberek közötti olyan előítéleteket, megkülönböztetéseket, amelyek a rasszon, bőrszínen, nyelven, nemzetiségen és hasonlókon alapuló csoportosulások és szövetségek formájában jutnak kifejezésre. Azokat a különbségeket, amelyeket az emberek között a születés, rang vagy országok szerinti hovatartozás alapján tesznek, az iszlám a butaság bizonyítékának tekinti. Azt hirdeti, hogy ezen a világon minden ember ugyanazoktól az ősektől származik és ezért testvér; s helyzetét emberi lényként tekintve egyenlő. Az iszlám értékrendjének egyik legfontosabb eleme az egyenlőség alapelve. Az iszlám azt tanítja, hogy Isten szemében minden ember egyenlő, de nem feltétlenül azonosak. Különböznek képességeikben, tehetségükben, ambíciójukban, vagyoni helyzetükben, de ezek a tulajdonságok nem emelik az egyik embert a másik fölé, illetve az egyik fajtát a másik fölé. Az ember nemzetisége, bőrének színe, vagyona és presztízse nem befolyásolja személyiségét és egyéni jellemét. . .

A magyarságnak a nyelvi és faji szempontok kiélezése iránt kezdettől fogva nem volt érzéke, ezt minden biztonnyal az iszlám vallású népekkel való együttélés hatásának tekinthetjük. Valószínűleg ennek köszönhető, hogy őseink nomád népeket ötvöző „állama” nem alkotott egyfajú és egy nyelvű népet, nemzetet. A többféle nyelv, vallás és kultúra nem gyengítette, hanem – épp ellenkezőleg – erősítette egymást! A magyarság a leigázáson, hódoltatáson alapuló „missziót” nem ismerte, így ezt a csatlakozó népek esetében sem alkalmazta. „Lovas-nomád kultúrájának” megfelelően kezdettől fogva biztosította a más néptestekről leváló idegen elemek csatlakozásának lehetőségét. Mindezen népcsoportok, nem mint szolgák vagy izolált szabadok helyezkedtek el a magyarság között, hanem a nép akkori politikai berendezkedésének megfelelően maguk is törzset alkottak, külön szállásföldet kaptak és így mai szóval élve bizonyos „autonómiával” is rendelkeztek.¹⁹⁶

194 Kiszely István dr. im.

195 Adorján Imre im.

196 Adorján Imre im.

A Kárpát-medencében megtelepedett magyarság és a vele szövetséges muszlim törzsek tehát egy olyan – mai szóhasználattal élve – korszerű, demokratikus államformát alakítottak ki, amelyben mindenkinek megvolt a maga helye, szerepe, viszonylagos önállósága.

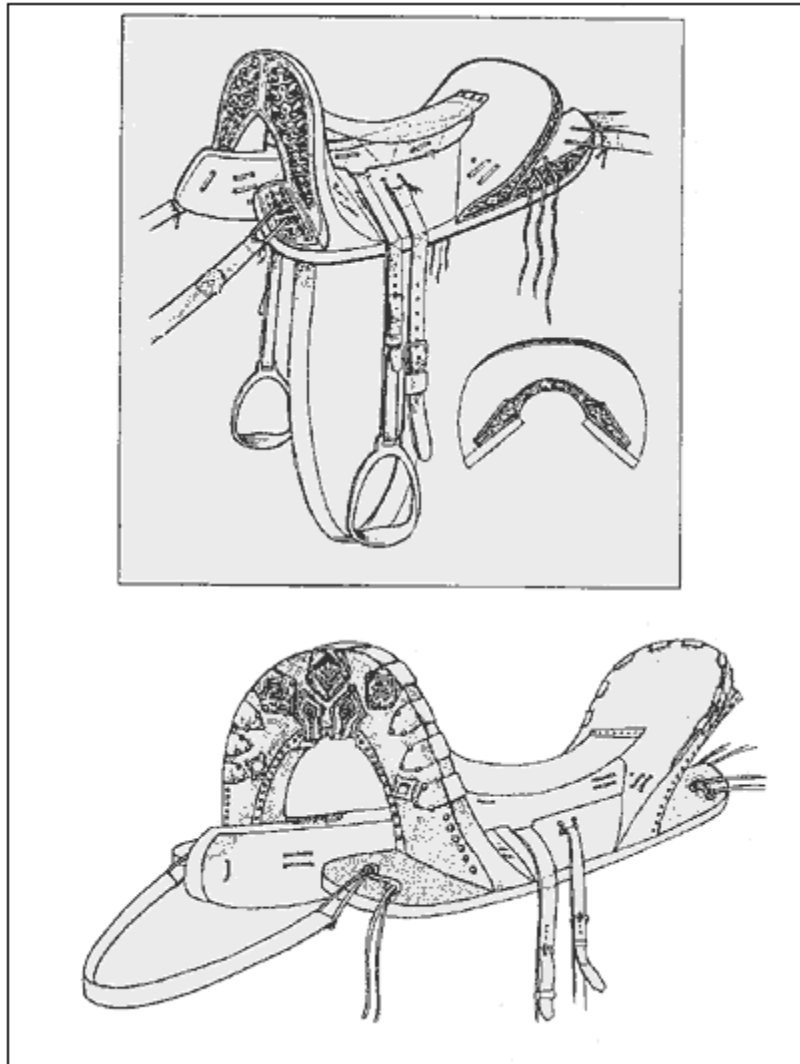
A magyarság és a vele partneri viszonyban élő muszlim népek nem pusztító hordákként érkeztek erre a földre, hanem a szó legjobb, legnemesebb értelmében, honfoglalókként. Nem másokat leigázni jöttek, hanem otthont akartak maguknak és leszármazottaiknak teremteni.

Természetesen ez nem azt jelentette, hogy adott helyzetben például ne akarták volna magukat, vagy az országukat megvédeni. Ez utóbbi a befogadóknak és a befogadottaknak egyaránt feladata volt.

A magyarsághoz csatlakozott, vagy

szövetséges *muszlim népeket* különféle szolgálatokra és szolgáltatásokra kötelezték, például a hadbavonuló sereg „élcsapatát” kellett alkotniuk. A Kárpát-medence védelmére, a gyepek őrzésére azonban nem azért jelölték ki őseink ezeket a népcsoportokat, mert azok „jövevénynek” számítottak, hanem megbízhatóságuk miatt. Ugyanis kizártnak tűnt, az iszlám közösségek átállása, mind a keleti, mind a nyugati gyepek mellett található, velük nyilvánvalóan ellenséges keresztény és mindenáron téríteni akaró szomszédokhoz.¹⁹⁷

A magyarság a 10. század folyamán is megőrizte a korabeli nyugati népeitől eltérő életformáját. Még sokáig nagyállattartó lovas nép maradt, anélkül, hogy ennek az életmódnak az előfeltételei a régi értelemben adva lettek volna.¹⁹⁸ Ez egyben azt is jelentette, hogy hatalmas szakadék tátongott a keleti, *muszlim jellegű* nomád államforma és a nyugati császárság keresztény állameszménye között. Míg az újonnan szerveződött magyar állam elfogadta a vallási és etnikai sokszínűséget, nem törekedett korlátlan központosításra, nem törölte el az egyes csatlakozott népek vallását, kultúráját, meghagyta vezetőiket, addig a császárság mindenáron le akarta igázni mindazokat, akik nem keresztények. „Pogánynak”

¹⁹⁷ Adorján Imre im.

¹⁹⁸ Kiszely István dr. im.

ítélve a muszlim-nomád életformát, barbárnak a nomád államot, rablóhordának a lovas-íjász sereget.¹⁹⁹

A magyarok „mássága” miatt Nyugat-Európa őseinket többnyire kedvezőtlenül ítélte meg. *Ottó freisingi püspök* szerint például „a magyarok külseje marcona, szemeik beesettek, természetük alacsony, vadak, nyelvük barbár úgy, hogy vagy a sorsot kell vádolni, vagy az isteni türelmet kell csodálni, mely e szörnyetegeknek ilyen pompás ország birtokbavételét megengedte”.²⁰⁰

A nagyfokú ellenszenv gyökereit minden bizonnyal a kereszténység missziós alapelveiben kell keresni. A korabeli Európa nyugati felén, császárnak lenni ugyanis, a keresztény felfogás szerint azt jelentette, hogy harcolni kell a pogányok (ti. a muszlimok, a más hiten lévők) ellen, vagy jobb esetben meg kell őket téríteni. Például Nagy Károlyról jegyezték fel, hogy annak idején „a pogány szászok és avarok legyőzőjeként” érdemesítette magát a császári koronára. A 7. század végén az avarok már nem „háborgatták” a nyugati népeket, Nagy Károly a közvélemény nyomása alatt – amely a „hit ellenségeinek” legyőzését követelte – mégis egyszerűen rájuk rontott. A császári méltóság megújítására Nagy Ottónak is a „pogány szlávok és magyarok legyőzése” adott közvetlen okot, ürügyet. Nagy Károly és Nagy Ottó példája egyaránt azt mutatja, hogy a császári méltóság elnyerése mindig egyben újabb ösztönzést is adott, egy nagyszabású hódító és missziós célú keleti politika folytatásához.²⁰¹

A magyarokkal kapcsolatosan is találunk példát e sajátos nyugati szemléletmódra, amit jelen esetben – tekintve, hogy a történetek elszenvedői muszlimok voltak – akár az *iszlámenesség* első hazai megnyilvánulásának is tekinthetünk. A már korábban említett Aba Sámuel (a Katolikus Egyház által később szenté avatott első királyunk, István sógora) és népe ellen III. Henrik nemcsak seregének fegyvereit fordította, hanem az *Annales Althanenses* adata szerint

199 Adorján Imre im.

200 Kiszely István dr. im.

201 Adorján Imre im.

pápai kiközösítést (anathemat) is mondatott ki rájuk, „mert királyukat (Pétert) gyalázattal illették”. Pedig a Péter ellen lázadók nem tettek mást, csupán a magyarságba beilleszkedni nem akaró, de hatalomra törő idegenek ellen harcolva meg akarták őrizni hitüket, életmódjukat. III. Henrik tehát az 1040-es években már kiközösített muszlim „lázaókat” győzött le Magyarországon. Mindez pápai jóváhagyással indult és a pápaság érdekeit is szolgálta, ami végül egy korai keresztes háború színezetét adta ennek a vállalkozásnak. A pápai és a birodalmi érdekek határozták meg Aba Sámuel megbuktatását, s ha pedig nemzetségét, származását és nevének eredetét is ismerték, akkor – a nyugati ideológia szerint – a pápa és a császár még inkább vélhették magukat a „kereszténység ügyéért” küzdőknek – írja a krónikás.²⁰²

A honfoglalást követő letelepedés és a nyugatra-keletre irányuló hadjáratok idejéből egyelőre kevés olyan forrás áll rendelkezésünkre, melyekből a korabeli vallási viszonyokra következtethetnénk. Ennek többféle oka is van. Az egyik az, hogy a kutatók eddig nem igen jeleskedtek a források feltárásában, bár a jelek szerint lenne mit bemutatni. Ezt látszik igazolni, egy a mai Spanyolország területén felbukkant adat, amely azt bizonyítja, hogy a kalandozókkal az andalúziai iszlám államba eljutott magyarországi muszlimokat barátságosan fogadták és nem akarták visszaengedni hazájukba. Ők azonban a marasztalás ellenére, visszatértek családjukhoz. Később egy onnan származó muszlim utazó, *Abu Hámid Al-Garnáti* látogatott Magyarországra. Az, hogy al-Garnáti felbukkanásában volt-e szerepe az idézett kalandozóknak, nem ismerjük. Azt viszont tudjuk, hogy a magyarországi muszlimok nagy valószínűséggel folyamatosan kapcsolatot tartottak nemcsak a magyarság korábbi szálláshelyén élő, illetve szomszédos népekkel, de más muszlim területek lakóival is.

A keresztény Nyugat érdeklődési köréből a már korábban tárgyalt, tájékozatlansággal vegyes rosszindulat szinte teljesen kizárja a muszlimokat, a magyar államban pedig ebben a korban még nem készültek feljegyzések, okmányok. *Adorján Imre* megállapítása szerint a formálódó állam szerkezetéről, vallási sokszínűségéről, a letelepítettekről azonban a vezetőknek és az alárendelteknek egyaránt tudomása lehetett. Az bizonyosan állítható, hogy kizárólag az „állam” szolgálatában végzett tevékenység és a vezér(ek)hez való hűség számított – nyelvi, faji vagy vallási hovatartozástól függetlenül.²⁰³

Érdemes elgondolkodni azon, hogy ez teljesen megegyezik azzal, amit az iszlám tanít a muszlimoknak a nem-muszlimokhoz való viszonyáról. Az iszlám szerint ugyanis ennek a kétoldalú kapcsolatnak a kölcsönös figyelmen és a tolerancián kell nyugodnia. Békében, egymást kölcsönösen védelmezve kell a népeknek együtt élniük. Nem szabad különbséget tenni a bőrszín, a nyelv vagy valami hasonló alapján. Sehol a Koránban, vagy a próféta hagyományokban nem fordul elő az osztály, származás, vagy vagyon miatti felsőbbrendűség. Az iszlám szerint az állam célja igazságosan igazgatni, megteremteni a biztonságot és védeni az összes állampolgárt, összhangban Isten rendelkezéseivel, a Korán utasításaival. A vallási és nemzeti kisebbségek problémája még fel sem vetődött, amikor a Koránban ez a törvény már megjelent.²⁰⁴

Amíg a magyar uralkodók elég erősek és határozottak voltak ahhoz, hogy szembe szálljanak a nyugati, missziós áruhába öltöztetett térítési törekvésekkel, a csatlakozott muszlim népek meghatározott jogaikkal szabadon élhettek a középkori Magyarországon – természetesen az uralkodónak járó szolgáltatások teljesítésének feltétele mellett. Ebből következik, hogy az iszlám nyomait addig követhetjük történelmünkben, amíg erős a magyar királyok hatalma. A magukat még az Árpád-házi királyok alatt is muszlimoknak valló kálizokra gondolva feltételezhetjük, hogy az iszlám évszázadok alatt sem pusztult ki. A későbbi századok okmányaiból pedig pontosabb és részletesebb képet alkothatunk az ország egyes részein élő

202 Adorján Imre im.

203 Adorján Imre im.

204 Hammudah Abdulati: Fókuszban az iszlám. Ford.: Umm Ibrahim Kalloufi Virág. [Kiad: International Islamic Publishing House, Riyadh] 1995.

népek vallásáról, bár ekkor már a keresztény papok és írástudók vallási indíttatású bírálatait (ellenszenvét!) is magukon hordozzák az írásos források. De ez már a magyar államalapítás és az Árpád-házi királyok korszaka.²⁰⁵

205 Adorján Imre in.

Muszlimok élete az Árpád-házi királyok alatt

*Allahot magasztalja mindaz, ami az egekben és a földön van.
Övé az országlás és övé a dicsőség.
És ő mindenek fölött hatalmas.*
(Korán, 64:1)

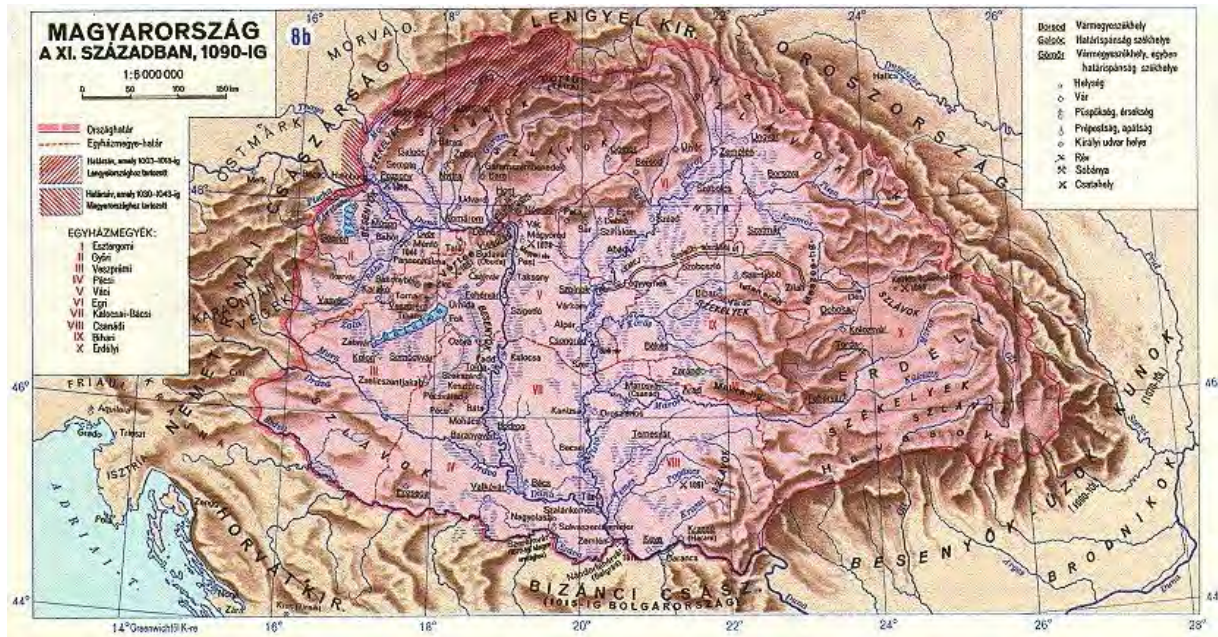
A magyar népre vonatkozó régi, írott források közül *Ibrahim ibn Jakub al Israil*, spanyol származású, arabul író zsidó kereskedő és utazó híradása érdemel figyelmet. Ő az, aki 955-56-ban Kijevből hazájába tartva leírta a prágai vásárt, ahová a „türkök országából (ti. Magyarországról) muszlimok, zsidók és türk kereskedők jöttek”, hogy áruikért rabszolgákat, ónt és prémeket cseréljenek. A muszlimokat a kutatás általában a honfoglalókhöz csatlakozott kálizokhoz sorolja. Feltehetően ők közvetítették az arab világkereskedelem áruit hazánkba, s ez magyarázza a hazánkban talált arab feliratú *dirhemek* megjelenését.²⁰⁶ Ez a leírás azért fontos, mert a „népi tarkaságunk tényét, másrészt a befogadás államalkotói bölcsességét” reprezentálja a 10. századból.²⁰⁷

Népünk, amely a nemzetté válása során mindig toleránsan viselkedett másokkal szemben, képes volt befogadni, és asszimilálni a vele kapcsolatba kerülő más etnikumokat. „...Árpád magyarjainak zöme törökös, ázsiai magyar, tehát a hunokkal egyazon területről való volt, s talán egyazon népből származott...” - írja *László Gyula*.²⁰⁸ Géza és elődei birodalmában éppen úgy helyet kaptak a különféle török és iráni nyelvjárást beszélő népek, népcsoportok, mint első királyunk, István országában. Történt ez annak ellenére, hogy más és más volt műveltségük, kultúrájuk, a szokásaik, a nyelvük és természetesen a vallásuk is. A különböző vallásúak jelenlétét az I. István korából ránk maradt *Intelmeknek*, a vendégekről és az idegenekről szóló, VI. fejezete tartalmazza. Ebben megtaláljuk az idegenek befogadásának hatalompolitikai indoklását, bizonyítékát.

206 Jellemző a hazai „szakemberek” felkészültségére, hogy alig tudnak valamit a korabeli *dirhemek*ről. Az egyik legátfogóbb pénztörténeti munka például megemlíti, hogy: „A pénzügyigazgatás és a pénzforgalom irányítása muszlim vallású kereskedők kezébe került, ezeket a bérlőket a forrásokban izmaelitáknak, kálizoknak nevezik.” A folytatás azonban már több mint elgondolkodtató - elképesztő butaság, következetlenség: „...az első látásra muszlim pénznek tűnő 'orientális típus' is egyidejű az előbbivel, ám értelmezése, a rajta feltűnő keleties írás megfajtése nem sikerült, olvasata ismeretlen, bár orientalisták hosszú sora kísérletezett már ezzel. Ráadásul érthetetlen, hogy egy nyugati keresztény államban miért készítettek arab(os) feliratú érméket. (?) A magyarázat erre az lehet, hogy a 12. században gyakran izmaelita haszonbérlők kezében volt a magyar pénzverés, talán működésük során vezethették be rövid időre a keleties írást. [Gyöngyössi Márton: Magyar pénztörténet (1000–1526)]

207 Magyarra lett keleti népek im.

208 László Gyula: im. 120. old.

I. István király – valószínűleg 1020 és 1031 között keletkezett – intelmei Imre herceghez, a röviden csak Intelmeknek nevezett mű, a nyugati állameszmétől eltérő, sajátos magyar állapotot tükröz, ugyanakkor kifejezési módjában és felhozott példáiban a nyugati ízlésnek is megfelel. „A vendégek befogadásáról és gyámolításáról” szóló VI. fejezete, nem utal új jövevényekre, tehát valószínűleg a korábban csatlakozott népekről van benne szó. „A vendégek s a jövevények akkora hasznat hajtának, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság hatodik helyén... Mert amikor különb-különb tájakról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb nyelvet és szokást, különb-különb példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli, s a külföldieket a pöffeszkedéstől elrettenti. Mert az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő. Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakaratóan gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak. Ha pedig le akarnád rombolni, amit építettem, vagy szétszórni, amit összegyűjtöttem, kétségkívül igen nagy kárt szenvedne országod. Hogy ez ne legyen, naponta nagyobbítsad országodat, hogy koronádat az emberek nagyságosnak tartsák.”²⁰⁹

A történészek, a keresztény hittudósok általában igyekeznek jó színben feltüntetni, felmagasztalni első királyunk tetteit, törvényeit. Horváth János veszprémi kanonok 1817-ben közölt tanulmányában például arra hívja fel a figyelmet, hogy I. István törvényeinek latin terminológiája nem csupán az európai műveltségű papi értelmiség társadalmi-politikai gondolkozásában megrögzött fogalmak gépies alkalmazása a magyarországi viszonyokra, hanem I. István korát jóval megelőző fejlemények is kifejezésre jutottak ezekben az első törvényekben. István király I. törvénykönyvének bevezetésében a következő áll: „...mivel minden nép (gens) saját törvényei szerint él, azért mi is... országunkat (monarchiam) kormányozván... törvényhozó elmélkedéssel meghatároztuk népünk számára (nostre...genti): miképpen éljen tisztességes és békés életet.” Abból az elvből, hogy minden nép (gens) saját törvényei szerint él... következnek, hogy István országában... a kisebb közösségek (pl. kálizböszmények, dunai bolgárok...) régi szokásjogaik szerint élhettek. *Adorján Imre* szerint az egész „pogány” nép keresztény hitre térítéséről volt szó, emellett a muszlimok megtérítése másodlagos kérdéssé vált.²¹⁰

A tények azonban makacs dolgok. A krónikások ugyanis feljegyezték, hogy I. István a Beregben élő muszlim vallású „fekete magyarokat” (ti. a kabarokat) fegyverrel térítette a

209 Adorján Imre im.
210 Adorján Imre: im.

kereszténységre és határvédelmi szolgálatra rendelte ki őket.²¹¹ Ebből az következik, hogy a törvényalkotás és annak végrehajtása valószínűleg nem mindig esett egybe. Ha a király érdeke úgy kívánta betartotta a saját törvényeit, előírásait. Ha viszont más volt az érdeke, nem vette figyelembe, felrúgta a törvényeket. Nyilván jól tudta, hogy a csatlakozott és letelepedett népek mennyire szükségesek a hadsereg soraiban, a gyeplévételemben, a vámszedésben, a pénzügyek kezelésében, a kereskedelemben, azaz mekkora hasznot hajtanak a magyar államnak. *A túlzott fellépés a muszlimokkal szemben alighanem veszélybe sodorta volna az egész országot és a királyságot is.*

Nem véletlen tehát, hogy az Intelmek VIII. fejezete, melynek címe: „A fiak kövessék az elődöket” így szól: „Mert nehéz lesz megtartani e tájon királyságot, ha szokásban nem utánzod a korábban királykodó királyokat... Ezért hát kövesd szokásaimat...”, vagyis Magyarországot az előző uralkodók mintájára, a vezérek szokását követve „magyar módon” kell kormányozni. Figyelemre méltó a keresztény teológiából vett indoklás is: „Aki ugyanis megveti, amit megszabtak atyai elődei, az isteni törvényekre sem ügyel.” Ezzel a kifejezéssel próbálja az író a keresztény egyház által is elfogadhatóvá tenni az Árpád-házi ősök kormányzási hagyományait.²¹²

I. István utódai követik is az Intelmekben és az első törvényben leírtakat, nem lépnek fel erőszakos térítő szándékkal a muszlimokkal szemben, a keresztény történészek állításaival ellentétben nem hoznak létre egy egynemű, teljesen keresztény államot! A muszlimok megtarthatják hitüket, kiváltságaikat, ezért a magyar királyok századokon keresztül sikeresen kormányozzák a különféle nyelvű, szokású és vallású alattvalóikat. A jog megbízhatóságát és alkalmazását azok a szabadságlevelek tanúsítják, amelyeket a magyar középkor uralkodói az

211 Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. Kötet. Budapest. Akadémiai, 1966.

212 Adorján Imre in.

ország legkülönbözőbb kisebbségei részére bocsátottak ki, s amelyek a muszlimok jogainak megőrzése révén nyelvük és etnikumuk, illetve nagy valószínűséggel vallási közösségeik fennmaradását is biztosították. Ennek köszönhetően éltek például a fejér-megyei besenyők még a 14. században is saját besenyő ispánjuk alatt, a Csanád megyeiek kiváltságait pedig még Nagy Lajos, sőt Zsigmond király is megerősíti az ő külön „besenyő jogokra” való hivatkozással.

A jog megbízhatóságát és alkalmazását illetően Adorján Imre egy példát is említ, ami I. István király kis legendájában olvasható: „hatvan férfi a besenyők közül... minden felszerelésével, nevezetesen rengeteg arannyal, ezüsttel és az ékességek sokféle fajtájával megrakott szekereken elhagyva a bolgárok vidékét, Pannónia határai felé közeledett.” A magyarok megtámadták és kirabolták őket, de a király elé tárták bajukat, és az önkényeskedő „vendégpusztítók” hadnagyát a király megbüntette. A bizánciak elől menekülő, iszlám-hívő besenyők²¹³ tehát már első királyunk országában menedéket kaptak és igazságszolgáltatásban részesültek. István tehát ez esetben úgy cselekedett, mint ahogy azt fiának az Intelmekben meghagyta.²¹⁴

Az Árpád-kori muszlimok közös jellemzője volt, hogy különböző helyekről és különböző időpontokban önkéntesen telepedtek be az országba. A korabeli leírások szerint kétféle jogállásban éltek: vagy határórként teljes vallásszabadságban, vagy az iszlám vallást titokban gyakorló polgári lakosként.²¹⁵ Az előbbieket valószínűleg az ország szélén, nagyobb területen élő szerémségi kálizokkal voltak azonosak. Míg az utóbbiak, az ország városaiban és falvaiban szétszórta, a keresztényekkel együtt élő többi kálizok voltak.²¹⁶ Ezek a muszlimok a magyar állam közigazgatási rendszerének kialakulásával és megerősödésével párhuzamosan egyre nagyobb számban jelentek meg a legfontosabb államigazgatási, kereskedelmi és pénzügyi területeken. A 11-12. századra a pénzügyigazgatás és bizonyos vonatkozásban még a kereskedelem is muszlim népek kezében összpontosult. Az 1092 évi szabolcsi zsinat a kereskedőket kifejezetten az izmaelitákkal azonosította,²¹⁷ de a szaracén vagy böszörmény elnevezés is ismert volt. Egy 1111. évi adat szerint pedig a királyi kincstár ügyintézőit „magyarul” káliznak hívták, Kálmán király okleveléből tudjuk, hogy ők voltak például a királyi kincstár vámszedői,²¹⁸ illetve a pénzverés és a pénzforgalom irányítása is muszlim bérlők kezén volt.

Karácsonyi János úgy véli, hogy már Kálmán törvényei előtti források az „izmaelita” elnevezéssel különböztetik meg a Magyarországon élő síitákat a szunnitáktól.²¹⁹ A különféle forrásokat vizsgálva viszont azt látjuk, hogy az elnevezések gyakran változnak, felcserélődnek. Valószínű, hogy a muszlimok nagy számban és fontos pozíciókban való megjelenése hozta magával a helyi jellegű, „magyaros” (szerecseny, illetve böszörmény) elnevezéseiket is. A latin Saraceni, Sarraceni, Sarateni szavaknak a magyar szerecseny (vagy szerecsen) szó felel meg, és a magyar forrásokban először 1138-ban bukkan fel „Scerecin” formában. A középkorban ez nem a fekete bőrűeket jelentette, hanem az iszlámhoz tartozókat. A források gyakran felcserélik az izmaelitával.²²⁰ Anonymus a Pesten letelepített kálizokat nevezi izmaelitáknak, majd egy 1218-ban keletkezett irat ezek leszármazottjairól a „saraceni de Pest” kifejezést használja. A Győr megyei Szerecsen falu helyneve is besenyő-muszlim

213 A török eredetű besenyők már 934-ben a magyarok szövetségesei voltak, amikor együtt támadták meg Bolgárországot. Zolta fiának, Taksony vezérnek Kunországból (Cumaniból) szerzett besenyő feleséget. Zolta és Taksony idejében a besenyők őrizték a Bécsi-erdőnél húzódo nyugati gyeput. [Adorján Imre szíves közlése alapján!]

214 Adorján Imre im.

215 Györffy György im.

216 Czeglédy Károly: Az Árpád-kori mohamedánokról és neveikről. In.: Névtudományi előadások: Nyelvtudományi Értekezések, 70. sz.

217 Adorján Imre im.

218 Vass Előd im.

219 Karácsonyi János: Kik voltak és mikor jöttek hazánkba a böszörmények vagy izmaeliták? In: Értekezések a Történeti Tudományok Köréből ÉTK. XXIII. 7. Budapest, 1913.

220 Jerney János keleti utazásairól szóló könyvében az iszlám vallás „egyik sectáját követő, innen izmaelitáknak, majd szerecseneknek” nevezett népcsoportot a jászokkal azonosítja. Jerney János keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845. Pesten, a szerző tulajdona [= kiadása] 1851.

lakosságra utal.²²¹ A „szerecseny” szó az arab „sarakijume”, „sarakina”, illetve a régi török nyelvből ismert „sark”, vagyis Kelet-et jelentő szóból eredeztethető.²²²

Ugyancsak muszlimokat jelöl a magyar helységnevekben ma is sokszor használt „böszörmény” szó. Például Hajdúböszörmény, Böszörménytelek stb. A régi oklevelekben – mint például – II. Ottokár (1253-1278) pápához írt levelében is, latinosan „Bezzermini” alakban jelent meg. Más források a „Bissermini” kifejezést is használják. Az elnevezés eredetét tekintve az arab „muszlim” szóból származik, mely később a perzsa „muzulmán”, vagy „buzurmán”, illetve a török „müşlüman, müşülman” névváltozat²²³ után, böszörmény szóalakban került a magyar nyelvbe.²²⁴ A böszörményeket egyes források izmaelitákkal azonosítják. Vass Elődnél ezzel kapcsolatban azt olvashatjuk, hogy izmaelitának a bibliai „Izmael” leszármazottait nevezték, akik olyan vallási előírásokat követnek, mint a bor, a disznóhús tiltása stb.²²⁵

221 Adorján Imre im.

222 Egy másik magyarázat szerint, a szaracén, vagy szerecseny szó elterjedését Beda Venerabilisnek (meghalt: 735) köszönhetjük. Ez a koraközépkori észak-európai tudós, „Biblia-kutató”, aki a muszlimok eredetét bibliai források alapján igyekezett meghatározni, állítólag úgy gondolta, hogy a „szaracénok” Ábrahámnak és Sárának az izmaelita leszármazottai. Vagyis Sára fiai, azaz „szaracénok”!

223 A perzsa eredetű elnevezésről, illetve a névváltozatok kialakulásáról már a II. világháború előtt megjelent Pallas Nagy Lexikon is magyarázatot ad. Sajnálatos módon ezt a későbbiek során megjelent hazai kézikönyvek nem vették, nem veszik figyelembe és következetesen helytelen meghatározásokat használnak az iszlám vallás követőinek említésekor.

224 Az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent Magyar történelmi fogalomtár című könyv - egyebek mellett – például, azt írja erről: „A böszörmények, buzurmánok a különböző etnikai eredetű muzulmánok összefoglaló népeve a középkori Magyarországon.

225 Vass Előd im.

Muszlimok a magyar királyok fegyveres szolgálatában

Ó ti emberek! Férfiből és nőből teremtettünk benneteket, népekké és törzsekké tettünk benneteket, hogy megismerjétek egymást. Allahnál a legnemesebb közületek az, aki a legistenfélőbb köztetek. Allah a Tudó és a mindent figyelemmel kísérő.
(Korán, 49:13)

A magyarsághoz csatlakozott muszlim népek – a korábbi időszakokhoz hasonlóan, az Árpád-házi királyok alatt is – igen komoly szerepet töltek be a könnyűfegyveres lovasságnál, a testőrségnél és az íjász alakulatoknál. Az Azovi-tenger és a Volga közötti területről származó muszlim alánokról, akik a királyok fegyveres íjászaik voltak, már korábban szoltunk. A másik jelentős – muszlim nép – amely szintén fegyveres szolgálatot látott el hazánkban, a besenyő volt. Róluk úgy tudjuk, hogy a kereskedelemben való részvétel, a kereskedelmi utak védelme volt a feladatuk, de ezen kívül gyepűőri és testőri szolgálatokat is elláttak. Adorján Imre leírja, hogy a Magyarország ellen indított 1051. évi hadjárata során, a Székesfehérvár felé haladó II. Henrik császár például csak Bodajkig jutott el, ahol éhező seregét mérges nyilakkal és csapdákkal már magyarok és besenyők támadták minden éjjel. A magyarok oldalán küzdők minden bizonnyal a sárvidéki besenyők közül kerültek ki.²²⁶

A későbbi krónikákban is szép számmal találunk leírásokat a magyarországi muszlimok hol sikeres, hol sikertelen harci cselekményeiről. Ilyen volt például, amikor I. Géza trónra lépése után (1074) a besenyők önállóságukért cserébe felajánlották Salamon király megfélemezését, aki Moson és Pozsony várából készült támadásra az ország ellen. A besenyők vezére mindannyiuk számára kiváltságot, vagyis a megyék és a királyi udvar ispánjai alól való mentességet kért. A besenyők Zoltán nevű vezérével az élen vonultak Salamon ellen, azonban vereséget szenvedtek és sokan a Fertőbe veszttek közülük. (Meg kell jegyeznünk, hogy az arab „szultán” szóból eredő Zoltán név is a besenyők muszlimok voltára utal.) Valamivel később, Könyves Kálmán (1095-1116) korában is meghatározó a muszlimok jelenléte a királyi seregben, illetve a testőrségben. Már Kálmán udvarában megjelentek azok a „kunok” – valójában besenyők – akikkel fia, II. István később körülveszi magát.²²⁷

II. István seregében már 1116-ban harcoltak besenyő és székely íjászok a morva-magyar határon, az Olsava partján, Vladisláv cseh herceg ellen. Az Álmos párt mozgolódása miatt II. István belső támaszának erősítésére befogadta Magyarországra az 1122. évi berrhoéi csatában a bizánci birodalommal szemben vesztes sereg vezetőit és maradványait is, amelynek meghatározó etnikuma a besenyő volt. A Képes Krónika említi, hogy II. István túlzottan szerette a „kunokat” (vagyis besenyőket), akiknek Tatar nevű vezére a királyhoz menekült a görög császár öldöklése elől. Később, a Nándorfehérvár elleni ostromban is sok besenyő

²²⁶ Adorján Imre im. [A szerző szíves közlése szrint: a németek ott eldobált vértjei miatt nevezik máig is a hegységet Vértes-nek.]

²²⁷ Adorján Imre im.

könnyűlovas harcolt a magyarok oldalán. Az uralkodó egyre szorosabbra fűzte kapcsolatait a besenyőkkel. 1130 táján a besenyő előkelők a király legbizalmasabb tanácsadóinak körébe tartoztak, illetve a besenyő lovasság a legmegbízhatóbb katonai erők közé számított. Amikor II. István 1131 elején súlyosan megbetegedett, kiéleződtek az ellentétek a magyarok és az itt élő besenyők között. Halálos ágyát Tatar besenyő fejedelem és más besenyő előkelők vették körül, akiknek megígérte, hogy bosszút áll a megölt besenyőkért.²²⁸ Ami egyben azt is jelzi, hogy ebben az időszakban sem lehetett felhőtlen a Magyarországon élő muszlimok helyzete.

A II. Géza (1141-1162) szolgálatában (íjászként, várvédőként) álló besenyőkről *Abu Hámid al-Andalúzi al-Garnáti* megemlíti, hogy nyíltan vallják az iszlámot.²²⁹ Dániel, prágai püspök 1158 nyarán, mint Frigyes német császár követe Magyarországon járt és segítséget kért „a hatalmas Milánó” ostromához. A király (ti. II. Géza) meg is ígérte, hogy legalább 500 szaracént (vagyis magyarországi muszlim katonát) küld oda. Egy másik történetíró feljegyzi, hogy végül is 600 válogatott íjász vett részt Milánó ostrománál.

Kinnamos bizánci történetíró, aki ifjúkorában elkísérte Manuel császárt hadjárataira, és saját szavai szerint részt vett Zimony 1165. évi ostromában, *Epitomé* címen írta meg Ioannes és Mánuel császárok történetét, mely a kor magyar történelmének is forrása. Kinnamos nemcsak a besenyőket, hanem a kálizokat is megemlíti az egyik csataleírásában: „...a felderítésre kiküldöttek közül néhányan futva jöttek a császárhoz, s dadogó nyelvvel, szörnyen sápadtan azt mondták, hogy a folyó túlsó partján megszámlálhatatlan sereg áll hadirendben, nemcsak az ország lakói, hanem részben hun lovasok, a részben köztük élő, de más hiten lévő kálizok. Más forrásokkal egybehangzóan írja, hogy „A király (III. István) egy másik erőd ostromához kezdett, ahová Ő a sirmioni hunok közül – akiket náluk kálizoknak szokás hívni, s akik mint mondtam, más vallásúak, a perzsákkal azonos hitet vallanak – sokat telepített”. Ezzel a tudósításával igazolja Kinnamos, hogy a magyarok maguk közé számítják a kálizokat. Korábban ugyanis a magyarokat nevezte „hunnak”, most pedig „sirmioni hunok közül” valóknak mondja a kálizokat.²³⁰

Mint tudjuk, a kálizok már Horezmből muszlimokként kerültek Kazáriába, ahol csatlakoztak a magyarsághoz és hűségesen szolgálták a magyar királyokat fegyveres lovasokként, valamint gazdasági szakemberekként a kereskedelemben, a vámoknál, a pénzverésnél és a pénzváltásnál még a 13. században is.

A korabeli magyar királyság, illetve a királyi kincstár egyik fő jövedelmi forrása a pénzverésből és pénzváltásból eredő haszon volt. Ez azt jelentette, hogy például a máshonnan érkezett külföldiek, Magyarországon magyar pénzt voltak kötelesek használni, így idegen pénzüket be kellett váltaniuk. A külföldi pénzek kényszerbeváltásából a király nem csekély jövedelemhez jutott, még méltányos váltási nyereség esetén is.²³¹ A pénzváltók pedig nem mások, mint *kálizok* voltak, ezt egészen pontosan tudjuk a korabeli dokumentumokból, leírásokból. Például Kálmán király, a zobori apátság számára kiadott okleveléből, amelyben név szerint is megemlíti őket.²³²

Az ország pénzügyi, gazdasági stabilitásának megteremtésében tehát nem kis szerepet vállaltak a muszlimok. I. László halálától kezdve nagyarányú pénzromlás indult meg Magyarországon, ami nem tette könnyűvé ezt a feladatot. A II. Istvántól II. Géza uralkodásáig eltelt 25 év alatt a magyar pénzek színezüst tartalma 0,399 grammról 0,0327 grammra esett vissza. A pénzrontási folyamat megállítása, az állandó súlyú és finomságú pénzek megteremtése II. Géza, illetve a magyarországi muszlimok nevéhez fűződik. Ebben az időszakban, amikor megerősödött a magyar pénz, a kálizok irányítása alá tartozott nemcsak a pénzverés, de a pénzváltás és a királyi jövedelmek beszedésének nagy hányada is. Talán

228 Adorján Imre im.

229 Abu-Hámid al-Gárnáti utazása Kelet- és Közép-Európában 1131-1153. Gondolat, Bp. 1985.

230 Adorján Imre im.

231 Adorján Imre im.

232 Vass Előd im.

éppen ez az alapja az erős királyságnak. És talán nem véletlen, hogy – amint azt *al-Garnáti* saját tapasztalata alapján írja – „ez a király szereti a muszlimokat.”²³³

Nemcsak írásos források, hanem régészeti leletek is bizonyítják, hogy a pénzverés a kálizok feladata volt a 12. században. II. Géza és IV. István királyaink által veretett pénzérméken arab feliratok olvashatók. IV. István (1162-1163) és II. Béla (1131-1141) királyokat együtt, kettős trónon ülve ábrázoló rézpénzekben a veret alsó részén fekvő félhold és három arab írásjel látható.²³⁴ Az írásjelek jelentése „Illáhi”, azaz „Allah Egy”. Fehérvári Géza szerint az érmék az Észak-Afrikában és Andalúziában hatalmon lévő Almoravida dinasztia (1056-1147) érmeit utánozták. Egy ilyen, IV. István vagy II. Béla uralkodása alatt készült érmét őriznek a londoni British Múzeumban.²³⁵ IV. István király rézpénzein az utóbbi felirat mellett még továbbiak is szerepelnek: a Korán kezdő, „al-Fatiha”nevű szúrájának első sora (a Bismilláhi ar-Rahmáni ar-Rahím - magyarul: Az Irgalmas és Könyörületes Isten nevében) is felismerhető.²³⁶

A későbbiekben III. Béla (1173-1196) és Imre (1196-1204), sőt utóda, II. András (1205-1235) pénzérméin is feltűnnek az arab mintákra visszavezethető, „kúffí” írást utánzó jelek, amelyeknek azonban már nincs olvasható értelme. *Adorján Imre* szerint IV. István idejében (tehát 1162 és 1163 között) valószínűleg még tudtak a kálizok arabul írni-olvasni, de a későbbiekben csak utánozták a hagyományos formát. A középkori Keleten, több helyen vertek arab stílusú pénzt, melyek között volt helyesen írt, olvasható, mint például a kazároké, de volt olvashatatlan utánzat is. Hazánkban a legkorábban vertek olvashatóak voltak, a későbbiek már nem. Az arab írásos magyar veretek közül azok az olvashatóak, melyeken nem túl díszes és kevés az írásjel.²³⁷ Vass Előd szerint a magyar pénzek jellemzői, hogy azokon

„feltűnnek a félholdas ábrázolások”²³⁸

A korabeli magyar gazdasági élet fontos eszköze, a pénzkibocsátáshoz hasonló királyi monopólium volt a só is. Az ezzel kapcsolatos teendőkkel is elsősorban muszlimok voltak megbízva. Az erdélyi bányatelepeken vásárolt só vámjából származott a királyok só-vám jövedelme. A magyar uralkodók a só forgalmazásával muszlimokat bíztak meg, illetve a só kereskedelmi útvonalának őrzésére és biztosítására is muszlim fegyvereseket jelöltek ki, akiket ebből az e célból létesített őrhelyekre telepítettek. *Adorján Imre* leírása alapján a

²³³ Adorján Imre im.

²³⁴ Adorján Imre im.

²³⁵ Fehérvári Géza im.

²³⁶ Vass Előd im.

²³⁷ Adorján Imre im.

²³⁸ Vass Előd im.

Körösök folyása mentén nem kevesebb, mint 9 besenyő és 1-1 kazár, illetve káliz (horezmi) eredetre visszavezethető helységnév található. Besenyő, Besenyőtelek, Besenyőtó, de csak Bihar megyében is 9 „besenyő” alapszavat tartalmazó helység van. A Szamos mellett 3 falu neve közül 1 besenyő, 2 pedig kazár-kabar-káliz eredetű. A Maros-mentén pedig 5 helynévből, melyek török-iráni eredetű lakosságra utalnak, 3 besenyő és 1-1 káliz-kabar. A kálizok kereskedelemben játszott szerepét mutatja, az elsősorban só szállítására használt útvonal „Káliz út” elnevezése. Ez volt az a késő-középkori fontos út, mely Szegedről Bodrog megyén keresztül nyugatra vezetett és Bátmonostoron ért véget. A fentebb már említett okmányokban „Kaluzwt” és „viam qua vocatur Caluzutu” formában szerepelnek. A „Káliz út” mellett az őrzésére, vámolására letelepített kálizok a szerémségiekkel együtt Magyarország határvédelmét is ellátták.²³⁹

A magyar királyság virágkorának tekinthető 12. században. II. István, II. Géza és III. Béla korában a magyarországi muszlimok a magyar királyok segítségére voltak a központi királyi hatalom megerősítésében, megőrzésében. Tették ezt a gazdasági életben a pénzverés, pénzváltás, adók és vámok, azaz a királyi jövedelem behajtása terén, illetve a fegyveres szolgálatban, mint íjászok, valamint a magyar sereg elő- és utóhadát képező könnyűlovasságnak tetemes részét alkotva.²⁴⁰

239 Adorján Imre im.

240 Adorján Imre im.

Az első muszlimellenes törvények

*Ki lehet bűnösebb annál, aki megakadályozza azt
, hogy Allah imahelyein az Ő neve említettessen,
és aki azok munkálkodik, hogy elpusztítsa őket?
Ők csakis félve léphetnek be azokba.
Nekik az evilágon szégyen jár,
a túlvilágon pedig hatalmas kínzás,
büntetés az osztályrészük.
(Korán, 2:114.)*

A magyarországi muszlim lakosság helyzetéről viszonylag részletes és pontos képet kaphatunk az I. László király (1077-1095) és Könyves Kálmán uralkodása idejéből származó okmányokból, és az általuk hozott törvényekből. Egy évszázad sem telt el azóta, hogy a magyarság nagy részét, de nem teljes egészét, I. István törvényei következtében kereszténység felvételére kényszerítették, amikor László személyében jött egy másik király, akinek

uralkodása alatt kiéleződött a keresztény papság által szított ellenségeskedés a muszlim lakossággal szemben. Ezt valószínűleg az motiválhatta, hogy a magyarországi muszlim közösség tagjai jelentős szerepet játszott a királyi jövedelem behajtásában, őrzésében. Mint csatlakozott népek, közvetlenül a király vagy a király által kinevezett saját vezetőjük irányítása alá tartoztak, ami szálka volt a papok szemében, akik maguknak szerették volna megszerezni a muszlimok növekvő jövedelmét. Jogaik megnyirbálását és a kereszténységbe való beolvasztásukat célozza I. László 1092-ben hozott törvényeinek nem egy szakasza, valamint Kálmán király tíz évvel később hozott rendelkezései is.²⁴¹ A 972 és 1291

közötti időszakban 32 magyar forrásutalásról tudunk, ahol a muszlimok említése mindig az iszlám vallás gyakorlásának korlátozásáról ad hírt.²⁴²

²⁴¹ Adorján Imre im.

²⁴² Vass Előd im.

I. László törvénykönyvének 9. szakasza például elrendeli, hogy „Ha izmaelitáknak hívott kereskedők, megkeresztelkedésük után visszatérnének régi törvényükhöz és körülmetéltetik gyermekeiket, lakóhelyeikről eltávolíttassanak, és más javakba helyeztessenek. Akik a vizsgálatkor ártatlanoknak bizonyulnak, régi lakóhelyeiken maradjanak.” Valószínű, hogy Pesten, Debrecenben, Szegeden és más helyeken voltak nagyobb községeik és ott a muszlimok szabadon gyakorolhatták vallásukat. Ahol viszont a kereszténységbe kényszerített népek között elszórva laktak, ott rájuk nézve is szigorúbbak voltak a törvények. Nekik is fel kellett venniük a kereszténységet, nyilván sokan csak látszólag tértek át, ezt próbálták megszigorítani László király intézkedései. Egyértelmű térítési szándék tűnik ki, például abból a kitételből, hogy a kereszténnyé lett muszlimok gyermeke csak keresztény lehet, ezért nem szabad körülmetélni. A törvényt nyilvánvalóan keresztény teológusok fogalmazták, hiszen a kancellária irányítása az egyházi személyek tiszte volt és maradt még századokon keresztül.

A magyarok és törvényhozók is ismerték az iszlám főbb előírásait, ezt egyértelműen bizonyítják a muszlimok ellen hozott törvények és szabályok. Például az 1102. évi XLVI. tc. rendelkezései között szerepel, olyan cikkely, amely eltiltja a muszlimokat a bőjt megtartásától, a disznóhústól való tartózkodástól és az ima előtti mosakodástól. A törvény elrendeli továbbá, hogy a böszörmény falvakat felezzék el (ti. keresztények betelepítésével), a böszörmények leányaikat keresztényekhez adják feleségül, és minden vendéget disznóhússal kínáljanak.²⁴³

A Kálmán király első törvénykönyveként ismert okmány megmaradt kéziratának már az első sora is elárulja, hogy keresztény egyházi szellemben írták. Sőt, a latin szövegben előforduló, németekre jellemző megfogalmazások (germanizmusok) azt is jelzik, kik lehettek az értelmi szerzők. Kálmán általános érvényű egyházi és világi intézkedéseit zsinati határozatokban hagyta az utókorra. A tarcali zsinaton született az új törvénykönyv, melynek tárgyköreiben külön helyet kap a muszlim alattvalók jogviszonyait tárgyaló rész. A magyar királyság iszlámellenes, szigorú vallási megkülönböztetésen alapuló törvényhozásának okát a kereszt-háborúk ideológiájában kell keresni. A keresztiesek a Közel-Keleten már a muszlimok ellen harcoltak, így az iszlám vallás követői Magyarországon is a kereszténység ellenfeleinek számítottak, és ez kihatott a jogállásukra is.

Nézzük, mit jelenthetett ez a gyakorlatban! Például a XLVI. tc. előírta, hogy: „Ha valaki észreveszi, hogy valamelyik izmaelita a pogány szokás szerint bőjttől, vagy eszik, vagy a disznóhústól tartózkodik, vagy mosakodik, vagy vallásfelekezete valamelyik cselekedetét míveli, jelentse a királynak s a vádló az izmaelita vagyonából részt kapjon”. Továbbá a LXIX. tc. szerint: „Ha valamelyik izmaelitához valaki vendégül megy, vagy ő valakit ebédre hív, ő is, vendége is csak disznóhússal táplálkozzanak.” A XLVII. tc. szerint: „Mindenik izmaelita falu egyházat építsen, s azt kellőképp javadalmazza. Miután az egyház felépítettett, az izmaeliták fele költözzék el azon faluból, s úgy lakjanak együtt velük, mint egy házban egy erkölcsűek... istentiszteleten egyértelműen jelenjenek meg... ...Egyik izmaelita se merje lányát az ő nembélihez adni, hanem a mi nembélinkhez adja.” Ezek a rendelkezések egyértelműen az *iszlám közösség ellehetetlenítését, megsemmisítését*, a muszlimok beolvasztását célozták.

A törvényekkel kapcsolatosan érdemes megjegyezni: Úgy tűnik a muszlimok meglehetősen jó, – mi több – irigylésre méltó és ezért feljelentésre is érdemes anyagi helyzetben lehettek! Valószínű, hogy a muszlim és keresztény lakosság a társadalmi érintkezések terén sem különült el egymástól, nem voltak ellenséges viszonyban, mert különben nem kellett volna a vendégeskedések alkalmával szokásos étkezésekre a kötelező disznóhúsevést elrendelni. A törvények egyértelműen jelzik a keresztény egyház anyagi haszonszerzéssel egybekötött, erőszakos térítési szándékát is. Ez azonban, mint tudjuk, nem járt teljes sikerrel, mert a későbbiek során újabb és újabb törvényeket hoztak a muszlimok ellen.

Ahogy *Marczali Henrik* az 1896-os millenniumra kiadott munkájában megállapította, I. István királytól kezdve a 13. századig megfigyelhetjük a törvényhozás és annak végrehajtása közötti

243 Vass Előd im..

ellentmondásosságot. A törvények szövegezése a szigorú nyugati keresztény igényeknek, a végrehajtás nagyvonalúsága, engedékenysége a más nyelvű és (muszlim) vallású csatlakozott népek érdekeinek felel meg.²⁴⁴ A keresztény hittérítés tehát, nem egy egyértelműen I. István királysága idején befejezett folyamat, mint azt számtalan hazai történelemkönyv és egyházi megnyilatkozás sugallja! Ezért csengett hamisan a millenniumi ünnepségeken ezer éves „keresztény” Magyarországról szónoklók hangja is.

Marczali a következőképp ír a muszlimokról: „Ők tartották fenn a magyarság kereskedelmi összeköttetését a kelettel. Ők voltak magának a dynastiának is bankárjai, nagykereskedői, ők ’a királyi kincstár kalmárjai, kiket magyarul káliznak neveznek’... Mennél fontosabb szerep jutott e kálizoknak a királyi jövedelmek kezelésében és növelésében, annál erősebben volt azon a király, hogy ők, kik nyelvre már alig különböztek a magyaroktól, vallásra se térjenek el. Ő (Kálmán) már abból indul ki, mintha régi törvények alapján valamennyien keresztények lennének, körülbelül azzal a pia fraus-szal élve, mint István az ő törvénykönyvében a pogányokra nézve... Nevezetesen, hogy a király az ilyen renegatusok elleni eljárást magának tartja fenn, az egyház teljes kizárásával. A kalmárok az ő emberei voltak és vagyonuk confiscatioját – mert csak az lehetett a büntetés – nem engedte át másnak... Ha e törvények nem maradnak meg írott malasztanak, az izmaeliták oly zaklató rendőri felügyeletnek, oly bosszantó üldözéseknek lettek volna kitéve, mint négyszáz évvel később a moriszkók Spanyolországban. Nem maradt volna részökre hátra más, mint kivándorlás vagy nyílt ellenállás. Tényleg azonban úgy tudjuk, hogy a szaracénusok még jó másfél századon ezen túl megmaradtak az országban, mint az iszlám hívői, és gazdasági téren nagyon is nyomtak a latba. Kálmán törvénye tehát nem volt teljesen végrehajtva soha. Ennek magyarázatát pedig megadja maga a törvény szövege. Feltűnő, hogy ami sehol másutt el nem marad: a büntetés kimérése, az egyházi és világi bíróság megállapítása, itt teljesen hiányzik. A király keresztényekké, magyarokká akarja tenni ezeket a kiváló üzletembereket, törvényben ki is jelöli az erre vonatkozó leghathatósabb szereket, de azoknak alkalmazását teljesen magának tartja fenn. Azért nincs szó sem püspökről vagy esperesről, sem ispánról vagy bíróról, aki zsarolásra és kínzásra használhatná fel a királynak annyira üdvös szándékát. Világos tehát, hogy mihelyt a király maga nem tartja erős kézben a kormányzást, azaz az egész kényes kérdés tovább is megoldatlan marad.”²⁴⁵

Valószínűleg Marczali, mint ahogyan mások is, egy kicsit megszépíti a dolgokat. A muszlimok elleni törvényeket ugyanis sok esetben igen kemény intézkedések követték. Ezek egyike volt például az úgynevezett „tüzesvas próba”. Az 1215-1222. évek közötti váradi tüzesvas próbákon felvett jegyzőkönyvekben a nyírségi böszörmények nevei is fennmaradtak: Taksza, Péntek, Eliah, Ibrahim stb. Másutt pedig azt olvashatjuk, hogy a „Nyíri izmaeliták: Illyés és Péter, mások tanubizonyságára is támaszkodva, ispán Bánk bíró meg Bola poroszló előtt tolvajságról vádolák a Salamon falvabeli Jánost, Kosztát és Mikót. Ezeket meg is égette a vas.” S egy másik: „Nyíri izmaeliták: Illyés és Péntek (Péter?) mások tanubizonyságára is támaszkodva, Bánk bíró és Bola poroszló előtt tolvajságról vádolák a Vamos falubeli ispán Márton jobbágyait, valamint a Mizidác nemzetség alapította tapolczai monostor jobbágyait is. Egyed és Benedek magukért és másokért vivén a vasat, fölmentést nyerének.”²⁴⁶

A magyar királyok ismertett vallási korlátozásai részben eredménytelenek maradtak, mire IX. Gergely pápa felszólítására 1232. február 25-én Róbert esztergomi érsek az egész országot egyházi tilalom alá helyezte az izmaeliták kiváltságos helyzete miatt. A korabeli magyar oklevelek és más források beszámolnak arról, hogy az izmaeliták országos hivatalokat

244 Marczali Henrik: Magyarország története az Árpádok korában (1038-1301) Budapest. 1896

245 Marczali Henrik im.

246 Szalay–Baróti im. (Köz- és műveltségi állapotok az Árpád-házi királyok idejében.)

töltöttek be: adó- és vámszedők, valamint pénzverők voltak. Az 1222. évi Aranybulla 24. cikkelye a muszlimoknak országos hivatalok betöltését megtiltja.²⁴⁷

A magyarországi muszlimok jogállásáról, részleges „vallásszabadságáról” *Jakut ar-Rumi* (1179-1229) muszlim tudós, geográfus tudósít, aki a szíriai Aleppóban, 1220-ban személyesen találkozott az ott tanuló magyar muszlimokkal.²⁴⁸ A fiatalok, akik Abu Hanifa vallási irányzatát (mazhab) követték, elmondták neki, hogy Magyarországon 30 faluban laknak, de a nyelvük és a ruházatuk a többi magyaréhoz hasonló, s velük együtt harcolnak. Ezek az Aleppóban tanuló magyar muszlimok magukat a volgai bolgároktól származtatták. A saját helyzetük bemutatásából arra következtethetünk, hogy az Aleppóban tanuló magyar muszlimok otthon a „titkos muszlimok” közé tartozhattak, és nem a kiváltságos határőrtelepüléseken lakó muszlimok közé, akik nyilvánosan gyakorolhatták az iszlámot.²⁴⁹

Ezt a fenti történetet egy másik szerzőpáros is megerősíti: „*Jakut* arab geográfus 1220 táján Szíriában, Aleppóban járván, egy nagy csoport „baskir”-t látott. Föltűnt neki sötét hajuk és arcbőrük, azért egyet megszólított közülök és kérdezte: merre van hazájok és miképen élnek ott? „Hazánk Konstantinápolyon túl van – válaszolá a kérdezett – egy nép országában, mely a frankok (értsd: németek) közt lakik, s melyet „hungar”-nak neveznek. Mi bár mozlimek vagyunk, az ő királyuknak engedelmességedünk. Országának szélén vagy harmincz helységben lakunk, melyek közül mindegyik akkora, mint egy kis város. De a hungarok királya nem engedi meg, hogy azokat kőfállal erősítsük, mert fél, hogy fellázadunk ellene. Minden felől keresztények vesznek körül bennünket. Mi a magyarok nyelvét beszéljük, úgy öltözködünk, mint ők, hadseregökben szolgálunk s velök együtt hadakozunk minden ellenségeik ellen. Mi ide az egyházi törvényeket jövnök tanulni. Mikor hazánkba visszatérünk, tisztelettel fogadnak bennünket s a vallás ügyét bízzák reánk.” Kiváncsi lévén megtudni, hogy miképen vehették fel az iszlámot, holott minden oldalról keresztények környezik őket, *Jakut* az iránt is kérdezősködött s válaszul azt nyerte, hogy a vének állítása szerint hajdan hét mozlim férfiú jött volna Bolgárországból (t. i. a Volga-melléki Bolgárországból) Magyarországra s megtelepedvén a „baskirek” közt, fölvilágosíták őket vallásuk hamis voltáról s az iszlám egyenes utját mutatták meg neki. Így lettek mohammedánokká. Természetesen ez csak szóhagyomány. Bizonyos, hogy mikor az izmaeliták Magyarországra jöttek, már mohammedánok voltak.”²⁵⁰

Egy másik forrás szerint viszont feltehetően Magyarország határvidékén lakó, fegyveres gyepűri szolgálatot teljesítő – valószínűleg szerémségi – besenyőkről van szó, akik – mint a király alattvalói – szabadon élhettek, utazhattak és elég nagy közösségekben szabadon gyakorolhatták az iszlám vallást. *Adorján Imre* ezzel kapcsolatosan azt is megjegyzi, hogy a magyarországi muszlimok azért mentek Aleppóba, hogy ott „Isten törvényét” megtanulják. Beszéli a magyar nyelvet, de az imádkozáshoz és a Korán olvasásához szükséges arab tudásuk hiányos. Ezek a hazai muszlimok azért akarták megismerni az iszlám tanításait, hogy azt saját közösségükben, hazánkban is követhessék, gyakorolhassák. Erre nyilván a magyar uralkodó, II. András részéről biztosított kiváltságok is feljogosították az iszlám közösségeket.²⁵¹

247 Szó szerint úgy rendelkezik, hogy „izmaeliták... tisztséget ne viseljenek.” Majd pontosítja, hogy „Pénzváltó kamara-ispánok, só-kamarások és vámosok, országunkbeli nemesek, izmaeliták... ne lehessenek.”

248 Napkelet felfedezése im.

249 Vass Előd im.

250 Szalay–Baróti im. (16. Köz- és műveltségi állapotok az Árpád-házi királyok idejében - című fejezet.)

251 Adorján Imre im.

Egy andalúziai utazó a magyarországi muszlimokról

Allah megígérte azoknak, akik hisznek és jótetteket cselekszenek, hogy nekik megbocsátás és hatalmas jutalom lesz [majdan] osztályrészük. Ám azok, akik hitetlenkednek és meghazudtolják a Ő jeleit, azok a Pokolba kerülnek [a kárhozottak közé]!
(Korán, 5:9-10)

Azt, hogy a muszlimok viszonylag szabadon élhettek, dolgozhattak a 12. századi Magyarországon nem csak az előző fejezetben említett forrásokból tudjuk. Hasonló tapasztalatokról számol be könyvében – a korábban már többször idézett – *Abu-Hámid Al-Garnáti*²⁵² világot járt muszlim utazó, aki 1150-1153 között – II. Géza uralkodása alatt – három évet töltött Magyarországon.²⁵³ Garnáti (al-Makkari andalúziai történetíró szerint) az Ibériai-félszigeten, az andalúziai Granadában született 1080-ban.²⁵⁴ Utazásai során megfordult Egyiptomban, Szíriában, Arábiában, Perzsiában, Horezmben, Bulgáriában, Kievben, Szakszinban is.

Tudósításából fény derül a magyarországi muszlimok származásának és megoszlásának főbb kérdéseire is: „*Itt ezerszámra élnek a magrebi származásúak, és szintén megszámlálhatatlanul sokan vannak a hvárezmieek. A hvárezmi származásúak a királyt szolgálják, keresztényeknek tettetik magukat, s titokban tartják, hogy muszlimok. A magrebi származásúak ezzel szemben csak háborúban szolgálják a keresztényeket, és nyíltan vallják az iszlámot.*” A tudós muszlim férfi szerint tehát a korabeli Magyarországon kétféle muszlim népesség volt: nagyszámú hvárezmi, tehát keleti muszlim, illetve szintén nagyszámú magribi, azaz északnyugat-afrikai (levantei) muszlim élt hazánkban. A hvárezmi eredetű magyar muszlimok királyi tisztviselők, és titkolják vallásukat. A magribi muszlimok viszont csak katonai szolgálatot teljesítenek, és nem titkolják, nyíltan vállalják hitüket. Ez a megkülönböztetés teljesen egybevág a magyar törvényekkel és a pápai levelekkel, ugyanis ezek semmilyen kétséget nem hagynak a felől, hogy a magyarországi muszlimoknak hitét eltitkoló, és emiatt néha üldözött csoportja, amelynek tagjai egyébként királyi tisztviselők voltak, azokkal az izmaelitákkal azonos, akik a kincstár és a sókamara tisztviselői, valamint adóbérlők voltak, s magyar nevük a káliz volt.

Abu-Hámid egyértelműen leírja, hogy katonáinak eltérő hite egyáltalán nem zavarta a keresztény királyt, II. Gézát abban, hogy szeresse – és nyilvánvalóan megbecsülje – muszlim zsoldosait. Azt, hogy a korabeli Magyarországon nem volt szokatlan a hasonló megoldás azt, az is igazolja, hogy Al-Garnáti végül is a király által számára megszabott feladattal hagyta el hazánkat: „...a muszlimok országában Saksin felé rendelték egy megbízással,” hogy ott II.

252 Teljes nevén: Abu-Hámid Muhammad ibn Abdar-Rahím al-Garnáti al-Andaluszi.

253 Abu-Hámid im.

254 Klíma László: Finnugor történeti chrestomathia. I.

Géza számára zsoldosokat toborozzon az „...elnyomott és szegény muszlimok és törökök” közül, „akik jól bántak az íjjal, és összegyűlve, mint toborzott katonák éltek...” A szövegben előforduló Saksin (magyar olvasatban: Szakszin) az egykori Kazár Birodalom fővárosa, ahol még akkor is nagy számban éltek chorezmiek, mint katonák, vagy kereskedők.

Al-Garnáti leírásából tudjuk, hogy a magyarországi muszlimok örömmel fogadták és vendégül látták. Ő pedig tanította őket egy kicsit „a vallás tudományaira”. „Néhányat sikerült arra ösztönöznöm, hogy próbálkozzanak az arab nyelvvel is, nagy kitartással velük együtt arra törekedtem, hogy átismételjék és gyakorolják az imádkozás és egyéb vallási kötelezettségek előírásait. Hasonlóképpen röviden összefoglaltam számukra a (mekkai) zarándoklatra és az öröklésre vonatkozó előírásokat - ez utóbbit oly nagy sikerrel, hogy már alkalmazzák is...” A továbbiakban a pénteki közösségi ima fontosságáról, tanításáról ír és így fejezi be ezt a szakaszt: „Ma már több mint tízezer helyen tartanak khutbát péntekenként, nyíltan vagy titokban, mivel országuk hatalmas.”

A magyar királlyal személyes kapcsolatban álló Al-Garnáti mai szemmel is színes, élvezetes formában ír hazánkról. Országunkat hatalmasabbnak tartja Bizáncnál, a királyunkról pedig azt írja, hogy bár „ugyanazt a vallási irányzatot követi, mint a frankok, – mert közülük házasodott – ennek ellenére hódító hadjáratokat vezet a frankok országa ellen, és hadifoglyokat ejt közülük. Valamennyi nép fél a támadásától, mert sok a katonája és nagy a vitézsége”.

II. Géza, mint elődei is, erősen kihasználta a magyarországi muszlimok gazdasági szakértelmét, és fegyvereseinek gyors ütőképességét, megtalálta a helyes egyensúlyt, hogy ne

kerüljön veszélybe az ország belső békéje. Világos, hogy a király, akárcsak László és Kálmán úgy tudta engedélyezni az iszlám vallási joggyakorlatát, hogy kivonta őket a keresztény egyház törvényei és a bíraskodása alól, fenntartva magának a jogot, hogy a szolgálatában állók viszonylagos függetlenségét, jogait és kötelességeit meghatározza. Adorján szerint a korabeli Magyarországon a csatlakozott népek egyenrangúak voltak a magyarokkal, sőt bizonyos feladatok ellátásakor még kiváltságokat is élvezhettek. II. Géza idejében a magyarországi iszlám fénykorát élte és közösségei az iszlám vallást, a jogrenddel együtt gyakorolhatták. Amíg ebben az időszakban Bizáncnak ellenfele az iszlám, addig Magyarországnak szövetségese. A besenyő muszlimok vallási szilárdsága erősítette az ország fegyveres erejét és védte a király függetlenségét mind a külső, idegen, mind a belső, főúri és egyházi törekvésekkel szemben.²⁵⁵

A muszlim utazó leírásából tudjuk azt is, hogy nagyszámú muszlim fegyveres állt a magyar király szolgálatában, akinek még többre volt szüksége. II. Géza tehát továbbra is igényelte az íjász besenyőket, amiről maga Al-Gárnáti számol be hazatérése előtt: „Írt nekem egy ajánlólevelet a szlávok királyához. Vörös arannyal pecsételte le, a pecséten a király képmásával. Elküldött velem egy férfit, Ismail ibn Hasszánnak hívták, aki egyike volt azoknak, akiket tanítottam.”

Amíg Al-Gárnáti színesen, érdekesen és a tényeknek megfelelően tudósít Magyarországról, a korabeli nyugati utazók, történetírók továbbra is ellenségesen, a magyarságot és a vele együtt élő muszlim népeket barbároknak tekintve, lekicsinylően, becsmérlően említik. *Freisingi Ottó* püspök, az „egyik legnagyobb középkori történetíró” 1147-ben a „Szentföldre” vezető útja során, Magyarországon haladt át. Hazánkról szóló leírásából például megtudhatjuk, hogy „Ezt az országot, melyet mindenfelől hegyek és erdők vesznek körül, régen Pannóniának hívták. Belsejében széles róna terül el, melyet számos folyó öntöz és vadakban bővelkedő erdőség borít. Természettől annyira kellemes és szép, földje annyira gazdag, hogy szinte Isten paradicsomához, vagy Aegyptushoz [Egyiptomhoz] hasonlítható... A barbárok részéről sok betörésnek volt kitéve, nem csoda tehát, ha nyelvre, erkölcsre durva és ízetlen maradt. Mert először a hunok özönlötték el, kik Jordanes szerint boszorkányoktól és szabad személyektől származtak, aztán a nyers és tisztátalan hússal táplálkozó avarok taposták el, végre a Scythiából kijövő magyaroknak lett birtokává, kik most is ott laknak. Ezek a magyarok rút arcúak, beesett szeműek, alacsony termetűek, barbár nyelvűek és erkölcsűek, úgy, hogy gáncsolni kell a sorsot, vagy inkább bámulni az isteni türelmet, hogy az ilyen nem is embereknek, hanem emberi szörnyetegeknek ily gyönyörű földet adott...”²⁵⁶

Ez a leírás egyértelműen bizonyítja szerzőjének a magyarok iránti – szinte vele született – gyűlöletét, ellenszenvét. Úgy beszél róluk, mintha nem is tartoznának az európai nemzetek közösségéhez, úgy ítéli meg őket, mint a mieink három-négy századdal később a törököket és a tatárokat. *Freisingi Ottó* azon is csodálkozik, hogy Magyarországon a király kizárólagos joga a pénzverés, amelyet az uralkodó nem oszt meg püspökökkel, hűbéresekkkel, városokkal, mint a korabeli Németországban és nyugaton már általános szokás volt. Arról azonban nincs tudomása, hogy ezt a király a kálizokra bízta.²⁵⁷

255 Adorján Imre in.

256 Adorján Imre in.

257 Adorján Imre in.

A magyar királyok hatalmának gyengülése

*Az Írás Népe közül sokan szeretnék,
ha visszatéríthetnének benneteket - a hitetek után - hitetlenekké,
magukból fakadó irigységből, azután,
hogy világossá vált számukra az [előzőleg nekik leküldött] Igazság.
Ezért legyetek elnézőek és bocsássatok meg nekik,
míg el nem jön Allah a parancsával.
Bizony Allah mindenre fölöttébb képes.
(Korán, 2:109)*

A 12. század végén a Római Katolikus Egyház egyre növekvő hatalmi törekvései nyomán már észrevehető a Magyar Királyság gyengülésének, hanyatlásának jelei. Az egymást követő uralkodók egyre nehezebben tudják megakadályozni, kivédeni a királyi hatalom kárára mind jobban erősödő főúri, és egyházi hatalom növekedését. A magyar főurak egyre több tisztséget, és egyre több birtok adományozását követelik, a keresztény egyház is latba veti minden befolyását, hogy minél nagyobb részt szakíthasson ki a gazdasági és politikai hatalomból. A kiéleződő hatalmi harcban az egyik oldalon – muszlim alattvalóival – maga a király áll, míg a másikon a főurak és az egyház, azaz a római pápa, a pápák által is támogatott főpapság.

Komoly harc folyik ebben az időben a kiváltságokért az egyes püspökségek, egyházmegyék, prépostságok és egyéb keresztény szervezetek között, természetesen a királyi jövedelem rovására. Ahogyan a királyt, úgy a „csatlakozott népek”, a magyarországi muszlimok kincstári ügyekkel foglalkozó rétegeit is egyre erőteljesebb támadások érik. Ez utóbbiak „kiváltságos” helyzetének megszüntetésére jó ürügyet szolgáltat az a tény, hogy *nem keresztények, hanem az iszlám vallást követő muszlimok*, ezt pedig az egyház – a maga sajátos felfogása értelmében – nem tűrheti! A római pápák éppen ezért igyekeznek kiteszítani a jövedelmező tisztségeikből a „pogány” vallás híveit, helyükbe pedig keresztényeket ültetni. Ennek az lesz az eredménye, hogy szép lassan, fokozatosan megszűnik a „nem keresztények” országépítő, a királyság javait gyarapító feladata, vele együtt véget ér a magyarországi muszlimok jelentősége is. A keresztény papság, főpapság által szorgalmazott vallási türelmetlenség, a muszlimellenes törvények hatására így tűnnek el lassan, fokozatosan a muszlimok a magyar gazdasági- és közéletből.

A 972 és 1291 évek közötti időszakból 32 olyan magyar forrásról tudunk, ahol a muszlimok említése mindig az iszlám vallás előírásainak korlátozásáról ad hírt. I. László király (1077-1095) Szabolcs várásban tartott 1092. évi zsinatának határozatai között a 9. szakaszban a „böszörményeknek nevezett kereskedők” törvénybeli említésével találkozunk. A király elrendeli, hogy megkeresztelkedésük után hogyan bűnhődjenek, ha régi „törvényeikhez”, vagyis az iszlám vallás gyakorlásához visszatérnének. *Vass Előd* szerint valószínűleg, az ilyen esetek gyakorisága következtében került sor a királyi intézkedések szigorára.²⁵⁸ Ez egyben azt is jelenti, hogy a muszlimok megpróbáltak ellenállni az erőszakos térítési gyakorlatnak, és meg akarták őrizni eredeti hitüket.

Az egymást követő magyar uralkodók – nem éppen önként vállalt – tiltó, vagy korlátozó intézkedései mögött mindig a katolikus egyház hatalmi törekvései álltak. Előbb az alsóbb

258 Vass Előd im.

papság, majd később maguk a pápák sem vették jónéven a muszlimok térdnyerését Magyarországon. III. Honorius pápa (1216-1227) például már 1218-ban felfigyelt a magyarországi kálizokra, pontosabban: szemet vetett azok vagyonára! Ez abból a levélből derül ki, amelyikben azt írja, hogy II. Endre felesége, Jolantha de Courtenay hozományának (nyolcezer ezüstmárka) a pesti szaracénok Bodrog megye szolgáltatásaiból és az erdélyi sóbányák kereskedelméből származó jövedelme a biztosítéka. A pápa 1221. évi levele utal a magyarországi muszlimok létszámára is, amikor a magyar királynét, Jolanthát – „*akihez Magyarország szaracénjainak sokasága tartozik*” – kéri, hogy ne engedje a keresztényeket a muszlimok fennhatósága alá kerülni, mert „*méltatlan lenne őket hitük ellenségeinek hatalmában hagyni*”. A pápa figyelmezteti továbbá a királynét az izmaelitákkal való együttélés veszélyeire is. Arról, hogy mik ezek a „veszélyek”, egy – a kalocsai érseknek 1225 augusztusában írt – másik levélből értesülhetünk. Ebben az áll, hogy Magyarországon a törvények ellenére a „*pogányok*” hatalmaskodnak keresztények felett. Hasonlókat írt a pápa a királynak, II. Endrének is.²⁵⁹

Mindez egy olyan időszakban történik, amikor a kutatók szerint a keresztény papság eltávolodik az általa hirdetett keresztény tanításoktól, életmódtól és a tiszta erkölctől, miközben a muszlimok, a fokozódó támadások ellenére is következetesen ragaszkodnak hitükhöz.²⁶⁰ A Római Katolikus Egyház papjait már Gellért püspök is szigorúan bírálta: „*Mert hogyan él Krisztusnak némely papja? Azt csak a vadászatok, perlekedések, rablások, elnyomások, komédiások, a sóvárság, az isteni jog megszegése és az ágyasok hadai mondhatják el. Erről beszélhet Germania és Pannónia sem hallgathatja el.*” Az sem véletlen, hogy László király szabolcsi zsinatának 17. artikulusa – átvéve Odiló saint-gillesi apát somogyvári szerzetesek részére írt fogadalmából – így rendelkezik: „*Ha valamely idegen egyházi személy püspökének ajánlólevele nélkül jön ebbe az országba, ítélettel vagy tanúbizonyossággal vizsgálják meg, netalán szerzetes-e, vagy nem gyilkos-e, vagy nem olyan-e, aki valamelyik rend tagjaként tett fogadalmat.*”²⁶¹

A 13. század papsága is sok okot adott a bírálatra. Kalán pécsi püspököt például gyilkossággal vádolták, és úgy tartották, hogy tulajdon unokahúgával fajtalankodott. Ellvin váradi püspököt botrányos viselkedése – hamis eskü, erőszakoskodás miatt – Saul, kalocsai érsek kiátkozta. A későbbi kalocsai érsek, Berthold – Endre király sógora – tudatlansága és parázna élete közismert volt. III. Ince pápa 1213-ban keményen megrója a pécsi egyházmegye szerzeteseit, hogy azok (a királyok által adományozott kiváltságokkal – így például az adómentességgel – visszaélve) összevásárolják a bort és a nagy haszon kedvéért, kereskednek vele.²⁶² A pannonhalmi apát a veszprémi püspökkel pereskedett, de az esztergomi és a kalocsai érsek is ellenségek, illetve versenytársak voltak. A köztük zajló hatalmi harcot egy különleges „békekötéssel” kívánták rendezni: a királyi jogokat is erőteljesen megnyirbálva úgy osztozni a hatalmon, hogy a pénzverés dézsmája egész Magyarországon az esztergomi egyházat illesse. Jellemző, hogy már lehetségesnek tartják a királyi pénzverési jog megosztását és hűbéresekre vagy püspökökre való átruházását. Az egyház nemcsak a pénzverést, a királyi tisztségviselőket illető jogokat, hanem még a királyi törvénykezés és bírászkodás alá tartozó muszlimok feletti ítélkezés jogát is magának követelte. A királyi ház tisztjei fölött minden püspök a maga megyéjében bírászkodott volna.²⁶³

Az erkölcsi hanyatlással és a féktelen vagyonszerzési vágygal a hatalomszerzés gátlástalansága is társult, és ebben a magyar egyház folyamatosan számíthatott például III. Ince és a későbbi pápák támogatására is. I. István még egyedül rendelkezett egyháza fölött, de ebben a korban már van más főhatósága is a magyar érsekségeknek: a pápa. Joggal

259 Adorján Imre im.

260 Adorján Imre im.

261 Adorján Imre im.

262 A pécsiek azóta sem szakítottak ezzel a „hagyománnyal”, Mayer Mihály püspöksége alatt is kereskedtek a (mise)boraikkal. Ráadásul ezt még a helyi (állami) rádióban is gyakran hirdették, népszerűsítették.

263 Adorján Imre im.

állapítja meg Marczali Henrik: „Magyarország már nemcsak vallásos hódolattal adózott I. Péter székének, hanem teljesen bevonatott a pápai pénzügyi rendszerébe.”²⁶⁴

II. Endrével (1205-1235) szemben az egyház rosszallását váltotta ki az 1208 után fokozatosan bevezetett, a király által „új berendezkedésnek” nevezett gazdaságpolitika. Ennek lényege a királyi földtulajdon szétosztása és a közvetlen adóztatás alkalmazása helyett a bérleti rendszer bevezetése volt. Vagyis: a királyi jövedelem a pénzben fizetett bérleti díjakból, a só-, a vám-, a pénzváltási-, és a pénzverési jogok bérbeadásából tevődött össze. Ez az „új berendezkedés” két szempontból is kedvezőtlenül érintette a keresztény egyházat. Egyrészt elesett bizonyos jövedelmektől, például a só kereskedelemből származó korábbi bevételektől, másrészt pedig a muszlim bérlők teljességgel sebezhetetlenné váltak számára. Az új elképzelésekkel szembenállóknak végül is sikerült elérniük, hogy a reform 1217-ben zátonyra futott, és a király meghátrált.

Ennek egyik következménye az uralkodói hatalom meggyengülése, a másik a királyi jövedelem mérséklődése lett. A magyarországi muszlimok szempontjából ugyancsak kedvezőtlen fejleményként értékelhető, hogy ettől kezdve a figyelem még következetesebben rájuk irányult, és az egyház minden eszközt felhasznált helyzetük lehetetlenné tételére. A

pápai levelekből nyomon követhetjük a magyarországi muszlimok helyzetének alakulását, illetve megtudhatjuk azt is, hogy a magyar főpapok mögött mindig Római Katolikus Egyház állt a király ellenében.²⁶⁵

Az egyház kíméletlen és az iszlám vallás magyarországi követőire koncentrált támadásának ürügye, egyebek között, az a téves feltételezés volt, hogy a muszlimok erőszakos térítést végeznek a keresztények között. Bizonyára voltak, akik a korabeli Magyarországon, akik megismerte az iszlám vallást, a muszlimok

életmódját, elfogadták azt, és áttértek, ebben azonban nem lehetett szerepe semmiféle kényszerítésnek. Ennek magyarázata, hogy az iszlám – ellentétben a kereszténységgel – ismerte és igyekezett is mindenkor megtartani a vallási türelmességet, másrészt a muszlimok a Korán előírásainak megfelelően nem éltek, nem élhettek a kényszerítés eszközével. Vagyis, hogy „Nincs kényszer a vallásban!”²⁶⁶ Azaz, senki nem kényszerít(het) senkit, hogy belássa: egyedül az iszlám a helyes út! Ugyanakkor a muszlimokkal együtt élők nyilván ismerték a keresztény és az iszlám vallás közti hasonlóságot – például az egyistenhitről, a Biblia szent iratként való tiszteletéről, az ószövetségi próféták azonosságáról szóló tanítást. Ezt tartotta a keresztény ideológia, a keresztény egyház – amely a sajátjától eltérő semmilyen más

264 Marczali Henrik im.

265 Adorján Imre im.

266 Korán, 2:256

gyakorlatot nem ismert, nem fogadott el, – „*ravasznak, ámitónak, csalónak és a kegyesség leplének*”.

Az egyre jobban előretörő keresztény egyház, valamint a magának egyre nagyobb hatalmat követelő nemesség és a főurak együtt kényszerítették ki II. Endre királytól az Aranybullát. Ez teljesen értelmetlen és hatástalan intézkedés volt, hiszen valójában sem az előtte kiéleződött vitákat, sem a végrehajtása során jelentkező nehézségeket, nem tudta megszüntetni. Olyan sok érdek ütközött egymással, annyiféle bel- és külföldi erő igyekezett minél nagyobb részt megkaparintani a királyi központi hatalomból, hogy egy minden fél számára békességet biztosító megoldás nem létezett. Marczali Henrik nagyon találóan állapította meg ezzel kapcsolatban, hogy „*Magyarországon két össze nem férő dolgot akartak megegyeztetni (ti. az Aranybullában). Mert midőn a nemességet és a papságot, a nemzet legtehetősebb osztályait, teljesen kivonják az adó alól, a királyt még sem hozzák abba a helyzetbe, hogy más forrásokat nyissanak részére udvara fényének és az ország hatalmának fenntartására.*”²⁶⁷

Az Aranybulla kiemelten és hangsúlyozottan foglalkozik a birtokokkal, a pénzzel és a sóval kapcsolatos ügyekkel. A keresztény egyház – természetesen a kincstár rovására – kierőszakolta az adómentességet, ami azt jelentette, hogy nemcsak a papok lettek adómentesek, hanem az egyháznak szolgáló népek is. A csökkenő adóbevételeket viszont valahogy pótolni kellett. Ez a nehéz, és hálátlan feladat, a királyi jövedelmek kezelőire – a muszlimokra – hárult. Tehát miközben törvényben eltiltják a muszlimokat a korábbi tevékenységüktől, a királynak továbbra is nagy szüksége van rájuk. Az egyház „szabadságát” viszont sérti a nem keresztények (tehát a muszlimok) szabadsága, közhivatalokban való alkalmazása, tisztviselővé választhatóságának joga és a már betöltött tisztségeik: „*A kamara ispánjai, a pénzváltók, sóárulók és adószedők a birodalom nemesei (legyenek), izmaeliták ne lehessenek!*” – mondja ki a törvény. Ez a kitétel már a király hűséges pénzbeszedőit támadja, tehát a megnyírt bevételeket sem lehetne az „ösidők” óta ezt végzőkre bízni.²⁶⁸

A magyar királyság működtetésében további zavarokat okoztak a keresztések, a Német Lovagrend tagjai is, akiket II. Endre 1211-ben fogadott be Erdélybe. Ezek az új jövevények 1212-ben több kiváltságot, és új birtokot is kaptak. Ám a rend nagymestere valószínűleg még ezt is kevésnek érezhette, mert saját pénzt veretett, kővárakat építtetett, jóllehet kiváltságlevele ezt nem tette lehetővé számára. Mindezt tetézte, hogy az Aranybulla kibocsátása utáni zűrzavarban Hermann nagymester felajánlotta földjét I. Péternek birtokul, és a pápai felsőség elismeréséül évenként két arany márka fizetésére kötelezte magát. Endre ezt már nem tűrte, és a keresztésekre tört, mire azok 1226-ban végleg elhagyták az országot. A magyar király ezzel a lépésével érthetően nem nyerte el a pápa tetszését, aki hónapokon át leveleket küldözgetett Magyarországra, a Német Lovagrend visszavételét szorgalmazva. A katolikus egyházfő ugyanis jobbnak tartotta volna, ha a magyar határt a lovagrend védi a székely és besenyő lovasság helyett. A székelyek ebben az időszakban települtek keletebbre. A pápa, célja érdekében a politikai zsarolástól sem riadt vissza.²⁶⁹

A 13. század már úgy köszöntött be Magyarországra, hogy a királyi hatalommal szemben álló főurak és a katolikus egyház összefogtak, és a római pápa segítségét is elnyerve, vallási köntösbe öltöztetett, szabályos „*hitharcot*” folytattak a muszlimok ellen. Ehhez az iszlám-ellenességhez feltehetően még a nép rokonszenvét is könnyen megnyerték, hiszen az emberek általában nem kedvelik – és valószínűleg akkor sem kedvelték túlzottan – az állami bevételek behajtóit, az adó- és vámszedőket, a pénzváltókat. A templomokban pedig, senki sem korlátozhatta a „*pogányokat*” elítélő beszédeket. Erre az időszakra is találó III. Béla jegyzőjének, Anonymusnak megállapítása, aki úgy fogalmaz, hogy abban a korban: „*Pannónia, Róma legelője*”.²⁷⁰

267 Marczali Henrik im.

268 Adorján Imre im.

269 Adorján Imre im.

270 Adorján Imre im.

Az iszlámellenesség igazi letéteményese, az 1227-ben trónra lépett új pápa, IX. Gergely, aki sokkal indulatosabb és körmönfontabb elődeinél. Az 1231. március 3-án kelt levelében például így írt: „*A fájdalom töre járt át szívünkön, midőn hallottuk, hogy Magyarországon olyanok történnek, melyek miatt elvesz a hit, lábbal lesz taposva az egyház szabadsága és megcsorbul a királyi tekintély, ha az apostoli szék nem siet az orvoslással.*” Az orvoslás módja természetesen a kor rettegett pápai eszköze, a kiközösítés, vagy kiátkozás. A pápa levelében felsorolja a magyarok bűneit: „*Szerecsenek uralkodnak ott a keresztényeken, és sok keresztény, leroskadva az elviselhetetlen teher alatt, látva, hogy a szerecsenek jólétnek és nagyobb szabadságnak örvendenek, hozzájuk csatlakoznak és fölveszik hitöket. A keresztények házasságra lépnek szerecsen nőekkel és viszont.*” Majd a korabeli helyzetet bemutató levél így folytatódik: „*A szerecsenek keresztény rabszolgákat vásárolnak, kényszerítik őket, hogy álljanak hozzájuk, s nem engedik, hogy gyermekeiket megkereszteljék. A szegény keresztényen pedig annyi a teher és az adó, hogy kénytelen nekik eladni gyermekeit és így lesz a szabadból szolga, a keresztényből szerecsen. Sokan közülök hazug módon azt színlelik, mintha keresztények volnának, keresztény nőekkel házasodnak össze, akiket aztán hitökre kényszerítenek. Összevásárolják a most megtérőben levő kunokat, és azokat vagy hitökre szorítják, vagy eltérítik a kereszteléstől. És ámbár a toledói zsinat előre meglátóan megállapította, hogy szerecseneket nem szabad közhivatalba tenni, mégis abban a birodalomban (Magyarországon) gyakran tesznek meg szerecseneket tisztviselőkké, akik aztán károsítják az egyházat és ellenségei a kereszténységnek. De nemcsak a szerecsenek sértik az egyház szabadságát. Nemcsak az egyház népei, hanem magok a papok és egyházaik is súlyos adó alá vettettek. Régi javadalmaik elvételnek...*” (tehát) kötelessége az érseknek szigorú egyházi büntetéseket alkalmazni. A pápa ilyenformán félti a muszlimok „*hatalmába*” kerülő keresztényeket, különösen a rabszolgákat és rabnőket. A katolikus egyházfő abban látja az „*együttélés*” veszélyét, hogy a „*hitetlenek kényszerítik*” szolgáikat keresztény vallásuk elhagyására. Tehát minden bajnak oka és forrása „*a szerecsenek uralkodása*”, emiatt szegényednek el a keresztények, a szerecsenek nagyobb szabadsága miatt áttérnek a keresztények, de a „*hitetlenek*” rabszolgákat vásárolnak, magyar keresztényeket és kunokat is, akiket „*nem átallnak saját hitükre téríteni*”.²⁷¹

Miután a király nem hajtotta végre következetesen az egyház követeléseit, elvárásait, az idegen származású esztergomi érsek, Róbert – élve a Róma által rábízott hatalommal – 1232 februárjában a legszigorúbb egyházi büntetést alkalmazta: az egész országot kiközösítette, kiátkozta. Eljárásának okairól és körülményeiről így számolt be a veszprémi püspöknek írt levelében: „*...A király maga köré gyűjtve fiait, a püspökök és más jobbágyai nagyobb részét, törvényt adott ki, némely cikkely megtartásáról és megígérte, hogy azokat ő maga szentül megtartja. Az is benne volt, hogy izmaelitát nem állítanak a kamara élére, nem tesznek közhivatalba. Hanem ezt a törvényt semmibe sem vették, a tévelygés nagyobb, mint azelőtt volt. Mert a szerecsenek most is tisztviselői a kamarának és közhivataloknak, sőt helyzetük jobb, mint azelőtt volt. Mert voltak közöttük eddig szolgáló népek is, kik a királyné asszonyok évi adóval tartoztak, most pedig ez alól felszabadulva, hópénzt kapnak. Még keresztények is a szerecsen hitre állottak, mert látták, hogy azoknak jobb a sorsuk, mint a szegény keresztényeknek és ez által sok ezer lélek veszett el a tartományban. Az egyházak, monostorok, árvák özvegyek állapota napról napra rosszabbá válik, mert sok birtok és jövedelem, melyet az egyházak és klastromok királyi kiváltság által bírtak, a szerecsenek gonoszsága, a király tanácsosainak rosszakarata miatt elvételre kerül... e kihágásokat megszüntetni, végrehajtva az apostoli meghagyást, Magyarország egész birodalmát interdictum alá vetettük... Hanem tanácsosait, akinek rábeszélésére emelte a szerecseneket a polcra, kiátkozzuk. Dénes nádorispánt pedig nemcsak azért, hanem sok más okból is.*”

271 Adorján Imre in.

A „sok más ok” egyike, hogy a szerezseneket és „álkeresztényeket” oltalmába fogadta, sőt még jószágait is magánál tartotta. Dénes csupán a neki dolgozó, a számára szükséges embereket mentette, mert nélkülük nem tudta ellátni a kincstárral kapcsolatos feladatait.²⁷²

Nem menekülhetett Sámuel sem, a korábbi kamara-ispán, aki eretnokség gyanújába keveredett. Bár - úgymond „tisztulása” érdekében felvette a kereszténységet, a keresztes hadjáratban azonban mégsem volt hajlandó részt venni. Ráadásul ő is pártfogolta és oltalmazta a szerezseneket „és a hozzá hasonló álkeresztényeket”. A pártfogás oka a kamara-ispán esetében még nyilvánvalóbb, hiszen a pénzveréssel, pénzváltással és egyéb pénzügyi tevékenységgel többnyire mindig is böszörmények, kálizok, szerezsenek – vagyis a muszlimok – foglalkoztak hazánkban.

A főurak elmarasztalása után következik az igazi ellenség, az imént említett muszlim népek (kemény) megfenyítése: „*Megtiltjuk, hogy keresztény ember akár kereskedésben, akár szerződésben, akár bármi módon érintkezzék szerezsenel, mindaddig, amíg az összes szerezseneket el nem bocsátják, mint keresztelteket, keresztelkedni akarókat, vagy kereszteltek fiait, akár magyarok, akár bolgárok vagy kunok, vagy bármely más nemzetűek, kik most, mint szolgák vagy szabadok náluk tartózkodnak.*”

A keresztényekkel való érintkezés megszakítása a muszlimok számára a teljes tönkremenést, az elszegényedést jelentette volna, amennyiben eleget tesznek ennek az értelmetlen és szigorú követelménynek. A magyarországi katolikus egyház püspökeit azonban még ez sem elégítette ki. Csapást csapásra halmoztak az iszlám hiveire. Az öregedő és özvegy királlyal 1233 augusztusában elfogadtatják a pápai követ által már előre elkészített fogalmazványt (az úgynevezett beregi egyezményt), mely *Marczali Henrik* szerint „*az egyházi uralom zenitjét jelezte hazánk történetében*”.²⁷³ Ebben legelől az áll, hogy a király többé muszlimokat nem tesz meg tisztségviselőjévé, nem állítja őket tisztszei mellé, útját állja annak, hogy a keresztényeket „elnyomhassák”. Nem engedi, hogy keresztény rabszolgákat tartsanak, vagy vásároljanak. Gondja lesz arra, hogy már külső jeleken is meg lehessen őket ismerni. Magyarán megkülönböztető jelet kell nekik viselniük. Az olyan „pogányok”, akik mégis tartanak keresztény szolgát, vagy keresztény asszonnyal élnek együtt, elvesztik vagyonukat, és a király eladatja őket keresztény szolgaságba.

A király többször is pártfogásába vette a szolgálatában álló muszlimokat, de a sorozatos és ismétlődő egyházi támadásokkal, követelözésekkel, 1233-tól – a beregi határozatok után – már nem tudott, nem volt elég ereje szembeállni. A beregi törvénykezés 61 artikulusából 51 foglalkozik a „*hitetlenekkel*.” Figyelemre méltó *Marczali* megállapítása: „Csak az a feltűnő és idegenszerű, hogy ezek a külföldi papok elsősorban üldözni, elnyomni akarnak, a térítés, beolvasztás, mely Kálmán szeme előtt lebegett, már nem érdekelte őket.”²⁷⁴

Tovább is érdemes szó szerint idézni *Marczali Henriket*: „A következő cikkelyek – van még belőle vagy hatvan – nagyon is megmutatják, mi volt az, ami őket érdekelte. Szó sincs se szabadságról, se bíróságról, sem a jobbágyoknak megszorításáról, sem az adó és robot könnyítéséről, mint az előző »aranybullákban«. Rikító, bántó egyformasággal következnek egymás után a megállapítások, számokban kifejezve, mennyi sót, azaz mennyi pénzt tartozik adni a király évenként az egyes egyházaknak. Itt nincsen szó pontatlan szövegezésről: szabatos, részletes minden, mint egy adóslevél.” A történész ezzel kapcsolatban meg is jegyzi: „Ennek az oklevélnek az eredetije megvan Esztergomban. Vajha úgy megőrizték volna az Aranybullának eredetijét is!”²⁷⁵

Azt, hogy a keresztények hogyan tették tönkre az ország gazdaságát, illetve ezzel együtt a muszlimok életét a következő példák igazolják: A királyra az egyház által kirótt adó, amelyet a múltra nézve is követeltek, öt év alatt 10.000 márka volt. Ez hatalmas összegnek számított,

272 Adorján Imre im.

273 Marczali Henrik im.

274 Marczali Henrik im.

275 Marczali Henrik im.

hiszen 1231-ben például 10 ekealja földet, azaz legalább 1.000 holdat adtak 20 márkáért. Tehát a király tartozása a beregi egyezmény szerint 500.000 hold föld ára volt, azaz évente 100.000 hold földet lehetett volna venni ennyi pénzért.

Jellemző módon így ujjong a kor német szerzetese: „*Örvendj anyánk Róma, mert a földön megnyílnak a kincsek zuhatagjai, és nagy bőségben ömlik hozzád a pénzeknek sokasága! Vigadj az emberek fiainak igazságtalanságán, mert te kapod meg annyi gonoszságnak váltságát! ...Megvan immár ami után mindig szomjúhoztál... mert nem vallásod, hanem az emberek gonoszsága által győzted le a mindenséget!*” A „pénzek sokaságát” a katolikus egyház, és a pápai udvar, a nekik járó perköltségekkel is növelte. Egyetlen per költsége például elérhette a 15.000 márkát is.

Magyarországról külföldi egyházakat is támogatott a pápa. IV. Ince 1250-ben egyszerűen meghagyja a kalocsai érseknek, hogy ő és püspöktársai évenként 2000 márkával segítsék az aquilejai patriarchát, „míg a háború tart”. Ami a katolikus egyház féktelen pénzhéségét illeti, nem egyedi esetről van szó, hiszen 1216 óta az ország területén már állandó adót szedtek a pápa emberei a keresztes hadjáratok finanszírozása érdekében. X. Gergely pápa a modenai Gellértet küldte Magyarországra, aki öt év alatt nem kevesebb, mint 66.000 márkát gyűjtött össze a magyar királyságban. Az adószedés később sem szűnt meg, 1291-ből is vannak adatok róla. V. Kelemen pápáról jegyezte fel a Budai Krónika, hogy a tengerentúli hadjáratra „nagy bölcsen roppant pénzüsszeget gyűjtetett, de nem láttuk, hogy valami valóban történt volna annyi kincsen”.

Amint azt az előző példából is jól láthattuk, az 1230-as évektől kezdődően már eredményesen működött a magyarországi muszlimok ellehetetlenítését célzó gazdálkodás és politika. Mindezt a hazai főpapok, úgymond „a kereszténység és annak hívei védelmében”, a királytól kicsikart „bullák” és „egyezségek” betartatásával, kényszerítették ki, illetve érték el. Ráadásul a vallási mezbe bújtatott kapzsiságukat Róma is fenntartások nélkül támogatta! Önző céljaik kíméletlen megvalósítása során teljesen lehetetlenné tették az ország vám-, pénzügyi és gazdasági szakembereit, a nagy számban és széles körben tevékenykedő muszlimokat. Amikor a király és főemberei már nem tudták megvédeni hűség, bár jól jövedelmező tisztségekben alkalmazott szolgálóikat, végső soron – országukkal együtt – ők maguk is áldozattá váltak.²⁷⁶ II. Endre gazdasági reformjának kudarca, nemcsak a muszlim alattvalók vesztét jelentette, de ezzel együtt a független és önálló magyar királyság is egyszer s mindenkorra véget ért, megbukott. Magyarország lassan, fokozatosan olyan idegen hatalmak irányítása alá került, amelyeknek nem az ország stabilitásának, a nép jólétének megőrzése volt a célja, hanem a vallási köntösbe bújtatott kizsákmányolás. A keresztény papi, egyházi hatalom nem sokat törődött azzal, hogy a királyság gazdaságilag fokozatosan meggyengült, védelmi szempontból sebezhetővé vált. Ezen már az sem változtatott, hogy – a kunokat illetően – egy újabb keleti nép jelent meg a Kárpát-medencében.

A kunok előbb a khorezmiek, majd a tatár sereg elől menekülve érkeztek Magyarországra. IV. Béla király fogadta be Kötöny fejedelem mintegy 40.000 családból álló népét, akik között szép számmal voltak muszlimok is. A hazai történétírók szerint Volgán túli hazájukban ismerkedtek meg az iszlámmal, miután az 1220-as évek táján Bagdadban megpróbálták a mongolok elleni védelmi szövetséget létrehozni. A diplomáciai erőfeszítések azonban nem jártak sikerrel, a kunok nyelve²⁷⁷ viszont több olyan szóval bővült akkoriban, amely az arabból eredeztethető. *Adorján Imre* szerint ilyenek például: a sátán (sejtán) és a próféta (pajgambar) szavak, amely fogalmakat, ha a keresztény térítőktől tanulták volna, nem

²⁷⁶ Adorján Imre im.

²⁷⁷ A kunok nyelvről többféle elmélet, felfogás is ismert. Ezek részletes ismertetésére most nem térünk ki, mivel nem tartozik szorosan e könyvünk tárgyához. Csupán csak megemlítjük, hogy Jerney János keleti utazásairól szóló könyvében a kunok nyelvét a tatárral azonosítja. Példaként az un. „kun miatyánkot” elemzi. Elég hihetően. (Lásd: Jerney János im.) Gyárfás István viszont „A jász-kunok története” (I–IV. kötet), Kecskemét, 1870. - című munkájának 2. kötetében a kunokat Árpád magyarjaival a Kárpát-medencébe érkezett, általunk muszlim népeknek tartott csoportokkal azonosítja. Íme: „...a régi kabarok és kazarak nyelve a mai palócz-magyar volt, mely a magyartól ma is ősi szójárásaiban különböz.”

lennének azonosak az iszlámban használatosakkal. A kunok iszlámra térésére nincs a mongol kor előtt adat, de kétségtelen, hogy voltak közöttük szép számmal muszlimok.²⁷⁸

A kunokról a muszlim források is megemlékeznek, de szól róluk az 1061-ben keletkezett kievi krónika is. Ez utóbbi polovecnek nevezi ezt az oguz-török népet, amely az araboknál ghuz, a bizánci történétíróknál komanoi néven szerepel. A 11. századi orosz évkönyvekben torky, torcy, majd polovcy néven jelennek meg. A 12. században az orosz krónikások kovui, kui, koui, turpei névvel jelölik őket, majd a század közepétől a cernii klobuky (fekete süvegese) néven tűnnek fel. A magyar krónikákban először a fekete kun (nigri Cumani), majd a fehér kun (albi Cumani) elnevezés jelenik meg. A latin nyelvben, kezdetben a Cuni (ejtsd: kuni) népnevet használták, ezt később kiszorította a Cumani elnevezés. A Cumani kifejezés annyit jelent, hogy Kuma mellett lakó. A kievi Nesztor krónika szerint a kunok (polovecek) négy ágra oszlottak: a besenyőkre, a türkménekre, a törökre és a polovecekre. Később a latin Cumani elnevezést az úzokra, illetve a polovecekre egyaránt alkalmazták. A régi Cuni elnevezés a történétíróktól, krónikasoktól használt különböző nevektől függetlenül mindig megmaradt, a nép azonban magát kunnak mondta.

A meggyengült országban a király és az egyház egyaránt a kunok megnyerésére törekedett. Az új népcsoport betelepedési elképzelése ily módon találkozott IV. Béla, valamint a pápa és a magyarországi püspöki kar törekvéseivel. Mind Béla, mind az egyház saját hatalmának kiterjesztését remélte a kunoktól, vagyis fennhatóságuk alá kerülő földeket, adó- és tizedfizetésre kötelezhető embereket. A korabeli források szerint 15.000 kunt keresztelt meg Erdélyben, majd 1227-ben létrejött az első kun püspökség, amit a pápa gyorsan a saját hatáskörébe vont. A pápát egyrészt anyagi nyereségvágy hajtotta, másrészt meg akarta akadályozni, hogy a magyarok birodalma kelet felé terjeszkedjen,²⁷⁹ tovább erősödjön.

Szabó István tanulmánya szerint az 1241. évi tatárjárás előtt 210 helységről lehet kimutatni, hogy muszlimok lakták. Ez az akkori Magyarország 21 ezer településének egy százalékát tette ki, ami nagyjából 40-50.000 lélekszámú muszlim lakosságot jelent, vagyis az iszlám vallás követői az ország lakosságának mintegy két-három százalékát alkothatták. Az Árpád-kori muszlimok tehát egy olyan vallási kisebbségi népcsoport voltak a korabeli Magyarországon, amelynek jelentősége, különösen a 12. században, létszámukhoz képest (munkájuk, az állam működőképességének biztosítása érdekében kifejtett tevékenységük miatt) lényegesen nagyobb, jelentősebb volt.²⁸⁰

A magyarországi muszlimokról a hazai kutatók ezen kívül azt is kiderítették, hogy az iszlám négy jogi és vallási iskolája (mazhab) közül az Abu Hanifa imám irányzatát gyakorolták. *Vass Előd* szerint ez az irányzat „valószínűleg jól megfelelt a korabeli magyarországi körülmények között élő muszlimoknak. Abu Hanifa imám vallásjogi iskolája nemcsak a sztyeppei nomádizmusba, hanem a muszlimok kisebbségi helyzetébe való beilleszkedést is lehetővé tette. A magyar királyok tiltó rendelkezései miatt megszegett valamelyik vallási előírást megfelelő jó cselekedettel be lehetett pótolni, s így a hívő jó muszlim maradhatott. A türelem még a hitehagyottakra (más szóval az engedetlenekre) is kiterjedt, ha azok visszatértek az iszlám kötelékébe, az elmulasztott vallási kötelezettségeket pótlólag kellett helyrehozniuk.”²⁸¹

II. Endre (1205-1235) uralkodásának vége felé, az 1233. évi augusztusi beregi egyezményben a muszlimokat ismét eltiltják az országos hivataloktól, és megkülönböztető ruhajel viselésére kötelezik őket.²⁸² II. Endre, majd az új király, IV. Béla muszlimellenes intézkedései miatt, az előző időkhöz képest erősen megcsappant a királyság bevétele. Tulajdonképpen IX. Gergely pápa igyekezett megszerezni a fő királyi bevételt biztosító a sómonopóliumot, illetve a muszlimokat eltiltatni mindenféle gazdasági tevékenység folytatásától. Ilyen körülmények

²⁷⁸ Adorján Imre im.

²⁷⁹ Adorján Imre im.

²⁸⁰ Szabó István: A falurendszer kialakulása Magyarországon. Budapest 1966. 187. old.

²⁸¹ Vass Előd im.

²⁸² Hóman Bálint: Magyar Pénztörténet 1000-1325. Budapest. MTA, 1916. 239-241. old.

között következett be a tatárjárás.²⁸³ A rosszul felszerelt és gyenge királyi hadsereg – melyet a hazai muszlimok, a besenyő lovasság, az alán-jász íjászok már nem olyan mértékben erősítettek, mint II. Géza korában – nem állhatott ellen a kiválóan szervezett, és katonailag felkészültebb mongol hadaknak.

Hazai történészeink általában úgy fogalmazzák, hogy a tatárjárás készületlenül érte az országot, ez az érvelés azonban a tények ismeretében egyáltalán nem tűnik valósnak, elfogadhatónak. Ne felejtsük el, hogy a muszlimok elleni kényszerítő intézkedések, a papság és a keresztény egyház adómentesítése, gazdaságilag és katonailag egyaránt meggyengítették, erőtlenné tették az országot. Másrészt a királynak és a papságnak is tudnia kellett a mongol kán terveiről, hiszen a kémek jelentései mellett, a „Magna Hungáriából” visszatért Juliánusz barát is beszámolt a tatárok várható inváziójáról.²⁸⁴ Harmadrészt Batu kán Magyarország megtámadása előtt több üzenetet és levelet is küldött a magyar királynak,²⁸⁵ IV. Béla azonban nem vette komolyan a fenyegetést, nem fogta fel az ország valós, – a keresztény vallási vezetők tevékenysége nyomán – meggyengült helyzetét. Ráadásul a tatárjárást megelőző kun tragédia, Kötöny megölése és az azt követő csatározások, majd a kunok kivonulása is tetézte a magyarországi zűrzavart, gyengítette az ország védelmi képességét.

A tatárjárás a magyarországi muszlimok számára sem hozott sok jót. Rogerius, Nagyvárad kanonokja megírja, milyen kegyetlenül használták fel a tatárok foglyaikat nyílfogónak, sántölteléknek. „Először a fogoly magyarokat küldték előre, azok eleste után az oroszokat, az izmaelitákat és a kunokat. A tatárok hátul maradtak és nevettek, ha amazokat megölték, a hátrálókat pedig levágták. Egy álló héten át éjjel-nappal folyt a csata, míg végre kitöltve az árkokat, elfoglalták a várost.”²⁸⁶

Ennek ellenére az 1241. évi tatárjárás következtében a magyarországi muszlimok számszerűen csak kisebb veszteséget szenvedtek, mivel IV. Béla egyik, 1244-ben kelt oklevele már arról tanúskodik, hogy a király muszlim vallású pesti pénzügyi- és vámtisztviselői a Duna jobb partján is letelepültek. Buda-Kalász (Kalász-Káliz) az a korabeli muszlim település, amely napjainkig megőrizte elnevezését. De figyelemre méltó az is, hogy a muszlimok 1260-ban ismét szerepelnek királyi katonákként. Valószínű, hogy IV. Béla az ország újjáépítésében egyaránt fel akarta használni a muszlim katonákat és a gyakorlott pénzügyi szakembereket, ezért nem távolította el valamennyit a tisztségéből. Erre lehet következtetni IV. Urbán pápa 1263-ban kelt, Bélának írt leveléből, melyben a katolikus egyházfő a muszlim királyi tisztségviselőkkel szembeni összes korábbi vádat megismétli. Ennek lett következménye, a budai 1279-es zsinat, ahol az ország világi és egyházi méltóságai gyűltek össze, és a muszlimokat minden közhivataltól ismét eltiltották.²⁸⁷ Ezt követte Fernói Fülöp pápai inkvizitor békésnek egyáltalán nem mondható térítési gyakorolta, ami azt jelentette, hogy fegyveres erőszakkal kényszerítették a muszlimokat a kereszténység felvételére.

„Az izmaelitákról vagy szerecsenekről (saraceni) még II. Endre idejében is történik intézkedés, mint láttuk. IV. Béla korában említik őket utolszor. Azontúl nyomuk vész. A tatárjárás alkalmával nagyobb részök hihetőleg elpusztult vagy szétszórattott; a megmaradtak csekély

283 A tatárjárás az Európa elleni mongol inváziót, ezen belül is a Magyarország ellen, 1241-1242-ben lezajlott mongol támadásokat jelenti. A magyar történetírók tévesen nevezik a mongolokat tatároknak, illetve ezeket az eseményeket tatárjárásnak. Tulajdonképpen Batu kán Kék Hordája tört be Magyarországra!

284 Juliánusz barát a magyar „öshazában” tatárokkal és tatár kánok követeivel találkozott, akiről megjegyzi, hogy magyarul, kunul és tatáruul egyaránt tudnak.

285 Erről a levélről, illetve a magyarországi eseményekről részletesen szól M. Baron C. D’ohsson, *Mogol Tárihi (Mongol Történelem)* című könyve. (206. old.) Bendefy László pedig a „Julianus utazásának kéziratok kútfői” című kötetében (65-66 old.) a levél szövegét is közzé teszi: „En a Kán, az Égi Király küldöttje, kinek hatalmat adott a földön, hogy a meghódolókat a maguk viszonyai között fenntartsam, az ellenszegülőket pedig eltiporjam: csodálkozom rajtad magyarok királyocskája, hogy amikor már harmincadszor küldök hozzád követeket, vajjon miért nem küldesz vissza közülük egyet sem hozzám? Sem követeidet, sem levelet nem küldtél viszont hozzám. Tudom, hogy gazdag és hatalmas király vagy, hogy sok az alattvaló katonád és hogy egyedül uralkodsz egy nagy királyságban és éppen ezért saját jószántadból nehezen hódolsz meg előttem. Pedig jobb és üdvösebb lesz rád nézve is, ha önként hódolsz meg előttem. Értésültem arról is, hogy a kúnokat, az én szolgálóimat pártfogásodba vetted. Ezért meghagyom neked, ne tartsd őket továbbra is magadnál, hogy ellenségeddé ne legyenek miattuk. Könnyebb ugyanis a kúnoknak kivándorolniuk, mint neked; minthogy azok ház híján sátraikkal ide-oda vándorolnak, talán elkerülhetnek engem, de te házakban lakozol, neked váraid és városaid vannak, hogy menekülsz meg hát kezemből?!”

286 Adorján Imre im.

287 Adorján Imre im.

számuknál fogva nem tarthatták meg nemeztiségüket, hanem megmagyarosodtak.”²⁸⁸ Ezt más történeti munkák cáfolják. Jerney János keleti utazásairól szóló könyvében például idézi IV. Honorius pápa 1287. március 12-én kelt levelét, amelyben a katolikus egyházfő az írja László királyról: „A’ tatárokkal, szerecsenyekkel, neugrinusokkal, kárhozatos társalgás által összeszövetkezettnek mondatol, fölvevén azon neugenirusokkali életmódot.” Ez a levél egyebek mellett két dolgot is igazol: jelesül, hogy a tatárjárás után is maradtak tatárok, illetve Magyarországon. Továbbá feltűnik egy másik népcsoport is, amit nem kedvelnek a római pápák, a neugeriások. Ezek Jerney szerint nem mások, mint az országban letelepedett iszlám vallású nogajok!²⁸⁹

Réthy László viszont, 1880-ban megjelent könyvében azt állítja, hogy „a szaracénok vagy az izmaelita kereskedők” a tatárjárást követően nem tűntek el teljesen az országból, hanem „elmagyarosodtak” és I. Nagy Lajos (1387-1437) koráig művelték régi tevékenységüket.²⁹⁰ Ezt látszik igazolni, hogy 1257 után több esetben is beszámolnak a krónikák arról, hogy a korábban szerecsenek (szaracénok) által birtokolt földeket újra eladományozzák. Egy 1352-ből származó okmányban pedig Jakab és János Saracenus testvérek, mint grófok Pécs-Szerém és Buda kamarásaiként szerepelnek. Az I. Lajos szolgálatában tevékenykedő, kétségtelenül valaha muszlim, Szerecsen család tagjainak címerében lévő turbános szerecsenfej ekkor tűnik fel több királyi pénzvereten. Az erőszakos keresztény térítés következtében az Árpád-kori muszlimok egy része a 13. század végéig „beolvadt” a magyarságba, hajdani elnevezéseik, a Hamza és Hamid család- és helynevekben élnek tovább. Másik részük viszont Moldávián keresztül kivándorolt az Arany Horda területére.

IV. László, akit anyja után inkább Kun Lászlónak ismer a magyar történelem, még tett egy utolsó kétségbeesett kísérletet, hogy a magyar főurak ellenében a kunokra (és más magyarországi muszlim népcsoportokra) támaszkodva megmentse az országot. Mint az Árpád-ház utolsó egyenes ági leszármazottja, elődei egyeduralmát akarta megvalósítani, de azt sem személye, sem a kor nem tette már lehetővé. Politikájának, törekvéseinek megítélése a keresztény források elfogult tudósításai és a tények ellentmondásossága miatt máig kérdéses maradt. László csak a keletre, az iszlám világ felé nyitó politikától remélhetett valamiféle megoldást, amennyiben nem akart behódolni a hatalmára törő egyházi és világi főuraknak. Kísérlete azonban nem járt, nem járhatott sikerrel, hiszen sem Rómában, sem a hazai egyházi körökben nem nézték azt jó szemmel. Ez egyértelműen kiviláglik abból a levélből, amit Lodomér esztergomi érsek írt a királyról IV. Miklós (1288-1292) pápának. Ebben a főpap beszámolt Fülöp, fermói püspök, pápai legátus magyarországi küldetésének „eredményéről”. Vagyis arról, hogy Fülöp 1279 októberében kiközösítette IV. Lászlót, mert az – úgymond – nem tartotta be a „kun törvényt”.

A levél tele van panasszal és bírálattal a király magatartását illetően. „*Nem tudom hányszor ígérte meg színlelve... immár most csaknem minden gonosztettel teljes mélységre jutva, nyilván hirdeti, hogy a tatárokkal összeszövetkezett, és maga is olyan lett, mint a tatár... akikhez mindig is húzott, és ma is hozzájuk szít... hozzám jött Esztergomba... Nagy megalázkodásnak jegyeit mutatta... meg kellett esküdni az általam szerzett cikkelyekre. Mindenekelőtt, hogy a tatár hitetlenséggel való nyilvános vagy titkos szövetekezéstől és barátokozástól magát szívből távol tartja... Továbbá, hogy tatárt nem, hasonlóképpen szerecsent, nyögért, zsidót, kunt vagy bárki mást bármilyen névvel nevezendő, ki az igaz hit egységétől idegen, akár házi szolgálatban vagy külső szolgálattételben, különösképpen méltóságban, várispánságban, nyilvános és magán királyi vagy országos hivatali tiszt igazgatásában meg nem tűr...*”

²⁸⁸ Szalay–Baróti im. (Köz- és műveltségi állapotok az Árpád-házi királyok idejében - című fejezet.)

²⁸⁹ Jerney János im.

²⁹⁰ Réthy László: A magyar pénzverő izmaeliták. Arad. 1880. 12., 20-27. old.

Az érsek beszámolt a pápának arról is, hogy Kun László szerint miért nem tartotta meg esküjét... Lodomér leveléből világosan kitűnik, hogy azt a „keleti” politikát, melyet már IV. Béla elkezdett és melynek szellemében fiának is kun feleséget szerzett, Kun László is folytatni akarta. Az egyház ugyanakkor minden eszközt felhasznált ennek a „keleti”, tehát nem keresztény viszonynak a felszámolására. Ismertes az ebből az időszakból származó, egészen pontosan 1288. augusztus 12-re keltezett, IV. Miklós pápa által Lodomér esztergomi érseknek írt levél: „Az említett tatárok, szerecsenyek, neugariusok és más pogányok ellen igyekezzél kereszties hadat javallani!”²⁹¹ Ez a levél jó szemlélteti, hogy a pápa, a keresztény egyház feje, kereszties hadak bevetését is fontolgatta a magyarországi muszlimok, a muszlimokkal közös kormányzás, a „keleti” politika ellen. Mindezt azért mert, mint egy másik levelében is megerősíti a pápa: a magyarok királya „...a’ tatárok, szerecsenek, neugariusok és pogányok förtelmes szokásait fölveszi...”²⁹² Vagyis magyarul: jobban hajlik az iszlám, mint a kereszténység felé. Ez pedig a pápa minden lehetséges eszközzel igyekezett megakadályozni. Egy másik, 1290. május 20-án kelt levelében így panaszkodik Albert ausztriai hercegnek: „A’ tatárokkal, szerecsenyekkel, neugariusokkal kárhozatos társasági vakmerőség által szövetségre lépettnek mondatik, fölvevén különösen a’ föntmondott neugariusokkali életmódot.”

1278-ban a magyarok és a muszlim kunok könnyűlovassága még együtt verte tönkre a cseh Ottokár seregét. Az egy évvel későbbi híradás viszont arról szól, hogy 1279. augusztus 3-án Kun László az ország gyűlésén Fülöp, pápai legátus befolyása alatt „beillesztette” a kun nemzetet a magyar keresztény állam keretébe. „...azon célból, hogy a szent hit tökéletessége kezdetét vegye nálok, hét túszt vettünk tőlök, hét nemzetségek szerint... Tudniillik ezentúl elhagyják sátraikat és nemez házaikat, és falvakban laknak a keresztények módjára, a földhöz erősített házakban. Szakálluk levágását, hajuk kurtítását és ruházatukat kivéve, amire a legátus a király kérésére, nem akarja őket kényszeríteni, minden egyébben a keresztények szokásaihoz alkalmazkodnak...”. Mindez, mint láthattuk a pápának és a magyarországi egyházi köröknek nem volt elég!

A 13. század második felére Magyarországon – királyok minden igyekezete ellenére – uralkodóvá vált az a nyugati keresztény szellemiség, amely – mint korábban már utaltunk rá – „beolvadásra”, a kereszténység felvételére kényszeríti az iszlám vallás követőit. A muszlimok sajtóságaos élete, kultúrája és vallása, amely az Árpád-házi királyok alatt különleges szerepet kapott, és a magyarság őstörténetétől fogva nyomon követhető, ettől kezdve gyakorlatilag megszűnt tovább létezni. A muszlimok évszázadokig szervesen betagozódtak a magyar társadalomba, amikor azonban önálló vallási közösségeik működésének lehetőségei, feltételei semmissé váltak, mint muszlimok, ők maguk is megszűntek létezni. Vagyis, ahogyan Ács Zoltán írja: „szigorúan felléptek ellenük, majd a különféle kényszerítő intézkedések után (kötelezővé tették számukra a sertéstartást, a disznóhús fogyasztást, a borivást, keresztény nőt kellett feleségül venniük, templomokat kellett építeniük stb.), egy idő múltán ők is katolizáltak és beleolvadtak a keresztény magyarságba”²⁹³ Erről az erőszakos térítési gyakorlatról, illetve a muszlimoknak a korábbi időszakban betöltött jelentős társadalmi-gazdasági szerepéről a hazai tan- és történelem könyveink mélyen hallgatnak.

A „beolvadás”, pontosabban az erőszakos keresztény hitre térítés eredményeként a 16. századra gyakorlatilag megszűnik az iszlám jelenlét Magyarországon. Bár egyes feltételezések szerint egy ideig még bizonyára lehettek olyanok, akik titokban továbbra is gyakorolták eredeti vallásukat. A muszlimok egykori jelenlétére ma már csak a fennmaradt középkori településnevek utalnak.²⁹⁴ Ezek tanúsága szerint elég nagy lehetett a csatlakozott

291 Jerney János im. 280.old.

292 Jerney János im.

293 Ács Zoltán: Nemzetiségek a történelmi Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó. Bp, 1984. 33-35. old.

294 A sokat idézett szerző, Adorján Imre szíves közlése szerint: „Ezen felül még számtalan személy- például Ákos, Gyula, Nemere, Zoltán stb. és földrajzi név, egyebek mellett Hajdúböszörmény, Balmazújváros, Kaba, Zágon, Uzon (helységnevek), Úz, Küküllő (folyónevek), Ojtozi szoros stb. őriz hasonló eredetű neveket.”

népek között a török, iráni nyelvet beszélő iszlám népesség száma. Györffy György kutatásokra alapozott számításai szerint, ha egy faluban 20 ház volt, akkor feltehetőleg 100 lakossal lehet számolni.²⁹⁵ Ez esetben, a helységneveket számítva Fejér és Tolna megyében például 1350-ben 3000-4000 besenyő lakos lehetett, akik hozzávetőlegesen 600-1000 harcost voltak képesek állítani az ország seregébe. Természetesen nehéz volna kiszámolni és akár megközelítően pontos számot közölni a besenyő és a többi (kun, káliz, alán, stb.) lakosságról és kiállítható fegyveresekről.²⁹⁶ Csupán csak emlékeztetni szeretnénk rá, hogy más források szerint a 40-50.000 lélekszámú muszlim lakosság, az Árpád-kori magyarországi népesség mintegy két-három százalékát alkotta.²⁹⁷

Az ország területén élő és az iszlám vallású népekkel biztosan kapcsolatba hozható helynevek: a Kovár-kazár 2, a Kozár-Kazár 12, együtt 14. A káliz nép nevét viseli különböző formában 26, a besenyő népnév pedig nem kevesebb, mint 88 helynévben található meg. Összesen tehát 128 helységnév őriz muszlim népvét. Oklevelekben pedig 190 besenyő-török helynevet vizsgált Györffy.²⁹⁸ A török eredetű magyarországi helységnevek sora még napjainkban sem végleges, sok vitát vált ki egy-egy helynév török eredetének bizonyítása, de bizonyos, hogy számuk egyre növekszik. A „törökös” helynevek viszont más kérdést is felvetnek: vajon nem magyar települések-e, melyek török szavakra vezethetők vissza, mint ahogyan a magyar nyelv is számos török szót, kifejezést használ?²⁹⁹ És akkor a tatár előnévű helységnevekről (pl. Tatárszentgyörgy) még nem is szóltunk.

A helynevekből sajnos lehetetlen akár megközelítően is következtetni a magyarországi középkori iszlám lakosság pontos létszámára. Az eddig tárgyalt források – keletiek és nyugatiak – viszont egyaránt arról vallanak, hogy ebben az időszakban jelentős volt az iszlám lakosság szerepe Magyarországon, ezt bizonyítja az ellenük vívott (korabeli és későbbi) ádáz ideológiai harc is. Ezt a kegyetlen és kíméletlen ideológiai harcot igazolják a pápák és a főpapok ránk maradt levelei: Például az, amelyben a pápa a királynét kéri, hogy ne engedje a keresztényeket a muszlimok fennhatósága alá kerülni, mert „méltatlan lenne őket hitük ellenségeinek hatalmában hagyni”. (III. Honorius pápa levele, 1221) „Magyarországon a törvények ellenére a ’pogányok’ hatalmaskodnak keresztények felett.” (A kalocsai érsek levele, 1225.) „Szerecsenek uralkodnak ott a keresztényeken, és sok keresztény, leroskadva az elviselhetetlen teher alatt, látva, hogy a szerecsenek jólétnek és nagyobb szabadságnak örvendenek, hozzájuk csatlakoznak és fölveszik hitöket.” (IX. Gergely pápa levele, 1231.) „...A szerecsenek most is tisztviselői a kamarának és közhivataloknak, sőt helyzetük jobb, mint azelőtt volt.” „...Keresztények is a szerecsen hitre állottak, mert látták, hogy azoknak jobb a sorsuk, mint a szegény keresztényeknek...” (Róbert esztergomi érsek levele, 1232.)

Joggal feltételezhetjük, hogy az Árpád-házi királyok alatt a magyarországi muszlim népcsoportok komoly országépítő munkát végeztek, aminek következtében figyelemreméltó jövedelemre, vagyonra tettek szert. Közben igyekeztek mindenféle nyomás, új törvény ellenére megtartani vallásukat, ami nyilvánvalóan irritálta, aggodalommal töltötte el a keresztény klérust. Ráadásul a muszlim népesség száma is tetemes lehetett, mert különben az iszlám vallás követői nem képezhettek volna külön seregtesteket a magyar hadseregben, sőt nem hívták volna fel magukra az amúgy is elfogult nyugati keresztény krónikások figyelmét.³⁰⁰

A 16. században az iszlám vallást, illetve a „hitetlen és pogány” muszlimokról szóló híreket, de az iszlám hittel kapcsolatban álló népekről beszámoló forrásokat is alighanem erős vizsgálat (cenzúra) alá vették hazánkban. Erre példa, hogy bár a bolognai Margit-legenda két ízben is megemlékezik Fejér megyében lakó besenyők gyógyulásáról (pater familiaris natione

295 Györffy György: A magyarság keleti elemei. Budapest, 1990.

296 Adorján Imre im.

297 Szabó István im.

298 Györffy György im.

299 Adorján Imre im.

300 Adorján Imre im.

Bissenus in villa Beseneu), illetve egy besenyő özvegyasszony lányáról (gentis Wissenorum), a hazai forrásban már nem szerepel a besenyő népnév, csak maguk a csodák. Ráskai Lea sem említi már az 1510-ben másolt Margit-legendájában a besenyőket.³⁰¹

A történészek szerint a 16. században valószínűleg már nem lehettek önálló magyarországi iszlám közösségek. A kutatók azzal érvelnek, hogy a török történetírók bizonyára megírták volna, az oszmán-kori Magyarországról szóló török leírásokban, azonban magyarországi iszlám közösségről azokban sem esik szó. Ennek oka persze az is lehet, hogy a hazai kutatók eddig nem találtak (vagy talán nem is kerestek) ilyet. A hazai zsidó és keresztény, illetve hitetlen történészek nagy részének – mint korábban már részben utaltunk rá – nem is állt (és talán még ma sem áll) érdekében a valóság tárgyilagos feltárása, megismerése-megismertetése. Ez utóbbi megállapításunk természetesen nemcsak az eddig tárgyalt korszakra, de a következő időszakokra is érvényes.

A magyar király mohácsi veresége után az oszmán-török csapatok, valamint a hadsereggel együtt érkező vallásos emberek, vagy az újonnan áttértek (korbeli elnevezésük szerint: a renegátok) képviselték ugyan az iszlámot hazánkban, de helyzetük és a magyar néppel való kapcsolatuk már lényegesen másként alakult, mint a korábbi századokban az Árpád-házi királyokat szolgáló muszlimoké. Ők – a hazai történészeink szerint – a megszállók képviselői voltak és nem váltak a magyar gazdaság és társadalom szerves részévé. Véleményünk szerint viszont a Hódoltság-kori magyarság és az iszlám kapcsolatai nem egyszerűsíthetők le csupán a megszállók és a megszállottak viszonyára.

301 Adorján Imre in.

2. Könyv

ELHALGATOTT TÖRTÉNELEM

A Hódoltság kora

*Azok, akik hazugságnak tartották a Mi jeleinket, azok süketek és némák a sötétségekben.
Allah, akit akar, azt tévelyésbe visz, akit akar, azt az Egyenes Útra vezet.*
(Korán, 6:39)

A Kárpát-medence teljes területét felölelő magyar királyság a 15. században Európa stratégiai egyik legjelentősebb államává vált. Ezt elsősorban az igazolja, hogy magyar koronáért olyan előkelő európai dinasztiák versengtek, mint a Luxemburgok, a Habsburgok és a Jagellók, akik mindannyian lehetőséget láttak abban, hogy Magyarországot megszerezzék, és egy jelentős új birodalom központjává tegyék.³⁰² Ezek a törekvések azonban egytől-egyig kudarcba fulladtak, az európai uralkodóházaknak ugyanis az Oszmán dinasztiában³⁰³ minden korábbinál jelentősebb vetélytársa támadt. Az oszmán törökök a Kis-Ázsiát lakó többi nép közül emelkedtek ki a 15. század során, miután államszervezetükön belül megerősítették a központi hatalmat. Bizánc elfoglalása után pedig végleg jelentős befolyást szereztek Délkelet-Európában.

Az oszmán-török, mint új muszlim nép, I. Lajos király uralkodása alatt, 1355 körül jelent meg a Balkán félszigeten. Miután ott megvetették a lábukat 1389 után a Tiszántúl, majd 1421 után már a Dunántúl területét is támadták. A déli határvidéken ezután kialakuló 190 éves határvédelmi harcok az iszlámot ismét közvetlen közelbe hozták. 1521 után a török hódítás már Dél-Magyarország területére is kiterjedt. A terület új birtokosai jelentős változtatásokat hajtottak végre ott: magyarokat telepített ki Anatóliába, Egyiptomba stb., valamint muszlimokat telepített be az elfoglalt területekre.³⁰⁴

Az oszmán birodalom hadereje Nándorfehérvár (a mai Belgrád) 1521. évi elfoglalása után, néhány esztendő alatt összeroppantotta a magyar királyság határvédelmi rendszerét. A

törökök számára megnyílt az út Európa felé. Magyarország, Horvátország, Erdély és dalmácia védtelen maradt.³⁰⁵ Így a magyarok 1526. évi mohácsi veresége – az előző évek logikus következményeként, minden valószínűség szerint – elkerülhetetlen volt. Az ország előbb elveszítette déli területeit, majd Mohácsnál uralkodóját és politikai-katonai vezető rétegét is.

³⁰² Tulajdonképpen már az Árpád-ház kihalása (1301) után szinte minden fontosabb közép-európai uralkodói dinasztia versenyre kelt a magyar koronáért.

³⁰³ Törökül Osmali [kiejtése: oszmanli], Osmali Türkləri – oszmán törökök, Osmanlı İmparatorluğu = Oszmán Birodalom. A nyugati nyelvekben ennek megfelelő meghatározásként az „Ottoman” kifejezést is használják.

³⁰⁴ Vass Előd im.

³⁰⁵ İsmail Hakki Uzunçarşılı: Osmanlı Tarihi. (Oszmán történelem) II. Cilt (kötet). Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998. 323. old.

A szomszédos osztrák tartományokat kormányzó *Ferdinánd*, Habsburg főherceg kihasználva a kialakult helyzetet – elsősorban saját országa védelme érdekében – gyorsan Magyarország „megsegítésére” sietett. Magyarország ily módon a kor két legjelentősebb világbirodalmának hadszínterévé, ütközőpontjává vált.

Az oszmán törökök tulajdonképpen már a 15. század első felétől igyekeztek pozíciót szerezni Magyarországon, de kedvező eredményt csak 1526-ban Mohácsnál sikerült elérniük. A 80.000 fős törökkel szemben csak egy 26.000 fős szedett-vedett keresztény csapat nézett farkasszemet. A kétórás harc során a török tüzérség összeroppantotta a magyarokat.³⁰⁶ A mohácsi csatamezőn a török ellen, a II. Lajos oldalán felsorakozó főurak, főpapok és szolgák, a királlyal együtt valamennyien ott veszttek, ennek következtében trónviszály és zűrzavar sújtotta az országot.

A török csapatokat a korabeli krónikák szerint nemcsak a harci kedv, de hitük is fűtötte. A hitetlenek elleni harcról *Dzseláládze Musztafa*, török történetíró, így emlékezik: „*a műszülmán jámborok, istenfélők, a tiszta életű sejkék, a Korán magyarázók, a hadisz ismerői, a Koránt magyarázva s a hadisz fejtegetve és értelmezve, több helyen a harcra buzdították az iszlám népét. A szép hangú, jó olvasók a Koránt olvasták, időről időre az ég kupolájáig hangzott fel az Allahu akbar! És az Allah, Allah! kiáltás.*” Szulejmán szultán pedig saját naplójába ezt jegyezte fel: „*Hála legyen Allahnak, hogy az iszlám zászlói győztesek voltak, míg az Emberiség Ura vallásának ellenségei leverettek és megsemmisítettek.*”

A csata után a győztes oszmán-török hadak napokig nem mozdultak táborhelyükről, majd amikor megbizonyosodtak afelől, hogy újabb támadástól már nem kell tartaniuk megindultak észak felé. Hosszabb tartózkodásra azonban csak jóval később, Buda elfoglalása után rendezkedtek be, alakították ki közigazgatási rendszerüket.

Az ország fővárosának megszállása után még jó három évtizedbe tellett, mire a törökök az elfoglalt és az általuk épített erősségekből létrehozták azt a védelmi rendszert, amely résmentesen lezárta a Hódoltság határait, hatékony védelmet biztosított Budának és a stratégiai fontosságú dunai hadiútnak. A rendszer a hadiszerecsétől függően változó számú (100-130) erősségből állt. A 16-17. század fordulójára többrétegű várhálózat alakult ki; a védelem fő terhére néhány óriásvár (Buda-Pest, Esztergom, Temesvár, majd a 17. században Kanizsa, Eger, Várad és Érsekújvár) viselte, melyek őrsége 1000-2000 fő között mozgott (többségük egyben tartományszékhely is volt). E legnagyobb várakon kívül a határt 400-500-as védősereggel nagy várak – Szigetvár, Palota, Fülek, Hatvan – láncolata védte. Mögöttük helyezkedtek el a második vonal várai, egyenként 100-300 várkatonával, míg a harmadik vonalban többnyire gyengén megerősített palánkok álltak, 50-100 emberrel.

Az 1541-1568 között kialakult török hódoltsági terület mintegy félmillió magyar lakosára 25-30.000 muszlim betelepítése jutott, akik főleg a megszálló katonai egységek tagjai voltak.³⁰⁷ A török végvárakban összesen 18.000-19.000 katona teljesített szolgálatot. Az őrségek lovas (gönüllü, fārisz, martalóc), gyalogos (janicsár, műsztahfiz, azab, topcsi) és kiegészítő alakulatokból álltak, a nagyobb folyókon (Duna, Tisza, Maros, Dráva) pedig önálló kapitányok (kapudánok) által irányított naszádos egységek cirkáltak. A katonáknak fizetett zsold összege meghaladta a magyarországi tartomány összes bevételeit, ezért a 16. században az isztambuli központi kincstárból, a 17. században pedig a Balkánról átirányított adókból pótolták a hiányokat.

Vallási szempontból vizsgálva az oszmán hadak Magyarországra érkezését leszögezhetjük: a törökök nem csupán területszerzési szándékkal, hanem az iszlám hirdetése végett is érkeztek. Ehhez képest az iszlámra önként áttérők (a renegátok) száma – a kutatók szerint – mindvégig viszonylag alacsony maradt. A korabeli forrásokban ugyanakkor elég szép számmal vannak

306 A török történetírók szerint az oszmán hadak győzelmében meghatározó szerepe volt annak, hogy a hadsereg egy új hadászati „szisztémát” próbált ki Mohácsnál. A török haderő nem nem egy tömbben vonult fel a csatamezőn, hanem a lovasság két szárnyat alkotva, bekerítette a magyarokat. Forrás: (İsmail Hakki Uzunçarşılı: Osmanlı Tarihi. (Oszmán történelem) II. Cilt (kötet). Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998. 324. old.)

307 Vass Előd im.

arra utaló feljegyzések, hogy ki, mikor lett muszlim. Például: Pápán 1671. június 20-án tartott úriszéki ülésen tárgyalták Tóth Mária esetét, aki egy török fogollyal megszökött, és hitét elhagyva a „pogány” hitre (ti. az iszlámra) tért. Egy másik esetben Wesselényi Ferenc nádor 1665-ben kelt levelében írja: „tekintetes nemes Nógrád vármegye becsületes követatyámfiái előmbe jöven panaszképpen jelentették, hogy divinyi tisztartó Cseremény György... Szécsénybe ment, s törökké lött...”³⁰⁸

Van, ahol a korabeli krónikákban, adólajstromokban csak széljegyzetként, vagy lábjegyzetként tesznek rövid megjegyzést, hogy egy ilyen vagy olyan illetőségű személy „műszellemmé” lett, elhagyta korábbi hitét. De olyan feljegyzésekkel is találkozhatunk, amelyek azt adják hírül, hogy az új muszlimok élénk gazdasági kapcsolatokat alakítottak ki a birodalom más részeiből érkezett társaikkal. Stjepan Pavičić horvát történész véleménye szerint a 17. század elejére a Szerémségben és Szlavóniában, abban a nyelv- és népcsere folyamatban, amit a muszlimok betelepítése idézett elő, megszűntek mindazon magyarok is e területen, akik felvették az iszlámot. Vass Előd ezt az elméletet tovább bővíti, szerinte Stjepan Pavičić megállapítása az egész hódoltsági területre érvényes. Az itt iszlámra áttért magyarok legtöbbször bosnyákká lett, a kikerültek pedig a török Birodalom belsejében olvadtak el.³⁰⁹ Ez a megállapítás persze erősen elgondolkodtató. Főleg, ha figyelembe vesszük, hogy a kutatók is szívesebben beszélnek muszlimok helyett, más (például balkáni) népekről, vagy bosnyákokról. Hegyi Klára szerint a hódoltság korabeli oszmán várkatonaság vizsgálatakor kiderül, hogy erős bosnyák-balkáni részarány érzékelhető. A fehérvári műsztafizok 1543. évi összeírásából láthatjuk például, hogy 67,6 százalékuk volt született muszlim, 32,4 százalékuk renegát (803 főből csupán 6 magyar). Legtöbbször, számszerűleg 123-an Boszniából származtak. A budai vilajet újoncai között 1558-ban 62,8 százalék született muszlimot, 22,1 százalék renegátot és 15,1 százalék keresztényt találunk. Az újoncok közül 6,4 százalék volt a magyar, közülük 17,3 született muszlim, 55,8 százalék áttért és 26,9 százalék keresztény. Az iszlámra áttértek száma a polgári lakosság körében is alacsony volt. Az előző összeírással egyidőben Budán 329 keresztény, 58 zsidó és 63 kipti (ortodox cigány) került bejegyzésre.³¹⁰

A katonáknak nagyjából az egyharmada nem magában, hanem a családjával települt be a hódoltságba. 1559-ben a zsoldlista írnoka néhány vár néhány csapatneménél a feleségeket, másutt a katonaként szolgáló fivéreket is feljegyezte (a nős állapotot gyakrabban a *müteeheil*, ritkábban a *müzevvedzs der...* kifejezés jelölte). A Pesten szolgáló 139 martalócból 33-an voltak nők. Harminc asszony már Pestre költözött, három martalóc felesége még Zvornikban, a szerémségi Németiben, illetve az al-dunai Kuvinban várta, hogy férjéhez csatlakozzék. A korkmazi (adonyi) párkányból is a martalócok családi állapotát ismerjük: a 35 fős állományból 17-en nők, 15 asszony a várban élt, egy Branicevóban, egy a Szerémségben. A tamási vár 31 azabjának több mint a fele, 16 katona házas, feleségeik mind a várban laktak. Koppány 58 lovasából 13-an nők, tízen együtt éltek az asszonyokkal. Az 1557-ben elfoglalt Tata frissen felállított őrségéről az írnok sok fontosnak ítélt személyes adatot örökített meg. Feljegyezte a műsztafizok és a tüzérek (összesen 154 ember) feleségeit, a többi csapatnemnél inkább a katona-fivéreket sorolta. A műsztafizok egyötöde, a tüzérek szűk egyharmada, együtt 32 ember volt nős. A katonák még nem rendezkedtek be annyira az új várban, hogy a feleségeiket magukhoz vehették volna: csak tizenkét katonával élt együtt az asszony. A többi feleség más hódoltsági várakban - nyilván a férjek előző szolgálati helyén - Budán, Pesten, Fehérvárott, Nógrádban, Vitányban lakott, négyen boszniai helységeken. A négy és félszáz emberből álló őrség tizenhárom tagjának a testvérei hódoltsági várakban - hárman Tatán - katonáskodtak.³¹¹

308 Vass Előd im.

309 Vass Előd im.

310 Hegyi Klára: Etnikum, vallás, iszlamizáció. Történelmi Szemle 1998. 3-4. szám

311 Hegyi Klára im.

Az újoncok személyi adatait a második zsoldlista írnoka töltötte ki a leggondosabban. Mindig feljegyezte az örökösödési jog szerinti legközelebbi hozzátartozót, leggyakrabban a fivért (felnőtt, de javarészt nőtlen férfiakra lévén szó, szülők már, gyermekek még alig fordulnak elő), akinek a katona halála esetén a kincstár az örökséget majd kiadja. Összesen 468 muszlim családban született újonc örökösként számon tartott hozzátartozóját regisztrálta, ezen belül 394 esetben fiútestvéreket. 372 újonc diktált be egy fivért, húsznak volt két, egynek négy, egynek öt fiútestvére. (Lánytestvérrel csak 11 esetben találkozunk, olyankor, ha férfi családtag nemlétében ők léptek elő örökössé; 74 újonc pedig egyke lehetett, mert testvér helyett mindenféle más - többször távolabbi, oldalági - hozzátartozójukat jegyezték a nevük mellé.)

Dávid Géza számítási módszerével a fiú- és lánygyermeket azonos számúnak véve, valamint a gyermektelen és a csak lánygyermekes családokra 35%-os kiegészítést számolva³⁴ a balkáni – legnagyobb részét boszniai – muszlim családok nagysága csak mintegy egynegyeddal haladta meg a hódoltsági török összeírásokból rekonstruálható magyar családnagyságot. A listánkból összeszámálható 468 muszlim családból egygyermekesnek vehetünk 74-et, kétgyermekesnek 11-et, négygyermekesnek 372-t, hatgyermekesnek 20-at, nyolc-tízgyermekesnek kettőt; a szükséges kiegészítésekkel az átlagos gyermekszám 2,72 körül járhatott.

A nem túlnépesedett, de a magyarországinál azért népesebb második generációnak inkább a fiatalabb tagjai hagyták el a szülői házat. Abból a 372 újoncból, akiknek egy fivérük volt, 134-en elsőszülöttként, 188-an másodszülöttként látták meg a napvilágot (a többenél az írnok nem jegyezte fel, hogy a testvér idősebb vagy fiatalabb-e). A sokgyermekes családokból viszont inkább az idősebbek, az első- és másodszülött fiúk álltak katonának. A muszlim újoncok nagy többsége legényemberként döntött a katonai szolgálat mellett: az egész 468 fős társaságból mindössze 24 apát számolhatunk össze, akiknek majdani öröksége fiaikra vagy lányaikra várt. (Ebben az anyagban feleségek soha nem szerepelnek örökösként.)

Listánk renegát és keresztény szereplőinek családi körülményei alig tértek el a muszlimokéitól. 132 frissen áttért és 120 keresztény újoncot vehetünk szemügyre, akiket sok szempontból egy csoportnak számíthatnánk, hiszen az adott fiú személyes iszlamizálása nem sokat változtatott meglévő keresztény családja szerkezetén. Mégis külön vizsgálom őket, hogy a többitől minden olyan kérdés elváljék, ami az iszlamizáció része.

E két csoportban – talán a megfogható családok kisebb száma miatt – nincs négy-öt-hat fiúgyermekes család. Csaknem az összes renegát újoncnak, 96 katona közül 92-nek egy fiútestvére volt, és csak négynek kettő. A törzsökös muszlimokhoz hasonlóan ezekből a családokból is inkább a fiatalabb fiúk álltak katonának: 43 másodszülött 26 elsőszülöttel szemben. Figyelemre méltó eltérés viszont, hogy a 132 renegát közül tizennégyen már gyermekes apák (az összeshez képest ők a muszlimoknál 6, itt 11 százalékot képviselnek). Végül a 120 kereszténynek ismét átütő többsége, 99 katona két fiúgyermekes családból származott, három fiúgyermekesből csak négy. Változás viszont, hogy enyhe túlsúlyba kerültek az elsőszülöttek, és a gyermekes apák száma is tovább emelkedett (12 százalékra).

A fenti, bizonyára álmosító adatokat röviden úgy foglalhatjuk össze, hogy a többségükben két fiúgyermeket nevelő muszlim és renegát családokból inkább a fiatalabb fiú ment világgá, akit a családi gazdaság nélkülözni tudott, vagy éppen kivetett magából. A nagyrészt vlah keresztények viszont, akik együtt éltek a katonáskodással, idősebb fiúként, gyermekes házas emberként is könnyebben szolgálatba álltak.

A katonai pálya közelsége a családon belül is ösztönzően hatott, egyrészt a következő családtag döntésére, másrészt a felvétel esélyeire. 1543-ban hét fehérvári műsztafizról állította az írnok, hogy katonák, főleg tisztek testvérei, kettejük fivére janicsárként szolgált. 1558-ban a muszlim származású újoncok között huszonnyolcan olyan családban nőttek fel, amelynek valamelyik idősebb tagja – apa, nagybácsi, testvérbáty, leggyakrabban ez utóbbi –

katonáskodott, példája megragadta a fiatalabbat. A renegát újoncok egy része is idősebb fivéreit követte, akik korábban iszlamizáltak és álltak katonának. A listában vallási hovatartozástól függetlenül a rokoni összetartás több példájával találkozunk. Szefer Díváne az északnyugat-bulgáriai Berkovica felső városrészéből került a koppányi lovasok hatodik tizedének élére, ugyanonnan származó unokaöccsét a hetedik tizedbe osztatta be. A hercegovinai Blagaj várából olyan muszlim állt be a hatvani lovasok közé, akinek két testvére Füleken szolgált, egy Szófia melletti faluból Jován Nikola pedig azért kérte magát a hatvani martalócok közé, mert Iván nevű fia már az alakulat tagja volt. A következő évből azokra a tatai esetekre emlékeztetek, amelyeket fentebb idéztem.

A csoportos katonának állás érezhetően serkentette az újoncok bátorságát és vállalkozó kedvét. A nagy gyűjtőhelyekről, például Szarajevóból vagy Zvornikból együtt érkező néhány fős csapatocskák még tekinthetők véletlennek, de a kisebb helyekről összekapaszkodva beállók már nem. A szerbiai Csacsak körzetében fekvő Pozsegából négyen együtt kerültek Szegedre lovasnak, a Mosztártól délre eső Ljubuskából két ember műsztahfiz, egy lovas lett Hatvanban, Djakovárból hárman együtt jöttek Görögországba szintén lovasnak, míg két Szilisztra melletti faluból három ember a szentmiklósi fāriszok számát szaporította.

Sok esetben a szükség kényszere terelt katonának olyan embereket, akik előtt ez az egyetlen út nyílt a kitörésre. Ilyenek voltak a család nélkül maradt árvák, 1558-ban összesen huszonegyen, akik közül hárman meg sem tudták pontosan mondani, hogy hol töltötték gyermekkorukat. Négyötödük renegát volt, olyan keresztény fiú, aki elvesztvén összes közeli és távolabbi rokonát, megragadta az önállósodás egyetlen lehetőségét, a katonáskodást. Sorsuk legtöbbször együtttérzésre, nagynéha gonoszkodásra készíti a kései szemlélőt. Így annak a fehérvári árva fiúnak a pályája is, aki szülőhelye várába szegődött el „török” katonának. Ez ritkán történt meg, az áttért magyarok igyekeztek távol kerülni gyermekkoruk színhelyétől. Esetét az is szokatlanná teszi, hogy friss renegátként egyből a vár legjobban fizetett elit alakulatába, a műsztahfizok közé került. Karrierjét életútja rövidke állomása magyarázza, az, amíg katonáskodása előtt fürdősfíúként dolgozott a török fürdőben. Itteni buzgóságával találhatott magas pártfogóra, aki az adott helyzetben elérhető maximumot szerezte meg neki. Ha így volt, ez adott okot és merészséget neki ahhoz, hogy a szülővárosában maradjon: a következő évben is ugyanazon a poszton szolgált.

Az árvakénál is kiszolgáltatottabb helyzetből menekültek a keresztény rabok. Ha gazdájuk akár pénzért, akár üdvözülést segítő jócselekedetként felszabadította őket, szabadságuk áráként áttértek az iszlám vallásra és katonának álltak. Tizenhat felszabadított rabunk (*azade*) többsége a magyarországi hadszíntéren esett fogságba: egy-egy szlovén, horvát és cseh mellett kilenc magyar, akik jeles rabtartóktól, pasáktól, bégektől, várkapitánytól, szpáhitól, agáktól, legrosszabb esetben tizedesektől nyerték vissza szabadságukat, olyan emberektől, akiknek anyagi helyzete megengedte a lemondást egy-egy áruba bocsátható rabjukról. Azt gondolhatnánk, hogy a felszabadított rabok az áttérést és a katonának állást a szabadulás árának tekintették, s utána az első – az állandó csatározásokban élő hódoltságban könnyen – adódó alkalommal megszöktek. Nem így volt. Az 1558-ban felszabadított és várakba került rabokat 1559-ben kivétel nélkül a helyükön találjuk, nemcsak a magyarokat, hanem a csehet, a horvátot és a szlovént is. 1569-ben és 1573-ban az eredeti csapatnemekben és tizedekben már nem szerepelnek, de ez az időközben lezajlott átszervezések és a várkatonák általánosan erős mozgása miatt természetes.

További kategóriát jelentenek azok az emberek, akik a polgári vagy katonai igazgatási hierarchia egy-egy befolyásos képviselőjének kíséretébe álltak, vagy csak a környezetében lebzseltek, és az ő segítségével pályáztak zsolddal vagy szolgálati birtokkal fizetett, biztos állásra a hadseregben (közéjük számítottam mindenkit, akit a listákon a pártfogóhoz a következő török szavakkal kapcsolnak hozzá: *kul*, *adam*, *tabi*, *mukajjede/müfide*). Ilyen emberek már a fehérvári műsztahfizok 1543-as névsorában is megjelentek, nekik a

kapcsolatukat jegyezte fel az írrok, a származási helyüket nem. Tizenhatan voltak (a valamiképpen meghatározottak 2 százaléka), és majdnem mind szandzsákbégek szolgálatában álltak. 1558-ra számuk lecsökkent, mert némileg összekeveredtek a felszabadított rabokkal. Meglétük mégis megfogható. A szlovén fiú korábban bizonyos Redzseb aga mellett élt, másik két ember pasák szolgálatában állt- idézi a kutató.³¹²

Azt, hogy valójában mennyi lehetett az iszlám hitre áttért magyarok száma a Hódoltságban, hogy arányuk mennyire volt jelentős – ma még nem tudjuk. Ilyenirányú, megbízható és pontos kutatások – tudomásunk szerint – ugyanis eddig még nem voltak. A részadatokból pedig nehéz, sőt nem is lehet pontos képet alkotni, mit jelenthetett muszlimmá válni a korabeli Magyarországon. Keresztény egyházi tisztségviselők, ma is szívesen emlegetik, hogy úgymond „nem volt igazi vonzereje” az iszlám vallásnak. Kevés adatunk van arra vonatkozóan is, hogy milyen sor várt azokra, akik elhagyták régi hitüket. Egy jellemző példát azért megemlítenék: A mohácsi csatmezőn elhunyt Tomori Pál³¹³ „egyik utódja Tomori András, 1558-ban azért vesztette el ősi birtokait, melyek egyik része Borsod vármegyében feküdt, mert török fokságba esvén, áttért Mohamed vallására.”³¹⁴

Az Oszmán Birodalomban kezdettől fogva nagy szerepet kaptak a „renegátok”, azaz a frissen iszlám hitre tért európaiak. A magyar történészek szerint a Hódoltság igazgatását is nagyrészt ilyen muszlimmá lett balkániak végezték. A magyar származású muszlimok közül két nevet érdemes kiemelni: Ibrahim Pecsevít, aki adótisztviselő (defterdár) volt, illetve Somlyai Balázsét, vagyis muszlim néven Murád Tercümanét, aki tolmácsként vált ismertté.

A hazai kutatók szerint a boszniaihoz hasonló tömeges áttérésnek azonban „nem volt esélye” Magyarországon, ezt ők a nép vallásosságában meglévő eltérésekkel magyarázzák. Vannak olyan vélemények is, melyek szerint a magyarok kevésbé voltak fogékonyak az iszlám tanításaira, és a törökök sem alakítottak ki a helyzethez idomuló da'va³¹⁵ technikát. Ez azonban valószínűleg csak féligazság, hiszen ez a felfogás nem veszi figyelembe, hogy korábban Magyarországon, évszázadokon keresztül éltek muszlimok, akiket végül is erőszakkal kényszerítették eredeti vallásuk feladására. Ha figyelembe vesszük a különböző korokban létrehozott iszlámellenes törvényeket, meg kell állapítanunk, hogy a magyarországi muszlim közösségekkel szemben nem igazán létezett semmiféle vallási türelem. Sőt, számos megbízható adat van arra is, hogy a hitükhöz ragaszkodó muszlimokat vagy ellüldözték, vagy kardélre hányták.

Ezzel ellentétben az oszmán hatóságok nem léptek fel erőszakos térítőként, biztosították a vallási kisebbségek jogait,³¹⁶ illetve meghagyták a vallási szervezeteket.³¹⁷ Sőt, a vallási

312 Hegyi Klára im.

313 Tomori Pál (1475–1526). Katonai pályáját 1520-ban szakította meg. Előbb ferences szerzetes, majd kalocsai érsek lett, végül a mohácsi csatamezőn lelte halálát.

314 Borovszky Samu: Borsod vármegye története. Bp. 1909. 325. old.

315 Az arab szó jelentése: iszlámra hívás.

316 Szabó Pál Zoltán: A török Pécs (1543-1636) Alcím: A város korrajza. Pécs, 1941.

tolarencia jegyében (Budán, illetve Pakson) még új keresztény templomok is épülhettek,³¹⁸ és lehetőséget adtak a korabeli hitvitákra is. Ezek egyik helyszíne Tolna és Baranya megye, illetve Pécs városa volt. Az utóbbi miután mélyen bent feküdt a Török Hódoltság területén, hosszú ideig biztonságos, békés helynek számított. A törökök a Mindszentek templomát meghagyták a keresztények kezén, akik szabadon jöhettek-mehettek a városban, illetve az egész Hódoltság területén. Pécs szellemi élete kiteljesedett és ekkoriban élte második virágkorát,³¹⁹ 1544 körül a reformáció már megyszerte éreztette hatását. A pécsi Mindszentek templomán először a katolikusok és a lutheránusok osztozkodtak. A közös használat azonban csakhamar összetűzésekhez vezetett. 1565-ben történt, hogy egy lutheránus kiragadta a katolikus pap kezéből az oltáriszentséget, a földre dobta és lábbal tiporta. A török hatóság nem nézte jó szemmel ezt a cselekedetet és az illetőt tettéért halálra ítélte.³²⁰

Pécsen egy ideig az unitáriusoké volt a legerősebb keresztény felekezet, aminek szervezetlenségük és az áruhában a városba beszivárgó jezsuita szerzetesek vetettek véget. A török közigazgatás a hódoltsági területeken nem akadályozta a hitviták elterjedését. Ilyen esemény zajlott például 1570 táján Nagyharsányban, ahol a helyi református lelkész, a hívek jelenlétében elvesztette a vitát az erdélyi származású unitárius pappal, Alvinczi Györggyel szemben. A vita egyik unitárius résztvevője Jászberényi György volt, aki Nagyharsányból Pécsre távozott és ott folytatta tevékenységét. Majd, amikor sikereket ért el, Alvinczit is maga után hívta.

A két férfiú távozása után a reformátusok ismét munkához láttak és a kibontakozó siker nyomán, újból vitára hívták Alvinczit. A második nagyharsányi vitában református részről Vörösmarty püspök és két társa vett részt, az unitáriusok részéről pedig Alvinczi és Tolnai Lukács lelkész. A vitában a reformátusok győztek, aminek az lett a következménye, hogy a nép halálra ítélte a két unitárius papot. Alvinczit rögtön fel is akasztották, Tolnai pedig Pécsre menekült.

A budai basa hírére vette a történeteknek és úgy rendelkezett, hogy Vörösmarty püspök és két társa előtte vitatkozzék Jászberényivel, illetve annak két pécsi társával. A vita 1574-ben, Szokoli Musztafa előtt zajlott le, aki az unitáriusoknak adott igazat és a reformátusokat pedig halálra ítélte. Meghalniuk azonban még sem kellett, mert egy pécsi unitárius pap – arra való hivatkozással, hogy a nép nem kívánja a vádlottak halálát – megmentette őket a bitófától.

Magyarország középső része rövid idő múltával teljesen megváltozott. Az oszmán hadakat kísérve új népek jöttek a Hódoltságba, akik saját ízlésüknek, hagyományaiknak, műveltségüknek megfelelően fokozatosan átformálták környezetüket. Iskolákat (medreszék), fürdőket és kutakat, mecsetek és melléjük karcsú minareteket építettek, ahonnan a müezzin (az imakikiáltó) hangja szólította napi ötszöri imára a muszlimokat.

Ugyan Budán, az 1541. szeptember 2-ai elfoglalást követő pénteken már dzsumát tartottak, az e célra átalakított Mátyás-templomban, de a vallási infrastruktúra³²¹ csak lassan épült ki. A legkiemelkedőbbnek tekintett budai pasa, Szokoli Musztafa (1566-1578) 12 év alatt, négy dzsámít (Buda, Pest, Fehérvár, Eszék), öt mecsetet Budán kettőt, Füleken, Földváron és Nemcsén egyet-egyet) és két medreszét építtetett. A későbbi pasák, mint Rüstem vagy Murteza inkább a fürdők, a várak létrehozásában jeleskedtek.

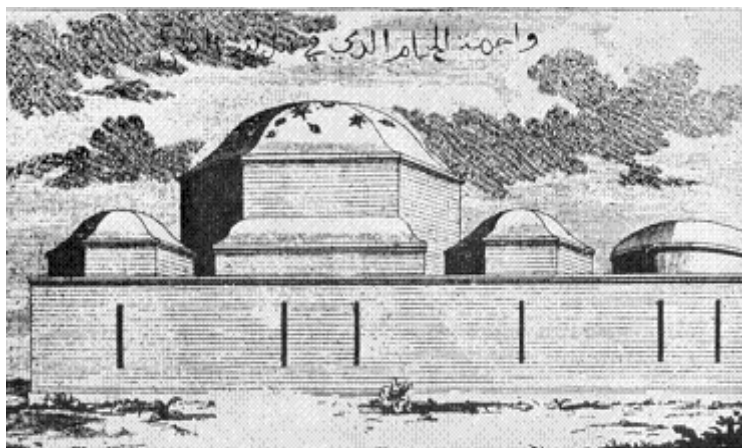
317 A jó és a józan erkölcs, valamint a vallás megsértését is büntették a törökök. Bölcskén két magyar férfit azért ítélte a kádi 50 illetve 20 akcséra, mert megverték az anyjukat. [Adorján Imre szíves közlése alapján.]

318 A Dunántúli-dombság. Az MTA Földrajztudományi Kut. Int. sorozata. 4. köt. Szerk.: Ádám László stb. Bp. Akad. Kiad. 1981. 294. old.

319 Csorba Csaba: Pécs. Panoráma. Budapest, 1983.

320 Szabó Pál Zoltán im.

321 Vallási infrastruktúra, vagy háttérágazat alatt elsősorban a mecseteket, a dzsámikat, a medreszékét és az ima előtti tisztálkodás céljait szolgáló sadirvánokat, illemhelyeket kell érteni. Másrészt ide sorolhatók a közutak, a fürdők, illetve a türbék és a temetők is. Ezek nagy részét különféle vallási alapítványok (vakfők) segítségével hozták létre és működtették.

A török-kori település városképét jól szemlélteti Evlija Cselebi³²², útleírása: Pécs vára „A Ferava (vagyis magyarul a Mecsek) nevű, alacsony dombszerű hegy szélénél, négyszög alakú, erős kőépítésű, szép vár... Faragott kőből épült. Fala alacsony, de vastag és széles... körös-körül mély és széles árok húzódik, mely építészeti rőfökkel teljes nyolcvan rőf szélességű, kettős, mély árok... Öt kapuja van... Minden

háznak a tetejét megannyi díszes, rózsaszínű cserép fedi... Középszerű házeit azonban itt-ott deszkaszindellyel fedték be... Minden házban szőlők, kertek, vízmedencék és kutak vannak... Nevezetességei: a kajszibarack, a fekete és dúslevű szeder, megbízható és öreg emberek beszéltek, hogy százhetven fajú körtét vettek lajstromba... Pécsnek hetven helyen van sétahelye, tulipánokkal és madarakkal tele. Többi között a vár mögött, északon, hegyes vidéken, árnyékos és pázsitos hegyszegély van, ahol a hajlott lombzatú fűzfa, nyárfa, ciprus és hársfa nevű, különféle fák árnyékán sohasem hatolhat át a napfény, száz helyen is, magas fű között, a Szellebil folyóhoz (egyik paradicsomi folyó) hasonlóan, csillogó tavakká szétterülve néhány száz csordogáló forrás folyik, s mindenki a maga szerettével ott barátkozik.”³²³ A törökök sokat építettek a városban. Egykorú leírások – főleg Evlija Cselebi – és ma is meglévő maradványok alapján a következő főbb török építményekről van tudomásunk. Ma is a főtéren - Széchenyi tér - áll Gázi Kászim pasa dzsámija (katolikus templommá átalakítva, restaurálva). A Ferencesek utcájában, a ferences templom helyén állt Memi pasa dzsámija. A Rákóczi úti kórház épületei közé ékelve áll a legépebben megmaradt magyarországi dzsámi, Jakováli Haszán pasa dzsámija. Feltételezések szerint a Kazinczy utca 4. számú ház helyén állt Ferhád pasa dzsámija. Evlija Cselebi említi a Kis dzsámit, amely nyomtalanul elpusztult. A Király utca 44. szám alatt állt az 1766-ban lebontott Elhadzsi Huszein dzsámija. Evlija Cselebi ezen kívül említ még tíz mecsetet is, - ezek egyszerű építésű imahelyek voltak, nevüket, helyüket egyelőre nem ismerjük pontosan.

Pécs városának híres vallási főiskolái, medreszéi is voltak. A várban állott a legnagyobb és leghíresebb, Evlija Cselebi szerint ennek hetven szobája volt. A medreszék általában a dzsámik mellett épültek. Így állt Memi pasa és Jakováli Haszán pasa dzsámija mellet is egy-egy medresze. Emellett voltak alapfokú iskolák is, Evlija Cselebi tizenegy ilyen említ.³²⁴ A korabeli épületek nagy része Zrínyi Miklós 1664-es téli-hadjárata során elpusztult. A költő-hadvezér seregei meglepetésszerűen rohanták meg, rabolták ki, majd végül fel is gyújtották az akkor legszebb pompájában virágzó hódoltság települést.

A magyar-német-horvát hadak január 27-én érkeztek a város falai alá. A hadi vállalkozás egyik főrangú magyar résztvevője Ezterházy Pál (1635-1712) tábornok így látta akkor a várost: „A legszebb vidéken fekszik, amelyről igen sok hadvezér és katona azt állítja, hogy szebbet Magyarországon nem látott. A szántóföldek mindenfelé gazdagon teremnek, a réteket kedves patakok szelik át, a gyönyörű szőlők nem csupán bort, de mindenféle gyümölcsöt bőven teremnek, alma és veteményes, termőkertek vannak mindenfelé, és bővelkedik fürdésre

322 Evlija Cselebi (Evliya Çelebi 1611-1681) Merzifonban született, lóháton utazta be a korabeli Magyarországot. Seyahatname című könyvének Magyarországra vonatkozó leírásai, adatai szinte nélkülözhetetlenek a kutatásban. Leírásából megismerjük a magyar városok, várak korabeli állapotát, építési idejét, nevét, gyakran méreteit is. Több százra tehető azoknak az emlékeknek a száma, amelyeket leír. Szavahihetőségét a keresztény és zsidó történészek, kutatók sokáig kétségbe vonták, sőt tagadták. Később azonban igazolták őt azok a hadmérnöki térképek, helyszínrajzok, veduták, amelyeket közvetlenül Buda visszavétele (1686. szeptember 2.) után készítettek, de csak a 20. század elején váltak hozzáférhetővé a nyilvánosság számára.

323 Csorba Csaba im.

324 Csorba Csaba im.

alkalmas meleg forrásokban. A belső város terjedelme pedig olyan nagy, hogy Bécset meghaladni látszik...³²⁵

Egy másik korabeli forrás is megerősíti Pécs jelentőségét. „Tizenhat mecset van a városban, veresrézzel, ólommal vagy más érclemezekkel fedve; kettő kiválik közülük: az egyik a püspöki rezidencia tájékán, a másik a budai kapu mellett. A falakon belül két fürdő is van, márvány padozattal, ércből készült kutakkal és kristály ablakokkal, az utcákon is vannak nem közönséges mívű kutak és tágas épületek nagy számban. Ha vagy hétezer ház van a falakon belül.³²⁶

Egy névtelen magyar tiszt pedig ezt írja a korabeli Pécsről: „A város stílusa úgy fekszik, mint Kiszegh, benne a városban 45 forgó malom mind cseréppel fedett, csatornáit temérdek sok, úgy, hogy sok istállóban az lovak elejbe is csatornában folyik a víz. Volt benne csak kereskedő boltból 2000-nél több, szép márványkőből faragott, metszett feredő házai, kik mind bádoggal, fejrólommal és rézzel voltak fedve. Uccái mind pádimentumosok és kővel készítették, vára benn volt az városban...³²⁷

Az eszéki Dráva-hidat felégető sereg Pécs megrohanására, elfoglalására készülődött. A támadás célja - minden kétséget kizárólag - a pusztítás és a rablás volt. Zrínyi Miklós írta le ezzel kapcsolatban a következőt: „mivel Pécs vára előtt vagyon még Sziget vára és Kanizsa, ezért nincs mód benne, hogy ha az várat ostrommal beveszik s hogy praesidium (őrség) hagyassék benne, mivel messze vagyon bé Törökországban.” A zsákmányra éhes zsoldosok a várost elfoglalták, a várral azonban nem boldogultak.

Eszterházy Pál, mint az események szemtanúja így számolt be a látottakról: „Nincs ajk még oly ékesen szóló, amely el tudná mondani, minő óriási zsákmánynak jutottak birtokába, a pogányok leöldösését, menekülését, nincs toll, amely a legnagyobb épületek kirablását leírni tudná. Draskovich János gróf megvallotta, hogy 20 ezer forintot talált föld alatt

325 Csorba Csaba: im. 30-31. old.

326 Molnár József: A török világ emlékei Magyarországon Corvina Bp., 1976. 14. old

327 Molnár J.: im. 15. old

aranyban ezüstben. A közlegények a legértékesebb holmikat potom áron adogatták el. Eleség annyi volt, hogy okos gazdálkodással 30 ezer embert eltáplálhatott volna egy esztendőn át, sok ezer csöbörre való bort is találtak a pincékben s a lerészegedett hajdúk és muskétások a borban állatias módon fetrengtek.”³²⁸

Az esztelen dúlás után, a sereg február 6-án elhagyta a várost. Ekkor Zrínyi parancsára a még épen maradt házakat is felgyújtották, betetőzve ezzel az értelmetlen dúlás és pusztítás embertelen művét. Ezzel kapcsolatban idézzük ismét a szemtanút, Eszterházyt: „A tűz nagyszerűen égett, nincs toll, amely leírja, nincs ember, aki ehhez fogható valaha is látott volna. Alig hiszem, hogy Sodoma égésénél nagyobb volt a tűz: ugyanis a várost és a külvárost ezer és ezer helyen gyújtották fel, s a tűz és a füst csakhamar elfedte a napot és az egész látóhatárt. A legszebb várost felgyújtva, Eszektől Babócsáig a katonák dühe minden falut, helységet és malmot felgyújtott, a lakosokat ezrével fogságba ejtette s mindezt csak azért, hogy a jövő nyáron erre jövő nagyvezír ne találjon semmit és a török hadsereg éhezni legyen kénytelen.”³²⁹

A virágzó muszlim város soha többé nem heverte ki ezt a szörnyű csapást. A Pécs visszafoglalásáig hátra lévő, nem egészen egy emberöltő szorgalmas munkája erre már képtelennek és kevésnek bizonyult.³³⁰ A történelmi tényekhez tartozik azonban, hogy sem az eszéki híd felégetése, sem Baranya esztelen feldúlása nem akadályozta meg az 1664. évi török hadjáratot. A nagyvezír hada nem éhezett és a hadjáratot lezáró vasvári béke egyértelműen török sikert hozott. Mindez persze Pécs szempontjából már semmi jót nem jelenthetett, hiszen az addig virágzó muszlim város, a „földi paradicsom”, ahogy a törökök nevezték Pécsset, már nem éledhetett újjá.

Az oszmán hadak által elfoglalt területekről származó és iszlám hitre áttértek között voltak olyanok, akiket az oszmán törökök dragománnak vagy terdzsümánnak neveztek, akik mint tolmácsok komoly, befolyásos állást szereztek a szultáni udvarban, illetve a török diplomáciában is kulcs-szerepet játszottak. Ilyen – a törökök szolgálatában állott és az iszlám vallásra áttért tolmács, illetve diplomata volt – Mahmúd (1510-1575), eredeti nevén: Sebold von Pibrach, akinek nevéhez kötődik a „Tarikhi Ungurus” vagy más források szerint a „Tárih-i Üngürüs” (Magyarország története) című öslegesza.³³¹ *Somlyai Balázs*, akit muszlim neve szerint Murádként ismerünk, a keresztény olvasóközönség számára, hogy saját bevallása szerint kedvet ébresszen bennük az iszlámra. Murad verseinek lényege az egységes istentan, ami összeegyeztethető a Tórával és az Evangéliummal is. Murad miközben kifejtette, hogy egyedül az iszlám a hívők számára járható út, egyben üzent is az 1570-es években zajló, a szultán által is bátorított unitárius hitvitázóknak. (Murádról meg kell még említeni, hogy valószínűleg ő volt az első, aki magyar nyelvű feljegyzéseihez az arab írás betűit használta!)

A török-kor hazai kutatói szerint a Magyarországra érkező oszmán népek nem lehettek többen 60-80.000 főnél, közülük jelentős számú lehetett a balkáni eredetű muszlim, sőt a vallási élet egyes vezetői is többnyire közülük kerültek ki. Ezért írhatta 1668-ban Evlija Cselebi Budáról azt, hogy lakói nagyrészt bosnyákok. Ebben a főként balkáni jellegű muszlim környezetben, a birodalom központjától távol eső hátszágban, sok irányzat fért meg egymással békében. A szúfikhoz tartozó dervisek, különösen a bektasiak – itt távol az anyaországtól – igen aktívak lehettek. Több iskolájuk közül a budai Hizir Baba intézménye teljesen megsemmisült, az egri 1873-ig még állt, a városrendezés során bontották el. Lippán az indiai muszlimok által alapított iskola szintén a múlté, Pécssett viszont még áll az iskolaalapító Idrisz Baba türbéje, azaz síremléke. Szintén Pécssett, a Mecsek hegység egyik lejtőjét még ma is Tettyének hívják, ami valószínűleg a török tekke szóból ered.

328 Csorba Csaba: im. 31. old

329 Csorba Csaba: im. 32. old

330 Molnár József: A Jakováli Hasszán dzsámi 9. old.

331 A „Tárih-i Üngürüs” (Magyarország története). Amit I. Szulejmán szultán, Mahmúd Terdzsümán nevű iszlám hitre áttért, bécsi születésű, zsidó származású tolmácsa fordított török nyelvre. A török nyelvű fordítást az ugyancsak zsidó származású Vámbéry Ármán találta meg Isztambulban, és vitte Budapestre, 1860-ban, ahol a Magyar Tudományos Akadémiának ajándékozta, de ott hosszú időre elfektettek.

A budai dervisek ismert alakja volt, a magyarok körében is kedvelt, legendás hírű Gül Baba. Neve egyes vélemények szerint magyarul „rózsák atyját” jelent. A hozzáfűzött magyarázatok szerint ő honosította meg Magyarországon a rózsatermesztést. Vannak azonban olyanok is, mint az orientalista Kúnos Ignác, aki Kel Baba, azaz „kopasz apó” olvasatot javasol. Németh Gyula turkológus professzor szerint viszont a név a török gülmek,³³² azaz nevetni igéből származik. Azt is hozzá kell tenni, hogy a gül szót használhatták elvont értelemben is, ebben az esetben sejk, azaz dervis iskolai előjáró értelmet kap a kifejezés. Evlija Cselebi szerint *Gül Baba* a Próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) leszármazottja és Merzifonban született Fatih szultánsága idején. Nemcsak Allah szavát hirdette, de részt vett az 1541. évi hadjáratban is. Ebben az évben szeptember 2-án, a pénteki ima során érte a halál, koporsóját maga Szulejmán szultán is vitte. Türbéje hosszú ideig „zarándokhely” volt, a törökök és a bosnyákok, a hódoltság kora után is látogatták. Az épület állaga sokat romlott az évszázadok alatt, mígnem a török kormány 1997-ben renováltatta. Először a dunántúli városokban élő *bosnyák kereskedők* renováltatták, a saját körükben végzett gyűjtésükből 1822-ben. Ez a tény

egyben azt is jelzi, hogy a korabeli Magyarországon éltek muszlimok...³³³

Pontos adatokat nem tudunk, hogy összesen hány dzsámi és mecset létezett a hódoltságban, a kutatók szerint azonban számuk nagy valószínűséggel meghaladta a kétszázat. A hódoltság mintegy száz, muszlimok által lakott településének szinte mindegyikében állt legalább egy állami kezelésben lévő dzsámi. Abban a mintegy 30-35 városban, ahol a katonákon kívül polgári lakosság is élt, további egy-két állami dzsámi és jó néhány

alapítványi imahely is működött. Egy olyan jelentős településen, mint például Pécs, a történészek szerint valaha hét dzsámi, tíz mecset, öt medresze (főiskola), tizenegy alsófokú oktatási intézmény, hat dervisház, három fürdő és negyvenkét közkút volt.

Az iszlám vallás gyakorlásához szorosan hozzátartozott a tisztaság. A víz tisztító áldását a Próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) örökül hagyta az iszlám követőire, hiszen a Korán és a szunna a lelki megtisztulás előfeltételül a testi tisztálkodást is szabályozta. A napi ötszöri imát megelőző mosakodás, az istenimádás bevezetője volt. A vallás nemcsak az imák előtti időszakokra rendelte el a testi megtisztulást, hanem minden olyan életfunkció után is, amely beszenyezi az embert: például a vizelet, vagy a székletürítést és a nemi aktust is mosakodásnak kellett, kell követnie.³³⁴

Az arab félsziget, ahol az iszlám újjáéledt, a Közel-Kelet, ahol leghamarabb követőkre talált, szomjazásra szoktatta lakóit. A *víz kincs volt*, a soha el nem apadó, édesvízű forrás és patak, az árnyat adó fa és a sok friss gyümölcs pedig olyan álmom, amely sokak számára csak a túlvilágon válhatott valósággá. Nem véletlen, hogy az elkárhozott hitetleneket és bűnösöket a sivatagi ember legrémesebb átka sújtja: örök tűz emészti őket és csak forró vizet kortyolhatnak közben.³³⁵

332 Ez valóban így is van. A török gül szónak egy igei és egy főnévi változata is létezik.

333 Vass Előd im.

334 Hegyi Klára: Tisztálkodás és fűdőélet a törököknél. *História*, 1987/2, 9-10. oldal

335 Hegyi Klára im.

Az életben tartó és a *testi-lelki piszoktól megszabadító víz* tisztelete generációk és évszázadok örökségeként azokra az oszmán törökökre is átszállt, akik szelídebb éghajlat alatt születtek. A Hódoltság muszlim lakóinak körében istennek tetsző, kegyes cselekedetnek számított, ha valaki vizet juttatott embertársainak. Az Allah jóindulatát kiérdemelni akaró szegények vízestömlővel és pohárral járták az utcákat és inni adtak a járóelőknek. A Budán raboskodó Marsigli gróf - a későbbi császári tábornok - leírta, hogy a várkapuk ívei alatt álló, vízzel teli edényekből bárki meríthetett. A tehetősebbek csorgókat és közkutakat, a leggazdagabbak és maga az állam vízvezetékeket és fürdőket építettek. A törökök legnagyobb építőmestere, a 16. században élt Szinán, sok vallási építmény mellett 7 városi vízvezetéket és 33 fürdőt tervezett és épített.³³⁶

A török fürdőket két nagy csoportba sorolhatjuk. Ilidzsének a természetes forrásokra épült hév- vagy termálfürdőket, hamamnak a gőzfürdőket nevezzük. A két típus közötti különbség a vízellátás, illetve a fűtés megoldásának módjában rejlik, alaprajzilag azonban nincsen lényeges eltérés közöttük. A hódoltsági magyar területen ilidzséket és hamamokat egyaránt építettek, elsősorban ott, ahol természetes hévízforrások fakadnak. Budán például török fürdőként üzemeltek a mai Császár (Veli bej-fürdő), Rác és Rudas (Jesil direkli - Zöld oszlopos) fürdők. A Király fürdőt Szokollu Musztafa pasa (1566-1578) alapította, a török kori források egybehangzóan „Kakas kapu” fürdőjeként említik. Ez is termálvizes fürdő, vizét

azonban a mai Lukács fürdő kertjében fakadó forrásból, agyagcsövekből épített vezetéken vezették odáig.

Egerben két török fürdő is épült. A ma is működő Arnaut pasa fürdőt Esterházy Károly mentette meg a pusztulástól, a vár bejáratával szemben elhelyezkedő, ma már csak alapfalaiban meglévő Valide szultána gőzfürdőt a visszafoglalás után csak rövid ideig használták, 1765 után már nem említik. Güzeldzse Rüsztlem budai pasa (1559-1563) nevéhez két magyarországi fürdő alapítása fűződik. Az Esztergom-vízivárosi - róla elnevezett épület - hévízforrásra épült ilidzse, a székesfehérvári hasonló nevű fürdő hamam volt. Jelenleg már mindkét épület csak alapfalaiban létezik. A számos pécsi török fürdő közül ma már csak a Memi pasa alapítványának részeként épült fürdő elhanyagolt romjai léteznek.

Az iszlám szerint nevelkedett muszlimokat tartalmazabb és természetesebb kapcsolat fűzte a tiszta vízhez, mint a más hitűeket. A szennyes városokban ez megteremtette a patikai tisztaság néhány szigetét, a *mecseteket,*

dzsámikat és fürdőket. A keresztények - mint annyi mást - ezt is furcsállva nézték. Volt köztük, aki dührohambot kapott a törökök „*tisztaságmániájától*”. Így a Fuggerek magyarországi képviselője, aki törökországi útinaplójában (1555) mind egyre visszatért az

³³⁶ Hegyi Klára im.

árnyékszékét egy kancsó vízzel bidévé alakító törökre: „Valahányszor egy török lator felkeresi ezt a helyiséget, pénzen vásárolt foglyának egy vizeskancsót kell odavinnie, hogy a török ott *megmosakodhassék, mint egy szaros kölyök, ujjaival seggében kotorva*, de olyankor is, amikor vizel. Szerintük ez egy nagyszerű dolog, s azzal dicsekednek, hogy ilyen nálunk, keresztényeknél nincsen.” Mások, mint a spanyol, diák, Cristóbal de Villalón (1552), lelkesedtek: „A fürdők közt találni bámulatosan szépeket; kívülről pompás palotáknak látszanak... A legkisebbeknek is legalább 6 csarnoka van, és azokban 80-an is fürödhetnek egyidőben... Magam is *megfürödtem minden második héten*, és az egészségemnek meg a tisztaságomnak nagy javára szolgált, amit *ittthon bizony ugyan hiányolok*. A török leginkább a mocskosságunkat gúnyolja, mégpedig okkal, *mert nincs olyan ember, sem asszony egész Spanyolországban, aki a születésétől a haláláig kétszer megfürödne.*”

Otthon csak a leggazdagabbak hódolhattak ennek az élvezetnek, azok, akiknek palotájában *saját fürdő* berendezésére is jutott hely és pénz. A közember *közfürdő*be járt. Az egyik forrás szerint az, aki kötenyt és törölközőt vitt magával, ingyen beléphetett, aki ezeket a fürdőben kölcsönözte, egy akcsét, azaz két cipó árát érő ezüstpénzt fizetett. Más híradás szerint a látogatók anyagi tehetségük szerint támogatták a fürdők fenntartását, a szegényeknek egy akcséba került a szórakozás. Valószínűleg mindkét leírás igaz: az első Budáról maradt, a második Isztambulból.

Az *átlagos fürdőben* a vendég négyzet alakú, kupolával fedett előcsarnokba lépett. Jövetmenet ez szolgált öltözőhelyiségül, s átmenetet biztosított az utca és a fürdőterem hőmérséklete között. Innen egy átmeneti helyiségbe jutott, ahol ülőpadok és csorgók álltak rendelkezésre, majd a tulajdonképpeni fürdőterembe. Ennek a kupola alatti, központi részét termálfürdőkben lépcsőzetesen mélyült medence foglalta el, gőzfürdőkben pedig egy köldökkőnek nevezett márvány emelvény, a masszázs helye.

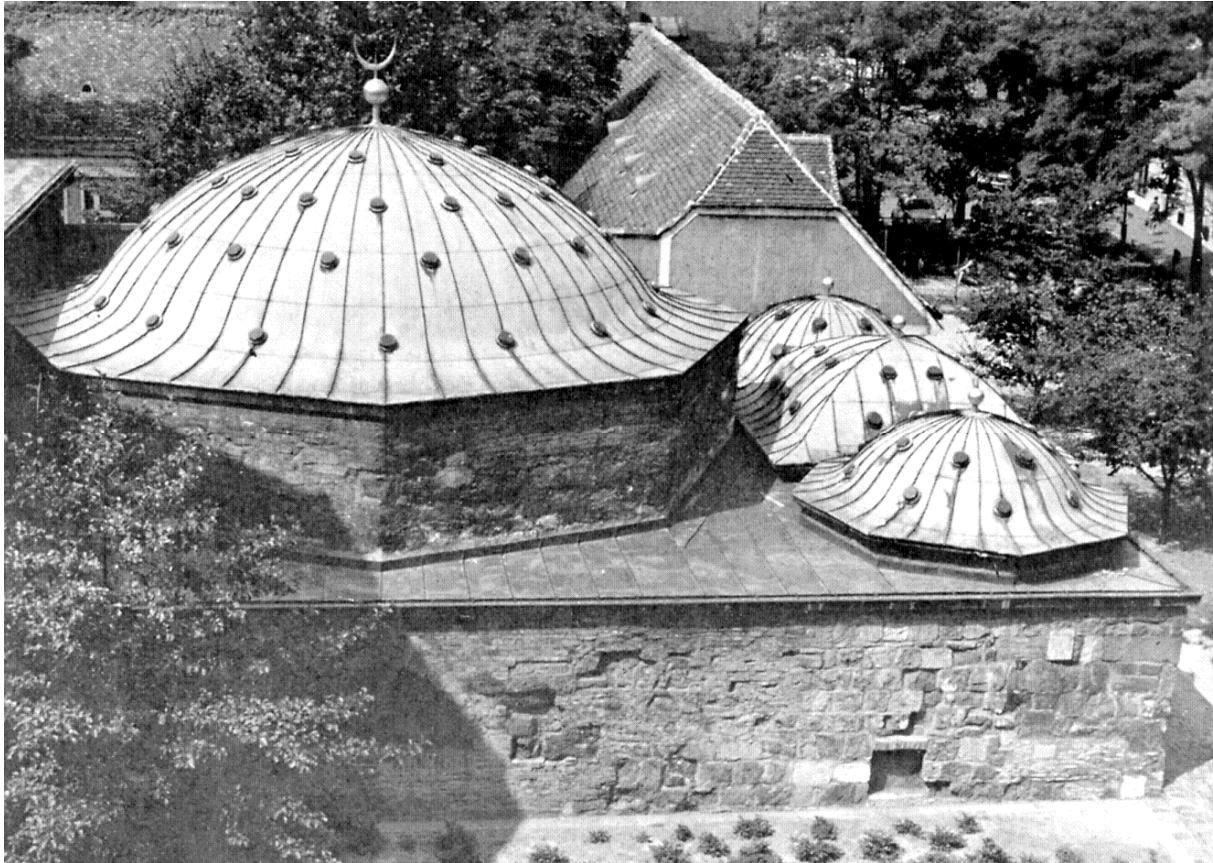
A termálfürdők *medencéjében állandóan cserélődött a víz*, a falaknál mindkét típusú fürdőben falikutakból csorgott kisebb mosdómedencékbe. A nagyteremben folyt a masszírozás és dögönyözés is. Az egyes helyiségekhez kisebb fülkék csatlakoztak, amelyekben az előkelőbb vendégek félrevonulva öltözködtek és fürödtek, és itt lehetett elvégezni a test előírt szőrtelenítését is.

Az épületegyüttes láthatatlan, de nélkülözhetetlen tartozéka a vízhálózat és a fűtőberendezés. A termálfürdőbe agyagsöveken vezették a hőforrások vizét, amely a vízellátás mellett egyben a fűtést is biztosította. A gőzfürdőben ezt kazánal oldották meg. A fürdőket általában déli váltással használták férfiak és nők, de voltak két részből álló ikerfürdők is a két nem egyidejű kiszolgálására. Legtöbbször a pénteki nagy istentiszteletet megelőző napon keresték fel a fürdőket, de soha nem kellett attól tartani, hogy látogatók hiányában értelmetlenné válik folyamatos üzemeltetésük.

Az Oszmán Birodalomban a gyógyvizek kultusza is erősebb volt, mint tőlük nyugatabbra. Egy lengyel nemes 1591-ben íródott törökországi útinaplójában azt olvashatjuk, hogy „a törökök a fürdők gyógyhatását igen nagyra becsülik, miért is azoknak tisztán tartására nagy gondot fordítanak”. A törökök két évszázadon át termálfürdőket építettek (a gőzfürdő csak a 16. században terjedt el), amelyekben a két cél: a tisztálkodás és a gyógyulás szorosan összefonódott. Budán, a Duna partján épített termálfürdők az itteni gyógyforrásokból táplálkoztak. A Gellért uszoda helyén állt fürdőben az Európába a 15. század végén betört, súlyos járványokban dühöngő „francia kór”, a vérhaj betegek kerestek messze földről gyógyulást. Őket máshová nem engedték be, a tabáni fürdőket kénes vizükért látogatták a gyógyulásra vágyók.

Magyarország a három részre szakadása ellenére is része maradt a korabeli Európa gazdasági kapcsolatrendszerének. Fontos leszögeznünk: sem a török közigazgatás, sem a Hódoltsági országrészbe betelepült muszlimok nem gátolták az ország gazdasági, kereskedelmi fejlődését. Az ország széttagoltsága és a gyakori fegyveres konfliktusok jelentősen megnehezítették a

mindennapi életet, de például a hódoltsági mezővárosok, a nyugatra és északra irányuló marhakereskedelemnek köszönhetően, jelentősen gyarapodtak. A nagyobb településeken a török időkben is igen élénk és fejlett maradt az ipari és a kereskedelmi élet. A bécsi udvar és a török porta között 1615-ben kereskedelmi egyezmény jött létre ez nagyban elősegítette a „keleti” árucikkek elterjedését. Az oszmán hadak, illetve a velük érkező közel-keleti és balkáni népek kerámia, fém, bőr és egyéb tárgyakat hoztak magukkal. Ezek a távoli vidékekről ide került tárgyak és művészeti munkák közvetve-közvetlenül jelentős hatást gyakoroltak a magyar népművészetre, s ezek iszlám művészeti hatások és hagyományok még ma is felfedezhetők például a magyar népi kerámiában, a hímzésekben és ez adja alapját az egykor jobb időket megélt hazai bőrgyártásnak is.

A korabeli magyar külkereskedelem legfontosabb árucikkait például a marhát, vagy az állatbőröket, a Hódoltságban állították elő.³³⁷ A muszlim kereskedők eleinte jobbra csak a Hódoltság belső kereskedelmi életébe kapcsolódtak be. Az általuk behozott textilféleségek, gyapjú- és pamutszövetek, bélésanyagok, finom vásznak, bőrkészítmények, szőnyegek, vánkások azonban egy idő múltán a Hódoltságon kívül is egyre keresettebbé váltak. A 17. században e cikkeket már többségében „görögnek” mondott (valójában szerb, örmény, görög, dalmát, bolgár, albán, vagyis egyszerűen: nem muszlim török alattvaló) kereskedők árulták. Kiváltságaikkal élve ezek lassanként monopolizálták a két birodalom közötti közvetítő kereskedelmet.³³⁸

A Hódoltság területén azonban nemcsak a kereskedelem virágzott, hanem a kézműipar is. A legismertebbek között volt például a pécsi bőrfeldolgozás, bőrkikészítés, amelynek első

337 A törökök nem akadályozták a marhakereskedelmet, a tőzsérek biztonsággal jártak köztük a marhacsordákkal. A királyi területeken másképp állt a dolog, mert itt a tőzséreknek és a kíséreiüknek valóságos csatákat kellett vívniuk az útonálló katonákkal. A törökök 1669-ben hatvanezer (!) szarvasmarha árának megfizetését követelték, mert a vámnnyilvántartásuk alapján ennyit raboltak el a török fennhatóság alatt álló területekről külföldi értékesítés céljára kihajtott marhákból a királyi területen. A magyar vármegyék 1603-ban ezt írták a királynak: „A német hadak rablása és dúlása miatt lehetetlen ez országban megmaradnunk. Virágzó városaink és falvaink voltak. S ha most szemünket végigjártatjuk... kirabolt, földült községeken kívül mást nem látunk. A nép, a mindenéből kifosztott nép az erdőben bujdosik, nem a török, hanem felséged hadserege elől.” [Adorján Imre szíves közlése alapján.]

338 Kereszt és félhold. A törökök Magyarországon (1526-1699) Encyclopaedia Humana Hungarica 05. Forrás: <http://mek.oszk.hu/01800/01885/html/>

virágkora az 1500-as évek végére, az 1600-as évek elejére tehető.³³⁹ A török hadakkal a Mecsek-aljai városba érkező szakemberek dolgát nemcsak az tette kedvezővé, hogy a kor szokásai szerint elég sok bőrből készült ruhaneműt, lábbelit és más eszközt használtak, és állandóan szükség volt a pótlásukra, hanem az is, hogy sem alapanyagban, sem a bőrök kikészítéséhez szükséges egyéb feltételekben nem volt hiány. A pécsi bőrcserzők megbízható, jó munkát végeztek, amivel a későbbi korok számára is megalapozták e tevékenység jövőjét. Az állatbőrök, azon belül is a juh-, a kecske-, a ló- és a marhabőrök kikészítésének az oszmán török időből származó tudománya végül is Európa-szerte híressé vált azáltal, hogy az itt működő mesterek egy részét a város visszafoglalása után az osztrákok nyugatra vitték, ahol azok (nem éppen önként, de) tovább adták szakmai ismereteiket.

A Pécsen működő cserzővargák az iszlám előírásait követve, természetesen nem dolgoztak sertésbőrrel. Két legismertebb termékük a kordován, illetve a szattyánbőr volt. A korabeli muszlimok a bőr kikészítéséhez – mai szóhasználattal élve természetbarát – növényi anyagokat használtak. Ilyen volt például a szömörce, a gesztenyefa, a gubacs. Ezek az anyagok kivétel nélkül megtalálhatóak voltak a környék erdeiben, hegyoldalain. A mecseki szömörcét elsősorban a bárány-, a juh-, és a kecskebőr kikészítésére használták, de alkalmazták bőrfehéítésnél, a színes festést megelőző pácolásnál is. A gesztenyefa, a tölgykéreg kivonatával, a gubacs főzetével a talpbőrök cserzését végezték.

A hagyományos török-kori bőrgyártás pontos leírása szerint „a módszer, amellyel a kordovánbőrök készülnek, a következő: a mesterség anyaga kecskebőr, amelyet a szokott módon megtisztítva gyapjától és szőrétől, gyorsan összevarrnak, csak egy kicsinyke nyílást hagyva a lábánál csatornácska gyanánt. Ezen keresztül a Coriária cserje vagy Scumpia főzetet addig csurgatják a bőrbe, míg nem erősen megduzzad, s a belé öntött víz már kicsordul. A kis csatornanyílást most erősen összeszorítják, hogy a folyadék ne maradjon egyetlen áthatolásra alkalmas nyílása sem. Az így megtöltött s bezárt bőrtömlőt köteknőbe helyezték, és a szükséges súlyokat rátették. A nyomásra a Cotinus egész nedve a pórusokon átszivárgott. Amikor a folyadék így kiürült, máris megállapították, hogy a bőr kész, és nincs más tennivaló, mint az üledékek apró maradványaitól megtisztítani. Ez az oka annak, hogy a kordovánbőrök lyukacsosak a számtalan kis pórus által. A Cotinus nedve ugyanis a természettől adott kis pórusokat kibővíti, a hajlékonysággal együtt a bőröknek gyűrhetőséget is ad. Az így előkészített bőrök mindenféle színnel könnyen festhetők. Bármilyen legyen is az írha festésére kiválasztott szín, az ilyen bőrök azt könnyen magukba veszik, tartósan megőrzik, olyan gyorsan befogadják, hogy néhány órán túl nem kell tovább áztatni a színes folyadékban.”

A megfelelő minőségű termék előállításában különösen nagy szerepe volt a víznek, hiszen a növényi anyagokkal végzett cserzés tulajdonképpen nem más, mint egy vizes bőrtartósító eljárás. A mecseki forrásból táplálkozó Tettye patak tiszta vize pedig kiválóan alkalmas volt erre a feladatra. Nem véletlen tehát, hogy a pécsi cserzővargák korabeli települése is itt volt e vízfolyás mentén.

Evlíja Cselebi ezzel kapcsolatos pécsi tapasztalatairól többek között ezeket írja: „A budai kapun kívül, a vizek partján egy tímárműhely van, amely mintha az anatóliai Afün-Karahiszar tímárműhelye volna.”³⁴⁰ Erről a tímárműhelyről később is történik említés. A török hódoltság utáni legelső, 1695. évi pécsi összeírásból megtudhatjuk, hogy: „A török mecset a budai kapun kívül, most azonban romokban, fundusát határolja délről a jezsuiták kertjének kerítése, keletről a vízpatak, nyugaton és északon utca. A patakokon túl, a mecsettel szemben keleti irányban falak láthatók, ahol a török időkben a tabak mesterek a karmazsint készítették.”³⁴¹ Abból, hogy Cselebi ezt a pécsi bőrcserzőműhelyt egy akkor ismert jelentős

339 Gulyás József - Vörös Márton - dr. Tóth Géza - Fodor György: A kétszáz éves pécsi bőrgyár. Pécs, 1962. A Pécsi Bőrgyár kiadása.

340 Evlíja Cselebi török világutazó magyarországi urazásai. 1660-1664. Fordította, és jegyzetekkel ellátta: Karácson Imre. Tud. Akad. kiadása 1904. 202. old.

341 Pécsi Állami Levéltár (P. Á. L.) városi összeírások. Nr. 1. Pag.:335. latin szöveg.

anatoliai műhelyhez hasonlította, és ahogy a harcokban elpusztult épület romjait egy kamarai előkelőség felesége kapta adományként, egy jelentős tevékenységet folytató vállalkozásra, aránylag nagy épületre következtethetünk.

Pecsevi - azaz Pécs városának híres vallási főiskolái, medreszéi is voltak. A várban állt a legnagyobb és leghíresebb, Evlija Cselebi szerint hetven szobája volt. A medreszék általában a dzsámik mellett épültek. Így Memi pasa és Jakováli Haszán pasa dzsámija mellett is működött medresze. Emellett voltak alapfokú iskolák is, Evlija Cselebi tizenegy ilyen említ.

Neves muszlim személyiségekről viszonylag kevés emlék maradt. A Mecsek-aljai városban élt például Nikandzsi Mehmed és Idrisz Baba, akik végül Pécs poraiban találtak nyugodalmat. *Ibrahim Pecsevi* (1574-1656) (magyarul: Pécsi Ábrahám)³⁴² történetíró, értékes krónikáival tette emlékezetessé a szülőföldjén eltöltött hosszú éveit. Az 1520-1640 közötti eseményeket megörökítő, „Tárihi pecsevi” (Pécs története) című munkája 1866-ban jelent meg nyomtatásban, Isztambulban.³⁴³

A törökök a Hódoltság kori Pécszet kilenc adókerületre, mahalléra – városrészre – osztották. Az 1554. évi adóösszeírás szerint Szent Ferenc mahallében 22 adózó volt, Szent László mahallében 13, Kis utca mahallében 2, Kőhíd utca mahallében 13, Szent Tamás mahallében 22, Nagy utca mahallében 27 Német utca mahallében 27, Fazekas utca mahallében 22, Piac utca mahallében 10. A törökök láthatóan meghagyták a magyar utcaneveket. Az utcákat a benne lévő templomok védőszentjéről, vagy lakóik foglalkozásáról, illetve nemzetiségéről, vagy a terület egyéb jellegzetességéről nevezték el.³⁴⁴ Ez is a nagyfokú vallási toleranciát bizonyítja.

A mindennapi lét központja a – keleti világ hagyományainak megfelelően – a bazár lett, ahol iparosok, kereskedők kínálták árufeleségeiket, szolgáltatásaikat. A török bazár, a fedett árucsarnokkal, a bedesztánnal a mai Király utcában és a Széchenyi téren állhatott. Evlija Cselebi szerint „Négyszáz mesterember boltja van. A Sötétség, csársi (piac) nevű helyen, rőfösboltok módjára India és Jemen híres áruai található. Noha kevés boltja van, e város mégis felülmúlja a végvidék minden szövetáru csarnokát (bedesztán).”³⁴⁵

A pezsgő élet, a színes forgatag, az árubőség persze nemcsak a helybelieket vonzotta, de sokan érkeztek a környékbeli, sőt a messzebb fekvő településekről is. A férfiak színes kaftánokban jártak, az írástudók turbánt viseltek a fejükön, a katonák fegyveresen közlekedtek az utcán.³⁴⁶ Pécs arculata néhány évtized alatt teljesen megváltozott.³⁴⁷ Dzselaálzáde Musztafa, a kitűnő török történetíró „Az országok osztályai és az utak felsorolása” című művében a török kézre került Pécszet a következő szavakkal mutatta be Ferdinándnak: „Azon vidéken levő jelesebb várai közé tartozik Pecsevi - azaz Pécs - vára, mely egy nagy terjedelmű síkság közepén épült, s a Paradicsomhoz hasonló régi és nagy város; egész környéke kert és rózsáliget; minden szöglete képet adhatna a Paradicsomról...”

Ha a virágzó iszlám kultúrát megtestesítő, török-kori Pécs városképére vagyunk kíváncsiak, üssük fel ismét Evlija Cselebi útleírását: Pécs vára „A Ferava (vagyis magyarul a Mecsek) nevű, alacsony dombszerű hegy szélénél, négyszög alakú, erős kőépítésű, szép vár... Faragott kőből épült. Fala alacsony, de vastag és széles... körös-körül mély és széles árok húzódik,

342 Pécssett született és feltételezhetően Budán fejezte be életét, mint adótiszt (defterdár).

343 Magyarul - Pecsevi, Ibrahim: Tárihi Pecsevi. Török történetírók. III. k. Budapest, 1904. További magyarul megjelent munkái: Pecsevi Ibrahim: A belgrádi és a magyarországi győzelmekről. Pecsevi Ibrahim történetíró munkáját lefordítva közli: Vámbéry Ármin. = Új Magyar Múzeum, 10. évf. 1860. 2. köt.: 418-423. p. Pecsevi Ibrahim: A mohácsi ütközet. Pecsevi Ibrahim efendi történeti kéziratából fordítva közli: Vámbéry Ármin. = Új Magyar Múzeum, 10. évf. 1860. 1. köt.: 31-37. old.

344 Csorba Csaba im.

345 Csorba Csaba: im.

346 Germanus Gyula: Gondolatok Gül Baba sírjánál. (Művelődéstörténeti tanulmányok) Válogatta, szerkesztette és az utószót írta: Antal József. Gondolat K. Bp., 1984.

347 Hogy milyen lehetett a korabeli emberek élete, sorsa, erről kevés hiteles leírás maradt. A következő pár sor viszont, elég jól szemlélteti az akkori viszonyokat: Ha egy muzulmán szegényen halt meg, akkor az utca lakói gyűjtötték össze a temetésére a pénzt, és azt átadták a derviseknek a temetés szolgálatáért. Ha szegény magyar halt meg, a kádi akkor is gondoskodott az eltemetéséről. Mégpedig a „bejtülmál” pénzalapjából, amely az örökösök nélkül elhunytak vagyonának az értékesítési illetékeiből származott. Az értékesítési eljárás során először kifizették az elhunyt adósságait, az árverést meghirdető kikiáltókat (dellál), az eljáró bíró munkadíját és a még fennmaradó összeget kapta meg a kincstár. Forrás: Dr. Szilágyi Mihály, Török világ a Duna mentén in Tanulmányok Tolna Megye Történetéből VIII. Tolna Megyei Levéltár 1978. [Adorján Imre szíves közlése alapján.]

mely építészeti rőfökkel teljes nyolcvan rőf szélességű, kettős, mély árok... Öt kapuja van... Minden háznak a tetejét megannyi díszes, rózsaszínű cserép fedi... Középszerű házait azonban itt-ott deszkazsindellyel fedték be... Minden házban szőlők, kertek, vízmedencék és kutak vannak... Nevezetességei: a kajszibarack, a fekete és dúslevű szeder, megbízható és öreg emberek beszéltek, hogy százhetven fajú körtét vettek lajstromba... Pécsnek hetven helyen van sétahelye, tulipánokkal és madarakkal tele. Többi között a vár mögött, északon, hegyes vidéken, árnyékos és pázsitos hegyszegély van, ahol a hajlott lombozatú fűzfa, nyárfa, ciprus és hársfa nevű, különféle fák árnyékán sohasem hatolhat át a napfény, száz helyen is, magas fű között, a Szellebil folyóhoz (egyik paradicsomi folyó) hasonlóan, csillogó tavakká szétterülve néhány száz csordogáló forrás folyik, s mindenki a maga szerettével ott barátkozik.³⁴⁸

A korabeli Magyarország más hódoltsági településein is virágzó gazdasági élet fejlődött ki. Az itt megtelepült török kereskedők és kézművesek tevékenysége révén a muszlimok életmódjának megfelelő, őket kiszolgáló új iparágak honosodtak meg. A török vámnaplók tanúsága szerint a muszlim lakosság igényeit kiszolgáló tárgyak nagy mennyiségben kerültek be az országba kereskedelmi úton, ám az ásatásokon előkerülő félkész és rontott példányok nagy száma, valamint - nem utolsósorban - az Esztergom-Szent Tamás-hegyen feltárt török fazekaskemence maradványai arról tanúskodnak, hogy a katonák nyomában mesterek is érkeztek, és a kerámia egy része helyben készült. A török fazekasság legjellegzetesebb termékei az egyszínű, vastag mázzal fedett talpastálak és csészék voltak, melyeket az alacsony asztalkák mellett étkező törökök elsősorban a hígabb ételek, főzelékek, levesek fogyasztásakor használtak. Ugyancsak ők terjesztették el a füles, kiöntőcsöves korsók használatát is.

A mindennapi élet egyszerűbb használati tárgyai mellett a módosabb törökök közvetítésével Magyarországon is megjelentek a távoli Kínából hozott finom porcelántálak és csészék, vagy az Európában ritkaságnak számító zöldmázos kínai szeladon edények. A török kerámiagyártás két kiemelkedő központjának termékei: az Európa-szerte híres és kedvelt izniki, majd később a kütahyai fajanszedények is eljutottak a Hódoltságba. A törökországi gyakorlatnak megfelelően, amely a kínai porcelánt többre becsülte, mint az izniki gyár termékeit, a magyarországi régészeti anyagban is sokkal nagyobb számban fordulnak elő kínai porceláncsészék, mint izniki fajansztálak.

A hódoltsági muszlim lakosságot kiszolgáló új iparágak egyik jellegzetes példája a rézművesség volt. Anatólia gazdag rézbányái bőséggel szolgáltatták az alapanyagot az

348 Csorba Csaba: Pécs.

egyszerű eszközökkel is jól megmunkálható, könnyen szállítható réztárgyak számára. Azonban nem csak kereskedelmi úton jutottak el a Hódoltságba a török rézművesek munkái. Számos adat igazolja, hogy helyben is készültek ilyen tárgyak. Tudjuk például, hogy a budai várban a török rézművesek külön utcában megletelepedve éltek.

A Hódoltsággal a magyar történelem „keleti” kapcsolatainak új fejezete kezdődött. A mintegy 150 évig tartó időszakban gyakoriak voltak a fegyveres összecsapások, ami természetesen sok véréldozatot követelt és pusztulást is okozott. A török-kor művelődési és kulturális hatásai azonban messze túlmutatnak ezen a korszakon. A történelem e fejezete az eltérő népek, a vallások és a kultúrák együttéléséről, a hazánkat ért „keleti” hatások megerősödéséről tanúskodik. A magyar történészek és kutatók által „keleti”-ként meghatározott kifejezésen mi természetesen a muszlim hatásokat értünk.

Mint korábban utaltunk rá: a muszlim kultúra hatásaként a hódoltsági területeken megváltozott a városok arculata: egyebek mellett például mecsetek, minaretek, iskolák, fürdők, kutak épültek. A piacokon megjelentek a keleti áruk, és az ilyen jellegű kézművesség néhány ága, így például a bőr- és fémművesség is gyökeret vert magyar földön. A keleti szőnyegek, ruhadarabok, ékszerek, fegyverek nagy megbecsülésnek örvendtek ebben az időszakban, bevonultak a tehetősebb magyar házakba, motívumaik pedig a magyar népművészetbe, népi iparművészetbe.

Az európai öltözködésnél színesebb, változatosabb muszlim ruházat nagy hatással volt a keleties pompát különben is kedvelő magyarokra.³⁴⁹ Az öltözködéshez szükséges textilipari és bőripari termékek egy része külföldről behozott áru volt, más részét viszont hazai műhelyekben állították elő a muszlim kézművesek, majd a magyar mesterek. A nagyszámú kelmeféle közül a legfontosabb a vastag szövésű aba vagy aba-posztó volt, a gyönyörű török hímzések elterjedésében nagy szerepet játszottak a muszlim vallású hímző és varró asszonyok. Ebben a korban váltak ismertté az arannyal szőtt vagy hímzett kendők, illetve a törökök híres, szövéstechnikával készült, színes szőnyegei, takarói és hímzett párnái. A 15. század végétől például Erdély területére hatalmas mennyiségben hoztak be török szőnyeget. Az erdélyi protestáns templomokban olyan nagy számban maradtak fenn szinte napjainkig török imaszőnyegek, hogy az ott őrzött - úgynevezett „kettős imafülkés” - típust az orientalisták ma már világszerte „erdélyi szőnyeg” néven tartják számon.

A török-kori öltözködés hatása a felsőruházat terén érvényesült a legerőteljesebben. Mindenekelőtt a testhez simuló, paszománttal díszített felsőkabát, a török dolmány örvendett nagy népszerűségnek. Ebben a korban honosodott meg a zubbony elődje, amely ekkor még egyfajta köntös, kabátka volt. S végül ennek a kornak köszönhetjük az eredetileg különálló vagy a ruha mellő részéhez illesztett kis zacskót, a zsebet. Rövid idő alatt rendkívüli népszerűsége tett szert a prémmel szegélyezett kalpag, amely később a dolmánnyal együtt a jellegzetes magyar viselet tartozéka lett. A törököktől két jellegzetes lábbelit kaptunk, a hosszú szárú csizmát és a papucsot.

Nem kevés tény tanúskodik a török kultúrának a mindennapi életet ért hatásáról is.³⁵⁰ Elég, ha a kávé és a dohány e korban meghonosodott élvezetére gondolunk. Tanúja ennek a magyar konyha is, amely számos török eredetű ételt ismer.³⁵¹

Néhány olyan étel, amit ma jellegzetes magyar ételnek tartunk, például a rizs és a hús keverékéből készült töltelék, a pörköltszerű húskételek, a szárított tézstafélék, a hódoltsághoz

349 A defterekből azt is megtudhatjuk, milyen öltözetet viseltek akkoriban Magyarországon. Szabó Ilonának Tolnán egy-egy kék és vörös szoknyája, köntöse, ködmöne és két pártája volt. Brown Eduard angol utazó arra figyelte fel, hogy a magyarok színesen öltöznek, kék, sárga, zöld és vörös ruhákat hordanak. „Fekete öltönyöket nem igen lehet látni, mert még a papok is hosszú vörös ruhában járnak.” A fennmaradt hagyatéki leltárak igazolják az angolt, mert egyetlenben sem szerepel fekete öltözék. Még a fehér is csak egyetlen egyszer fordul elő, de az sem ruhánál, hanem abrosznál. [Adorján Imre szíves közlése alapján.]

350 A török feljegyzésekből az is kiderül, mivel táplálkozott a lakosság. Sok hüvelyest, babot, borsót, lencsét, de ezek mellett a „bosztánok” zöldségeit, főként káposztát, és a törököktől átvett tarhonyát (tarhana) fogyasztottak. A keresztények disznózsírral, a muzulmánok olívbogyóból sajtolt „faolajjal” főztek, akik a zsírt csak a bőr lószerszámok ápolására használták. A törökök kedvelték az édességeket, a cukorünnep (seker bajrami) előtt megszaporoztak a keletről érkező helva szállítmányok. Ők a sűrített szőlőmustból pekmezt készítettek, amellyel meggyből, gránátalmából, citromból, sőt örölt ibolyával, tavi tündérrózsával fűszerezett szörpöket édesítettek. [Adorján Imre szíves közlése alapján.]

351 Utunk Keletről a mai hazába. Forrás: www.mfa.gov.hu/Hungary/sajto7.htm

törököktől kerültek hozzánk. Az ilyen tésztafélék közül a tarhonya és a pite, vagy a peszmet nevű szárított kenyér, ami egykor a hajósok eledele volt. A húsételek közül ismert volt a pasztormány (törökül: pasztirma) nevű szárított, füstölt hús, bár - a hazai kutatók szerint - inkább az ilyen húsnak való vágómarhát értették alatta. A „mészáros” jelentésű kaszap szó családnévként, és igei származékaiban ma is él nyelvünkben.

A török gyümölcsitalok közül a szükséges alapanyagok - narancs, citrom és más keleti gyümölcsök - hiánya miatt egyedül a serbet vált viszonylag ismertté nálunk, bár ezt is inkább importálták, mint itthon készítették. Annál feltartóztathatatlannabban hódított viszont a kávé. Értékes importáru lévén kezdetben csak az előkelőbb társadalmi rétegek tagjai élvezhették. Fokozatos elterjedését sem drágasága, sem a tiltó intézkedések nem tudták meggátolni. Magyarországra kávébabot először 1579 végén hozott be egy Behrám nevű kereskedő, s ettől kezdve nálunk is itták a török módra készített „fekete levest”. Míg a magyar társadalom (annak is felső osztálya) jobbára csak a hódoltság elmúltával kapott rá a kávéivásra, az itt élő törökök minden rétege kedvelte a kávé, a városiak pedig (a nőket kivéve) szabad idejüket lehetőleg kávéházi társaságban töltötték.³⁵²

A hódoltság idején különböző növények is eljutottak hozzánk. Közülük legjelentősebb a dohány meghonosodása. A német eredetű tabak és a török eredetű dohány szó nagyjából egy időben jelenik meg nyelvünkben, de kétségtelen, hogy a dohányzás szokását a törökök terjesztették el nálunk, mint ahogy a dohánytermesztés is balkáni szláv és török hatásra indult meg. A dohányzást kezdetben az állam is, az egyház is erélyesen ellenezte, de eredmény nélkül.

Gyümölcsjeink közül nevében is őrzi török eredetét a kajszibarack és a kálmánkörte; ez utóbbi eredeti alakja kármánkörte, amelynek előtagja a „karaman” török népnévből származik. Feltehető, hogy fűszerfélék és különféle más haszonnövények is eljutottak hozzánk, de török nevüket nem vettük át, csak elnevezésük török előtagja utal eredetükre (pl. törökbúza, törökborsó, törökbab, törökbors, törökmogyoró, törökköles).

Feltűnő, hogy virágneveink között nincs török eredetű, a legjellegzetesebb török virágnak, a tulipánnak neve – bár végső fokon török-perzsa eredetű, s azonos a turbán szóval – hozzánk európai közvetítéssel került. A másik jellegzetes török virág, a szegfű egyik fajtája törökszegfű néven lett a magyar kiskertek kedvelt virága.

A török sütő- és főzőedények leginkább rézből készültek. Rézből készült a szabadban élő emberek jellegzetes főzőedénye, a bogrács, amelynek nevében is a „réz” jelentésű török szó rejtőzik. Általában réz volt a tepsí, de finomabb tálalóedényként arany vagy ezüst is lehetett. Ugyanez vonatkozik az ibrikre is. A kávézással együtt meghonosodó findzsa viszont finom porcelánból készült. A szemes terményt, gabonát, lisztet, rizst zsákban, török eredetű néven harárban tárolták. Nagyobb mennyiségű gabona szállítására és tárolására pedig a deszkából készült láda, török eredetű néven hombár szolgált. Az úti ételmezt tároló bőröndöt, a szofrát szétnyitva abroszként is használták. A többféle holmi (ruhanemű, ételmezt, pénz) tárolására és szállítására szolgáló láda vagy kosár török eredetű neve a szept volt.

352 Kereszt és félhold im.

A Hódoltság török irodalmát *Sudár Balázs* dolgozta fel, szerinte a hódoltsági oszmán-török népköltészetéről nagyon keveset tudunk. Azt azonban feljegyezték, hogy számos népdal szól Buda és a többi fontos vár elfoglalásáról. Ezek nemcsak a Balkánon voltak ismertek de egészen Anatóliáig eljutottak, például, hogy *Kúnos Ignác* is gyűjtött ilyet. Az ásíkköltészetet³⁵³ viszont jól ismerték és széles körben művelték a Hódoltságban. A muszlim krónikákon kívül számos keresztény útleírás, főúri levél is megemlékezik róluk. A katonaság körében mindig népszerűek voltak az ilyen énekmondók. A verseiket megőrző török kéziratok máig fennmaradtak. Mivel sokuk neve csupán hódoltsági forrásokban bukkan fel, valószínűleg helybeliek lehettek. Egyikük, *Kul Piri* egy Tata alatt elesett török vitéz, Deli Bajazid halálát siratta meg. Egy másik szerző: *Ramazán*, Buda szépségét Bagdadéhoz hasonlította. Karadzsaoglan a pétervárad-i hadjáratot énekelte meg, *Temesvárali Gázi Ásik Haszán* pedig a hódoltsági területek elvesztése felett kesergett.

A hódoltsági török kulturális élet gazdagságát jelzi, a versírók és énekmondók viszonylag nagy száma is. A helyi költők mellett számosan csak rövid időre, egy-egy hadjárat erejéig jöttek a Hódoltságba. *Gevheri*, az egyik legjelesebb 17. századi ásik egy egri agát siratott el. Kortársa, *Ásik Ömer* újabb Moháccsal fenyegette a „német királyt”. *Üszküdüri Érsekújvár* bevételéről énekelt, *Kul Musztafa* a Duna véres hullámairól elmélkedett. Az előzőhöz hasonlóan a díván-költészetet is jól ismerték a Hódoltságban. Több helyi költőről maradtak fenn feljegyzések. Így például: *Vüdzsudi Mehmed* Buda szépségeit énekelte meg, *Hiszáli* pedig Gül Babára emlékezett. Pesten nőtt fel *Lámekáni*, Budán *Míri*, *Száji* Szigetváron volt kádi. *Tasli-dzsali Jahja* bég Szulejmán összes hadjáratát végigharcolta, a Hódoltságban igen népszerű munkáit zvorniki birtokán írta. Evlija Cselebi szerint a 17. század közepének legjelesebb budai költői *Gázi Cselebi*, *Názi Cselebi* és *Számi Cselebi* voltak. Neve alapján hódoltsági lehetett az a *Gyulevi* (gyulai) is, aki Gyula bevételét verselte meg.

A díván-irodalom prózai alkotásai közül elsősorban a történeti munkák foglalkoznak a Hódoltsággal. Java részük az Oszmán-ház történetét dolgozza fel (Nesri, Szádeddin, Lutfi Pasa). Ezek folytatásának tekinthető a pécsi születésű korábban már említett *Ibrahim Pecsevi*, Istvánffy és Heltait is felhasználó krónikája, s *Kátib Cselebi* műve is. Születtek egy-egy uralkodó dicsőségét megörökítő alkotások, ezek közül elsősorban a Szulejmánnámékban akadunk hazai vonatkozásokra (Dzselálzáde). Néhányuk csupán egy-egy hadjáratot beszél el, ilyen például *Kemálpasazáde* Mohács-náméja, amelynek egyik másolatát *Ibrahim bin Ali* készítette Szolnokon 1575-ben. (E kötet egyben a hódoltsági miniatúrafestészet egyetlen emléke is.) Kimondottan helyi eseményeket beszélnek el a Szokollu Musztafa és Tirjáki Haszán budai pasákról szóló krónikák.

A díván-prózához sorolandók az útleírások, a tudományos, vallási és misztikus értekezések. Az útleírások legjelentősebbje *Evlija Cselebi* fentebb többször is idézett Szejáhatnámeja, amely a hódoltsági művelődéstörténet egyik legfontosabb forrása. Kevésbé fontos *Behrám Dimiski* szűkszavú értekezése a 17. század végéről. Tudományos és vallási munkák minden medreszében előfordultak. Ránk maradt egy tankönyv, amely Korán-magyarozatot, jogot, verstant tartalmaz. A medreszék oktatói (a hodzsák) azonban néha maguk is tollat fogtak. *Ömer Efendi*, az egyik budai iskolamester jogi könyvet írt, *Ibrahim* budai jogi véleményei (fetvái) kötetekre rúgnak. *Ali Dede* Szulejmán türbéjének őreként „írogatta” misztikus értekezéseit, *Ahmed Dede* pedig Pécsen dolgozott. A 15. századi török misztikus, Ahmed Bidszán értekezése magyarul is hozzáférhető volt: Bethlen Gábor török deákja, Házi János fordította magyarra, és 1626-ban Kassán ki is nyomtatta.

³⁵³ Az ásíkköltészet, az ásíki népdal szakemberek szerint a törökség hagyományos, ám muszlim elemekkel bővült műköltészetét jelenti. Hivatásos-felhívásos énekmondók (ásíkok) művelik, szigorú, évszázadok óta mesterről tanítványra hagyományozódó szabályok alapján.

A törökök és a magyarok között szövődött kulturális kapcsolatok egyik szép példája *Balassi Bálint* költészete. Két éneke is ászik-vers hatására született (Ez világ sem..., Minap mulatni mentemben...), azok eredeti dallamára. Egy harmadik, igen szabad fordításának török forrása felismerhetetlen (Kegyess vidám szemű). „Valahány török bejt, kit magyarra fordítottak” cím alatt – a díván-költészet körébe tartozó – török bejteket, s azok átértelmezett fordításait gyűjtötte egybe. Balassi művein kívül csupán néhány vers utal török eredetre: egy ászik-formában, de magyarul írt vers (Fekete szemű szemüdükű), egy kétnyelvű murabbá (Én nem bántom...), s néhány, eddig meg nem határozott eredetű török nóta. Könnyen elképzelhető azonban, hogy a magyar szerelmi költészet számos motívuma mögött is török előkép lappang. A Hódoltság-kori szellemi élet emlékeivel sok magyar szakember foglalkozott és foglalkozik napjainkban is. Könyvtárakat lehetne megtölteni az elmúlt századokban megjelent cikkekkel, könyvekkel. Ezek egyik nagy hibája, hogy többnyire nem az iszlám szerint tárgyalják a témát. A másik gond ezekkel, hogy szinte kivétel nélkül ellenségesek a muszlimokkal, az iszlám vallással és életmóddal szemben. Feltehetőleg ennek oka az lehet, hogy a szerzők egy részének valószínűleg fogalma sincs az iszlám vallás tanairól, mások viszont minden bizonnyal szándékosan torzítanak el, tüntetnek fel rossz színben dolgokat.

Nagy felelősség terheli ezzel kapcsolatban a hazai és külföldi orientalistákat (kutatókat, történészeket, egyetemi oktatókat) és követőiket, tanítványait. Sajnos az utóbbiak között olyan muszlimok is vannak, akik tudásukat nem a megfelelő vallási alapokra építik. A hazai muszlim szervezetek, muszlim könyv- és lapkiadás alapvető hiányossága, hogy nem foglalkozik kellően kulturális örökségünk, köztük például a hódoltságkori tárgyi és szellemi értékek bemutatásával, megismertetésével. Másrészt az sem lenne szabad szem elől téveszteni, hogy ennek az időszaknak számos értéke, fontos információja lappang még napjainkban is a levéltárakban, az archívumokban, ami az előbbiekhöz hasonlóan ugyancsak feltárára, bemutatásra vár.

Adorján Imre szerint a magyarság többet szenvedett az országot megszállva felszabadító Habsburg császárok hadaitól, mint a török seregektől.³⁵⁴ Példaként említi, hogy 1660-ban Ali egri pasa, amikor tudomására jutott, hogy több község lakossága futni kezd a tatárok elől, hozzájuk írt levelében arra bízta őket, hogy maradjanak otthon. „Arassatok és szántsatok és

354 A továbbiakat Adorján Imre rendelkezésünkre bocsájtott kéziratából idézzük!

vessetek, egyébféle dolgokat, minden mezei munkát lássátok el félelem nélkül”, ha mégis kár esnék, megesküszik, hogy kétszeresen megtéríti azt.

Lelkes hangulatban várta a magyar nép a német hadakat, de a lelkesedése lehült attól a naptól kezdve, amikor magyar földre léptek. A németek úgy viselkedtek, hogy a nép futott előlük mindenütt. 1660 után egyre több német özönlött az országba. Nádasdy egyik írásban is megmaradt beszédében úgy fogalmazott, hogy a császári udvar rendesen fizetetlen, éhen holt népet küld be, s „valamely had addig bárány volt”, mihelyt magyar területre lép, „már pusztító oroszán kegyetlenséget követ, arra szabadsággal bocsátatván be oltalmazóitól.”

Vatay István, aki három század németet kísért a felvidéki Turócból Nyitrába megírta a kamarának: „A népség mindenütt elszalad a helyekről előlünk és ezek a németek csintalankodnak, vermetek megnyitnak, gabonát és az idei vetéseket kaszálnak és etetnek.”

Erdélyben, Nagybányába is télre német katonákat szállásoltak el. A városi hatóság beengedte őket a külvárosba és gondoskodott ellátásukról. A katonák azonban néhány hét alatt az ép házakat „minden kertekkel, épületekkel, földdel egyenlővé tették, azoknak fáját téli tüzelőnek halmokba gyűjtötték, sok szép gyümölcsfát kivágván, irtván, feltüzelve, temetőket és valahol mi épületek, kertek a város kerítésén kívül találtak, mindenestől elpusztíták...”

Kolozsvár a török-tatár sarcolást még csak el bírta, de a német megszállást már nem. Egy 1674-ben kelt jelentés szerint „a lakosok nagyobb része földjét, mezejét, szőlőjét elhagyva elköltözött. Ami csekély nép megmaradt, minthogy kevés volt a földműves, nagy nyomorban tengődve gyászolták sorsukat, mert sokuknak annyija sincs, hogy éhségét csillapítsa.

A nagyszombati zsinaton a császár árnyékában a római katolikus papság nyílt vallásháborúba kezdett a protestánsok ellen kijelentve: „Nincs többé Bocskaytok, nincs Bethlen Gáborotok, Erdélyre nem támaszkodhattok, nincs többé törvény, melytől oltalmat várhatnátok, azt tesszük veletek, amit akarunk.”

A 16-17. században, a Hódoltságban élőknek, nemcsak a törököknek, hanem a régi magyar földesuraiknak és a királynak is adózniuk kellett. Akkoriban azt mondták: „jobb egy akol két pásztorral, mint két akol eggyel!” Habsburg Ferdinánd 1547-ben kelt dekrétumának 5. paragrafusában azt írta: „És nem hisszük, hogy a törökök a fegyverszünet alatt a jobbágyokat meggátolnák abban, hogy a megállapított adóikat nekünk és földesuraiknak mindig megfizessék, és hogy az élelmiszereket is, a régi szokás szerint, a mi végvidéki váraink és földesuraik részére beszoáltassák.”

A török területen élő jobbágyoktól magyar országgyűlés a régi adó mértékének csak a felét kívánta beszedni, de a gyakorlatban ezt nem sikerült végrehajtani. Szelim szultán meg akarta akadályozni, hogy a magyarok adót szedjenek, „mivel a magyarok egészen szabadon járnak le a Duna mindkét partján a Szerémségig.” Törekvése nem járt sikerrel, mert a későbbi békeszerződésekben a Habsburgok folyamatosan biztosították maguknak török területeken is az adóztatás jogát.

A rosszul fizetett végvári katonaság folyamatosan fosztogatott, mind a magyar, mind a török területen. 1560-ban a Szekszárd környékiek megtagadták a magyar Szigetvár részére az adófizetést, ezért a végváriak megtámadták a várost és nem a törököket, hanem a magyar polgári lakosságot öldösték le. Elégették a gabonát, kifolyatták a boroshordókat, felgyújtották a házakat, foglyokat hurcoltak el magas váltságdíj reményében. Egy év múlva elhajtották a marhákat, így egy gazdasági éven keresztül műveletlen maradt a szekszárdi határ.

Zrinyi Miklós a később szigetvári hősként ismert várkapitány az adó beszedőinek kiadott parancsa: „annyit és akkor, amennyit és amikor... azt az uraság megkívánja”, jellemzi ebben a korban a könyörtelen adóbehajtást. Zrinyi előszeretettel élt vissza a magának lefoglalt javak elszámolása során is. Bátán 1563-ban majd a következő évben nagy mennyiségű bort foglaltatott le, azonban kifizetésével adós maradt. A bátai kereskedőktől vásárolt 5 mázsa faggyút, akik azt mázsánként 4 forint 25 dénárón megvették, de Zrinyi önkényesen csak 3 forintos áron fizette meg nekik.

Deli Markó császári hajdúvezér egy jobbágy 20 körmének a kitépése után a botozást is elszenvetőnek minden ütés után azt mondatta hajdúival: „bestye lélek, kurvafi, hol az a 400 forint?”

Amikor a várpalotai kapitány adószedő csapata rátört a Duna-vidékre, „mint a török elől, úgy kellett elfutni és a tatárok elé szaladni... oltalomért és megmaradásért” – írják a bölcskeiek. Thuri György palotai várkapitány kegyetlen és kapzsi adószedése ügyében királyi vizsgálat indult. A vizsgálati jelentés szerint: „Thuri taxát (adót) szedett, de mennyit, alig nyomozhattam, mert a panasztevőket Thuri titkon elküldözte. Oltalomleveleket adott falukra, sokan jöttek is (panaszkodni), de vizsgálatunk után a kapitány bebörtönözte őket. A legtöbben féltek megjönni.” A török várakból pedig megengedték, hogy szabadon menjenek Palotára.

Az isztambuli defterhanénak (kincstárnak) a törökök is beszédtek a rájakra és a különböző tevékenységekre kivetett adót. Az adóbehajtásra jelentkezők közül, az kapta meg a jó jövedelemmel járó szolgálatot, aki a legtöbbet ígerte beszédni, majd átadni a török illetékeseknek. Írott szerződés rögzítette a beszédésre vállalt összeget, és hogy hány év múlva kell azt elszámolni. Csak az számított, hogy ki ad többet az adóbehajtás jogáért. Olyan is megtörtént, hogy Mohamed bin Kászim 50.000-ért ígért, és amikor már befizetett 12322 akcsét, helyette a nála többet, 52.000 akcsét ígérő Pavli és Andrea kapta meg a beszédés jogát. Ráadásul értük belgrádi és budai török kereskedők vállaltak kezességet. Ennek a fordítottja is előfordult. Az etén lakó István Péter 1546-ban Mohamed bin Szülejmán adóbeszédéséért 2,5 millió akcse kezességet vállalt. Az, hogy az adóbeszédő muzulmán török, vagy keresztény rác, magyar, akár zsidó, nem számított, csak a bevétel, azaz ki hajt be több adót.

Feltűnő, hogy a nem muzulmánokra kivetett dzsizje adót a szegényeknek, és a török szolgálatban állóknak nem kellett megfizetni. A kádi a káromkodásért a badhava és a dzserime pénzbüntetéssel egyaránt sújtotta a magyart, törököt, rácot. Mértéke a bűnös vagyoni helyzetétől függött. Innen a kor szólása: „az embernek még a szaván is dézsmát vesznek!”

Az 17. század második felében a magyarok tömegeiben, már-már forradalmi hangulatúvá fokozódott az elkeseredés az államhatalom ellen. Az a hír járta, hogy a császári udvar ki

akarja irtani a magyart, hogy „kevés idő alatt neve se legyen” többé, vagy – ahogyan akkor Ujházi Pál írta levelében -, „utolsó pusztulásra, vagy siralmas csehországi, morvai és sziléziai szabadságtalanságra” kívánja juttatni.

A magyar népdalokban a németek, akik azelőtt sem voltak túlságosan kedveltek, most valóságos rémalakokká váltak. Nem elég, hogy állandóan a „parókás német” a „hájas szomszéd” gúnynevekkel illették a németeket, verseket faragtak róluk. Ilyen Petkó Zsigmond éneke is 1666-ból: „Mardosó kutyaként / Rád készíti agyarád, / Hogy téged megmarjon, / Javaiddal bírjon, / Elnyerhesse hazádat. De a felkelés gondolata sem idegen a dalokban: „Kiki immár vegye elő éles fegyverét! / Ne kímélje vérontástól erős karjait!”

A császár gátlástalanul raboltatta el a magyar protestáns főurak vagyonát. 1670 után több mint 2000 nemes és tehetősebb ember ült a császáriak fogságában. Az elkobzott ingatlanok értékét 3 millióra becsülték, de sokkal nagyobb értékű volt a lefoglalt ingó vagyon, melyből a rabló katonaság is sokat ellopott. A Thököly család kincsei magában kitett 3 milliót. De a bécsi udvar kezébe jutottak a Nádasdy, a Zrinyi, a Bocskay család értékei is.

A 17. században, miközben a bécsi udvar a békességet ápolta a törökökkel, megfélemlített a magyar katonák zsoldjának kifizetéséről, ezért azok nyomorogtak. A füleki várórség (ma Szlovákia) levélben tett panaszt: „a vitézlő rendnek semmi fizetése, kilenc esztendőttől fogván egyszer fizettek. Ruhátlan, éhen való a vitézi rend. Éhen hal a hajdú, kénytelen a falvakra menni, tarisznyájába kér kenyeret háza népe táplálására, de nem kap, mert (azt mondják), ha az osztrák császártól van a fizetése, éljen meg abból.” De az osztrákok nem fizettek, „hadat nem tart, de muzsikára, komédiákra, farsangolásokra... kell a pénz!” – mondták az elkeseredett magyarok.

Az éveken keresztül zsoldfizetést nélkülöző magyar katonák rákényszerültek a szegény magyar parasztok fosztogatására. A Nagykunság egykor 22 községéből 1669-re már csak 7 maradt, a lakosság Debrecen és Erdély felé menekült el. „Saját nemzetünk pusztító keze van rajtunk”, „hét éve minden tavasszal... mint a sáskák elpusztítják földünket, nem hagynak rajta semmi megélhetést, marhát, juhot és semminemű jószágot. Polgártól Makóig ők ették meg hét év óta mind a föld, mind a fák gyümölcsét, szőlőt, dinnyét...” - írták a fosztogató katonákról.

A nép lelke is szenvedett az erőszakos vallási térítés miatt. A jezsuiták 1662-től 1665-ig 10000 lelket „térítették meg”, ezért mondhatták a protestánsok: „Ez a lelkiismereti kényszer, kínosabb, fájdalmasabb sért bennünket, mint a zsoldosok és a török minden pusztítása.” A protestánsok peres ügyeiben az igazságszolgáltatás helyett a királyi önkény érvényesült. Az 1662-i országgyűlés kimondta, hogy a vallás magánügy, a sérelmet szenvedők, bírósági per útján szerezhetnek érvényt jogaiknak, de a bécsi udvar számtalanszor megszegte a törvényt. Például, amikor a protestánsok 1664-ben pert indítottak a károsult gyülekezeteik és iskoláik miatt Báthory Zsófia ellen, a bíróság öt járandóság megfizetésére kötelezte, ő mégsem fizetett semmit. Az ítéletet a bíróság nem hajthatta végre, mert azt Bécsből megakadályozták. Amikor annak mégis érvényt lehetett volna szerezni és behajtani a kártérítést, 1669-ben a bécsi király „menlevelet” adott az asszonynak, melyben megtiltotta a magyar vármegyének az ítélet végrehajtását. Amikor Bereg vármegye mégis ragaszkodott jogához, a király a peres eljárást egyszerűen betiltotta.

Selmecbányán egy királyi kamarai katolikus írnok egy evangélikus polgárlányt akart feleségül venni, de a lány családja kereken elutasította. A hoppon maradt vőlegény bosszúból a családot és a selmeci evangélikus lelkészt az esztergomi katolikus papi bíróság elé idéztette. A „szentszéki bíróság” az előttük meg sem jelent „vádlottakat” 8000 tallér birság és 600 forint költség megfizetésére kötelezte. Ezt az értéket Selmec városától akarták megkapni. A város megpróbált ellenállni, de a főispán katonáival lefoglalta a városházát, a sörházakat és kocsmákat és a város más ingatlanait. Erről a korszakról az egyik 19. sz-i történészünk megállapította: „a bírói hatalom párt- és felekezeti szenvedélyek szolgálatában állt.”

Erdélyben Apafy fejedelem nem akarta a bécsi udvart magára haragítani. Tétlenül tűrte, hogy a német katonai őrsegek 1664-től, folyamatosan megsértik a határt. A németek hat év alatt 30000-nél több lovat, tehenet, ökröt hajtottak el, egész falvakat raboltak ki, miközben sok erdélyi magyart megöltek. Apafy a törököktől is tartott, mivel őt a szultán dívánjában semminek se tartották, ezért az egyik sztambuli küldetésük után az erdélyi követek azt jelentették neki: „könnyű a szultánnak olyan zsidó helyébe, mint urunk, más zsidót tenni.” A fejedelem féltette a törököktől a kincstára fő jövedelmét adó erdélyi sóbányáit. Hogy azok török kézre ne jussanak, 1669-ben törvényt hoztak, a török határ és a bányavidék közötti föld sivataggá tételére, a községek áttelepítésére és a földesurak kárpótlására. Ezt a törvényt végrehajtották, de kihirdetni nem merték, nehogy a török megtudja, és felelősségre vonja Erdély fejedelmét.

Amikor 1686-ban a Lipót császár seregei a törököktől végleg visszafoglalták Buda várát, az osztrákok „Rómával vetélkedő Karthágóját”, a török foglyok „inkább választották a halált, mint az életet, s átkozták balszerencséjüket, hogy gyönyörűséges Budájukkal együtt nem eshettek el.” Csonka bég szerint a várórség tízezer janicsárjából az utolsó rohamig négyezer maradt csak életben.

Még a Buda visszafoglalását dicsőítő keresztény krónika is megemlékezik a várvédő pasa hősiességéről, mikor ezt írja: „A keresztény vezérek bevallása szerint is Abdinak (a várvédő török pasának), ennek az igen bátor embernek halotti szellemek figyelmeztetésül énekelhetik azt, amit az asszonyok kórusa Priamusznak: ...Boldog mindaz, harcba' ki meghal, Látván mindent veszni magával.” (Seneca, Trójaiak, 152. verstől.)

Schulhof Izsák budai zsidó kereskedő, saját élményei alapján írt héber nyelvű krónikájában beszámol a várat elfoglaló keresztény katonák kegyetlenségeiről. A zsidók „jaj, nekünk jaj! Mert az ellenség (!) bejött a városba, az utcákon és a tereken tombol, és betör a házainkba, elvesztünk!...” A katonák a zsinagógába menekültek közül sokat lemészároltak, „az istenházában vágóáldozatot áldoztak”. Izsákot is elkapták „A pénzedet add ide, és hallgass!” kiáltottak rá, fiát, Simsont egy császári tiszt ejtette fogságba. A keresztény szolgálólánya mentette meg Izsákot a biztos halálból, amikor is őt a pincébe rejtette el.

Schulhof Izsák később Mikeás próféta szavaival emlékszik vissza Budára: „A város a török birodalom uralma alatt állott, s lakozásunk viruló volt, akár a zöldellő olajfa, biztonságos és nyugalmas – valóban elmondhatjuk: »ki-ki a maga szőlőlugasában, a maga fügefája alatt« tanyázhatott, nem volt ártás az országban.”

A budai zsidók más európai országokból menekültek a török uralom alá, mert Budán a török uralom alatt nem kellett tartaniuk üldözéstől. A Habsburg-birodalomban Bécsből például 1670-ben kiűzték a zsidókat, és csak akikre szükségük volt azoknak engedték meg a letelepedést, de csak tetemes „Toleranzgeld” (tolerancia pénz) lefizetése ellenében.

1688 május 19-én a törökök átadták – a szabad elvonulásuk feltételével – Székesfehérvár várát a császári seregnek. A kapituláció értelmében a török apától és keresztény anyától származott tizennyolc éven aluli gyermekeket kötelesek voltak átadni a megszállóknak. Ennek a feltételnek a megtartását jezsuita papok ellenőrizték, sőt még a törökök kivonulása előtt a törökök házaiban keresgéltek a gyerekeket. A gyermekek semmi módon sem akartak megválni szüleiktől, de hiába kiáltoztak, sírtak, jajgattak, mégis elragadták őket. Bár a jezsuiták cukorral és édességekkel akarták őket vigasztalni, azok mégis azt hajtogatták, hogy vissza akarnak menni a törökökhöz. Sok baj volt az asszonyokkal is. Az egyik közülük nyíltan megtagadta keresztény voltát, bár török férje bevallotta az igazat. Egy másik pedig nem volt hajlandó elhagyni török férjét s váltig azt hajtogatta, hogy a törökök között sokkal jobb napokat látott, mint a keresztények közt. Ő a törökökkel együtt hagyta el a várost. A városban maradtak közül 19 nem volt megkeresztelkedve, mint például Ajse egy fehérvári férfi bosnyák felesége és gyermekeik Ibrahim és Hankó. A legtöbbjüknek török muzulmán neve volt, mint pl. Fatma, Umibal, Szafije, Szaban, Reheb stb.

A székesfehérváriak közt voltak református-kálvinista vallásúak is, akik a város visszafoglalása után a katolikusok előtt titkon, az egyik mecsetben tartották istentiszteleteiket. Amikor ez a császári városparancsnok tudomására jutott, a kálvinista összejöveteleket megtiltotta, a mecsetet, tágas kertjével és a szomszédos házat, valamint még több kisebb romos épületet a jezsuitáknak adta. A jezsuiták a mecsetet átalakították s katolikus miséket tartottak benne.

Az újonnan megalakult városi vezetőség a városparancsnok nyomorgatásait memorandumba foglalta, melyet a császárhoz továbbítottak. Írásukban felpanaszolják, hogy a parancsnok „úgy viselkedik, mintha a város földesura volna” és ha ez így folytatódik „kénytelenek leszünk ezt a helyet elhagyni.”

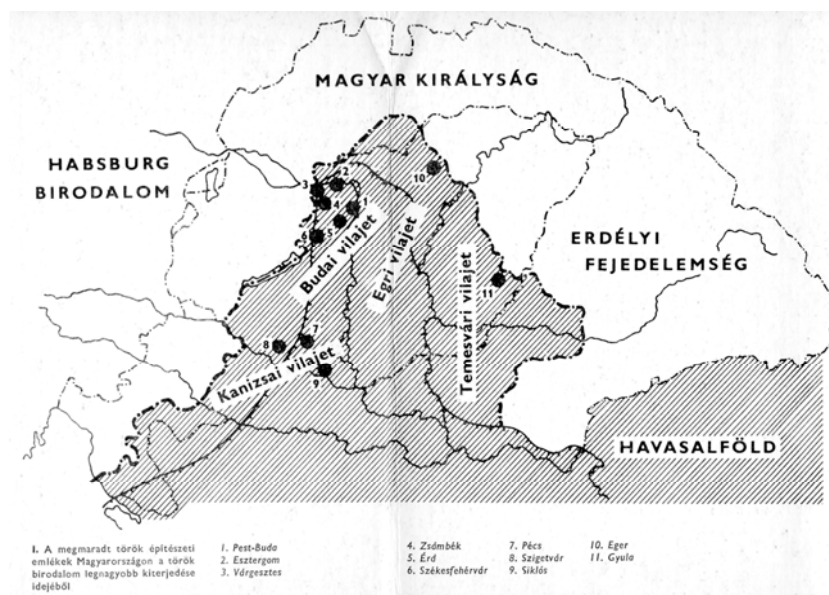
A császár ugyan a város elfoglalásának megörökítésére emlékérmét veretett, azonban 1702. február 24-én kelt leiratában Székesfehérvár várának és erődítményének a lerombolását rendelte el. Emlékét egy megmaradt bástyafal és néhány régi kő őrzi.

Az iszlám elleni megtorlás korszaka

*Allahot illetik a legszebb nevek.
Fohászokdjatok hozzá ezekkel és hagyjátok azokat,
akik istenkáromlást követnek el az Ő neveivel!
Meg fogják kapni a jutalmukat azért, amit tettek.*
(Korán, 7:180)

Az oszmán-török uralomnak, a virágzó muszlim kultúrának, gazdasági és kereskedelmi életnek 1686-ban, Buda visszafoglalása után vége szakadt. Ezt követően a győztes osztrák hadak és magyarországi kiszolgálóik mindent elkövettek, hogy a korábbi időszak tárgyi, szellemi és vallási emlékeit, az iszlám legkisebb nyomait is eltüntessék Magyarországról. Azt, hogy valami a tárgyi emlékekből mégis megmaradt, az egyrészt a „véletlen” műve, másrészt pedig a magyar műemlékesek kitarásának, odaadó munkájának és a II. világháború utáni

magyar kultúrpolitika hathatós erkölcsi és anyagi támogatásának az eredménye.”³⁵⁵ Tényként kell elismerni viszont, hogy a kommunista diktatúra az anyagi jólét hiánya ellenére is sok pénzt áldozott a műemlékek megőrzésére. Budát 1686-ban ostrommal foglalták vissza a törököktől a Savoyai Jenő vezette európai csapatok. Az ország legnagyobb hányada ezt követően Habsburg kézre került. A császári hadsereg

nyomában hamarosan megjelentek az ellenreformáció tűzzel-vassal térítő szerzetesrendjeinek tagjai³⁵⁶, akik rögtön igénybe vették az elhagyott muszlim középületeket és azok berendezéseit. Gátlátalanul pusztítani kezdték a török világ „pogány emlékeit.”³⁵⁷ A kolduló szerzetesek például lefejtették és eladták a hadseregnek a dzsámik kupolájának fémburkolatát. Miután Eger 1687-ben visszafoglalták a szövetséges császári erők, a minaret tornyát 400 ökörrrel próbálták ledönteni, de az elég stabilnak bizonyult ahhoz, hogy kibírja ezt az akciót. Csakhamar megindult a török-kori vallási és világi emlékek kiáramlása a legnagyobb

355 Fehérvári Géza im.

356 Jellemző, például hogy a pécsi jezsuiták a nagyszámú itt maradt és erőszakkal áttérített muszlim lakosság „átképzésére” még 1690-ben is kénytelenek voltak török nyelvű hitelemzést tartani.

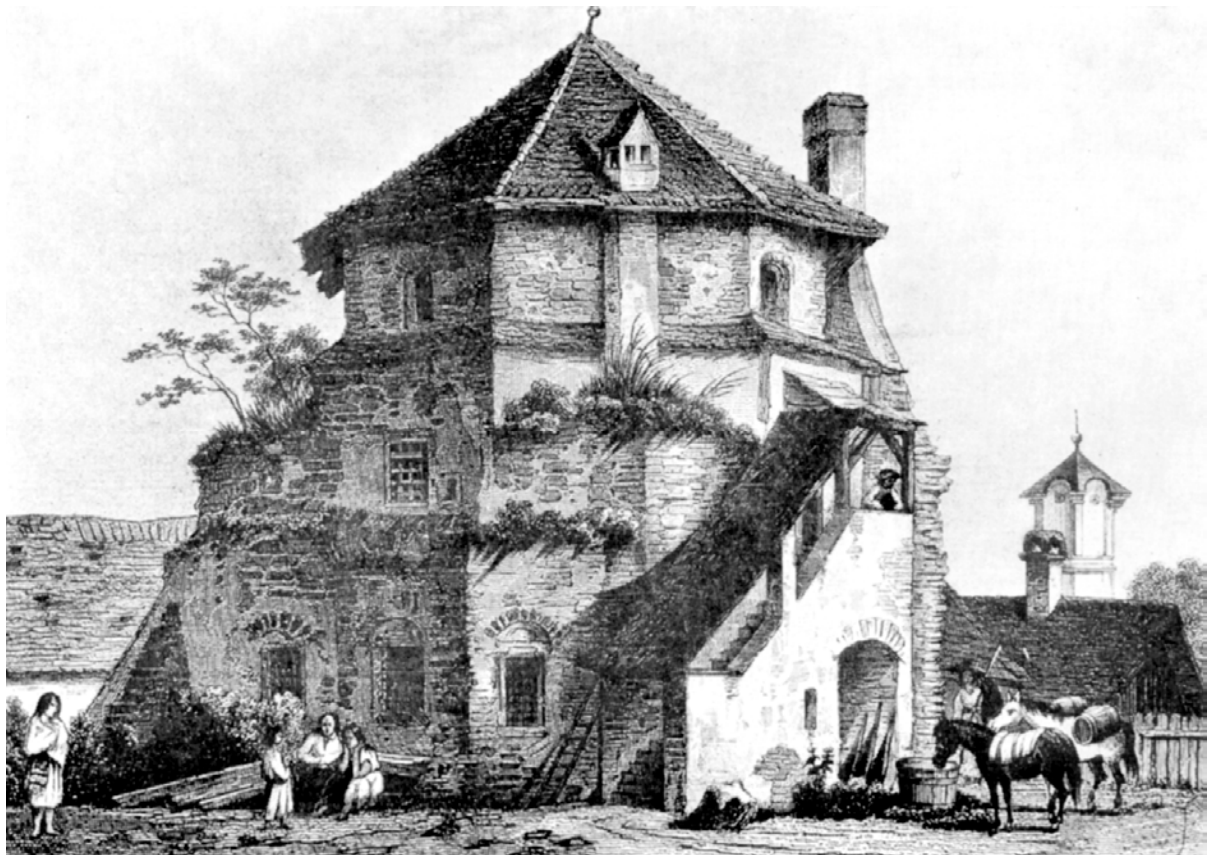
357 Pécs visszafoglalása után az önkényeskedő császári parancsnokok és kapzsi beosztottjaik bitorolják a gyér és szegény lakosságú város elhagyott ingó és ingatlan javait. Ezek sorából is messze kiemelkedik Pécs, Szigetvár, Siklós és Mohács városának hírhedt parancsnoka Gabriele di Vecchi, akinek zsarnoksága, önkényeskedő gaztettei példátlanul állnak városaink történetének lapjain.

gyűjtőállomás, Bécs felé, ahonnan a felbecsülhetetlen értékek Európa nagyvárosainak magán- és közgyűjteményeibe vándoroltak tovább.

Az épületek, a muszlim hagyományok lassú megsemmisülése közel két évszázadig tartott és a magyar műemlékesek szerint sok esetben csak a véletlenül múlt, hogy a veszteség nem lett nagyobb. A muszlim építészeti alkotások megdöbbentő pusztításának – az idézett szakemberek szerint – csak az utolsó órákban sikerült intézményesen gátat vetni. A műemlékvédelmi hivatalok munkatársai felkészültségének, elhivatottságának köszönhetően maradt az utókorra az a néhány régi épület, amit ma ismerhetünk.

Buda és a többi városok eleste után a törökök, és velük együtt a magyar muszlimok nagy része is távozni kényszerült. A kevésbé szerencsések hadifogságba kerültek, a győztes hatalom épp olyan hadiszákmánynak tekintette őket, mint a szekereket, a málhákat, a ruhaneműket, vagy a fegyvereket. Kilátástalan sorsuknak egyetlen lehetősége a katolizáció maradt: a kíméletlen bánásmód alól való szabadulás reményében „*kinjokban áttértek a keresztény vallásra*”! - írta erről egy korabeli forrás.

A szabad mozgáshoz jutott emberek egy része azonban igyekezett mielőbb hazatérni szülőföldjére. Más volt a helyzet az itt születettekkel, akiknek igazából nem volt hova menniük. Jellemző az akkori időkre, hogy Pécs lakosainak egyharmada olyan itt maradt török volt, aki már magyarnak vallotta magát. A győztes hatóságok velük szemben már nem alkalmazták a korábbi muszlim közigazgatás mindenkire kiterjedő vallási toleranciáját. Szigorú és egyértelmű intézkedéseik nyomán például 1686. novemberétől 1688 novemberéig 2200 unitáriust és muszlimot kereszteltek meg a Mecsek-aljai városban. *Beleznay Imre* a végképp itt ragadt törökök (pontosabban olyan muszlimok, aki között bizonyos balkáni népek

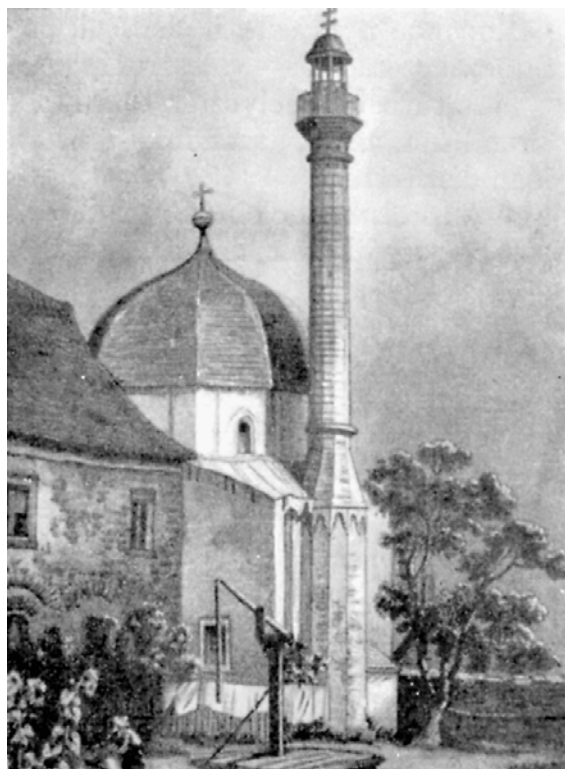

fiai és cigányok is voltak) erőszakos megkereszteléséről egy 1688. május 15-én keltezett egrí okmányban talált első ízben adatot. Majd 1693 végéig még 58 ilyen erőszakos keresztelési bejegyzést lelt fel. A kereszténnyé lett muszlim népesség egy része később – az Árpád-kori muszlimokhoz hasonlóan – beolvadt a magyarságba. Származásukat ma is fellelhető – török

eredetű – családneveik jelzik. Ilyen (korábban vélhetően muszlimok által viselt) családnevek például Dél-Dunántúlon: a Bajraktár, a Darin, a Deli, a Hoppa, a Kaszap, a Kászon, a Kara, a Kulibács, a Szulimán stb. Vagy az ország más területén például a Csicsek, a Csobán, a Csokán, Karaszon stb.

Mintegy tízezer magyar muszlim szóródik szét a Hódoltság bukása után az Oszmán Birodalom különböző pontjain. Közülük a *magyarabok*³⁵⁸ sorsa vált leginkább ismertté. Nevük nem a magyar és az arab népnevek összevonásából származik, mint az első látásra hinni lehetne, a núbiai „ab” szó jelentése „törzs”. Tehát: „a magyarok törzse”. Többségük máig is Egyiptom, illetve Szudán határvidékén él, két család viszont sok száz év multával visszatelepült Magyarországra. A magyarabok ősei – egy másik forrás szerint – már 1617-től megtalálhatók voltak az említett afrikai területen, ahová Szelim szultán határőrizeti céllal telepítette le első csoportjaikat. Annak ellenére, hogy ma már nem beszélik a magyar nyelvet, eltérő bőrszínük és kultúrájuk jól megkülönböztethetővé teszik őket, núbiai szomszédjaiktól. Magukat például Hasszán al-Magyarai, Ali al-Magyarai, vagy Ibrahim al-Magyarinak stb. nevezték. Az idők folyamán három magyarab település alakult ki: egy-egy Asszuánban és Kaszr Ibrimben (délebbre a Nílus partján), s a harmadik közösség Szudán északi részén, Vádi Halfától délre egy kis szigeten lakott, amit még a modern földrajzirodalom is Magyararti, azaz „*Magyarok szigete*” néven ismer. Ez a harmadik közösség a mai napig fennmaradt. A szigetről még a 19. század derekán áttelepültek a szemben lévő keleti partra, s ott megalapították a Halfa Daghím nevű falut.³⁵⁹

Bár a győztes osztrák hadak és magyarországi kiszolgálóik mindent elkövettek, hogy a korábbi időszak muszlim vonatkozású emlékeit eltüntessék, a török-kor legjelentősebb iszlám építészeti munkái, emlékei azonban máig megmaradtak. *Haasz Mihály* (1810-1866), Pécs város krónikása korabeli híradások alapján például feljegyezte, hogyan pusztították el a Jakováli Haszán pasa dzsámi melletti temetőt:

„1692-ben a jezsuiták lakot építenek maguknak, amelyhez követ nagy mennyiségben a szigeti kapun kívül álló temetőből nyertek.” Így semmisítették meg Pécs török temetőit és faragott sírköveit, melyekből alig néhány (összesen talán három-négy darab) maradt csupán.

Budapesten a már említett *Gül Baba türbéje* a legfontosabb iszlám építészeti emlék, a Rózsadombon, a Mecset utcában található. Ezen kívül ismert az a mihráb is, amelyet a belvárosi plébániatemplomban láthatunk, illetve Tojgun pasa dzsámijának egy darabja, amely a Fő utcai kapucinus templom falába építettek be. A muszlim kormányzás ideje alatt a magyar városokban kiteljesedett a fürdőkultúra emléke a Szokoli Musztafa által 1566-ban létesített *Királyfürdő*, amely Budapest legrégebbi, ma is működő fürdője. A Rác, vagy Imre fürdőt a

törökök *Kücsük Ilidzse* néven illették, míg a mai Rudas neve *Jesil Direkli Ilidzse*, azaz magyarul Zöldoszlopos fürdő volt.³⁶⁰

³⁵⁸ A magyarabok, vagy magyarábok az állítják magukról, hogy elődeik azok a magyarok voltak, akik Mária Terézia uralkodása idején (1740 - 1780) érkeztek új lakóhelyükre, mert Magyarország Habsburg királynője kiutasította őket az országból, mivel az iszlám hitet vallották.

³⁵⁹ Fehérvári Géza im..

³⁶⁰ Aslanapa, Oktay: Macaristan'da türk abideleri. [Magyarország török műemlékei.] Tarih Dergisi, Istanbul, 1950.

Az ország északi részén viszonylag kevés emlék maradt fenn. Ezek közé tartozik az egri minaret, az egykori *Kethüde dzsámi* „tornya”, amely 35 méter magas és 97 lépcsőfok vezet a tetejére. Szintén Egerben találjuk Valide szultána és Arnaut pasa fürdőinek maradványait. Szécsényben a ferences kolostor egyes darabjai ugyancsak a Hódoltság idejét idézik. Esztergomban, ahol annak idején heves harcok dúltak, található a Szulejmán emlékmű, amelynek közelében van, egy lakóházba beépítve *Ozicseli Hadzsi Ibrahim dzsámija*. Az Esztergommal átellenben (a mai Szlovákia területén) fekvő Párkányt a törökök alapították, védelmi célzattal. Érden, amit még a 19. századig Hamzsabégnek neveztek, szintén áll még egy magányos minaret, ami mellé lelkes magyar muszlimok mecsetet terveztek. Zsámbékon a „Török-kút” emlékeztet a múltra.

A déli országrészben valamivel több oszmán török kori emlék maradt fenn. Törökkoppányban, ahol a közelmúltban Gül Baba emlékmű készült, egy turbános sír tekinthető meg. Pécssett van Magyarország legépebben, tehát minarettel együtt megmaradt iszlám építészeti emléke, a *Jakováli Haszan pasa dzsámi*,³⁶¹ amely a turistaszezonban múzeumként működik, de pénteki imára, illetve ramadánkor ma is itt gyűlnek össze a pécsi és a környékbeli muszlimok. A város másik nevezetessége a főtéren található, katolikus templommá átalakított *Gázi Kászim pasa dzsámi*, a legnagyobb magyarországi török-kori műemlék. A 16. század közepén létesített épület 28 méter magas, 18 méter átmérőjű a kupolája. Minaretjét³⁶², amelynek méreteit Evlija Cselebi az isztambuli Szelimije dzsámi minaretjéhez hasonlította, a jezsuiták bontották le 1766-ban [vagy más források szerint 1753-ban]. A Nyár utcában (a Gyermekkorház melletti kertben) áll az 1591-ben emelt *Idrisz Baba türbéje*. A síremlék 6 méter átmérőjű és 8,5 méter magas. Pécssett ezen kívül számtalan török kút is van, köztük egy nemrég felújított a Kálvária utcában, de itt található Memi pasa fürdőjének romja is a belvárosban. Siklóson van *Malkocs bej dzsámija*, amelyet a török kormány segítségével magyar műemlékesek újítottak fel. A délszláv polgárháború után főként a városban megtelepedett balkáni származású muszlimok használták. Szigetvár is számos török-kori emlékekkel büszkélkedhet. Ilyen a Basa-kút, a Bástya utcai „Korán-iskola”, a nemrég felújított *Szulejmán dzsámi* a várban. A nagy szultán Szigetvár ostromakor hunyt el, emlékét ma egy magyar-török barátságpark őrzi a város határában.

361 Nesselrode Vilmos pécsi püspök (1702-1732) idejében a dzsámi épületét katolikus kápolnává alakították át. Szerencsés körülmények folytán azonban csak a legszükségesebb módosításokat végezték el rajta, s így az épület a későbbi századok folyamán is nagyrészt megőrizte eredeti török-kori jellegét.

362 Ennek helyébe szeretett volna 2001 telén templomtornyot építtetni a pécsi belvárosi plébániahivatal, de a helyi sajtóban megszavaztatott lakosság a tervet egyértelműen elvetette. Három évvel később a korábban elvetett terv megvalósítását a katolikus egyház mégis kierőszakolta!

A Habsburg adminisztráció nemcsak a „pogány” török-kor emlékeit igyekezett teljesen eltüntetni, kiradírozni a köztudatból, de egyfajta, tartós (talán máig is tartó) ellenszenvet alakított ki az iszlámmal, a muszlimokkal szemben. Valószínűleg ekkor terjedt el a „mohamedán” és a „mohamedánizmus” kifejezés is. A következő két évszázad a magyarok számára az elnyomás és a szabadságmozgalmak időszaka volt. A bécsi udvar minden az iszlámmal, a muszlimokkal, illetve a török-korral kapcsolatos dolgot titkosnak nyilvánított. Keresztény szerzők tollából megszámlálhatatlanul sok olyan kiadvány jelent meg ezidő alatt, amely a korábbi muszlimellenes nézeteket elmélyítve, meglehetősen egyoldalúan ábrázolta a Hódoltság korát. Ez a szemlélet gyökeret vert a szépirodalomban is, jelent meg egyebek

mellett például Arany János, Jókai Mór, Gárdonyi Géza műveiben.

A kor szellemét jól mutatja a Kassán 1831-ben Werfer Károly betűivel kiadott könyv, amelynek szokatlanul hosszú címe a következő volt: „*Al-Kur'an. Mohammed Abdalia fia hamis prófétának (sic!) islami hit-vallása, vagy-is az Al-Korán, melly arabs nyelvből, mellyen Mohammed által iratott, Marakczius Lajos, XI. Inocentius pápa gyóntatója által deákra fordítatott, s az ő észrevételeiből, s másoknak jegyzeteiből megvilágosított, s át-tétetett: Egy elő-bocsájtott kis bevezetéssel, és az egész Mohammedi vallásnak magából az Al-Koránból (feljegyeztetve lévén mindenütt a Surák, s a Surák versei) öszszeszededetett rövid foglatjával, – úgy az islami hitnek az igaz hittől eltévelyedése előterjesztésével Reinekczius M. Keresztély által. Magyarosíták s némelly jegyzetekkel világosíták Buzita Szedlmayer Imre és Gedeon György.*”

Az oszmán török hadak kiűzése utáni – hozzávetőlegesen – kétszáz évben a hivatalos politika szintjére emelkedett az iszlámellenesség Magyarországon, illetve az egész Habsburg Birodalomban. Ennek megfelelően egy sajátos ellenség-képet alakítottak ki, amely még századokkal később is tovább élt, él. Erősítette ezt a beállítódást, hogy az osztrák gyarmatosítás elleni, vesztés szabadságharcokban sikertelenül küzdők vezéralakjait Törökországban mindig befogadták. Így talált ott menedékre Thököly Imre és Zrínyi Ilona, majd II. Rákóczi Ferenc, Mikes Kelemen, később pedig Kossuth Lajos, illetve Bem József,³⁶³ Guyon Richárd³⁶⁴ és Kmetty György³⁶⁵ tábornok is. Az utóbbiak mind áttértek az iszlám

363 Bem József, más néven Bem apó (eredetileg: Józef Zachariasz Bem) Tamówbán, Galíciában született, 1794. március 14-én. A magyar szabadságharc bukása után Törökországba menekült és 1849. szeptember 17-én áttért az iszlámra. Egy ideig Konstantinápolyban irányította az oszmán hadsereg modernizálását, majd Murad (Murat) pasa néven a mai Szíria területén fekvő Aleppó kormányzója, katonai helytartója lett. Itt hunyt el, 1850. december 10-én. Sírfelirata a következő volt: „A dicső Murat pasa, aki menedéket talált a török udvarnál, megtagadta előbbeni vallását és mohamedánná lett. Szerencsések az anyák, kik olyan gyermeket hordanak méhükben, mint ő volt...” A muszlimmá lett magyar szabadsághős halála utáni sorsa is tanulságos: Maradványait 1929. június 20-án exhumálták majd, június 22-én az Isztambul-Szófia-Belgrád-útvonalon át Magyarországra, azt követően pedig vonaton Tamówbá szállították. Ott már készen állt egy mesterséges szigeten, a hat korinthoszi oszlopon álló díszes kőszarkofág. Erre a sajátos megoldásra – a korabeli források szerint – azért volt szükség, mert miután Bem az emigrációban áttért az iszlám hitre, a „*Jengyel katolikus püspöki kar állásfoglalása szerint hamvai nem nyugodhattak a megszentelt lengyel földben!*”

364 Guyon Richárd honvédtábornok Angliában, francia eredetű főnemesi családban született 1813. március 31-én. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverése után Törökországba emigrált, ahol felvette az iszlám vallást és Kursid pasa néven a török hadsereg tábornoka lett. Az ázsiai hadszíntéren vett részt a krími háborúban. Kmetty tábornokkal együtt védte a karszi erődöt Muravjev orosz tábornok ellen. Halálát – egyes hírek szerint – valószínűleg szándékos

hitre.³⁶⁶ A magyar emigráció tagjainak segítségével számtalan kapcsolat jött létre az iszlám világgal.³⁶⁷ Ennek hatására lassan-lassan nálunk is elkezdődhetett a muszlim vallás, az iszlám előítéletektől mentes, viszonylag tárgyilagos megismertetése.

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leverése után Törökországba emigrált szabadságharcosok közül összesen 4 tábornok (Bem, Guyon, Kmety, Stein), 4 ezredes, 10 őrnagy, 5 honvédorvos, 27 százados, 26 fő- és alhadnagy, 250 honvéd és 8 polgári személy vette fel az iszlám vallást. A lengyelek közül 102, az olaszok közül 41 és a németek közül 63 személy követte példájukat. Kossuth Lajos nem értett egyet áttérésükkel és azzal sem, hogy töröknél katonai szolgálatot vállaltak.³⁶⁸ A volt honvédorvosok közül először csak három (Gaál Gusztáv – Veli bey,³⁶⁹ Robay János – Ahmed pasa,³⁷⁰ Schneider Antal – Husszein bey), később még kettő (Hammerschmidt Károly – Abdullah effendi, Mustárdy János – Juszuf effendi) lépett 1849 őszén be a török hadseregbe. Tevékenységük a magyar–török orvosi kapcsolatok ma még alig ismert területe, pedig fényes pályát futottak be, jelentős szerepet játszottak a török katonai egészségügy fejlesztésében. A török hatóságok az orvosok működését nem kötötték az iszlám vallás felvételéhez.³⁷¹ Az egykori honvédorvosok szabadon döntöttek arról, hogy megtartják-e eredeti hitüket vagy az iszlám vallást kívánják követni.

A nagyhírű magyar muszlimok közül feltétlenül meg kell még említeni *Ibrahim Mütefferikát*, aki 1674-ben, Kolozsváron született. Kálvinista, vagy protestáns teológushallgató volt és miután részt vett a Thököly Imre féle felkelésben, Törökországba emigrált, ahol áttért az iszlám hitre és létrehozta az első arab betűs törökországi könyvnyomdát. 1729 és 1745 között összesen tizenhét mű, huszonhárom kötetben, tizenkétezeröttszáz oldalnyi terjedelemben, földrajzi, csillagászati térképek, atlaszok, természettudományos, hadászati, nyelvtani és egyéb tudományos kiadvány látott napvilágot az ő gondozásában.³⁷²

mérgezés okozta. Guyon Richárd a törökországi Haydar-pasa-i temetőben nyugszik, sírhelyén magyar feliratú tábla van, a következő felirattal: „*Itt nyugszik Guyon Richárd, Franciaország szülöttje, Anglia neveltje, Magyarország vitéze, török főtábornok.*”

365 Kmety György, a szabadságharc tábornoka, Pokorágyon (Gömörben) született, 1810-ben, meghalt Londonban 1863. április 29-én. Katonai pályafutását Bécsben kezdte. A szabadságharc hírére, Magyarországra ment, ahol a Győrött alakuló 23-ik honvédszázalóba (Rákócziak), mint őrnagy lépett be. A győztes csomai ütközet után tábornoki nyert rangot. Számos hadieseményél jeleskedett, így például isaszegnél, Budavár ostrománál, a temesvári csatában... A világsí fegyverletétel után Törökországba menekült és ott áttért az iszlámra. Aleppóban telepedett le, ahol 1851 végéig élt; ekkor más menekültekkel együtt Angliába ment; az orosz háború kitérősekor azonban visszatért Törökországba. Egy anatóliai hadosztály parancsnoka lett és 1855-ben Muravjev orosz tábornok ellen Karszt várának védelmét vezérelte. Ennek történetét meg is írta: *A narrative of the defence of Kars on the 29. of Sept. 1855. translated from the German of George Kmety. (London 1856)* s ez év szeptember 29-én a Taknan hegyek közt fényes ütközetet vívott, melyben a 30000 főnyi orosz sereget tönkre tette. A béke helyreállításával, mint Iszmil pasa, török császári nyugdíjat nyert.

366 A Törökországban muszlimmá lett magyar szabadságharcosok (Bem, Guyon és Kmety) döntésének pontos hátteréről még tudunk eleget. Arról viszont tudomásunk van, hogy Kossuth és környezete kifejezetten nem írték annak a döntésnek. De figyelemre méltó az a körülmény is, amit például Orbán Balázs említ, a „Külföldi életemből” című, Kolozsváron, 1881 decemberében, az *Ellenzék* nevű lapban megjelent írásában. E szerint Kossuth kúthai szállásán maga a szerző látta, hogy volt ott „...több vaskos magyar biblia, melyekkel angol misszionáriusok áraszták el menekülteinket...” (Ebből mindenesetre nyilvánvaló, hogy a 19. század második felében [illetve Abdülmeccid szultán uralkodásának idején] az iszlám világ központjának, a kalifátus székhelyének számító Törökországban a katolikus egyház komoly misszionáriusi tevékenységet folytatott. Erre egyébként más, komoly bizonyítékok is vannak, de mivel mostani könyvünknek ez nem témája, eltekintünk ennek részletesebb ismertetésétől.)

367 Bem József vallásosságáról, illetve a magyar emigránsoknak köszönhető kapcsolatok mikéntjéről egyebek mellett „Fiala János 1848-49-i honvéd alezredes emlékiratai az emigrációból” című munkából tájékozódhatunk. Fiala azt írja: „...Az a tapintat, amelyet Bem mindenkor tanúsított a Próféta vallása iránt, köztudottá lett s nagyban hozzájárult nevének, nimbuszának a török közvélemény előtti megerősödéséhez. Bem, például szigorúan betartotta a bűjtőt, ramadánkor napkeltekor napnyugtáig sem nem evett, sem nem ivott, megkülönböztetve magát a többi muszlimoktól, hogy a kitartó bűjtőlésnek esetleges rossz következményei lehetnek, de Bem megnyugtatta őket: „Az én házamban a magam személyén kívül senkit sem kényszeríték a bűjt megtagadására.” Büszke természetéből mindenfajta képmutatás hiányzott. Állhatatos maradt elhatározásaiban, és időről-időre megjelent valamelyik mecsetben, dzsámiban, hogy ott a többiekkel együtt imádkozzon. Élete végéig mélyes szeretettel, megbecsüléssel vívott ki a maga számára a muszlimok társadalmában. Halála után a sejkék egész sora főhászkodott érte Allahhoz. Neve az egész Keleten ismertté vált. A sivatagban nem létezik olyan törzs, amelyik nem a legnagyobb tisztelettel emlegetné Murad pasa nevét. Tetteiről legendák egész sorozata kering a muszlim világban és állítólag „Magyar vezír”-nek is emlegették.

368 Kinizsi István: *A „SANTA HUSZÁR” NAPLÓJA.* (Történelmi emlékek az 1848-1849-es magyar szabadságharc katonáinak emigrációs életéből - II. kiadás, IMPRESS, Marosvásárhely, 1999.) című munkájában ezzel kapcsolatban a következőket írja: „*Kossuth határozottan ellene volt az iszlámra térésnek, s kinyilatkozta, hogy inkább halni kész. Ellenben Bem, Kmety, Guyon és Stein tábornokok, Divicsék, Baróthy, Weppel, Kiss Józsi, Tüköry, Derecskei s többen a tisztek közül, az altisztek és a legénység egy részével, a lengyelekkel együtt (olaszra egyre sem emlékszem), mintegy háromszázan, Zia pasa előtt kijelentették, hogy muzulmánokká akarnak lenni, s kapott ezek mindegyike egy szép vörös siphát (fej), egy csibukat, s ami a legfőbb volt: rangjához illő szállást és fizetést.*”

369 Gaál Gusztáv - Veli bég (1816. február 16. Ákosfalva - 1862. március 9-én Szarajevó) 46 évet élt, ebből 13 évet a Török Birodalomban. 1849. szeptember 23-án felvette az iszlám vallást és Veli bey néven ezredesi ranggal „vezérorvosi” beosztást nyert. Először az alexandriai katonai kórház igazgatójának, de már 1850 májusában az isztambuli orvosi akadémia tanárának nevezték ki. Az osztrák követség tiltakozása miatt Szíriába vezényelték és Kmety György (Iszmil pasa) parancsnoksága alatt vezérorvosi tisztséget töltött be. Részt vett a krími háborúban, a Kars várában működő tábori kórháznak volt a vezetője. A háború befejezése után újból elfogadta az orvosi akadémia belgyógyászatanári, egyben a központi katonai kórház főorvosi tisztségét is. Hamarosan a török főváros legtekintélyesebb orvosai közé emelkedett...

370 Robay János, Ahmed Hekim pasa néven fényes pályát futott be a török hadseregben. Eredeti neve Romich volt. Törökországi tevékenységéről az emigrációs irodalomból annyit ismeretes, hogy 1855 szeptemberében Bagdadban, egy lázadás leverése közben vesztette életét 35 éves korában.

371 Kapronczay Károly: *Az 1848–1849. évi szabadságharc volt honvédorvosainak sorsa török földön.* = Különlenyomat a Honvédorvos XXXI. évf., 1979. 3–4. számából. pp. 301–308.

372 Különös érdeme az első törökországi magyar muszlim könyvnyomdásznak, hogy az általa kiadott művek java részét ő maga fordította, és könyvei készítéséhez elsajátította a betűmetszés mesterségét is. Sőt, amikor különféle okok miatt a könyvek nyomtatásához nem volt elegendő papír, időközben felserdült fia segítségével ezen a gondon is úrrá lett. Működésének egy bizonyos szakaszában a saját maguk által készített papírra nyomták könyveiket, amelyek ma ugyancsak felbecsülhetetlen értéknek számítanak.

Neves, magyar-zsidó származású muszlim volt *Herz Miksa* pasa,³⁷³ a kairói Arab Múzeum, mai nevén Iszlám Művészeti Múzeum alapító igazgatója, aki később – egyes hírek szerint – a vallásügyek minisztereként tevékenykedett.³⁷⁴ Életrajzírói szerint életét az iszlám művészetnek szentelte, s fáradhatatlan munkásságának köszönhető, hogy számos korai iszlám épület maradt fenn Kairóban és Egyiptom más részében, és hogy nagy mennyiségű műtárgy talált állandó és biztonságos otthonra az általa alapított múzeumban. (Könyvünk e fejezetének készítésekor a kairói Iszlám Művészeti Múzeum zárva volt. A két évig az ottani Azhar Egyetemen tanuló magyar muszlim barátaink sem tudták, csak kívülről megtekinteni.)

A 19. században az európai kutatók figyelme egyre inkább az iszlám világ felé fordult, kialakult egy új, a nyugati gyarmatosítók politikai-gazdasági érdekeit szolgáló tudományág az orientalizmus. Az orientalisták³⁷⁵ többsége zsidó származású volt.³⁷⁶ Legismertebb magyarországi képviselőik közül első helyen említhető a dunaszerdahelyi születésű *Vámbéry* (eredeti nevén Vamberger, vagy Wamberger) *Ármin* turkológus, egyetemi tanár, aki 1857-ben négy évre Konstantinápolyba ment. Látszólag a török-magyar kapcsolatokat kutatva, álöltözetben, „dervis ruhában” 1861-ben eljut Közép-Ázsiába, így Bukharába is. Szamarkandon, Heráton, Mesheden át 1864-ben tér haza Pestre, ahol ezt követően 1865-től 1904-ig tanít az egyetemen. Főbb művei: *Dervisruhában Közép-Ázsián át*, *Küzdelseim, Keleti életképek, Vándorlásaim és élményeim Persiában*.³⁷⁷

Vámbéry tanítványa volt *Goldziher Ignác* (1850-1921), aki zsidó családban született Székesfehérváron. Előbb Leydenben és Bécsben tanulmányozott arab kéziratokat, majd 1873-74-ben eljutott Damaszkuszba, Jeruzsálembe és Kairóba. Visszaérkezése után a Pesti Izraelita Hitközség titkára lett, 1900-tól tanít a rabbiképzőben, majd Amerikában és Svédországban is. Orientalista munkája elismeréseként nyolc külföldi akadémia is tagjai közé választotta, Budapesten halt meg. Fő műve – amelyre a „nyugati kultúrkörökben” napjainkban is nagy elismeréssel hivatkoznak: „Az iszlám – Tanulmányok a mohamedán vallás köréből.”

Maga Goldziher Ignác így vall az iszlám vallással való kapcsolatáról: „Sohasem éreztem magam idegennek a muzulmánok körében. Idegen öltözetem (Attilát és fezt viseltem) és vallásom ellenére, maguk közül valónak tekintettek. Sosem illettek lekicsinylő szóval, akár a legfanatikusabb sejjkel, akár egy utolsó vizesnyolccással volt is dolgom. Mélyen beleéltem magam ezekben a hetekben (ti. Damaszkuszban, 1873-ban) a muzulmánok szellemébe, végül arra a meggyőződésre jutottam, hogy magam is muzulmán vagyok, s hogy ez az egyetlen vallás, amely hivatalos doktrínáiban és formájában a gondolkodó agyakat kielégítheti... Találkozásaim a szír-görög klérussal napról napra világosabbá tették számomra, hogy az iszlám óriási haladást jelent a kereszténységhez képest.”³⁷⁸

A 19. század közepére többen is érdeklődést mutattak az iszlám iránt, 1831-1856 között több (vallási szempontból ma már erősen vitatható tartalmú) könyv látott napvilágot a Korán magyarra fordított szemelvényeivel. Például a „*A törökök szokásai és alkotmánya*” címmel, először 1854-ben, majd 1856-ban jelent meg Korán magyarázat Pesten, Emich Gusztávnál. A 750 oldalas könyvet *Szokolay István* fordította. Ezt követően csak egyes szemelvények, illetve egy-egy szúra fordítása került ki a sajtó alól. 1878-ban *Hatala Péter*, 1886-ban *Kámory Sámuel* tollából. *Repiczky János* (1817-1855) a tübingeni egyetemről hazatérve 1851-ben elsőként szerezte meg „a keleti nyelvek magántanítója” címet a pesti egyetemen. Az Országos

373 Herz Miksa pasa, más néven Max Herz (1856-1919), a mai Románia területén lévő, Arad megyei Otlakán született, 1856. május 19-én. A magyar fővárosban majd Bécsben folytatott építészeti tanulmányai után került Egyiptomba, ahol 35 évig dolgozott.

374 Más forrás szerint viszont, a minisztérium műszaki irodájában, mint építész tevékenykedett.

375 Edward W. Said (1935-2003), az Orientalizmus című könyv szerzője szerint: „Az orientalisták célja a nyugati gyarmatosítás (modern korunkban a neokolonializmus) előkészítése, illetve segítése; s a Kelettel foglalkozó kutatók, történészek, nyelvészek zöme nyugati hatalmak érdekeiért munkálkodó kém, ügynök volt.”

376 „... valaha a judaizmus egyik legjelentősebb központja Magyarország volt, s olyan szerzők, mint, Vámbéry Ármin, Goldziher Ignác, Bacher Vilmos, Blau Lajos, Heller Bernát, Scheiber Sándor, Hahn István és még sokan mások, az egész világon ismertek... Erről a szellemvidékről indultak olyan nemzetközileg ismert jelentős szerzők, mint Molnár Ferenc, Arthur Koestler, Efraim Kishon, Georges Mikes, vagy számos világhírű hollywoodi filmforgatókönyv író, vagy rendező” – olvasható az 1988-ban megújított Múlt és Jövő című zsidó folyóirat internetes honlapján. (www.multesjovo.hu)

377 Ilyen, - az Edward W. Saidtól idézett fogalmak szerinti - a nyugati hatalmak érdekeiért munkálkodó ügynök volt Vámbéry Ármin is, aki a Brit Birodalom számára tett nagy szolgálatokat.

378 Goldziher Ignác: Napló. Magvető Kiadó, Budapest - 1984. - 80-81. old.

Levéltárban fennmaradt 1852. évi latin nyelvű tanrendje szerint török és perzsa nyelvet adott elő.

A napóleoni háborúk idejében a magyar közvélemény a törökökkel és a muszlimokkal szemben némileg barátságosabbá vált. Ebben a közhangulatban került sor a budai Gül Baba türbe korábban már említett renoválására. A magyarországi muszlim emlékek rendbetételén kívül az 1848/49-es szabadságharc menekülteinek törökországi befogadása fordította az iszlám világa felé a magyar közvélemény szimpátiáját.

Az 1848/49-es szabadságharc bukása után kisebb szünet következett az iszlám vallás valódi magyarországi történetében. Új fejezet akkor alakult ki, amikor az ország mintegy félmillió új muszlimra tett szert azáltal, hogy 1878-ban az Osztrák-Magyar Monarchia a muszlimok lakta Bosznia-Hercegovinát megszállta és a közös pénzügyminisztérium igazgatása alá helyezte. De ez már egy másik történet...

Az iszlám elfogadott vallássá tétele

„És ragaszkodjatok erősen Allah kötelékéhez mindannyian és ne szóródjatok szét!”
(Korán, 3:103)

Magyarországon a török hódoltságot követő évszázadok a kettősség jegyében teltek: míg a hivatalos körök igyekeztek mindent eltüntetni, eltitkolni, ami az iszlám kultúrával kapcsolatos, vagy kapcsolatba hozható volt, a tudósok és a kutatók érdeklődése viszont ismét a „Kelet” felé fordult. Különös erőre kap ez a 18-19. század fordulóján, amikor az ország a nemzeti megújulás korszakába lép, és egyesek tudományos eszközökkel is fel akarja tárni a magyarság őstörténetét. Magyarországon, ahol a „keleti eredet tudata” akkor sem merült teljesen feledésbe, a nép és a nyelv történetének kérdései magától értetődően fordították ismét Ázsia felé a kutatók figyelmét. Elsőként *Kőrösi Csoma Sándor* (1784-1842) kelt útra a távoli Kelet

felé,³⁷⁹ hogy felkutassa a magyarok eredetét.

Maga Kőrösi így vall erről: „Nemzetünk eredetének és régibb történeteinek felkeresése és kifejtése végett indultam volt ki hazámból”. A továbbiakban pedig földrajzi értelemben célját így határozza meg: „indulok a mi elejünk legrégebb hazájába Nagy és Kis Bukáriába”.

³⁷⁹ Utunk Keletről a mai hazába im.

Tanácsát pedig ezekkel a szavakkal foglalja össze: „*íme ezennel meghagyom, hogy az, aki ezen célban utamon megindul, Konstantinápolyban a török nyelvet megtanulván, ezen egy nyelvvel bátran elindulhat, és egyenesen az említett országokba menjen, és onnan kezdje további vizsgálódását*”. Azután elsorolja azokat a közel-keleti országokat, ahol véleménye szerint a „legrégebb hazá”-ból kiindulva az ősmagyarok átmenetileg megfordultak, mielőtt Európába értek volna.

Amint az Kőrösi tanárának, *Benkő Ferencnek* földrajzkönyvéből tudjuk, „Nagy és Kis Bukária” akkori fogalmak szerint lényegében a mai Turkesztánnal azonos és az Aral-tótól Észak-Kínáig és Mongóliáig elnyúló hatalmas terület volt. Nevezetesen: „Nagy-Bukária” tulajdonképpen Turkesztán nyugati része és egészen a Musztag-ata hegységig terjed. „Kis Bukária” viszont a Musztag-ata vidékétől keletre eső, Kínához tartozó terület, és a mai értelemben vett Kelet-Turkesztánnal azonos, a Tarim-medencében fekszik, amelyet északon a Tien-san, délen pedig a Kien-lun hegyláncai vesznek közre, s keleti felé a Góbi-sivatagot is magában foglalja.

Csoma kutatói felfogásában a kitűzött cél nemcsak a magyar őshaza megtalálása volt, hanem a magyarok rokonának tekintett hunok ázsiai őstörténetének tisztázása is. „*Ázsiai utazásom tárgya: kikutatni a magyarok első település helyeit. Összegyűjteni történelmi tetteinket, megfigyelni a hasonlóságot, ami több keleti nyelv és a mi anyanyelvünk között van.*” – írja.

Különböző források szerint *Kőrösi Csoma Sándornak* a göttingeni egyetemen folytatott tanulmányai során két olyan tanára is volt, aki arra ösztönözte, hogy a magyarok eredetét kutassa. Az egyik *Eichhorn*, akit híres orientalistaként ismer a nyugati világ. A másik pedig az antropológia megalapítója *Blumenbach* professzor volt. Kőrösi az utóbbi révén tette magáévá az ujjur elméletet. Ugyanis a professzor irányította rá figyelmét arra, hogy a magyarok valószínűleg a kínai évkönyvekben sokat szereplő ujjuroktól (jugaroktól) származnak. De ő volt az is, aki arra biztatta tanítványát, hogy a magyarságnak ezt az állítólagos őstörzsét, és ezeknek eredeti hazáját felkeresse.³⁸⁰

Kőrösi Csomát kora európai orientalistáitól élesen megkülönböztette az, hogy nála „a keletkutatás nemzeti stúdiumunkat szolgálta”. Nem egy idegen hatalom politikai ambícióinak szolgálatában, nem a különlegességet keresve érkezett Indiába. Az ázsiai népekben rokont, barátot látott, szokásaikat, vallásaikat teljes nyitottsággal és megértéssel tanulmányozta. *A hangsúlyt mindig a közös emberi értékekre és nem a megkülönböztető formaságokra helyezte.* Ezzel a más kultúrákhoz való viszonyulás tekintetében máig érvényes példát adott. Kőrösi Csoma nemcsak Ázsia magyar kutatói és vándorai, hanem valamennyi magyar világjáró és orientalista közül kiemelkedik. Nem mindennapi emberi tulajdonságai, kitartása, és tudományos teljesítményei révén nevét világszerte megbecsüléssel emlegetik. Magyar tudósok sora tekintette, tekinti példaképének. Később sokan az ő céljától vezérelve és az ő nyomdokain indultak Ázsiába.

Nagyjából erre az időre tehető a török nyelv iránti érdeklődés kialakulása és a korábban már említett zsidó származású orientalisták működésének kezdete is. A turkológia első jelentős alakja *Kúnos Ignác* volt, aki a törökországi török népnyelv kutatásának szentelte életét. Tőle származnak az első török nyelvjárási feljegyzések és folklór szövegek. *Karácson Imre* a törökországi levéltárak értékes oklevélmagyarázatának kutatásában tett úttörő lépéseket. Az ő nyomdokaiba lépett később *Fekete Lajos*, majd *Thúry József*, *Gombocz Zoltán*, *Németh Gyula* és *Ligeti Lajos*.

A *turkológia* azonban nem az egyetlen területe volt a Török- és Magyarország közötti kapcsolatoknak és együttműködésnek. Ekkora a két nép közötti fegyveres összecsapásokhoz kapcsolódó emlékek már igencsak elhalványultak, és az egymást összekötő szálak kaptak inkább hangsúlyt. Sőt, mivel az oszmán-török hódítás megszűnése egyben az új hódítók, a

380 Állítólag Johann Blumenbach 20 jugar koponyát mutatott Kőrösinek, mondván: „Sándor, a magyarok olyanok, mint ezek a jugarok. Ha oda mégy, ahol ezek az emberek élnek, jó helyen keresed őseidet...”

Habsburg gyarmatosítók elleni függetlenségi mozgalmak, illetve háborúk kezdetét is jelentette a magyarság számára, az egykori ellenfelek között baráti kapcsolatok születtek. Ekkoriban fogalmazott meg Törökországban is, a jól ismert mondás: „*Türk ve madzsar kardestir!*” – vagyis, hogy a török és magyar testvérek.

A hazai közvélemény egyre növekvő szimpátiát tanúsított a muszlimok iránt, hiszen az 1870-es évektől valósággal „tombolt” a törökbarátság. Ez egyebek mellett például abban nyilvánult meg, hogy a magyar közvélemény – jól emlékezve Oroszországnak az 1848/49-es szabadságharc elbukásában játszott szerepére, – egyértelműen a törököket támogatta az orosz-török háborúban.³⁸¹ A magyar egyetemi ifjúság gyógyszert és pénzt gyűjtött, 1877 januárjában tisztelgő látogatást tett Isztambulban, ahol díszkardot adtak át *Abdul Kerim pasának*, a plevnai győzőnek, amit *II. Abdulhamid szultán* 35 Corvinával viszonzott, majd a török diákok, a szofták³⁸² tettek magyarországi utazást.

Erre az időre tehető például a muszlimmá lett gróf *Széchenyi Ödön* törökországi működése is, aki kitartó és következetes munkával megteremtette az isztambuli tűzoltóságot. A „legnagyobb magyar”, *Széchenyi István* fia, 1874-ben *Abdulaziz szultán* (1861-1876) meghívására utazott Isztambulba. A szultán munkája elismeréseként altábornagyi rangot adott neki, ami azt jelentette, hogy egyben szultáni hadsegéd is lett.

Jelentősebb változást a magyarországi muszlimok életében a 19. század második fele hozott. Ez abban nyilvánult meg, hogy az iszlám vallás követőivel szemben alkalmazott törvény „szigora” gyengült valamennyire, mivel a nagyrészt muszlim lakosságú Bosznia-Hercegovina 1878-as megszállása (az okkupáció) után az iszlám vallást is valahogy be kellett illeszteni az addig kizárólag keresztény monarchiába. Másrészt a Habsburgoknak komoly katonapolitikai tervei, céljai voltak a bosnyákokkal, a birodalomhoz csatolt új országrésszel. Úgy gondolták, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia a katonailag megszállt területekkel „úr lehet az Adrián”. Magyarán: a muszlimokat, és az általuk lakott országrészt is csupán katonapolitikai céljaik érdekében kívánták felhasználni.

A korábban Magyarországon élő és az újabban áttelepedett bosnyákok, valamint a besorozott bosnyák katonák muszlim vallásuk gyakorlására nem kaptak jogvédelmet, mivel az 1878/79. évi vallási rendelkezések csak Bosznia-Hercegovina területére voltak érvényesek. A változás az új fejlemények miatt azonban elkerülhetetlen volt. Ennek az lett következménye, hogy az iszlám követői Magyarországon – az oszmán török kor után – először az 1895. évi XLIII. tc. I. §-a értelmében élvezhettek csekély vallásszabadságot.

Az 1910-es népszámlálás adatai szerint Magyarországon 553 muszlim élt. Közülük 179 török, 319 bosnyák volt. Az utóbbiak nagy része, mint katona tartózkodott nálunk, a törökök többsége a század első évtizedének végén telepedett le hazánkban. Nagyrészt iparosok, sokan például cukrászok voltak, valamint diákok, akiknek első csoportja, 1909-ben érkezett meg, egy *Abdul Latif* nevű hodza³⁸³ vezetésével.³⁸⁴ Bosznia-Hercegovinában 612.137 volt a muszlimok száma ehhez járult még az 1878 májusában megszállt és 1913-ban a magyar közigazgatás alá rendelt Adakale szigetének mintegy ötszáz lakója.

Az első világháborúban a magyarok és a törökök már szövetségesként harcoltak Galíciában és a Piavénél. 1916-ban a budapesti városházán *Havass Rezső* képviselő lelkes beszédben követelte, hogy a főváros építsen „imaházat” a muszlimoknak.³⁸⁵ A javaslatot a Fővárosi Tanács 1916. április 4-én határozatilag elfogadta, és *Perényi Zsigmond* elnökletével Mecsetépítő Bizottság alakult.³⁸⁶ A Múzeum körutat ekkor nevezték el Mehmed körútnak. Még ugyanebben az évben, pontosabban az esztendő első hónapjában történt, hogy az

381 Utunk Keletről a mai hazába im.

382 Medreszékben, vallási ismereteket és Korán olvasást tanuló 16-17 éves diákok.

383 Török helyesírással: hoca. Vagyis, muszlim vallási vezető, tanár.

384 Popovic, Aleksandre: *Balkanlarda İslâm*. (İnsan Yayınları) İstanbul, 1995.

385 Popovic, Aleksandre im.

386 A történelem keserű fintora, hogy a magyar fővárosban azóta sem sikerült egy új mecsetet felépíteni, bár jelenleg hét imahely is van Budapesten.

Országgyűlés az 1916. évi XVII. törvénycikkkel elismert vallássá nyilvánította az iszlámot.³⁸⁷ A kor vallási viszonyait vizsgáló Fazekas Csaba állítása szerint: „...nyilván nem a vallásuk magyarországi elterjedtsége és jelentősége, hanem a központi hatalmak sorába lépett Törökországnak tett gesztus miatt...” illetve ...a boszniai muzulmánok széles körű megnyerésének igénye” miatt történt mindez.³⁸⁸ Mellesleg ekkor már mintegy 2000 muszlim élt Magyarországon.³⁸⁹

A javaslatot *Jankovich Béla* kultuszminiszter mellett napirendi előadóként *Pekár Gyula* terjesztette elő, aki szerint „E törvényjavaslat, melynek öt rövid paragrafusa öt hosszú és küzdelmes századát zárja le a testvériség és lelki béke lélekemelő jegyében, megelégedést nyújt magyar érzelmeinknek, illetve három világrészen lakó 220 millió mohamedán (sic!) embertársunk vallásának...”³⁹⁰

Az 1916. évi XVII. törvénycikk szerint:

„1.§. Az iszlám- vallás törvényesnek elismert vallásnak nyilvánítatik.

2.§. A mohammedán vallást követők vallásfelekezetté alakulásához a hitelvi, az erkölcsi tanokra, az istentiszteletra és egyéb vallási szertartásra vonatkozó szabályok bemutatása nem szükséges és azok a hitéletre vonatkozó többi rendelkezéseket magában foglaló szervezeti szabályzat jóváhagyásakor nem esnek vizsgálat alá.

3.§. A mohammedán vallásfelekezet magyarországi szervezete, a vallás-és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával, összefüggésbe hozható a mohammedán vallást követőknek Boszniában és Hercegovinában fennálló törvényes szervezetével. Lelkész és egyházközségi előljáró, vagy a felsőbb egyházszervezeti képviselő tagja, a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával, a felekezetnek oly tagja is lehet, akinek képesítése a Boszniában és Hercegovinában ily állásra megkívánt képesítésnek felel meg. Ugyanígy lelkészek már az első hitközség megalakulása előtt alkalmazhatók, ha számukra állásukhoz mért megélhetés biztosítottatik.

4.§. Az iszlám- vallás gyakorlása, valamint hitelvi, tanai és egyéb intézményei a fennálló törvények korlátain belül a törvényesen elismert vallást megillető jogvédelemben részesülnek. A mohammedán vallásfelekezetekre egyebekben a törvényesen elismert vallásfelekezetekre vonatkozó jogszabályok irányadók. Az esetleg szükséges további eltéréseket a minisztérium rendelettel állapítja meg.

5.§. Ez a törvény a kihirdetés napján lép életbe s azt a vallás- és közoktatásügyi miniszter, a belügyminiszter és az igazságügyminiszter hajtja végre.”³⁹¹

A törvényt 1916. március 30-án hirdették ki, az Országos Törvénytár 1916-os számában.

Ez a törvény sokmindenben eltért a korábbi, 1895. évi „a vallás szabad gyakorlásáról” szóló rendelkezéstől. Egyik fontos eleme például, hogy hatályon kívül helyezte az 1895/ XLIII: tc. azon kitételét, amely szerint „lelkész és egyházközségi előljáró a felekezetnek csak oly tagja lehet, ...aki képesítését Magyarországon nyerte.” Továbbra is érvényben maradt viszont, hogy a vallási vezetőnek magyar állampolgárnak kellett lennie. A majdan megalakuló „iszlám felekezet”-nek jogában állt az új rendelkezés szerint például alapítványt létrehozni, a zakatból és más adományokból befolyt pénzeket kezelni, tagjaival szemben fegyelmi eljárást indíthatott, iskolát és kisdédóvót létesíthetett, „imaházat” építhetett, illetve korlátozott ingatlanszerzési lehetőséget is kapott.

Sokan még az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után is azt hitték, hogy az iszlám csupán egy török vallás. Ezt elősegítette, hogy a magyarországi muszlimok hivatalos vallási vezetője évtizedekig egy 1909-ben a török állam által Magyarországra küldött férfi volt. Abdul Latif, a korabeli leírások szerint állítólag nem örvendett túlzott népszerűségnek a

387 Popovic, Aleksandre im.

388 Fazekas Csaba: Kisegyházak és szektakérdés a Horthy-korszakban. Bp., TEDISZ - SzPA, 1996.

389 Anwar Musztafa: Az iszlám. in. Kultúra és Közösség. 2001. IV-2002. I. szám.

390 Képviselőházi Napló XXVIII. 173. old. 1916, 1, 12.

391 Popovic, Aleksandre im.

muszlimok között, akik (például Germanus állítása alapján)³⁹² mindent el is követtek, hogy befolyását valahogy mérsékeljék. A széthúzás, a személyi ellentétek, az intrikák, kicsinyeskedések lehetetlenné tették, hogy a 30-as években – Európában másodikként hazánkban tartott, első magyarországi iszlám konferencián³⁹³ – megálmodott muszlim kulturális és vallási központ létrejöhesse. Pedig ekkora állítólag már 30 ezer muszlim élt Magyarországon.³⁹⁴

A trianoni békediktátum nemcsak a magyarság számára, de a hazai muszlim közösség részére is tragédia volt, hiszen a boszniai származásúakat épp úgy elszakították az anyaországtól, Boszniától, mint a határokon túlra került magyarokat. Az Osztrák-Magyar Monarchia vereségével végződő I. világháború után, a közös hadseregben szolgáló bosnyák tisztet, a Bosznia-Hercegovinát bekebelező Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (a későbbi Jugoszlávia) már nem fogadta be, így azok kényszerűségből többnyire Magyarországon maradtak.

Így vált a vallási élet egyik főszereplőjévé *Durics Hilmi Huszein* (Hüseyin Hilmi Dürük)³⁹⁵ a Monarchia egykori „tábori lelkésze”. A katonai rendfokozattal is rendelkező muszlim férfi Bosznia-Hercegovinában látta meg a napvilágot 1889-ben, majd a sarajevói Gázi Hüsrev Bey medreszében tanult.³⁹⁶ Életének fontos állomása volt, amikor megkapta a magyar állampolgárságot, majd az 1931. augusztus 2-án a Gül Baba türbénél megalakult, a Gül Babáról elnevezett Budapesti Autonóm Iszlám Egyházközség³⁹⁷ budai főmuftijává választották.³⁹⁸

Az autonóm magyar iszlám-vallásközség megalakulása

250 év után újból megszólal a muezzin Budán

Történelmileg és kihatásaiban ma még át sem tekinthető, nagyfontosságú esemény játszódott le 1931. augusztus hó 2-án, vasárnap délelőtt 11 órakor. A mohamedán kulturális és művelődési bizottság munkájának koronáját képezi az az értékes gyűlekezet, mely vasárnap a kulturális bizottság helyiségeiben összejött, hogy

megalakítsák az 1916. évi XVII. törvénycikkkel elismert magyar iszlám-vallásközséget

s így az a hatalmas *monothéista* vallás, melynek 350 milliónál több híve van Keleten, Magyarországon is képviselve legyen.

Néhai I. Ferenc József császár- király uralkodása alatt

egy milliónál több volt a mohamedán vallású alattvalója,

akiknek vallását a böcs uralkodó

1910. évi február hó 17-én

kelt legfelső elhatározásával, melyet

1424-1910. szám alatt a m. kir. miniszterelnök is ellenjegyzett és a magyar hivatalos lap is publikált,

teljes autonómiával ruházta föl és egyenjogúvá tette a keresztény egyházakkal, sőt Bosznia-Hercegovina területén a többi felekezettel szemben **prioritást biztosított az iszlámnak.**

Az ország minden részéből összereseglett muzulmánokat a mohamedán kulturális bizottság fogadta saját helyiségeiben és 12 órakor bevezették a vendégeket a díszterembe, ahol

Hüszsein Hilmi cs. és kir. tábori főimám megható imát mondott

a gyűlekezet (dzsemmat) előtt és Allah áldását kérte a működésére.

Mustafa-Aga korelnök erre megnyitotta a nagygyűlést és hozzáálltak a korjegyzők, a hitelesítők, a tolmács és elnök megválasztásához. Miután az igazoló iratokat rendben találta az igazoló bizottság, az egyházközségi alapszabálytervezetet ismertette, ezután lidérterjedj *Kiss Árpád dr.*, a kulturális bizottság elnöke, az ismert egyházjogász.

Gyűlés közben megérkezett lapunk szerkesztője, akit a kongresszus felállva s tapsolva ünnepelt s akit a korelnök, mint a mohamedánok igaz barátját mutatott be, aki lapjában immár a muzulmánok hivatalos lapját képező Budai Napló-ban egy évtizede küzd az egyetlen helyes magyar orientációt a helyi muszlimok között.

turán-iráni népközösségnek mi is tagjai vagyunk és az iszlámmal fontos történelmi s érzelmi kapcsolataink tagadhatatlanul megvannak. A hajdani őshaza: Turkia királya *I. Géza* mohamedán vallású, tehát egyistenhívő és nem pogány volt s koronájának egy része be van olvasztva a szent koronánkba.

Hangsúlyozta a korelnök, hogy Budán másfél évszázadon át az iszlám kultúra fellegvára volt, virágzó hitélettel, egyetemen, kalifátus és seikül iszlám székhelye, a Kelet népeinek gyülekezőhelye. „Ezt akarjuk elérni ismét az egy igaz Isten segítségével és magyar keresztény testvéreink segítségével”, fejezte be nagyhatású megnyitóját.

Azután a közgyűlés „kandidálói bizottság” küldött ki, amely megajánlotta a jelöléseket a vallásközség előjáróság tisztjeire.

A közgyűlés egyhangú lelkesedéssel választotta meg budai vezetőlelkészül és multívá:

DURICS HÜSSZEIN HILMI BÉG efendi, volt császári és királyi tábor főimámot. Megválasztotta továbbá a budai seriátus kádijává *Abdul Latif* egyetemi lektort.

Betöltötte továbbá a közgyűlés az *ulemák*, a *baskiatib*, az *elkal* bizottság (vakul felügyelő) és a *medzsisi* (presbyterium) tisztjeit is. Megválasztotta azonkívül a védnököket és táviratilag üdvözölte az illetékes tiszteket.

A Gül-Babáról elnevezett autonóm magyar budai iszlám vallásközség bemutatkozott augusztus hó 3-án a törvény rendelkezéseinek megfelelően a törvényhatóság első tisztviselőjének *Liber* Endre alpolgármesternek és dr. *Gallina* Frigyes tanácsnoknak, akik szeretettel fogadták a küldöttséget.

E héten kétszázötven év szünetelést után újból fel fog hangzani Gül-Baba sírjának ballusztrációjáról a muezzin kiáltása, mely dicséri az „egy az Isten!”

A nagy esemény óriási meglepetést keltett az iszlám világban és az üdvözletek tömege érkeznek a kulturális bizottság felé a világ minden részében élő mohamedánoktól. Hedzsasz részéről *E. De Haas* dzsidai arab-német konzul a kaukázusi mohamedánok képviselőiben *Jusszaf Nazim Bey*, az albánok nevében *Abdallah Szilki Bég*, Egyiptomból *Mohammed el Ghundur Bey* és Irákból *Amad el Baadri Seik* vettek részt a kulturális bizottság gyűlésén.

392 Germanus Gyula erről az „Allah akbar” című kötetében ír részletesebben a 96-98. oldalon.

393 Popovic, Aleksandre im.

394 Germanus Gyula: Allah akbar című könyvében tesz említést erről, de ezt a számot Popovic is megerősíti könyvének 116. oldalán.

395 Popovic, Aleksandre im.

396 Popovic, Aleksandre im.

397 „Bosnyák emigránsok 1931. augusztus 2-án megalakították a Gül-Babáról elnevezett Budai Független Magyar Autonóm Iszlám Vallásközséget. Vezetője 1940-ben bekövetkezett haláláig a magyar állampolgárságú Durics Huszein Hilmi volt.” Balog Margit – Gergely Jenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon. (1790-2005) História, [Budapest] 2005. 73. old.

398 Budai Napló 1931. VIII. 3. 3. old.

Tisztségét 1940 februárjában bekövetkezett haláláig töltötte be.³⁹⁹ Sírja a budapesti, Kozma utcai új köztemetőben, a muszlim parcellában található. Sírfelirata szerint: „Itt nyugszik Durich Huszein Hilmi, főpap, élt 51 évet. Megh. 1940. febr. 7. Béke Poraira.”

A korabeli krónikák szerint a muszlimok kibontakozó vallási életét bizonyos kettősség jellemezte. Durics Hilmi Huszein „főpap” elsősorban a revizionista kormánykörökkel és politikusokkal keresett és talált kapcsolatokat. Olyannyira, hogy például ők írták beszédeit, ők segítették kiadványainak megjelentetését,⁴⁰⁰ pártfogásuk révén vált lehetővé, hogy fontos „közszerelőként” tűnjön fel, gyakran szerepeljen a lapok hasábjain. Pártfogói állítólag külföldi útjait is egyengették, támogatták elképzelését, hogy egy mecset építéséhez adományokat gyűjtsön.⁴⁰¹ A „magyar érzelmű”, hazafias szólamokkal, korabeli divatos közhelyekkel teletűzdelt beszédeit és egyéb megnyilatkozásait igyekezett az iszlám köntösébe burkolni.⁴⁰² Valószínűleg ennek lett következménye, hogy a katolikus, a református sajtó nemigen fogadta „kegyeibe”!⁴⁰³ „Ki hívta az effendit Budapestre?” – tette fel a kérdést például a Református Élet.⁴⁰⁴

Sokat megtudhatunk a korabeli sajtóból a muszlimok akkori megítéléséről: „...a dolog végre is ragyogó: beépíteni Budapestbe egy kis ál-keletet, hamis müezzinékkal, hamisítatlanul valódi dohányutcai bajadérokkel és egyéb kellékekkel... a mohamedanizmus a török néplélek egészét és ősi etnikumát a velőig megrontó és megfertőző idegen valami, amitől igyekezni kell minél radikálisabban megmenekülni.”⁴⁰⁵ A keresztény sajtó tehát attól félt, hogy a közszerelőik révén ismertté vált „bosnyákok” úgymond, visszahozzák a törökkort Magyarországra. Pártfogói szavára hallgató Durics hiába igyekezett „keresztény-nemzeti” eszmeiségű megnyilatkozásokat tenni, ezzel sem az iszlám, sem a muszlimok nem váltak népszerűbbé a korabeli Budapesten. Sőt: „Bár az iszlám elismert vallás volt, a mohamedán (sic!) egyházközséget a hatóságok mégsem ismerték el.”⁴⁰⁶

Durics „főpapi” „keresztény-nemzeti” és revizionista megnyilvánulásait a vallásilag sokkal képzetesebb, elkötelezettebb Abdul Latif keményen bírálta. Kettejük párharca jól nyomon követhető a korabeli sajtó hasábjain, illetve a már korábban említett Germanus Gyula könyvéből. Germanus, aki műveiben nagy előszeretettel használ az iszlám vallás szellemiségétől idegen, orientalista kifejezéseket, meghatározásokat, a következőket írja: „Ezek a bosnyák-magyar mohamedánok (sic!) mind szegény, kérges tenyerű munkások, felkerestek, és nagy reménységet fűztek segítségemhez... Erősen bíztak keleti összeköttetéseimben. Ez nehéznek tűnt, de segítségemet nem tagadtam meg tőlük. Mikor a háború után Boszniát elvesztettük és a török kalifátust eltörölték, és Abdul Latif magyarországi tartózkodásának minden alapja megszűnt, az egyetemre utalták át, mint török lektort. A magyar mohamedán község tanácsomra békés megegyezést és együttműködést kísérelt meg Abdul Latif és a bosnyák-magyar imám között, de ez a kísérlet a török pap (sic!) konokságán hajótörést szenvedett.”⁴⁰⁷

Az eredetileg zsidó vallású *Germanus Gyula*, mint „nagy magyar orientalista” vált ismert és befolyásos emberré. Az útleírásokat alkotó Vámbéry (Vamberger) Ármin, illetve a „tudományos” munkákat létrehozó Goldziher Ignác nyomdokain haladva egy újfajta stílust

399 Popovic, Aleksandre im.

400 Például - Durics Hilmi Huszein: Iszlám hittan. Budapest. 1931. Iszlám vallástörténeti tükör. Budapest. 1935.

401 Ezeknek az adományoknak a sorsáról egyelőre nincsenek egészen pontos értesüléseink. Vannak források, melyek szerint a mecsetépítésre összegyűlt pénz az 1933-ban bekövetkezett világgazdasági válság miatt nem kerülhetett felhasználásra. Más források viszont arról tudósítanak, hogy bizonyos vezetők csak ígérték a támogatást, ami valójában sohasem érkezett meg Magyarországra.

402 Erről írta valaki, hogy „sajátos keresztény-nemzeti” frazeológiájú iszlámja nem „spontán kreáció”! A korabeli revizionista, antikommunista politikát folytató Magyarország ugyanis igyekezett minden lehetőséget kihasználni, hogy az elszakadt területeket visszaszerezze. Ennek eszközei voltak tulajdonképpen a magyarországi bosnyák emigráció Durics Hilmi Huszein vezette csoport tagjai is.

403 „A Gül Baba Egyházközség szerveződését sem a török kolónia, sem a protestáns, sem a katolikus sajtó nem fogadta kitörő lelkesedéssel.” Balog Margit – Gergely Jenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon. (1790-2005) História, [Budapest] 2005. 73. old.

404 Református Élet 1935. 3, 17.

405 Magyar Kultúra 1931. II. 462-464. old.

406. Balog Margit – Gergely Jenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon. (1790-2005) História, [Budapest] 2005. 73. old.

407 Germanus Gyula: Allah Akbar. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp.1976.

teremtett. Több kiadást is megért, szépirodalmi jellegű műveiben⁴⁰⁸ egyfajta „modernista” iszlám képét igyekezett megrajzolni. Időnként kissé elrugaszkodva a valóságtól, hol megszépítette, hol eltorzította a dolgokat. Például amikor azt írta, hogy „az iszlám a hódítás, a térítés vallása...”⁴⁰⁹

Germanus a korábban említett és az iszlámmal csak „szimpatizáló” Goldziheren túllicítálva, a sehádát⁴¹⁰ is kimondta. Így lehetővé vált számára, hogy többször is részt vegyen a mekkai zarándoklaton, és közvetlen közletről, mitöbb belülről tanulmányozza a muszlimok életét. Germanus ellentmondásos személyiségére már korabeli kritikusai is felfigyeltek: „Hogy milyen öntudatosan dolgozik a *hatáskeltés eszközeivel*, azt legjobban ott mutatja meg, ahol saját megtérésének s a moszlim hitben való ekstatisikus fölordódásának részleteit írja meg. Ha ezeknek a részeknek százszázalékos valószínűségében kételkedik is talán az ember; mintha érezni lehetne mögöttük az író kissé cinikus kacsintását, az ügy érdekében e részek impulzív, elhithető, magávalvivő ereje mesterségbeli írói teljesítmény.” – írja róla például Nagypál István a Nyugatban.⁴¹¹

Germanus vallásosságáról a saját írásaiból alkothat legjobban véleményt az olvasó. A felesége, Hajnóczy Rózsa nevéen írt Bengáli tűz⁴¹² című könyvében például azon mulat és bosszankodik, „hogy tanár-kollégája, az orosz Bogdanov, feleségével együtt mennyire fél a bálványoktól. Egy diák elárulja, hogy Bogdanovék azért nem fogadják el Germanusék meghívását indiai lakásukra, mert fölfedezték, hogy fiókos szekrényükön néhány nemrég vásárolt Buddha-szobrot helyeztek el. A magyar tudós *nevetséges babonának tartja* az orosz házaspár tartózkodását a pogány ábrázolásoktól.” Márpedig akárhogy is nézzük, a bálványok nemigen férnek össze az iszlám tanításával, az pedig ahogyan a szerző az ezzel kapcsolatos történettel eldicsekszik, felér egy komoly önleplezéssel!

Ezek után, nyilván az sem véletlen, hogy Germanus a Durics és Latif közötti vitában is egyértelműen az előbbi mellé állt. Életrajzírói szerint 1979-ben bekövetkezett haláláig állítólag ennek a Durics-féle csoportosulásnak a tagja volt. A Gül-Baba Egyházközséget

egyébként a vallás- és közoktatásügyi miniszter hivatalosan soha nem ismerte el, így az a fentebb említett törvények szerint csak „féllegálisan” működhetett. Ez azonban nem nagyon zavarta a nagyratörő terveket dédelgető budai „főpapot”. A korabeli hatóságok nem zaklatták a muszlimokat, mással voltak elfoglalva. A kommunisták szervezkedése és az újonnan felbukkanó vallási csoportosulások, a szekták, sokkal jobban lekötötték

őket. A rendőrség „a katolikus egyházra, mint legfőbb tanítói hivatalra hivatkozva – meghatározta, hogy: »A török mohamedán, vagy kínai vallás nem szekta, mert nem a kereszténységből fakadt.«»⁴¹³

408 Legismertebbek például: az „Allah Akbar”, „A félhold fakó fényében”, a „Kelet fényei felé”, vagy a „Bengáli tűz”.

409 Germanus Gyula: Allah Akbar. im.

410 A seháda a hit megvallását jelenti azt, amikor a hívő kimondja, hogy „Ashadu ala-ilaha-illa-llah Mohammadur raszul-Allah” vagyis, „Tanúsítom, hogy nincs más Isten az egyetlen igaz Istenen kívül és Mohamed az Isten küldötte”. Ez a kijelentés minden muszlim hitének alapja, igazi hívővé viszont csak akkor válik az ember, ha a hitvallás feltételeit is teljesíti. (Lásd erről bővebben: Jamaal al-Din Zarabozo magyarul A tanúságtétel [as-Sehada] címmel az Iszlám Egyház gondozásában, 2004-ben megjelent kiadványt.)

411 Nyugat 1937. 6. szám

412 Germanus csak nem sokkal a halála előtt vallotta be a közvélemény előtt, hogy az idézett könyvet ő írta a felesége nevében.

413 Fazekas Csaba im.

A korabeli sajtóból kirajzolódó kép szerint a Durics-féle „magyar-izlám” csoportosulás később a német-barát Gömbös miniszterelnökkel (1932-1936), illetve bizonyos fasiszta körökkel is igyekezett jó kapcsolatokat kialakítani, fenntartani. Következésképp ennek az állammal „bratyizó” muszlim szervezetnek és vezetőinek széleskörű politikai kapcsolatrendszere és magas politikusi körben mozgó pártfogói voltak. Ha némiképp cinikusan akarunk fogalmazni, azt mondhatjuk: „A kétes értékű politikai elkötelezettségüknek köszönhetően, végül a II. világháborút is elvesztették.” Egyedül a liberális „magyar-izlám” - mint „új eszme” - marad fenn és éled majd újjá pár évtizeddel később. A politizáló, az iszlámmal vagy az iszlám nevében üzletelgető, kormányzati körökhöz dörgölődő későbbi „liberális muszlimok” előképe tehát itt, ebben a korban gyökerezik.

A helyes úton járó, a szélsőséges és sovíniszta kapcsolatokat mellőző magyarországi muszlimok két világháború közötti, valós hitéletéről (például arról, hogy hányan jutottak el zarándokútra, hányan vettek részt az ünnepeken, hol imádkoztak, hol tudták beszerezni az iszlám előírásainak megfelelő élelmiszereket stb.) egyelőre nincsenek egészen megbízható, vagy pontos adataink. A korabeli híradásokból, egyetemi diákok és mások dolgozataiból csak következtetni tudunk arra, hogy a már említetteken kívül az iszlám másokra is hatással volt. Két név marad fenn ebből az időszakból: *Orbán (Musztafa) Béla* és *Avar Gyula dr.*, akik egy másik iskola követői voltak. A forrásként felhasználható korabeli dokumentumok nagy része sajnos méltatlan kezébe került, a téma kutatói számára könyvünk készítésének időszakában nem volt hozzáférhető.

A korabeli muszlimok számáról, nemzetiségi megoszlásáról *Fazekas Csaba* tanulmánya ad eligazítást. E szerint „a húszas évek során mintegy egyharmaddal csökkent a hivatalos számuk, azok is szinte kizárólag a fővárosban éltek és külföldi állampolgárok voltak.”⁴¹⁴ A szöveg végén lévő táblázat szerint 1920-ban 468, 1930-ban 291 muszlim élt Magyarországon. Ugyanakkor a már korábban említett Rákoskeresztúri Új Köztemető 124-es parcellájában található sírok mennyiségéből is lehet némi következtetést levonni. A későbbiekkel ellentétben a régi fejfákon nevek nem találhatók... A temető igazgatósága a két világháború között eltemetett muszlimok kilétéről ottjártunkkor nem tudott tájékoztatást adni. Azt mindenesetre megállapíthattunk, hogy a dísztelen, egyszerű sírköveken kívül már ebben a korban is voltak, akik anyagiakat nem kímélve díszes emlékműveket emeltettek elhunyt családtagjaiknak. A hazai történészeink által „a leghíresebb magyar muszlimnak” nevezett Germanus Gyula sírját azonban hiába kerestük e helyütt, a muszlimok között.

414 Fazekas Csaba im.

Az iszlám és a magyarok napjainkban

„... *Urunk! Ne tégy reánk olyan súlyos terhet, mint amelyet azokra tettél, akik mielőttünk éltek! ...*”
(Korán, 2:286)

A második világháborút követően egy teljesen új fejezet kezdődött a magyarság és az iszlám kapcsolatában. A kommunista diktatúra hatalomra jutása után (1947-től), a vallásos emberek általában megkülönböztetésnek és üldöztetésnek voltak kitéve. Ennek oka elsősorban a marxista ideológiában keresendő. Valószínűleg igaza lehet Kopátsy Sándornak, aki a marxizmust olyan *türelmetlen vallásként* definiálja, amely oly módon igyekezett az emberek gondolkodását, magánéletét alakítani, akárcsak a középkori kereszténység. Szerinte a korabeli ideológia, vallásokkal szembeni türelmetlensége is annak vallási jellegét mutatja. *„A marxizmus és a kereszténység közötti párhuzam egyértelműen nyomon követhető abban is, ahogy a kommunizmus különböző formái a kereszténység különböző formáinak megfelelően alakultak.*”⁴¹⁵

Tény, hogy a Rákosi-korszakban a másként gondolkodókkal, a politikai ellenfelekkel, vagy a hívőkkel szembeni „türelmetlenség” gyakran vezetett letartóztatásokhoz, meghurcolásokhoz. A rendszer ellenségeit folyamatosan megfigyelés alatt tartották, és a diktatúra megszűnése után nem egy jól ismert politikusról, neves újságíróról vagy történésről derült ki, hogy besúgó volt, jelentéseket írt az államvédelmi hatóságnak. A félelem és a megtorlás korszaka volt ez, ahol például a szerzetesrendeket feloszlatták, a leginkább „kirakatban lévő” keresztény egyház és annak papjai gyakran szerepeltek az újságok címlapjain, mint a „demokratikus rendszer” elleni összeesküvés főszereplői. Ismét csak Kopátsyt idézve: *ez a kor egyedül a zsidók számára jelentett „felszabadulást”*⁴¹⁶ Ez megint sok igazságot sejtet, hiszen ha alaposabban szemügyre vesszük, azt látjuk, hogy a II. világháborút túlélő zsidók nagy része vezető szerepet vállalt az új rend, a „proletárdiktatúra” megteremtésében, fenntartásában. Például a Sztálin legjobb magyar tanítványaként számontartott Rákosi (Roth Manó) Mátyás⁴¹⁷ is zsidó származású volt.

Mindez nem akadályozta meg a totalitárius párt és állami vezetést, hogy a céljaiknak nem megfelelő vallási nézeteket, politikai, vagy szellemi áramlatokat, mozgalmakat üldözzék, vagy korlátozzák. Ilyen sorsra jutott a komoly hazai gyökerekkel rendelkező és még a hitleri

415 Kopátsy Sándor: A mi XX. századunk. Budapest, 1996

416 Kopátsy Sándor im.

417 Rákosival kapcsolatosan egy érdekes történet jelent meg, az egyik magyarországi folyóiratban, az Angol beteg című film bemutatás után. E szerint Germanus Gyula tanúnak jelentkezett az Almásy László ellen indított perben, amit a kommunista népbíróság elutasított. Ekkor Germanus professzor felkereste a Kommunista Párt első emberét, Rákosi Mátyást, egykori diákját a Keleti Akadémiáról. Rákosi utasította az ügyészt, hogy Germanus tanúként szerepeljen, és fellépése megtette a magáét. Ezt úgy értelmezték, hogy Rákosi ellenzi a büntetőper. Germanus a védelem tanújaként lépett fel a második tárgyaláson 1946. november 23-án, és ekkor Almásyt a vádak alól felmentették. (Mellesleg a Népszabadság 2001. április 7-i számában Dokumentumfilm Almásy grófról címmel megjelent kisebb vitát kiváltó cikkben az szerepel, hogy Almásy a náciak szolgálatába szegődő homoszexuális kém volt. Ezt igyekezett tisztázni a fenti írás, amely szerint Almásy nem kémkedett, hanem egyenruhát viselő felderítő volt. „A zsidó származású, mohamedán hitre tért, világhírű orientalista tudós” azért áll ki mellette, mert „nem felejtette el, hogy az 1930-as évek elején a saharai mentőosztagot Almásy vezette, amikor gépkocsija bedöglött a sivatagban és eltűntnek nyilvánították.”) Antall József, a Magyar Köztársaság rendszerváltás utáni első miniszterelnöke is Germanus tanítvány volt. Állítólag „két éven át hallgatta Germanus Gyula előadásait az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, mintegy atyai magántanítványként.”

fasiszmus színrelépése előtt, 1927-ben alakult Magyarországi Cionista⁴¹⁸ Szövetség⁴¹⁹ is. A háború utáni a törvényes működésüket 1949-ben betiltották és a következő négy évtizedben a cionista mozgalom Magyarországon csak titokban folytathatta munkáját. A korabeli írások szerint bárkit, bárkikor perbe lehetett fogni, le lehetett tartóztatni, koholt vádak alapján el lehetett ítélni, ha annak tevékenysége – úgymond – veszélyeztette a „proletárdiktatúra” kibontakozását. Ez az elv, bizonyos eltérésekkel máig érvényben maradt, csupán az érintettek köre szűkült a muszlimokra, illetve a „proletárdiktatúra” kifejezést váltotta fel a „nemzetbiztonsági érdek” cionista töltetű meghatározás.

A sztálinista börtönökben raboskodók, a különféle ürüggyel megvádolt személyek között – legjobb tudomásunk szerint – nem voltak muszlimok. Ez persze nem azt jelenti, hogy nem éltek ilyenek az országban, csak azt, hogy az iszlám vallás követőiről ebben a korszakban mélyen hallgat a hazai történetírás. Más forrásból viszont tudni lehet, hogy a bosnyák muszlimok még az ötvenes években is összejártak alkalmanként, titokban imádkozni. *Mehmed Reszulovics* András nevű fia úgy emlékszik, hogy 150-200 fős csoportokat is látott akkoriban.⁴²⁰ A magyar nyelvet valószínűleg jól beszélő, második generációs „magyar-iszlám” csoportosulás nyilván a korszak, és az előzmények ismeretében került a nagyobb nyilvánosságot.

Valószínűleg jó okuk is volt erre, hiszen mint az *Ortutay Gyula* „szakminiszter” 1947-es parlamenti beszédéből kiderül, nemcsak történetileg, de ideológiailag is sokminden változott az iszlám elfogadott vallássá nyilvánítása óta. „Meg kell említenem már csak, mint kuriózumot is az 1916. XVII. törvénycikket, amely nyilván az első világháború politikai szükségességeivel összefüggően elismert felekezetté nyilvánította Magyarországon az iszlám vallást, amelynek akkoriban kb. 300 tagja volt, és ez az elismertség mind a mai napig nem tette sem szükségessé, sem lehetségessé, hogy itt, Magyarországon egy elismert vallásfelekezet az iszlám részéről megalakítható legyen.”⁴²¹

Magyarán, az 1931. augusztus 2-án megalakult, és a Gül Babáról elnevezett Budapesti Autonóm Iszlám Egyházközség, illetve bármilyen más iszlám „vallásfelekezet”

létjogosultságát, elismerését újra megtagadták, megkifogásolták. A kommunista diktatúrának és kiszolgálóinak nyilvánvalóan nem volt szükségük sem az iszlámra, sem más vallásra. Új világrendet képzeltek el, új ideológiát teremtettek: az ateizmust, a hitetlenséget. Ezt tanították az állami iskolákban, az egyetemeken, főiskolákon (Világnézetünk természettudományos alapjai, Valláskritika stb. néven), és ezt a nézetet zúdította az emberekre a korabeli sajtó, a könyvkiadás is.

Ebben a korszakban tehát nem volt számottevő hangja az iszlámnak Magyarországon. „A kommunista ideológiának viszont több híve volt, és talán ma is több híve van, mint bármelyik tételes vallásnak. Ezt csak azért nem ismerik el, mert a kommunistaság esetében

418 A muszlimoknak ma oly sok szenvedést okozó cionista politika atyja, a Cionista Világszervezet megalapítója, a mai Zsidó Állam megálmodója, Herzl (Theodor) Tivadar (héber nevén Benjamin Zeev) 1860. május 2-án született Budapesten. Földi maradványait végakarátának megfelelően - 1950-ben Izraelbe vitték, és Jeruzsálemben temették el. (Forrás: Magyarországi Cionista Szövetség honlapja - www.cionista.hu)

419 A szövetség fő célkitűzései: előmozdítani a zsidó nemzeti tudat fejlődését, küzdelem az asszimiláció ellen; a zsidóság Izraelbe való hazatérésének szorgalmazása, Izrael Állam és a diaszpórában élő zsidóság kapcsolatainak előmozdítása és erősítése, különös tekintettel a cionista szervezetekre; a zsidó, cionista nevelés támogatása; zsidó és cionista érdekképviselet kialakítása a zsidó közéletben és a magyar társadalomban; küzdelem az antiszemitizmus, a zsidóság hátrányos megkülönböztetése ellen, a zsidóság jogos érdekeinek védelme. (Forrás: Magyarországi Cionista Szövetség honlapja - www.cionista.hu)

420 Popovic, Aleksandre im.

421 Országgyűlési Napló 1947. december 4.

másként értelmezik az odatartozást, mint a vallásokéhoz tartozásban.”⁴²² A korábban már idézett *Germanus Gyula* ekkortájt kiadott könyveiben – például az Allah akbar című munkájának háború utáni példányaiban – is komoly változást fedezhet fel az olvasó: megjelenik benne a kommunizmus eszméjének felmagasztalása, dicsérete! Nyilván ennek következménye, amit életrajzírói úgy értékelnek, hogy „az iszlám vallás hívei parlamenti képviselőkhöz jutottak: a muszlim hitre tért Germanus Gyula orientalista 1958 és 1966 között tagja volt az Országgyűlésnek.” Az utókor feladata lesz, hogy megvizsgálja ezt a parlamenti munkát, és kielemezze a „honatya” tevékenységét, hogy az vajon mennyiben szolgálta a muszlimok boldogulását, az iszlám elfogadtatását Magyarországon.

Az 1956-os forradalom leverése után kialakult konszolidáció során meghirdetett 1968-as „új gazdasági mechanizmus” a magyar külpolitikában is változásokat jelentett. Egyre több gazdasági és kulturális kapcsolat alakult ki (főleg a kommunista eszmékhez közel álló) arab országokkal. Ennek részeként sok külföldi diák került az ázsiai, afrikai és közel-keleti országokból a magyar egyetemekre, főiskolákra. A fiatalok egy része eleve vallásosként érkezett, míg mások éppen itt döbbsen rá, hogy milyen fontos számukra a hit, az iszlám követése, a otthoni vallási előírások betartása. A muszlim diákok a kollégiumokban imádkoztak, ott tartották az ünnepeket is, ami néhány magyar hallgató figyelmét, érdeklődését is felkeltette.

Ezek egyike volt *Mihálffy Balázs*, aki Gödöllői Agrártudományi Egyetem kollégiumában került közelebbi kapcsolatba az iszlámmal, majd – mint végzett, több külföldi utat is megjárta szakember – 1985-ben muszlim lett. Egy évvel később elkezdte megszervezni az első háború utáni magyar iszlám közösséget. Törekvését nagyban megkönnyítette a korabeli magyar kormánynak az a szándéka, hogy javítsa kapcsolatát az arab országokkal. Ennek következtében 1988. augusztus 15-ei hatállyal, Miklós Imre államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal vezetőjének aláírásával, megalakult a *Magyar Iszlám Közösség*. A húsz alapító tag mind magyar származású volt.⁴²³ Néhány évvel később – ugyancsak Budapesten – szövetven magyarországi muszlim kezdeményezésére 2000 októberében nyert bejegyzést a Magyarországi Muszlimok Egyháza,⁴²⁴ majd 2003 tavaszán az Iszlám Egyház is.

A főváros után, az egyik legnagyobb vidéki iparvárosban is nagyjából azonos időben kezdődött meg egy új muszlim közösség szervezése. A Miskolci Egyetemre már 1985-ben érkeztek – főleg Jordániából – muszlim diákok, akiknek eleinte nem volt elegendő vallási tudásuk, hogy megtartsák a pénteki imát. A helyzet 1989-ben kezdett javulni, amikor már olyanok is felvételt nyertek ebbe a felsőoktatási intézménybe, akiknek nemcsak megfelelő vallási ismereteik voltak, de a közösségi élet megszervezésére is gondot fordítottak. A muszlim diákok első lépésként kérvényezték az egyetemtől, hogy az biztosítson nekik egy helyet, ahol a pénteki imát megtarthatják. A vezetőség eleget tett ennek a kérésnek és a miskolci muszlimok egészen 1992-ig használták, azt a rendelkezésükre bocsátott termet.

422 Kopátsy Sándor im.

423 „A Magyar Iszlám Közösség működését már 1988-ban megkezdte, ekkor az aláírók, akik magyar muszlimnak vallották magukat, húszan voltak. A Fővárosi Bíróság 1990. július 3-án jegyezte be a közösséget, mint egyházat. Tagja csak olyan magyar állam polgár lehet, aki az iszlám hitelveit elfogadja.” Balog Margit – Gergely Jenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon. (1790-2005) História, 2005. [Budapest] (123. old.)

424 „2000-ben jegyezték be a Magyarországi Muszlimok Egyházát, amely a Bartók Béla út 29. számú házánál éjjel-nappal tárt kapukkal működött a Dar-al-Szalam mecsetet.” Balog Margit – Gergely Jenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon. (1790-2005) História, 2005. [Budapest] (123. old.)

Ezt követően egy háromszobás, földszintes belvárosi lakásba költöztek, ahol már nemcsak a pénteki imák megtartására nyílt lehetőségük, hanem különféle vallási órákat is szerveztek. Eleinte csak a családtagok számára, később viszont már más érdeklődők is rész vehettek az első miskolci iszlám központ programjain. Nagy változás akkor következett be, amikor 1993-ban, a Huba utcában megvásároltak egy 930 m²-es telket, amelyen családi ház és néhány melléképület is állt. Az előbbihez toldva építették fel később azt az új 125 m²-es mecsetet, amely egyedüli ilyen létesítmény az egész országban, tekintve, hogy mégcsak hasonló sem épült sehol a török-kor óta.

A miskolci iszlám vallási központnak saját udvara van, 125 m²-es férfi és 65 m²-es női részlege, 6 vendégszobája, tárgyalóterme, könyvtára és irodahelyiségei, konyhája. A mecset a hitélet valódi központja, amit az is jelez, hogy az évek során nemcsak a kötelező vallási feladatok ellátásának (napi imák és heti főimák, ünnepek) lehetőségeit biztosította, de számos, ma is használatos könyv is készült a miskolci muszlimok közreműködésével. Muszlim találkozókat, nyári gyermektáborokat is szerveztek, illetve a délszláv polgárháború idején részt vettek a Magyarországra menekült muszlimok ellátásában.

A vidéki települések közül Pécsen, Szegeden és Debrecenben is kialakultak jelentősebb muszlim csoportok, amelyek megteremtették a pénteki ima, illetve az ünnepek közös megtartásának lehetőségét. Pécsen például az 1980-as évektől kezdődően vált ismét a muszlimok hitéletének fontos helyszínévé a Jakováli Hasszán dzsámi, ami egyébként múzeumként működik. Eleinte csak a pénteki ima megtartására volt mód, majd később az is lehetővé vált, hogy a ramadánt, illetve az azt követő ünnepet is a régi falak között tölthessék.

A „gulyáskommunizmus, vagy más néven a „kádári puha diktatúra” egy újabb korszak kezdetét jelentette. A politikai „közhelyek”, a népámítás már egyre kevésbé volt vonzó az emberek számára, sokan ismét a vallásban kerestek menedéket, megnyugvást, illetve segítséget, támogatást megrongált lelki életük rendbetételéhez. A rendszer – egy idő után – már nem volt képes fenntartani a korábbi besúgói hálózatát, figyelmét lekötötték az új

politikai csoportosulások, erejét egyre jobban igénybe vette az államadósság növekedése. Az átlagpolgár világútlevéllel a zsebében ekkor indult el, hogy felfedezze a világot. Így jutottak el sokan például Törökországba, vagy Jugoszlávia olyan területeire, ahol nemcsak a mecseteket láthatták, de az imára hívást, az ezánt is hallhatták. Ez az élmény sokak számára vált meghatározóvá.

Egy pécsi muszlim például így emlékszik vissza: „Szeptemberben szálltam fel arra az autóbuszra, ami egy turistacsoportot vitt Isztambulba. A sok látnivalóhoz kevés volt az a

néhány nap, amit ott töltöttünk. Az élmények feldolgozása, a sok megválaszolatlan kérdésre keresett magyarázat csak itthon kezdődhetett: miért olyan sok, és olyan nagyok a mecsetek? Mit mondott a müezzin naponta ötször? Miért pont arab nyelven? Miért pont az iszlám a leggyorsabban terjedő vallás napjainkban a világon? Ilyen és ehhez hasonló kérdések foglalkoztattak. A helyes válaszok pedig nagyon lassan gyűltek, pedig kerestem könyvtárakban, könyvesboltokban. Aztán egy téli napon bementem a mecsetbe, itt Pécsen.

Máskor is voltam már itt, de ez az alkalom mégis más, több volt az előzőek. Péntek volt és a közös imához gyülekeztek a muszlimok. Nem mertem volna senkihez odamenni, pedig tudtam, hogy ők tudják azt, amire én hiába keresem évek óta a helyes választ. A szőnyegen ülők közül sokan könyvet olvastak. Azt a könyvet olvasták, amely 1400 év óta változatlan. Jó nekik – gondoltam – ők olvashatják, tudják olvasni, amit én még nem. Gondolataimba merülve indultam volna ki a mecsetből, de egy barna férfi barátságos hangja állított meg: - Segíthetek?

A kérdést rövid beszélgetés követte, és ismét hallottam, ami már Isztambulban is nagyon tetszett: az imára hívást, arab nyelven. Megtaláltam hát az első ismerőst, aztán az első barátokat, később az ő segítségével a testvéreimet az iszlámban. Allahnak legyen hála, hogy így történt!”

Egy alföldi lány, aki később a fővárosba került tanulni, így írja le az

iszlámhoz vezető útját: „1978-ban születtem, akkoriban nem volt divat hívőnek lenni. A

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MINARET ISLÁM ALAPITVÁNY

جمعية المنارة الإسلامية
MINARET ISLAMIC ASSOCIATION

JAKOVÁLI HASSZÁN DZSÁMI

és az istentisztelet fogalma az Iszlámban

e-mail: iszlam@hotmail.com
Tel.: 06-20-3141779
06-30-2811965
cím: 7617 Pécs 17 pf. 2

szüleim soha nem beszéltek nekem Istenről. Tulajdonképpen 1997 decemberéig nem sokat tudtam a vallásokról. Láttam a tévében kb. háromszor a Jézus Krisztus Szupersztárt, beszélgettem néhányszor Jehova tanúival, egyszer pedig Krisna hívőkkel. Ezek hatására semmi nem történt a lelkemben.

Később megismerkedtem muszlim fiatalokkal, akikkel hosszú órákat diskuráltunk vallási témákról. Ennek hatására egyszer csak búcsút intettem az alkoholnak és a disznóhúsnak. Aztán 1998-ban, ramadán előtt, úgy éreztem, nekem is böjtölnöm kell. Engedtem az érzéseimnek... Elolvastam a Koránt. Talán negyedét, ha megértettem, de ezután elkezdtem figyelni az életet, önmagamot és az embereket. Mindenhol, minden napszakban találtam valamit, amiben az Egyedüli Istent láttam. Csodáltam a törvényeit, és tudtam, ember soha nem alkothat ilyen tökéletes rendszert! Elképzeltem, ha mindenki Allah útmutatása szerint élne, akkor rend és harmónia uralkodna a Földön.

A nyár végén megismertem egy muszlim asszonyt, aki öt gyermeket nevelt fel, élete nem volt egy leányalom, de mégis sugárzott belőle a szeretet, a nyugalom és a békesség. Most már biztos voltam abban, hogy én is azon az úton akarok járni, amin ő. Aztán felfedeztem, hogy egy kis mecsetben iszlám órákat adnak. Párszor elmentem oda, végül 1999. októberében döntöttem, és felvettem az iszlámot. Azóta is eljárók a mi kis imahelyünkre. A hitem sokat erősödött az által, hogy egyre többet tudok erről a vallásról. Szeretném megköszönni mindenkinek, aki támogatott engem az iszlám megismerésében, és igazságának felismerésében: szüleimnek, akik megtanítottak észrevenni a természet csodáit, és hasonló erkölcsi normákat mutattak nekem, mint amit Allah előírt nekünk. Szeretném megköszönni drága testvéreimnek, akik mindig készen állnak kérdéseim megválaszolására, és akik szabad idejüket áldozzák arra, hogy minket tanítsanak. Végül, de nem utolsó sorban: Szeretném megköszönni a mi Hatalmas Urunknak, aki a helyes útra vezetett engem!”

Az előzőekhez hasonló példát többet is említhetnénk, de talán ennyi is elég annak igazolására, hogy „nincs kényszer” a vallásban. Aki meghallja „a hívó szót”, legyen akár idős, akár fiatal, büszkén és bátran vállalja, hogy muszlim. Mindezt azért teszi, mert az igaz muszlim mindig Allah – magasztaltassék – parancsa alapján cselekszik, s elkerüli azt, amit Ő megtiltott, s a Törvényeivel szemben alázattal és elfogadással viseltetik, s minden helyzetében, életének minden pillanatában Őt hívja döntőbíróul. *„Midőn a hívők szólíttatnak Allahhoz és a Küldöttéhez, hogy döntsön közöttük, akkor az ő szavuk csupán annyi, hogy azt mondják: halljuk és engedelmesskedünk.”*⁴²⁵

Az iszlám vallás követőjének lenni ugyanakkor ma sem egyszerű, és is mindig könnyű dolog Magyarországon. A magyar alkotmány ugyan biztosítja a „szabad vallásgyakorlás” elvi lehetőségét, de a muszlimok – mint annyi időn át korábban is a történelem során – nem teljes jogú állampolgárok. Muszlim ellenes törvények ugyan nincsenek, de a média szinte teljes egészében iszlámellenes, a közoktatásból továbbra is hiányoznak a vallásunkat hitelesen bemutató tankönyvek és az államgépezet is egyre növekvő gyanakvással figyeli a muszlimokat, mecsetjeiket...

A *Nemzetbiztonsági Hivatal* internetes honlapjáról azt is megtudhatjuk miért: „Az iszlám vallás Magyarországon is terjed. Elsősorban az itt működő és az 1990-es évek elejétől folyamatos fejlődést mutató iszlámhívőkből álló alapítványok jelenítik meg. Önmagukban természetesen nem képezhetnek elhárítási kategóriát, hiszen az alkotmány, jogokat biztosít a szabad vallásgyakorlásra, az oktató-, hittérítő és karitatív tevékenységre. Mégis, e közösségek néhány vezető tagja – külföldi kapcsolatrendszerüket figyelembe véve – terror-elhárítási szempontból potenciális veszélyforrásnak tekinthető. Nemzetközi tapasztalatok szerint a különböző okokból, valamely központban elrendelt terrorakció előkészítése, végrehajtása során az elkövetők előszeretettel veszik igénybe a helyi iszlámista infrastruktúrák nyújtotta

425 Korán, 24:51.

lehetőségeket. A terrrorszervezeti háttérrel végrehajtott terrorcselekmények mellett nem zárhatók ki egyéni fanatizmusból fakadó akciók sem.”⁴²⁶

Valószínűleg ennek a sajátos szemléletnek volt köszönhető például, hogy 2004 tavaszán kommandósok hatoltak be az Iszlám Egyház budai mecsetjébe és hamis vádak alapján letartóztatták *dr. Saleh Tayseert*, a közösség adminisztratív vezetőjét. A rendőri akcióhoz a háttérben *Mose Kacav* izraeli miniszterelnök magyarországi látogatása szolgáltatta. Az esettel kapcsolatban korábban példa nélküli iszlám és muszlim ellenes sajtókampány bontakozott ki. „Merénylet készült az izraeli elnök ellen Magyarországon.”⁴²⁷ Több száz szélsőséges iszlamista fenyegette Magyarországot.⁴²⁸ Al-Kaidás cég pénzelhette az elfogott fogorvost.⁴²⁹ A nemzetbiztonsági kabinet szerint indokolt volt kedden lépni. Tálcán kínálta a Moszad Tayseert? Időzített „előcsapás” – A NBH március 11. előtt is figyelte a palesztin fogorvost.⁴³⁰ Palesztin fogorvos akart robbantani Budapesten.⁴³¹ – ilyen és ehhez hasonló – a valóságtól elrugaszkodott címekkel tálalta a történeteket a „jól értesült” hazai média.

A lapok, a rádió és tv-műsorok, a híradások „nem kímélték” sem a letartóztatásban lévő emírt, sem az Iszlám Egyházat, sem az oda imádkozni járó muszlimokat, sem az iszlám vallást. Kész tényként fogadták el és tálalták a különféle találgatásokat, főként azt, hogy a „palesztin fogorvos” robbantani akart és ehhez az Iszlám Egyházat (mint vallási szervezetet) használta volna fel. A magyarországi híreket gyorsan átvette a külföldi sajtó is. A Die Presse című osztrák lap a letartóztatás utáni napon például már arról írt, hogy a

magyar biztonsági erők megakadályozták egy az izraeli elnök, Móse Kacav ellen tervezett merényletet. A Neue Zürcher Zeitung tudósítása szerint a magyar rendőrség az új holokauszt múzeum elleni merényletnek vette elejét.

Egy lapértésülés szerint „nem volt véletlen, hogy a rendőrök éppen kedden csaptak le a fogorvosra. Nem akarták korábban őrizetbe venni, nehogy Izrael a terrorfenyegetettségre hivatkozva lemondja Móse Kacav államfő látogatását, de - mint a lap írja - szakmailag sem lett volna szerencsés, ha az izraeli államfő látogatása és a magyarországi zsidó megemlékezések előtt csapnak le rá. A hatóságoknak olyan időpontot kellett választaniuk, amikor úgy vehették őrizetbe a férfit, hogy a számukra esetleg ismeretlen társai már ne tudjanak merényletet elkövetni az ünnepségsorozat idején.”⁴³²

Sokat elárul az ügy valódi háttéréről *Márton Lászlónak* a Magyar Hírlapban megjelent cikke, amely hangnemét, következtetéseit illetően nem egyedi, az akkoriban megjelent cionista írások között: „Ugyan mi baja lehet a palesztin fogorvosnak nagyszüleimmel, szüleimmel, nagybátyámmal, unokanővéremmel és családom többi tagjával, akiket Auschwitzban elgázosítottak, majd elégettek? A doktor úr merényletre készült, úgy hírlik, éppen a holokauszt hatvanadik évfordulóján. ...A merényletet tervező budapesti fogorvost nem kívánom megérteni, még kevésbé becsülni. Ha tetszik, ha nem, ő is Ábrahám apánk közös házának tagja, de a család szégyene, legalja. Jobb lesz a világ, ha hosszú időre ketrecre zárják.”⁴³³

Az persze fel sem merült a cikkíróban, mint ahogyan másokban sem: mi van, ha ez az ügy – ahogy aztán később egyértelműen be is bizonyosodott róla, hogy – csak egy kitaláció? Ha ez is csak egy koncepciós ügy, mint amihez hasonló tucatjával történt a korábbi, a Rákosi-korszakban Magyarországon. Kik is voltak ennek a módszernek a kiagyalói, gyakorlati

426 Forrás: <http://www.nbh.hu/magyar/evkonyv/tevekenyseg.html#4>

427 Magyar Nemzet (MNO) 2004. április 13.

428 Origó (Web-site) 2004. ápril 14.

429 Origó (Web-site) 2004. április 15.

430 Népszabadság. 2004. április 15.

431 Népszava. 2004. április 15.

432 Népszabadság. 2004. április 15.

433 Magyar Nemzet. 2004. április 24.

megvalósítói? Lapozzunk csak vissza a történelemben: ki is volt az a Rákosi? Aztán tegyük fel magunknak azt a kérdést: vajon kinek áll érdekében, és miért egy ilyen hetekig tartó sajtókampány generálása? Vajon kinek használ az iszlámmal, az iszlám terrorizmussal, a fenyegetettségrel riogatni a békés magyar népet? Vajon mi értelme volt ezeknek gyűlöletkeltő, kirekesztő, a félelem légkörét, a muszlimellenességet fenntartó, tápláló és megerősítő megnyilatkozásoknak? Kiagyalói, megvalósítói vajon miért nem gondoltak arra, hogy az iszlám vallás és a muszlimok ellen folytatott rágalomhadjárat súlyosan veszélyezteti a társadalmi békét és a békés egymás mellettélést. Allah az ilyen és hasonló esetekről a Koránban azt mondja: *„Ti hívők! Ne fogadjátok barátotokul a zsidókat és a keresztényeket! Ők egymás barátai. Az, aki közületek barátjává fogadja őket, az közülük való! Allah nem vezeti az igaz útra a bűnös népet.”*⁴³⁴

A 21. század iszlámellenességének egyik fő érve, hogy *„A hidegháború utáni világban több biztonságpolitikai szakértő szerint az iszlám terrorizmus jelenti a legnagyobb veszélyt a békére.”*⁴³⁵ Emlékezzünk csak, mi volt az a középkori nézet, amelyről azt mondtuk korábban, hogy máig ható és meghatározó szerepet töltött be az európai gondolkodásban? Az, hogy az iszlám az erőszak és a kard vallása! Az iszlámmal szembeni ellenszenv⁴³⁶ tehát változatlanul tovább él, amit főként az új gyarmat-politika és az azt lelketlenül kiszolgáló média generál. Vannak persze más aggasztó jelenségek, olyan „útszéli” megnyilvánulások, mint a 2005. március 8-ai, amikor a „nemzetközi nőnap alkalmából” például egy köztéri szobrot muszlim nőnek öltöztettek...

Diplomáciai és kormányzati szinten már 2002-ben kénytelenek voltak foglalkozni a magyarországi iszlámellenességgel.⁴³⁷ „Az Iszlám Országok Szervezetét képviselő nagykövetek a napokban, Külügyminisztérium a területet felügyelő vezetőjénél tett látogatásuk alkalmával hangot adtak azon véleményüknek, hogy az elmúlt időszakban, a magyar sajtóban több olyan írás jelent meg, amely sérti a muszlim hívők vallási érzéseit.”⁴³⁸ A Külügyminisztérium felhívja a sajtó munkatársainak figyelmét arra, hogy az iszlám vallással kapcsolatos cikkek megjelentetésekor vegyék figyelembe a muszlim hívők vallásos érzületeit.”⁴³⁹ A Külügyminisztérium felhívásának azonban nem sok fogantatja lett, tekintve, hogy a magyarországi sajtóban azóta is változatlanul jelennek meg az iszlám szempontjából erősen kifogásolható tartalmú, nyíltan muszlim- és iszlámellenes írások.⁴⁴⁰

Az úgynevezett *iszlámfóbia* persze nem kizárólagos magyarországi jelenség. Erre utal például az is, hogy *Kofi Annan* ENSZ-főtitkár 2004. január 14-én kiadott nyilatkozatában megbélyegezte a világban tapasztalható, a muszlimokkal szembeni vallási intoleranciát. Mint kiemelte: *„Nagyon sok ember az iszlámot olyan monolitikus tömbnek tekinti, amely természeténél fogva szemben áll a Nyugattal. Márpedig ez annak ellenére történik, hogy a nyugati és a muszlim népek kapcsolataik hosszú története alatt kereskedtek, elvegyültek és házasodtak egymással, befolyásolták és gazdagították egymás művészetét, irodalmát, tudományát és életük sok más területét.”*

434 Korán, 5:51.

435 Heti Válasz. 2001.05.04

436 A zsidók szerint a muszlimellenesség erősebb az antiszemitizmusnál. Ezt a Belgiumi Laikus Zsidók Egyesületének elnöke mondta egy rádióműsorban. Teljesen természetes - emelte ki -, hogy az emberjogi és kisebbségvédő szervezetek föllépnek az antiszemitizmus megnyilvánulásai ellen. Csakhogy mindenfajta rasszizmussal szemben ugyanígy kell küzdeni - hangsúlyozta. (2003-06-16. <http://www.radio.hu/index.php/read/39592/hozottrovat/20> Róka Zsuzsa).

437 Nagyjából ezzel egyidőben történt, de csak egy hónap késéssel hozták nyilvánosságra, hogy 2002. július 12-13-án, az angliai Markfieldben az Európai Iszlám Szövetség és a vallások közötti párbeszédért felelős pápai tanács tagjai fontos megbeszélést tartottak. A téma a rasszizmus elleni közös fellépés volt. A kiadott közleményük szerint: „Az iszlám és a katolikus delegáció felelősséget vállalt a rasszizmust szülő előítéletek megszüntetésére, felszólított minden egyéni, oktatási és társadalmi intézményt a rasszizmus elleni küzdelemre, és ebben segítségül hívta a médiát is. Hisszük, hogy a vallási értékek és a párbeszéd vezet a kölcsönös megértéshez és tisztelethez, és ezt a párbeszédre intő kultúrát kívánjuk terjeszteni úgy az iszlám, mint a katolikus közösségekben” - olvasható a két nagy monoteista vallás közös nyilatkozatában. Sárközy Júlia (Róma) tudósítása a Magyar Rádióban. 2002-08-10 19.

438 Például az Új Dunántúli Naplóban 2002. telén „Ramadán a kollégiumban - Nappal alszanak, éjjel esznek-isznak a moszlim vallású egyetemi hallgatók” címmel jelent meg erősen kifogásolható tartalmú, muszlimellenes cikk.

439 MNO 2002. dec.19.

440 Erre a legjobb példák: „A muzulmán vallás, mint kriminális eszme.” vagy a „Hogyan állítsuk meg a fekete járványt?” (ti. az iszlámot!) „A terrorizmus fellángolása és a muzulmán kormányok tehetetlensége” című nyíltan uszító írások. A szerzőt, akit hol a mohamedán (sic!) vallás szakértőjeként, hol újságíróként, hol filozófusként, hol egy nem létező egyetemi tanszék tanáraként jegyeznek a források, nem kívánjuk megnevezni. Akit érdekel megkeresheti a <http://www.erec.hu> vagy a www.cionista.hu internetes oldalakon.

A 21. századi Magyarországon a magyarok és az iszlám kapcsolatában egy meglehetősen sajátos helyzet alakult ki: miközben a legfőbb törvény Magyar Köztársaság alkotmánya, illetve egy 1990-ben hozott, a vallásszabadságról szóló törvény szavatolja a vallási meggyőződés szabadságát, illetve az állampolgárainak annak kifejezéséhez való jogát, ugyanakkor a hivatalos politika szintjére emelkedett az iszlámellenesség. Ez nemcsak a Nemzetbiztonsági Hivatal korábban idézett internetes honlapjáról, a Hadtudomány című folyóiratból,⁴⁴¹ vagy a magyar kormányzatnak az afganisztáni és az Irak elleni háborúban vállalt szerepéből követhető nyomon, de például a Magyar Köztársaság miniszterelnökének, Gyurcsány Ferencnek a szaúdi focistákat „leterroristázó” megnyilatkozásából is.

Magyarország és az iszlám viszonyának másik sajátos aspektusa az orientalizmusból kifejlődött „iszlamológia”. Ennek művelői szinte egyáltalán nem, vagy csak alkalmi szinten tartanak kapcsolatot az országban élő muszlimokkal. Kiállításokat, előadásokat, „tudományos” találkozókat, konferenciákat szerveznek⁴⁴² - természetesen a muszlimok, a muszlim szervezetek (egyházak) részvétele nélkül. *Maróth Miklós* akadémikus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja, arabisztikakutató például a *Heti Válasz* című lapban, 2001 júniusában arról nyilatkozott, hogy a kormány kétszázmillió forinttal támogatja az első magyar Közel-keleti Kutatóintézet létrehozását. Az interjúból természetesen az is egyértelműen kiderült mi a célja egy ilyen „kutatóintézet” létrehozásának: *„Az ő kultúrájukkal, vallásukkal foglalkozni az európai integrációra váró ország számára belső, európai feladat. Olaszország nagyon ügyesen forgatja a kulturális »fegyvert«, amikor a muszlim országokban hídfőállásait kiépíti. Százával képeznek ehhez szakembereket. A Szentszék felügyelete alatt is három intézmény foglalkozik az iszlámmal.”*⁴⁴³

Néhányan, mint például az a jezsuita pap-tanár, aki 2003 telén, a miskolci egyetemen tartott tévedésektől hemzseggő előadást az iszlámról, vagy a Keszthelyi Helikon Múzeum igazgatója, aki az iszlámot bemutató orientalista szemléletű kiállítás után bejelentette, hogy iszlám múzeumot kíván alapítani - kifejezetten megélhetési (pénzszerzési) célból foglalkoznak az iszlámmal. A budapesti székhelyű Keresztény-Zsidó Társaság, 2004-ben Zsidó-Keresztény-Iszlám Vallástudományi Szabadegyetem (ZSIKIVSZ) meghirdetésével viszont azt a célt tűzte maga elé, hogy *„a közös gyökerű három monoteista világvallást”* együttesen bemutassa. Talán mondanunk sem kell: az iszlámról itt sem a muszlimok beszéltek, tartottak előadást!

Pedig a magyarországi muszlimok között is vannak szép számmal jól felkészült, egyetemet vagy főiskolát végzett, nyelveket beszélő, a vallásukat kitűnően ismerő előadók. A szinte „ipari méreteket” öltött „iszlamológia”, azonban nem a vélemények ütköztetésére, a valóság megismerésére (megismertetésére) törekszik, megelégszik a kor divatjának, politikai áramlatainak kiszolgálásával, az autentikus véleményekre nem kíváncsi. Tapasztalatunk szerint még a jól felkészült előadókat is rettegés, zavartság fogja el, ha egy hasonló felkészültségű, megfelelő vitakészséggel felvértezett muszlim jelenik meg előadásaikon.

441 Gergely Attila cikke a Hadtudomány IX. évfolyam, 3-4. számában.

442 Például 2005. május 5-én „tudományos és ismeretterjesztő” konferenciát rendeztek Budapesten az ELTE Múzeum körüli tanácstermében. A program keretében „Az iszlám szerepe a modern történeti-politikai folyamatokban – tévhitek és valóság” címmel előadások hangzottak el. Dr. Rostoványi Zsolt (tanszékvezető egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék): Az iszlám és a Nyugat konfliktusa. Dr. Fodor Sándor (tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE BTK Sémii Filológiai- és Arab szak, az Orientalisztikai Intézet igazgatója): Fundamentalisták régen és ma. Dr. Maróth Miklós (akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár, PPKÉ BTK Arab Tanszék): Az iszlám demokratikus hagyományai. Dr. N. Rózsa Erzsébet (tudományos főmunkatárs, Teleki Intézet Külpolitikai Tanulmányok Központja): Az iszlám hatása a nemzetépítésben: az iráni iszlám köztársaság identitása. Khaled Ghazal (palesztin nagykövet, PhD hallgató, ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskola): Iszlámista mozgalmak a palesztin politikai palettán - címmel.

443 Egy 2005-ben világgá röppent hír szerint: „Mintegy 1200 misszionárius hirdeti az »örömhírt« az iszlám világban.” Vagyis a muszlim országokban e hír szerint, több mint ezer misszionárius munkálkodik. Nem egy közülük olyan Bibliával a kezében, aminek címlapja kísértetiesen hasonlít a Korán címlapjára.

Tagadhatatlan viszont, hogy egy ideje már egy másik – viszonylag kedvező – folyamat is kialakulni látszik. Az utóbbi, öt-hat évben megszokott a nem hivatalos muszlim-keresztény találkozók, kerekasztal-beszélgetések, vallási fórumok száma. A kis közösségekben, csoportokban zajló párbeszéd termékenyen hatott a nagyobb szervezeti keretekben gondolkodókra is. Így jött létre több találkozó a fővároson kívül például Szegeden, Miskolcon, Győrben és Pécsen is. Az utóbbi város egyetemének kiemelkedő érdeme, hogy a 2003-2004-es tanévben a hazai vallások, felekezetek képviselőinek részvételével tartott beszélgetések anyagát egy folyóiratban is közzé tették. Ez az iszlám tekintetében például azt jelentette, hogy Magyarországon keresztény szellemiségű lapban először jelenhetett meg a vallásunkat iszlám tanítása szerint értelmező és bemutató írásmű.⁴⁴⁴

Napjainkban a magyarországi muszlimok számát mintegy 20-30.000-re becsülik, közülük mintegy 4-5000 lehet magyar nemzetiségű. A legutóbbi népszámlálási adatok szerint 5.289.521 fő római katolikus, 1.622.796 református, 303.864 evangélikus, 268.935 görög katolikus, mintegy 17.000 baptista, kb. 15.000 ortodox és 12.871 zsidó él Magyarországon. A muszlimokat a „más istenhiten” alapuló vallások kategóriájában találjuk, ebben a rubrikában 4.287 fő szerepel. Budapesten hét mecset, illetve imahely működik, ezek közül az egyik legaktívabb a Bartók Béla úti *Dar asz-Szalam* (a Béke Háza). Péntekenként ide nyugodtan ki lehetne tenni a „megtelt” táblát. Ez is motiválja, hogy a mecset vezetése évek óta rendíthetetlenül fáradozik egy új imahely felépítésén.

Az itt működő Iszlám Egyház alapító okirata szerint „Az igazhívők által áhított bölcsességből fakadóan lett ez az egyház megalapítva, amely szilárd alapra lett helyezve: Allah Könyvére, a Koránra, és prófétájának szunnájára, muszlim kortársai és az őket követők értelmezése szerint.” A megvalósítandó célokat és feladatokat illetően egyértelműen megfogalmazták, hogy a minden emberi véleménytől, (új) gondolattól távol álló, a kitalációktól, vágyaktól, pártoskodástól mentes, igaz vallás átadására töreksszenek, úgy ahogyan azt Allah, az egyedüli Isten elrendelte. „Mi az Iszlám Egyház alapítói és leendő tagjai békés és törvényes úton hirdetjük az iszlám vallást, lehetőségeink szerint kedvességet, bölcsességet és jó tanácsokat alkalmazva. A jót parancsoljuk, a rosszat tiltjuk. Békében élünk a más vallást követőkkel, hitükért nem bántjuk embertársainkat... Hiszünk a békés, lényegre törő párbeszédben a nem

444 Ferenci Demeter: Kötelező értékek, megdönthetetlen normák az iszlám szerint. Egyházforum XIX. (V. új) évfolyam - 2004/6. (9-10. old.)

muszlimokkal, mint az iszlám terjesztésének az egyik legmegfelelőbb eszközében, a Koránt és a Próféta hagyományát, valamint a Próféta kortársainak tanításait használva.”

Az egyház alapszabályában leírtak szerint a legfőbb tennivaló: „Islám imaházak, iskolák, a hit gyakorlására szolgáló helyiségek biztosítása. Magyar és külföldi oktatók részvételével az iszlám kultúra, vallás, humanitás tanítása, minél szélesebb körű megismertetése és gyakorlásának támogatása – egyebek között – könyvnyomtatás, könyvkiadás, konferenciák, tanfolyamok, előadások és táborozások szervezése útján. Magyar hallgatók külföldi egyetemeken vagy más oktatási intézményekben – külföldi ösztöndíj mellett – történő iszlám vallásoktatásának megszervezésére, illetve ilyen oktatásban való részvételhez egyházi ösztöndíj biztosítása. A jótékonyági tevékenység keretében az egyház a szegény családokat kívánja megsegíteni, és az árvákat szeretné ellátni segélyekkel, oktatásuk, egészségügyi ellátásuk támogatásával. Az egyház orvosi ellátást biztosító rendelőkét kíván létrehozni, ahol

a rászorulókat orvosi ellátásban részesíti. Ugyanezekben a helyeken az orvosi ellátási segélyek kerülnek kiosztásra. Ezen kívül az egyház az iszlám törvények szerinti házasságkötések lebonyolításában is segítséget nyújt azzal, hogy megszervezi ezeket a házasságkötéseket. Az egyház elvégezteti az elhunyt muszlimok rituális furdetését és eltemetését. Az egyház céljai között szerepel az iszlám kultúra terjesztése. Ennek keretében az egyház iskolákat és intézetet kíván létrehozni. Itt nyelveket és egyéb tudományokat oktatnak, megszervezik a tanulmányok lebonyolítását, biztosítják azok finanszírozását. Az egyház különféle kulturális, sport- és szabadidő programokat kíván szervezni. Javítani szeretnének a muszlimok helyzetét - életvezetésüket tanácsokkal és helyes útmutatással segíteni. Védni a muszlimok jogait. Elhárítani az iszlámmellenes megnyilvánulásokat a médiában. Az országban különféle káresemények bekövetkeztével a

kárszenvedetteket segélyben részesíti az egyház. További célunk a magyarországi foglalkoztatási lehetőségek elősegítése és biztosítása az egyház által.”

Az egyház, a tagok által elfogadott alapszabály szerint működik. Legfőbb szerve a közgyűlés, választott irányító bizottságát *Súrának* hívják. Ennek 7-9, köztiszteletben álló muszlim tagja, élükön az emírral (magyarul az elnökkel). Az emír az egyház adminisztratív vezetője, a közösségnek ezen kívül imámja (imavezetője) és müezzinje, gondnoka is van. A hét meghatározott napjain a muszlimok részére, szombaton viszont az érdeklődőknek tartanak vallási órákat, előadásokat. Ezen kívül az egyház keretein belül működik egy fordító iroda, illetve itt található Magyarország legjelentősebb iszlám tárgyú könyvtára, könyvgyűjteménye is.

A második legjelentősebb iszlám vallási szervezet a fővárosban a *Magyarországi Muszlimok Egyháza*, amelynek központja ugyancsak Budán, a Sáfrány utcában található. *Sulok Zoltán* elnök, egy a Magyar Hírlapnak adott interjúban elmondta, hogy az „egyháznak több mint háromszáz regisztrált tagja, illetve több ezer nyilvántartásba nem vett, rendszeresen imára járó híve van.”⁴⁴⁵ A Magyarországon élő muszlimok azzal a céllal alapították az egyházat, hogy „vallásukat, az iszlámot, a Mindenható és Egyedüli Isten – Allah – kinyilatkoztatott szava (a Korán), s az Isten küldötte, Mohamed Próféta (béke legyen vele) tanításai szerint gyakorolják.”

A továbbiakban is érdemes szó szerint idézni az egyház alap dokumentumait: „Hitünk

445 Gaál Zoltán cikke: Magyar Hírlap. 2005-12-5.

lényege Isten egyedüliségének és Mohamed próféta (béke legyen vele) küldetésének tanúsítása. Hiszünk Allah mindenhatóságában, angyalaiban, könyveiben és prófétáiban, akik sorát Mohamed próféta (béke legyen vele) zárta. Hiszünk az Ítélet Napjában és a Sorsban, legyen az jó vagy rossz. Hitünk gyakorlati megmutatkozása az Istennek való teljes alávetettség önkéntes és tudatos vállalása, illetve az ennek megfelelő életvitel.

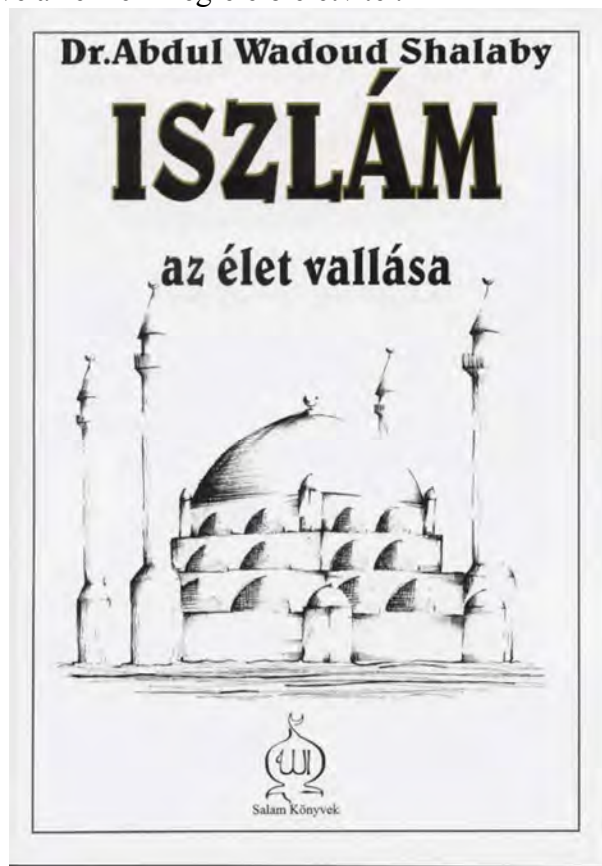
Egyházunk céljai a következők: A fenti hittételeknek megfelelő életvezetés elősegítése. A vallások közötti párbeszéd előmozdítása. A nem muszlim magyarokkal az iszlám vallás és a muszlimok meg- és elismertetése. A muszlimok és a nem muszlimok kapcsolatának erősítése, s ezáltal a társadalmi és a gazdasági kapcsolatok fejlesztése, illetve a jóság, az erkölcsösség terjedésének elősegítése a magyar társadalomban. A békés egymás mellett élés és a társadalmi béke előmozdítása, részvétel a társadalmi életben.

Minden muszlimnak lehetőséget biztosítani a napi öt ima megszabott időben való elvégzésére, az adakozás előírt kötelességének (jótékonykodás) gyakorlására, minden évben az Áldott Ramadan hónapban az előírások szerinti böjtölésre, hogy élete során egyszer teljesíthesse a mekkai zarándoklatot, ha ebben más körülmények nem akadályozzák meg. A felvázolt feladatok teljesítése érdekében a Magyarországi Muszlimok Egyháza vallási, oktatási, jóléti és ismeretterjesztő tevékenységet folytat.”

Mint láttuk a jelenlegi magyarországi muszlim szervezetek nem túl régóta működnek, túl sok tapasztalatuk nincsen. Ez a körülmény nagyban befolyásolja munkájukat, illetve az iszlám elismertetését, elfogadtatását is. A magyarországi da'va legnagyobb hiányossága, hogy nincs igazán elfogadható Korán-fordítás és magyarázat (tafszír). Az elmúlt századok során ugyan nagyon sok, ma már alig-alig hozzáférhető Korán-fordítás, illetve magyarázat látott napvilágot, ezek azonban vallási szempontból erősen kifogásolhatók, nem igazán (vagy csak kellő kritikával) használhatók. Egy részük olyan munka, amely azt igyekszik bizonygatni, hogy a Próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) a Koránt keresztény és zsidó iratokból ollózta össze, más részük pedig kifejezetten orientalista, tehát nem megfelelő vallási alapokon nyugvó mű.

Az általunk – a teljesség igénye nélkül, csupán példaként – összegyűjtött, korábban megjelent Korán-értelmezések alighanem jó magyarázatot is adnak erre:

Korán. A törökök szokásai és alkotmánya. Fordította Szokolay István. Pest 1854, Emich Gusztáv. (Terjedelem: 750 lap.) Ua. [Új kiad.] Pest 1856, Emich Gusztáv. (Terjedelem: 750 lap.) *Szemelvények a Koránból.* Hatala Péter: *Mohamed élete és tana.* Bp. 1878, Lamper Robert. (Terjedelem: 208 lap) *A „Koránból”-ból. Szemelvények.* (84., 88., 90., 100., 104., 52., 87., 92. szúra.) Fordította: Kámory Sámuel. Haza és Külföld. 1886. 2-5. sz. Oszttern Salamon: *Vázlat Muhamed Kuránjának etikájához.* Bp. [1902], Pátria ny. 51 l. Goldziher Ignác: *A Korán-magyarázás különféle irányairól.* Bp. 1912. Magyar Tudományos Akadémia. (Terjedelem: 24 lap) *Szemelvények a Koránból.* Fordította és a bevezetőt írta: Erdei Gerzson.

Bp. [1915], Athenaeum. (Terjedelem: 50 lap) (Modern magyar könyvtár. 462-463.) *A Korán szemelvényekben*. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Hollósi Somogyi József. Bp. 1947, Officina. (Terjedelem: 92 lap) (Officina Könyvtár 90-91.) *Korán 6. fejezet*. [A barom] Fordította: Somogyi József. Világirodalmi antológia. II. köt. Középkor és renaissance. 2. bővített kiadás. Bp. 1955, Tankönyvkiadó. 41-42. 1. *Korán 76. fejezet*. Az ember (mekkai). Fordította: Somogyi József. Világirodalmi antológia. II. köt. Középkor és renaissance. 2. bővített kiadás. Bp. 1955, Tankönyvkiadó. 43. l.

A II. világháború után az orientalisták újabb nemzedékéhez tartozó *Simon Róbert* fordította magyarra a teljes Koránt, amely 1980-tól több kiadást is megért. Később „A Korán világa” címmel vallásilag erősen vitatható magyarázatot is fűzött hozzá. Ezt követte *Dr. Mihálffy Balázs* fordítása magyar-arab változatban, amely Pakisztánban jelent meg. A Simon-féle fordítás számos tartalmi hibát mutat, a kevésbé hozzáférhető Mihálffy-féle ugyan szöveghűbb, de régies magyar nyelvezete miatt nehezen érthető. Ezért szükségessé vált egy pontos, ugyanakkor közérthető, új magyar fordítás megalkotása. Ez a célja annak a kis magyar és arab muszlimokból álló csoportnak, amely a századforduló óta ezen a feladaton dolgozik. A 2005-ben elkészült szép kivitelű Korán-fordítás (a 30. rész) azonban sajnos nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket: stílusa nehézkes és az eredeti arab szöveg is betűhibákat tartalmaz.

A könyv elkészítéséhez a szerkesztő felhasználta *Abdul Fattah Munif* Korán-fordításait. Kézirat formájában létezik még egy *dr. Okváth Csaba* féle magyar nyelvű Korán-fordítás is, ez azonban nem került nyomdába. Okváth Csaba egyébként számos arab nyelvű vallási kiadványt ültetett át magyarra. A fordítók közül ki kell emelni továbbá *Fodor Noémi Náma*, *Kalloufi Virág*, *Karacson Attila Szulejmán*, *Kiss Zsuzsanna Halima*, *dr. Mohamed Eisa Subail* munkáit, amelyek ma a magyar nyelvű iszlám vallási irodalom alapját képezik.

Magyarországon napjainkban a különféle nem muszlim könyvkiadók gondozásában évente mintegy 10-15 új, az iszlám vallással, annak tanaival, vagy ahhoz kapcsolódó témákról szóló – többnyire vallási szempontból erősen vitatható tartalmú – kiadvány jelenik meg. A magyarországi iszlám szervezetek ezzel egyelőre nem tudják felvenni a versenyt, következésképpen a muszlimoknak nincsenek elegendő számú, megfelelő minőségű és tartalmú magyar nyelvű kiadványaik, amikből tanulhatnának, tájékozódhatnak. Hiányzik az iskolarendszerű oktatás-képzés, nincs megfelelő iszlám média, a hírek-információk vagy késve, vagy egyáltalán nem jutnak el a fővároson kívül, az ország különböző részein szétszórta (illetve az Európai Unióhoz történt csatlakozás után külföldön) élő muszlimokhoz. A megfelelő kiadványok, a muszlim média hiánya főleg az új muszlimok lelki gondozása terén jelent súlyos nehézséget, gondot. Nem pótolja ezt a hiányosságot az sem, hogy az Internet elterjedésével, a századforduló után már lényegesen könnyebb iszlámról szóló információkhoz jutni. Sok magyarországi muszlim (vagy muszlim webhely) ugyanis (habár a jó szándék talán nem is mindig vonható kétségbe) felkészületlenül, kellő tudás és ismeretek nélkül nyilatkozik vallási kérdésekről.

A gazdag iszlám történelmi hagyományokkal rendelkező Magyarországon a sok téves nézet, felfogás és torz információ ellenére egyre többen vannak, akik őszinte érdeklődéssel fordulnak a muszlimok felé és elfogadják, felveszik hitünket. „*Akit Allah az igaz útra akar*

vezetni, annak keblét kitárja az iszlám számára.”⁴⁴⁶ Muszlimok nemcsak a fővárosban, de szinte mindenütt – például egészen kis településeken is – élnek az ország területén. Orvosok, tanárok, mérnökök stb. épp úgy vannak közöttük, mint kereskedők, vagy egyszerű kétkézi munkások. Valamennyien azt szeretnék, hogy félelem, megkülönböztetések és korlátozások nélküli polgárai lehessenek az országnak, hogy megőrizhessék és optimális feltételek mellett, szabadon gyakorolhassák vallásukat...

Abu Hurajrától és Abu Szaíd Al-Khodritól (Allah legyen megelégedve velük) maradt ránk a következő hagyomány.

„Eképpen szólott Allah küldötte (Allah dicsérete és békéje legyen vele):

»Amikor az emberek összegyűlnek Allah emlegetésére, angyalok veszik körül őket. Befedi őket a könnyörület, és nyugalom érkezik hozzájuk (ahogy Allahról emlékeznek).

Allah megemlékezik róluk azoknak, akik Vele vannak.«”

(Muszlim hagyományozta)

446 Korán, 6:125

ZÁRSZÓ

Avagy a kölcsönös megértéshez vezető út

A korábbi századokban sokan voltak, és sajnos ma is sokan vannak a világban, akik barbár és maradi vallásnak festik le az iszlámot. A vallásukat helyesen követő igazi hívőket pedig „fundamentalista” pejoratív jelzővel illetik. Ezért az egyoldalú, és nyilvánvalóan hibás beállítáért napjainkban főként a nyugati politikusok, az őket kiszolgáló ideológusok és médiaeszközök a felelősek. Ők azok, akik a középkori elődeik által megteremtett bizalmatlanságot, kirekesztő – gyűlöletkeltő magatartást tovább fejlesztve, állandóan táplálják a félelem légkörét az iszlám és a muszlimok iránt. Igaza van *Németh Pálnak*,⁴⁴⁷ aki azt írja: *„A nyugati iszlámtudósok és arabisták többnyire vagy keresztény teológusok, vagy zsidók, vagy ateisták, vagy ezek kombinációi, ami náluk teljesen egyremegy, hisz ezek közül mindegyiknek sokszor halmozottan is érdekében áll, hogy a valósághoz nem kellően igazodó, tudatosan vagy tudatlanságból hamis képet fessen az iszlámról.”*⁴⁴⁸ Ugyanez természetesen elmondható a sajtó, a rádió, a televízió, a könyvkiadás és a filmipar munkatársairól is.

Nemcsak nekünk muszlimoknak, de a világ minden jóérezésű emberének szembe kellene szállnia a gyűlöletkeltéssel, az ellenségeskedés olyan formáival, amelyet az iszlámnak a világcivilizációban betöltött múltbéli és mai szerepéről ezek a rosszindulatú mai véleményformálók terjesztenek. Szembe kellene szállni a nyugati ideológia alapját képező magasabbredűség eszméjével, a muszlimokkal szembeni kirekesztő megnyilvánulásokkal. Szembe kellene szállni az új hidegháború, a modern gyarmatpolitika ideológusaival, (Huntingtonnal, Fukuyamával, társaikkal és követőikkel), akik azt hangoztatják, hogy elkerülhetetlen az összecsapás a vallásukat helyesen követő muszlimok („iszlám fundamentalisták”) és a „demokratikus, békés, kapitalista és laikus” nyugati világ között.

A politikusokat, a magukat tudományos szakembereknek nevező személyeket és az újságírókat egyaránt komoly felelősség terheli a tömegtájékoztatás manipulálásáért, az emberek tudatos és előre megfontolt szándékú félrevezetéséért. Azért, hogy az európai átlagember fejében az iszlám vallás, olyan – gyakran hallható, olvasható – fogalmakkal mosták össze, mint a fundamentalizmus, a szélsőségeség, vagy az utóbbi időkben sokat emlegetett terrorizmus. Azért, hogy ezeket a fogalmakat a médiában egy ideje szinte kizárólag az iszlám szinonimájaként használják. *A vallásukat helyesen követő muszlimok és az iszlám világ tudósai egyaránt visszautasítják, hogy azért nevezzenek valakit szélsőségesnek, mert gyakorolja vallását, imádkozik és böjtöl, szakállt növeszt, vagy a Korán előírásai szerint fejkendőben jár.* Olyan ez, mintha valakit azért vonnának felelősségre, mert betartotta a KRESZ szabályait, bekapcsolta a biztonsági övét, nem részegen hanem józanul ült a volánhoz és nem ütött el senkit a közúton!

A nyugati világban ma is jobbra kétféle irányzat érvényesül: Az egyik azt követeli tőlünk, hogy vessük le a szokásaikat, feledjük el hagyományaikat, dobjuk félre a vallás előírásait, és fogadjuk el az úgynevezett „szabad világ” vívmányait és kövessük szokásait. Legyünk erkölcstelenek, hazugok, képmutatók, pénzimádók, kábítószerélvezők, alkoholfogyasztók, melegek, buzik, lesbikusok vagy hasonlók... Vannak olyan hangok is, amelyek szerint a vallás bizonyos elemeit, a szertartások rendjét meg lehetne tartani, de ennek fejében el kellene fogadni olyan dolgokat, amelyek ellenkeznek az iszlám előírásaival. Például a Koránnak azzal a rendeletével, amely szerint a nőknek el kell takarniuk magukat, és kendőt kell viselniük.

447 Dr. Németh Pál - református lelkész, főiskolai tanár, a magyarországi Keresztény-Zsidó Társaság illusztris tagja.

448 Dr. Németh Pál: Az iszlám, a Nyugat érdeklődésének tárgya. In. Muszlim művelődéstörténeti előadások. Iskolakultúra, Pécs. 2001.

Az iszlám világban sokan úgy vélik, hogy a vallási identitás ápolása és megőrzése, valamint a nyugati „túlliberalizált” kulturális, szellemi, civilizációs és ideológiai nyomások és kihívások, globalizáció erősödése még inkább szükségessé teszik a jó erkölcs megőrzésére vonatkozó erőfeszítéseket, az egészséges muszlim nevelést, illetve a muszlim szempontból folyó oktatásra, művelődésre és társadalmi-szociális gondozásra, gondoskodásra vonatkozó pontosan megfogalmazott programokat, másrészt a párbeszédet mindenkivel, aki őszintén hajlandó erre. Mások, mint jőmagunk is, úgy vélik, úgy véljük: ezen kívül arra is nagy szükség van, hogy a muszlimok megismerjék elődeik múltját, kultúráját és helyesen értelmezzék az iszlám népeinek történelmét, hogy számba vegyék, számon tartsák kulturális értékeiket.

Szerintünk – muszlimok szerint – miután az Egyedüli Isten, Allah ilyenek teremtette meg a világot – az egyetemes mindenség szabályaihoz hozzátartozik a többféleség, a változatosság és a különbözőség. E felfogásunk és az iszlám vallás jellegénél fogva, egyaránt képesek vagyunk a muszlim társadalom keretében épp úgy, mint a több etnikumú, illetve vallású társadalmakban is együtt élni a más kinyilatkoztatott vallású (tehát zsidó illetve keresztény, vagy más szóval a könyves) népekkel. Erre az előző fejezetekben számos példát felsorakoztattunk. A magyarság kiemelkedő érdeme volt, hogy a honfoglalás után évszázadokon át képes volt együtt élni a különféle muszlim népekkel és velük együtt olyan kulturális értékekkel gazdagította Európát, amelyet ma méltán tekinthetünk a világörökség részének.

Éppen ezért, a békés egymás mellett élés érdekében fel kellene ismét újítani a párbeszédet. A valódi párbeszédet... Ehhez azonban fontos lenne, hogy egyenlő alapokon és az együttesen elfogadott közös nevezőkből kiindulva akarjuk vállalni az őszinte kapcsolatteremtést, és leendő partnereink vonják ki a nyugati politizálás bűvköréből az erőszak és a maradiság jelzőjével feldíszített iszlámot. A hit, (az istenség) oldaláról kellene összefogni az ateizmus ellen, illetve az erkölcsi oldalról az eretnység ellen, a tisztességes emberi élet megrontói, a családok életének tönkretévői, a hazugok, az erkölcstelének, a másokat lenézők, a kirekesztők, a gyűlölködők, a félrevezetők, a rágalmozatók, az igazságot elferdítők, a hamisságot terjesztők ellen.

Az első lépést, amit meg kellene tenni a párbeszéd érdekében, hogy a nyugati (benne természetesen a magyarországi) média- és kommunikációs eszközök vizsgálják felül az iszlámnak a terrorizmussal való azonosításáról kialakított jelenlegi gyakorlatukat. Legyenek elfogulatlanok, tárgyilagosak és ne egyoldalúak, ellenségesek, amikor valamilyen az iszlámmal kapcsolatos politikai eseményről vagy váratlan válságról esik szó. Különösen vonatkozik ez a megjegyzés a nyugatot kritikátlanul majmoló, magyarországi médiára! A korábban már elkezdett párbeszéd nem érheti el a céljait és reményeit, ha az egyik fél állandóan kirekesztő, sértő módon viselkedik a másikkal szemben, ha jobban hisz a fegyverek, az erőszak, a hazugság erejében, mint az igaz szavakban. Az sem lehet célja ennek a párbeszédnek, hogy felhívja a muszlimokat a vallásuk feladására, megmásítására és a kulturális identitásukról való lemondásra, vagy arra, hogy tagadják le a civilizációs hovatartozásukat. Ez ugyanis alapvetően ellenkezne azzal az isteni céllal, amely szerint az iszlám vallás létrejött, a Korán kinyilatkoztatása megtörtént.

Az iszlám lényegéhez tartozik a megbocsátás, mert ez egy megbocsátó vallás, amely azt várja a muszlim embertől, hogy legyen elnéző, és ez a megbocsátás a különbözőség és a másik elfogadása elvének tiszteletben tartásából ered. Ebben a könyvben világos és egyértelmű üzenet van azok számára, akik értik a szót. Nem mi találtuk ki, viszont történelmi tény, hogy „a Nyugat viszonyát a Kelet – mindenekelőtt az iszlám – felé, mindenkor felsőbbrendűségi tudat hatotta és hatja át.” Ezt a sajátos tudatot kellene módosítani, megváltoztatni és mindjárt kevesebb gonoszság, hazugság és gond, háborúság lenne a világon...

Amikor *Illyés Gyula* 1939-ben feltette a kérdést: Ki a magyar? – akkor még nem voltak készen a ma már viszonylag pontosan megfogalmazható válaszok. Napjainkban már tudjuk, hogy amikor magyarokról, vagy magyarságról beszélünk azokra a muszlim népekre is gondolnunk kell, akik a honfoglalókkal együtt érkeztek a Kárpát-medencébe, és részt vettek az új állam létrehozásában, működtetésében, fenntartásában. Emlékezzünk csak: „*Árpád magyarjai, lovas előkelői – amikor megérkeztek az új hazába – iszlám műveltséget hoztak magukkal!*” – idéztük korábban. Ehhez mostmár bátran azt is hozzá tehetjük: és muszlimokat is hoztak magukkal. Ezen kívül azokra a muszlim népekre is gondolnunk kell, akik a Nagy Magyarország megalkotása után érkeztek, akik például az Árpád-házi királyok gyepűőrei, vámszedői, pénzverői voltak. Az alánok, a besenyők, a bolgár-törökök, a böszörmények, az izmaeliták, a jászok, a kabarok, a kálizok, a kazárok, a kunok, a szabírok vagy szavírok, a szaracénok vagy szerecsenek, az onogurok a vadarióta törökök, mind muszlim népek voltak, akik később beolvadtak a magyarságba. És természetesen gondolni kellene az elfeledett keleti magyarságra, a kazakh pusztákon, vagy épp Rákóczi bujdosó kurucainak, Kosssuth Törökországban maradt iszlám hitre tért szabadságharcosainak leszármazottjaira is. A magyarországi közvélemény – miután nem ismeri, illetve az elmúlt évszázadok során nem ismerhette meg a saját valós történelmét, – nem osztja ezeket a véleményeket, valószínűleg ellenségesen vagy meg nem értéssel fogadja a magyarság és az iszlám kapcsolatáról kifejtett nézeteinket. „*A magyar azonban egyszersmind keresztényt is jelent, különösen élesen jelentkezik ez az iszlám vallásúak viszonylatában, akiket senki sem tekint magyaroknak, ha esetleg keresztény hitüket megtagadták, hanem »törökösök«-nek. A magyarság egyik kritériuma tehát a keresztény hithez való ragaszkodás.*” – olvasható például egy 1982-ben megjelent évkönyvben!⁴⁴⁹ Valóban ez lenne a helyes, a mértékadó felfogás, a követendő nézőpont a 21. században is?

*Glatz Ferenc*⁴⁵⁰ akadémikus, mai magyarországi történészeink egyike, aligha gondolta át, amikor papírra vetette, hogy „A magyar állam ezer éve, a zsidó-keresztény kultúrkör történelmének része...” Kérdezzük csak meg tőle és a hasonlóan gondolkodóktól: és mi van a muszlimokkal? Ők talán nem voltak részei a magyar állam idézett ezer évének? Ők talán nem voltak részei az „eredményes közösségmegtartó erőnek”? Akkor ugyan kikről szólnak a muszlim ellenes törvények, az 1222. évi Aranybulla rendelkezései, a pápák királyokat elmarasztaló levelei? Bennünket, muszlimokat persze nem az zavar „amikor a régi magyar állam »keresztény« jellegéről” vagy „csupán »zsidó-keresztény« kultúrköréről” beszélnek egyesek, hanem az, hogy ez csak féligazság és semmi köze a történelmi valósághoz!

Mi, mai magyarországi muszlimok csak reménykedünk, reménykedhetünk, hogy egyszer majd mérséklődik ez az iszlámmal, a muszlimokkal szembeni felsőbbrendűségi tudat és talán másokban is felmerül a gondolat, esetleg másokat is „kissé önkritikára készítet”, hogy miért hiányzik az iszlám szerepének ismertetése jóformán az egész magyar történelemírásból? Bízunk benne, hogy esetleg mások is kedvet kapnak a könyvünkben tárgyalt időszak megismerésére, kutatására és további kötetek is szülehetnek a magyarság és az iszlám kapcsolatának még alaposabb tisztázása érdekében. A tudásnak, a kölcsönös megismerésnek, a civilizációs értékek megőrzésének, ápolásának minden jó szándékú és művelt ember számára fontosnak kellene lennie. Az emberiség csak így kerülheti el az újabb és újabb összeütközéseket, a válságokat, a háborúkat, illetve életének további romlását, bolygónk végleges és teljes elpusztítását...

449 Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. OSZK [Budapest] 1982. 426. old

450 Glatz Ferenc (Csepel, 1941. április 2.) Széchényi-díjas történész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia volt elnöke. 1963 és 1965 között az ELTE függetlenített KISZ-titkára, később pedig az általa igazgatott Történettudományi Intézet párttitkára volt. Egyik fő művében (Glatz Ferenc: A magyarok krónikája, Budapest, 1996. 9. oldal.) a következőket írja: „A magyar embernek évszázadnyi időbe telt, amíg a lovaglástól elgömbült lábával megtanulta az eke utáni egyenes testtartást, és leszokott arról, hogy gyönyörűségét lelje az asszonyok és a gyermekek lemészárlásában.”

UTÓSZÓ

Sok idő telt el azóta, hogy e könyv első betűit papírra vettem és a sok idő látszólag sok változást hozott. Jókat is rosszakat, és a rossznál rosszabbakat is! Magyarországon, Európában, a Közel- és Távols-Keleten, Amerikában a régi rendszereket újabbak, a régi ideológiákat vadonatújnak tűnő eszmék-eszmerendszerek váltották fel. A lényeg, azt hiszem alapvetően mégsem változott. Csak a hazugság, az emberiség elbutítása, félrevezetése, a népek-nemzetek, a különféle vallási-etnikai csoportok, közösségek egymás ellen uszítása vált tervszerűbbé, szervezettebbé. Köszönhetően a folyton modernizálódó hadászati eszközöknek, a technikai fejlődésnek, az újabb gépi csodáknak, például a vezeték nélküli telefonoknak, az egyre könnyebben kezelhető kameráknak, a digitális televíziózásnak, a műholdas hírközlésnek, megfigyelésnek, kifigyelésnek...

A muszlimok, akárcsak más népek, egyre nehezebben boldogulnak e változó (megroggyant) világban. És mind többen és többen keresik a miértekre, a hogyanokra a válaszokat. A tegnapi, a mai, a holnap események, a politika zavaros, többnyire erkölcstelen és hazug eseményei pár év, vagy évtized múlva, az aktuálpolitikából ugyanúgy a történelem alkotó elemei lesznek, mint ahogy ez a korábbi évezredekben is történt. Akkor is voltak, és mai is kell lennie valakiknek, akik figyelik, lejegyzik, elemzik, értékelik az eseményeket, a történeteket, a történelmi tényeket. Ezért is gondolom, hogy ezt a könyvet sem lehet befejezni, abba hagyni! Folytatni kell, hisz nemcsak nekünk, muszlimoknak, de az egész emberiségnek, Allah valamennyi gondolkodó és ésszel megáldott teremtményének kötelessége, vagy kötelessége kellene, hogy legyen, az egymáshoz való viszony, azon belül is a történelem, a történelmi tanulságok megértése, megértetése.

Ha az emberiség továbbra sem hagy fel a szembenállással, ha az egymás ellenesség gyökereit továbbra is a történelmi tudat megkövesedett rögeszméivel próbálják igazolni, a pusztulás elkerülhetetlen. Az emberiség a dínók és más kipusztult élőlények sorsára jut. A történelem, a történelmünk – a valós tények – megismerése sokat segíthet abban, hogy ez ne így legyen. A történelem, egymás kultúrájának ismerete, Allah teremtményeinek sokszínűsége és ennek a változatosságnak az elfogadása, a deviancia, a (kulturális, erkölcsi, politikai, vallási) szélsőségek elvetése sokat segíthet...

Nekünk, muszlimoknak ezen felül, alapvető kötelességünk a hitünk, a vallásunk megmásíthatatlanságához való ragaszkodás is. Amit Allah, a Korán kinyilatkoztatásával, a Prófétaánk (Allah dicsérete és békéje legyen vele) tanítása által kötelezővé tett számunkra, arra és csakis arra kell és szabad hagyatkoznunk. Divatok mindig voltak és lesznek is, illetve mindig lesznek olyanok, akik ezeket vagy a másfajta divatokat követik, követni fogják. Ma a valós tartalmú, az iszlámról szóló írásoknak, könyveknek nincsen igazán nagy divatja, e most közreadott kötetnek mégis lesz, már készül – insallah – másik két folytatása is.

FOHÁSZ:

Ó Istenem, gyakorolj kegyet velünk
és hozd el a békét mindenhová e Földön!
Add, hogy megszűnjön az emberek közötti megosztottság,
és összhang legyen a népek, a nemzetek között!
Add, hogy az ellenszenv helyett a szeretet vezérelje tetteink!
Add, hogy a bántás helyett megbocsátás, a gyanakvás helyett bizalom,
a reménytelenség helyett remény, a sötétség helyett fény legyen mindenütt!
Add, hogy a sok szomorúság helyett boldogság költözzék az emberek szívébe.
Ámen.

ISZLÁM FOGALOMTÁR

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(Bismilláhi ar-Rahmáni ar-Rahím)

Allah, a Könyörületes és Irgalmas nevében

„Allahot magasztalja mindaz, ami az egekben és a földön van.
Ő a hatalmas és a bölcs. Övé az országlás az egekben és a földön.
Ő kelt életre és ő küld a halálba, és mindenek fölött hatalmas.
Ő az első és a végső, a külső és a belső. Ő minden dolgok tudója.”
(Korán 57:1-3.)

A, Á

abd [ar.] Sok muszlim férfinévben használt előtag, amely Allah valamilyen tulajdonságához kapcsolódik. Jelentése: „(rab)szolga”, szolgája, imádója. Például: Abd Allah (Isten szolgája), Abd al-Rahman (a Könyörületes szolgája), Abd al-Khaliq (a Teremtő szolgája).

Ábrahám [magy.] → Ibrahim.

Abu Bakr al-Szadiq [ar.] Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) legközelebbi társainak egyike. 573-ban született, ő volt az első muszlim a férfiak közül, és az első → kalifa, akit az al-Szadiq (az Igazmondó) néven is ismerünk. 622-ben kalifa és 634-ben (63 éves korában) bekövetkezett haláláig vezette a muszlim közösséget.

Abu Hámid Al-Gárnáti [ar.] Teljes nevén: *Abu Hámid al-Andaluszi al-Gárnáti*, muszlim utazó, aki 1150-1153 között – II. Géza uralkodása alatt – három évet töltött Magyarországon. Tapasztalatairól két könyvet írt, amelyben bemutatja, hogyan éltek a muszlimok a magyar király alattvalóiként. Az andalúziai Granadában született 1080-ban. Korábban megfordult Egyiptomban, Szíriában, Arábiában, Perzsiában, Horezmben, Bulgáriában, Kievdében is.

abrar [ar.] istenfélő és igazságos (lásd. Korán 82:13)

adab [ar.] viselkedés, modor.

Ádám [magy.] Az első emberi lény, akit Isten teremtett, hogy a Földön helytartója legyen. Ádám volt Isten első prófétája, aki az egyistenhitet, mint az emberiség eredeti lelki rendszerét hirdette. Az iszlám vallás nem osztja a kereszténység eredendő bűnre vonatkozó doktrínáját. A Koránban nem az áll, hogy az ember Éva bűnei miatt került ki a Paradicsomból. A muszlimok Könyve sokkal inkább Ádámra helyezi a felelősséget (Korán 20:121), azt is elmondja, hogy Allah irgalmasságából Ádám ismét Isten felé fordult, aki megbocsátott neki (Korán 2:37). Az iszlám felfogás szerint ezzel Ádám bűne magánál Ádámnál véget is ért, s Allah, aki Jóságos és Irgalmas, nem teszi felelőssé az emberiséget Ádám bűnéért. Az iszlám

azt vallja, hogy minden ember büntetlenül születik, és saját maga felelős a cselekedeteiért, függetlenül más emberek jelenlegi, illetve múltbeli cselekedeteitől.

adhan vagy adzan [ar.] → *ezán*

'**Adn** [ar.] Paradicsom, Édenkert.

Ahl al-Kitáb [ar.] Szó szerinti jelentése: a Könyv Népe. Ez a kifejezés a Koránban található, s az Egyedüli Isten, Allah által korábban kinyilatkoztatott vallások követőit jelenti. A kifejezés leggyakrabban a zsidókra és a keresztényekre utal, jelezve, hogy ennek a két csoportnak – vallásuk monoteista alapjainak köszönhetően – különleges helyzete van az iszlám társadalomban.

Ahkám [ar.] Szó szerint: „Elrendelések”. Az iszlám vallási jog öt féle elrendelést különböztet meg, Ezek: 1. Kötelező (Vádzsib), 2. Elrendelés kötelezettség nélkül (Musztahab), 3. Tilos (Harám), 4. Ellenszenves, de nem tilos (Makruh), 5. Törvényes és megengedett (Helal).

Aisa [ar.] *Aisā*, Ayşe [tör.] *Ajse* Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) egyik felesége, → Abu Bakr lánya. Aisán keresztül igen tekintélyes mennyiségű tanítás (→ hadíth) maradt a muszlimokra, amelyeket az iszlám történetének korai időszakában a tudósok összegyűjtöttek.

ája [ar.] a Korán verseinek elnevezése. Eredeti jelentése, szó szerint: csoda, vagy jel. A Koránban több mint 6600 ája, azaz verssor van.

akidah ('Aqida) [ar.] *ākida* Az iszlám hitrendszerét jelenti. Ez a hitrendszer az alapvető hittételek mindegyikébe vetett megingathatatlan bizonyosságon és Allah egyedülvalóságán alapul. A szó az akada igéből származik, amelynek jelentése szorosán köt, csomóz. (Bármi, ami egy ember szívében szilárdan áll és meghatározó jelentőséggel bír, az adott ember esetében akidah.) Gyakorlati értelemben a kifejezés a minden kétségen felül álló hittételekre és szabályokra vonatkozik.

'**alamín** [ar.] *ālāmín* **alemin** [tör.] Jelentése „teremtmények” (Lásd: Korán 1:2, 81:29). A kifejezés jelenti az emberiséget, a dzsinneket és minden mást, ami létezik. → angyalok, dzsinnek.

Al-tahríf [ar.] elferdítés, cserélés, megváltoztatás. Amikor valamit elferdítenek, megváltoztatnak, például úgy, hogy a tulajdonságok és a nevek kiejtését módosítják hozzátevéssel, vagy elvétellel, ékezetek megváltoztatásával. Fethából keszrát, keszrából fethát csinálnak. Ide tartozik az is, aki kitalál olyan dolgokat, melyek nincsenek az iszlámban. Például: kendőben, ruhában kell fürdeni, vagy szappannal kell az ima előtti mosakodást (→ vudút) csinálni. (Ilyen elferdítés például a magyar sajtóban használt mozlem kifejezés, amit a → muszlim szó helyett használnak például egyes újságok.)

Ali ibn Abi Talib [ar.] Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) társainak egyike, egyúttal a próféta unokatestvére és veje. Ő lett a muszlim állam negyedik kalifája 656-ban.

alim [ar.] *ālīm* Jelentése: aki tudással rendelkezik. Ez a kifejezés általában a muszlim vallási tudósokat jelent. (tsz. ulama)

Allah [ar.] *Allāh* Arab szó, amelynek jelentése: *az Egyetlen Isten*. A szó származása az AL-ILÁH (az Isten) összetételből vezethető le. A legrégebb sémita írásokban az istent az IL vagy ÉL szó jelentette. Héber nyelven a Teremtőt Eloah (tbsz. Elohim)-nak nevezik, míg → Jézus nyelvén az Alaha szó jelentette az Istent. Az Allah szó Isten helyes arab elnevezése, mert ez az egyetlen kifejezés, amelynek nincs többes száma és neme. („*A ti Istenetek egyedüli Isten. Nincs Isten, csak ő, a könyörületes, az irgalmas.*” Korán 2:163.) A muszlimok ezt az arab kifejezést, mint Isten legmegfelelőbb elnevezését használják. A muszlimok Allahra úgy tekintenek, mint az világmindenségben található összes dolog teremtőjére és fenntartójára, akinek nincs párja, és nincs társa az ő istenségében. Az Egyedüli Istent a Korán 99 isteni névvel írja le, amelyek egyben az Isten tulajdonságai is.

Allahu Akbar [ar.] → takbir.

alamizsna [magy.] → zekat.

alánok (ászok, jászok) [...] Az iráni eredetű alánokról először az időszámítás utáni időkből van tudomásunk: középp-ázsiai szálláshelyükről a szkíták, a szarmaták és az aorszok után, i. sz. 50 körül nyomultak be az Urál és a Kaszpi-tó között elterülő sztyeppvidékre. A hunoktól valamikor 350 táján elszenvedett vereség után, egy részük nyugatra menekült. Ezek kazár fennhatóság alá kerülnek, majd az alán nép ismét két részre vált. Az Azovi-tenger és a Volga közötti vidéken letelepülők, nomádként éltek és muszlimok lettek. *Ibn Battúta*, arab származású iszlám tudós és utazó még a 14. században is talált *muszlim* alánokat a Volgparti Szaraj város környékén. Az alánok egyik régi neve aszian-oszian volt, s ez → bolgár-török közvetítéssel voszjan-vosjan alakban került a magyar nyelvbe. A Hármaskörös vidékén 1075-ben említenek „lli qui Vosciani dicuntur” népet. Az Árpád-kori vosian népnév közel 20 Varsány helyneveinkben maradt fenn.

amin [ar.] *āmin* Fohász, amelynek jelentése: „Ó Allah, válaszolj arra, amit mondtunk!”

amulett [...] → társítás.

angyalok [magy.] → Mala'ika.

al-Aksza (al-Aqsa) [ar.] Jeruzsálem (→ al-Quds) városában lévő hely neve, amelyet a Korán „a legtávolabbi mecset” névvel említ. A muszlimok hisznek abban, hogy Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) erről a helyről emelkedett fel az égbe 619-ben.

arab A → Korán nyelve. Az arab sémi nyelv, amelyet a muszlimok világszerte használnak. A történelem során a muszlim civilizációban az arab nyelv tanulása Kínától Spanyolországig általánossá vált. Az arab az iszlám vallás tudásának, ismeretének nyelve, annak ellenére, hogy nem minden muszlim arab. Sőt, ma már lényegesen többen vannak a muszlimok között a nem arab származásúak, mint az arabok.

arab írás [...] A ma ismert arab írás a délnyugati sémi írások csoportjába tartozó, jobbról balra haladó írás. Kutatók szerint arámi írások közé tartozó nabati (nabateus) írásból fejlődött ki. Végleges kialakulása hosszabb folyamat eredménye volt. Az első, nagyobb mennyiségben fennmaradt arab írások az iszlám újjászületésének századából, a 7. századból valók. Az akkoriban használt írásjegyek együttese azonban nem volt képes hűen visszaadni az arab beszédhangokat, így további mássalhangzókkal bővítették a betűkészletet, és - valószínűleg szír hatásra - használatba hozták a diakritikus jeleket (pontok és rövid vonások a betűk alatt, illetve felett). A 8. század második felében nagyjából már létezett a ma is használatos jelölési rendszer, bár a betűk sorrendje az ábécén belül csak ezt követően, a 9. század elejére vált általánossá. Az iszlám terjedése nyomán sok országban átvették az arab írást, ami gyakran az adott nép nyelvéhez jobban igazodó betűkkel egészítették ki. Így jött létre, pl. egyebek mellett a perzsa, az oszmán, vagy az ujjur írás is. Az arab írásjeleken alapuló oszmán betűkészletet a Hódoltság-kori Magyarországon is használták.

arab nyelv [...] Az arab nyelv a sémi nyelvcsalád délnyugati ágához tartozik. Különbség van az írott nyelv és a beszélt nyelvjárások között. Ez annak köszönhető, hogy az iszlám újjászületése előtt belső Arábia beduin törzsei csak a szóban hagyományozott költészettel foglalkoztak. Ezek tekinthetők a klasszikus arab nyelv első (szóbeli) emlékeinek, amely nyelv a Korán szövegének rögzítése nyomán az írott (irodalmi) arabban őrződött meg. Ez, a klasszikus arab nyelv vált a középkorban a vallásos tanítások, tudományos értekezések és irodalmi művek nyelvéné és ma ezt használják például az arab nyelvű tömegtájékoztató eszközök munkájában is. A beszélt arab nyelvjárások nem az irodalmi arabból alakultak ki, hanem a klasszikus arabbal egyidős régi nyelvjárásokból. A beszélt köznyelv írásbeli használata nem terjedt el, így az arab nyelv tulajdonképpen „kettészakadt”. Van, illetve volt egy rögzített, pontos szabályokon nyugvó irodalmi, illetve egy tájnyelvi, földrajzi területenként, időszakonként változó nyelvjárási változata is.

Aleihi szelám [ar.] Jelentése: béke legyen veled. Ezt AS-nek szoktuk rövidíteni. Ez a kifejezés általában a próféták – Mohamed prófétát kivéve – neve említésekor, azok neve után használják a muszlimok.

Asz-szalamu alajkum [ar.] A muszlimok hagyományos, az idő próbáját kiállt köszönése, melynek jelentése: „Béke legyen rajtad”! A megfelelő válasz: „Va Alajkumu-sz Szalam”!

Aulijá [ar.] Barátok, védelmezők, segítők stb. (Lásd Korán, 5:51.)

B

baslamah, beslemeh [ar.] (*Bismilleh*) Egy sokat idézett arab kifejezés, amit a muszlimok különböző helyzetekben gyakran használnak. A muszlimok ezt mondják, amikor valamilyen megengedett (*halal*) dolgot elkezdnek, például: utazást, evést vagy felkelnek alvás után stb. A kifejezés szó szerint így hangzik: „*Biszmilahhi ar-Rahmani ar-Rahim*”, magyarul azt jelenti, hogy a „*Könyörületes és az Irgalmas Isten nevében.*”

baatil [ar.] Valótlanság, hamisság. (Lásd Korán, 34:49.)

bidea (*bid'a*) [ar.] *bidā* Újítás az istenimádatban (→ *ibada*). Két típusa van: az egyik a *Bid'a mukaffirah*, ami hitetlenségnek (→ *kufir*) számít és elkövetésével az ember hitetlenné válik, más szóval: kiesik az iszlámból. Másik típusa a *Bid'a mufasszika*, elkövetésével az ember → *fásziq* (engedetlen) lesz, de nem lesz *káfir* (hitetlen).

besenyők [...] A besenyő – vagy más néven pecseneg – ázsiai származású kipcak török nyelvű oguz-török nép, amely eredetileg az Altaj-hegység és a Bajkál-tó közötti területen élt. Központjuk feltehetően a Szelenga völgyében lehetett. A besenyő az első kipcak-török nyelvet beszélő nép a történelemben. Egy kínai forrás -a Szuj-su - egy Taskent-vidéki törzset pejszunak nevez, egy 8. századi tibeti nyelvű ujjur követjelentésben pedig be-csa-nag törzsről értesülünk, amely már azonos a besenyők saját nevükkel a becseng/pecseng-el. A besenyők ősei az ujjuroktól 745-ben elszenvedett vereség, majd a Nyugati Türk Birodalom bukása - 840 után - után nyugatra, a „tarka lovúak” földjére vonultak, akiknek törzseivel szövetkeztek. Ezután jött létre a besenyő törzsszövetség a két nép, az Aral-tó fölött lakó „tarkalovúak” és a besenyők egyesüléséből. Mégpedig úgy, hogy a besenyők átvették a „tarkalovúak” szervezeti formáit. A Talasz-vidéki karlukok, az Aral-vidéki oguzokkal és a kimekekkel szövetkezve 893-ban legyőzték a besenyőket, így a besenyőknek nem maradt más választásuk, mint a nyugatra való menekülés. Nagy részük ezután Közép-Ázsiában és a Fekete-tenger északi sztyepvidékén élt, majd az Urál és a Volga közötti területről a kazárok nyomására átkelt a Volgán és az Etelközben telepedett le. *Abu Ubajd al-Bakri* muszlim földrajztudós leírásából tudjuk, hogy a 988-997 közötti kilencéves háború idején vették fel az iszlámot. Mintegy 150 Árpád-kori helység nevéből tudjuk, hogy besenyő eredetű. Ez azt jelenti, hogy a magyarországi muszlimok legnagyobb számát valószínűleg a besenyők jelentették.

berberék [ar.] Az egyiptomi Szíva oázistól az Atlanti-óceánig húzódó észak-afrikai partvidék sokféle nyelvjárást beszélő, számos törzsre tagoló lakossága.

Bilál ibn Rabah [ar.] Az iszlámot kezdeti időkben felvevők, illetve Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen veled) társainak (→ *szahabah*) egyike. Ő volt a muszlim történelem során az első → müezzín.

bolgár-törökök más néven onogurok (ogurok) [...] Az ogur (onogur vagy bolgár) az az első biztosan török nyelvű népcsoport, amely az 5-10. század között a belső-ázsiai füves pusztákról Kelet-Európába költözött. Magyarországra Taksony vezér uralkodásának utolsó éveiben, 960-972 között a települtek be, a Volga-vidékről, két vezérük vezetésével. *Ibn Fadlan* 921-922 körüli leírásából tudjuk, hogy már a Volga-vidéki hazájukban valamennyien az iszlám vallást követték. Legrégibb településhelyük a pesti római erőd volt (a mai Március 15. téren). Magyarul *nándorok*nak is nevezik őket.

böjt → szaum/szijám.

böszörmények [magy.] Az elnevezés a perzsa „muzulmán”, vagy „buzurmán”, illetve a török „müszülman, müszlüman” vagyis (az eredetileg arab) → *muszlim* szó magyarosított névváltozatából ered. Az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent Magyar történelmi fogalomtár című könyv - egyebek mellett - például azt írja erről: „A böszörmények, buzurmánok a különböző etnikai eredetű muzulmánok összefoglaló népeve a középkori Magyarországon.” Eredetileg ugyancsak muszlimokat jelöl a magyar helységnevekben ma is sokszor használt „böszörmény” szó. (Például: Hajdúböszörmény, Böszörménytelek stb.) Régi oklevelekben latinosan „Bezzermini” vagy egyes régi leírásokban „Bissermini” alakban jelent meg. A böszörményeket egyes források → *izmaelitáknak* is nevezik.

Burák (Buraq) [ar.] A földön ismeretlen szárnyas lény, ennek a hátán emelkedett a mennybe (az Egekbe) Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) 619-ben. A fölemelkedésről (→ Iszra wal-Ma'radzs, v. mirádzs) szóló beszámolók szerint ettől kezdve kell a muszlimoknak naponta ötször imádkozniuk.

C, Cs

cahiliya [tör.] *dzsahilijja* Eredetileg arab kifejezés. Jelentése: tudatlanság, illetve a tudatlanság és az erkölcstelenség kora. A Mohamed prófétának érkező kinyilatkoztatást megelőző időszak elnevezése. (Cahil = tudatlan.) Néhányan használják e kifejezést a modern élet (a mai kor) egyes területeinek leírására is.

cami [tör.] → dzsámi

cemaat [tör.] *dzsemaat* közösség.

Cengiz [tör.] *Dzsengisz, Dzsingisz.* Cengiz han - magyarul Dzsingisz kán (1155-1227).

csador [...] Az iszlám világ egy részében elterjedt, az egész testet elfedő ruhadarab, az európaiak által sokszor pejoratív értelemben használt elnevezése. Hasonló ruhadarabok a csarsaf, a → *dzsilbáb* stb.

D

da'wah [ar.] (da^čwa, ill. da'va) *dā:va* Az iszlámra hívás, az iszlám vallás igazságának hirdetése, megismertetése.

ad-Da'vat-usz-szelefijja [ar.] Szó szerinti jelentése a múlt, illetve elődeink hívása, illetve az iszlám terjedése a Koránnak és a szunnának megfelelően. Ez ugyanakkor annak az elismerését is jelenti, hogy az istenfélő *szelafik* (elődök) megértették a kérdés, jelentőségét, felismerték, hogy ez a kérdés magasabb rendű és időszerűbb, mint a modern gondolatok vagy találmányok. A *szelafik* szándékában állt az újítások (*bid'a*) kerülése az *ibáda* (az istentisztelet) során.

dín [ar.] Általánosan használt kifejezés, jelentése „vallás”, de igazából a muszlimok hitének és vallásgyakorlatának teljességére utal. Ezért az iszlám, mint dín, az élet minden területét átfogó cselekvési mód, a muszlim ember életútja.

dhirk [ar.] Megemlékezés Allahról, az ő isteni tulajdonságainak vagy egyéb más vallási kifejezések (például: *Szubhan Allah*, vagyis Dicsőség Allahnak) ismétlése szóban vagy gondolatban.

dhimmi [ar.] A „védelmezett emberek” (ad-dhimmah) csoportjához tartozó személy az iszlám államon belül. A zsidók és a keresztények eleve megkapták ezt a pozíciót. A *dhimmik*nek teljes joguk volt vallásuk gyakorlására, illetve vallási törvényeik alkalmazására közösségeiken belül. Védelmük garantálása, illetve a katonai szolgálat alól való mentességükért cserébe a *dhimmik* az államnak adót (*dzsizját*) fizettek.

do'ah (duah) [ar.] *doā* vagy *duā* Fohászkodás. Személyes kommunikáció Istennel, amely különbözik az imától. A muszlimok különféle okkal, különböző helyzetekben fohászkodnak. Például ima (→ *szalah*) után, evés előtt, elalvás előtt, vagy különleges alkalmakkor (gyermek

születésekor) emlékeznek meg ily módon Istenről. A személyes fohászkodás során bármelyik nyelv használható, de az imádság nyelve az arab.

dunja [ar.] (dünja) Az evilág, vagy az evilági élet. Ez az ember életének egyik része. (A másik része a túlvilági élet.)

Dzs

Dzsahannam [ar.] (gyehenna) A Koránban található kifejezés, amely a Poklot, a kínzás, a szomorúság és a bűnbánat helyét jelenti. Az iszlám tanítása szerint Isten senkit sem kíván a Pokolba küldeni. Ugyanakkor, az igazság azt követeli, hogy a jó emberek kitüntetésben részesüljenek, azok pedig, akik ragaszkodtak a bűnös életvitelhez és nem gyakoroltak bűnbánatot, kitarítottak Isten megtagadása mellett, büntetésben részesüljenek.

Dzsahilijah [ar.] → *cahiliya*

dzsanaazah [ar.] Muszlim temetési (halotti) ima, amely az elhunyt iránti tisztelet, illetve jóakarát jele, s amelyet közvetlenül a temetés előtt végeznek el. Ez az ima minden muszlimot az erkölcsösségre emlékeztet, s ezáltal a jóságos és Isten-féltő életmód erkölcsét szilárdítja meg.

Dzsenna [ar.] A Koránban található kifejezés, amely a Mennyszágot (a Paradicsomot), a boldogság, a megelégedettség és az életerő helyét jelenti. Ez az igazságosak és az Isten-féltők jutalma. A Paradicsomot a Korán gyakran egy kertként írja le, ahol az emberek örök kényelemben és boldogságban élnek. (→ *Ádám*, → *Éva*)

Dzsibril [ar.] A legismertebb angyal neve. A muszlimok hite szerint az angyalokat Isten (fényből) teremtette, az emberek szolgálatára. Dzsibril (magyarul Gábriel) a legfontosabb angyalok egyike, mivel ő a felelős Isten kinyilatkoztatásának közvetítéséért, az emberek közül kiválasztott prófétáknak, akik közül Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) volt az utolsó.

dzsihad [ar.] (jihad ang.) A kifejezés a dzs-h-d hárombetűs szógyökből származik. Jelentése: „erőfeszítést tenni” vagy „törekedni” valamire, valami érdekében. További jelentései: igyekezet, erőlködés, szorgalom, küzdelem. Általában a személyes tulajdonságok javítását értjük alatta, de a *dzsihad* a saját (vagy mások) életének, tulajdonának és hitének megvédéséért vívott harcot is jelenti, jelentheti. A nyugati országokban tévesen fordítják „szent háborúnak”, mivel a háború arabul *harb*. Az iszlám szerint valamennyi muszlim számára a legszebb és legnemesebb cél az iszlám törvényeinek terjesztése és megerősítésére tett erőfeszítés az egész világon. Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) élete során többször is hangsúlyozta, hogy a fizikai erőfeszítéseknél, harcoknál (kis dzsihad) sokkalta fontosabb és értékesebb a belső, a lelki küzdelem (nagy dzsihad), és azt is erősítette, hogy a háború csak védekező jellegű lehet, ebből következően igazságos.

dzsilbáb [ar.] Pontos jelentése köpeny, az a ruhadarab, amit a muszlim nők felsőruhaként viselhetnek, hogy eltakarják alakjukat. Az iszlám nem rögzítette pontosan, hogy milyen stílusú ruhát kell hordani egy muszlimnak. De bizonyos követelményeket szabott. Az első, hogy a nőknek az arcuk és a kezük kivételével testük minden részét el kell fedniük. A második követelmény, hogy a ruhának annyira lazának, bőnek kell lennie, hogy a nő alakját, formáját ne lehessen kivenni. Ha ez nem eléggé megoldható, egy köpenyt (dzsilbáb) vagy kabátot kell a ruhára venni. De ha a ruha elég bő, a külsőruházat nem szükséges. A harmadik követelmény, hogy a ruha anyaga olyan vastag legyen, mely még a fényben sem áttetsző. A negyedik, hogy a muszlim nő ruhája ne legyen díszes vagy cifra, hiszen nem szabad vonzania a férfiak tekintetét. Az ötödik, hogy a muszlim nő öltözéke legyen összhangban női mivoltával, ezért kerülje a férfias jellegű ruhadarabokat. Az iszlám szerint nem helyes, ha egy nő úgy néz ki, mint egy férfi, vagy egy férfi úgy néz ki, mint egy nő. A ruha legyen szerény, ne tükrözzön szélsőséges ízlést, ne legyen rongyos, elhanyagolt. A nő ruházatából is váljon nyilvánvalóvá, hogy ő muszlim. (→ *hidzsab*, *khimar*, *csarsaf*, vagy *csador*)

dzsinn, dzsinnek [ar.] A teremtmények egy olyan csoportjának neve, amely bizonyos tekintetben hasonlít az emberekre. Habár nem fizikai lények, mégis épp úgy, mint az emberek rendelkeznek szabad akarattal. Ezért választhatnak az Istennek való engedelmesség és az ellenszegülés között. Időnként - zavart és ijedtséget okozva - beleavatkoznak az emberek életébe, bár nem minden *dzsinn* rosszindulatú. Rossz cselekedeteikért Allah természetesen felelősségre vonja majd őket.

dzsumah (dzsoma) [ar.] cuma [tör.] *dzsumā* A heti, közösségi (fő)ima, amelyet a muszlimok pénteken a déli ima helyett végeznek. Ezen a napon minden muszlim férfi arra törekszik, hogy elmehessen a helyi mecsetbe az ilyenkor szokásos beszédet (→*khutba*) meghallgatni, amelyet az → *imám* (az imádkozás vezetője) tart, illetve, hogy utána muszlim testvéreivel együtt közösen elvégezze az előírt imádkozást. A pénteki közösségi ima a nők számára nem kötelező, csak a férfiaknak.

dzsunub [ar.] Jelentése: nem tiszta. A *dzsunub* állapotban lévő embernek tilos: imádkozni, a mecsetben maradni, a Korán megérinteni, a Kábát megkerülni mindaddig, amíg meg nem fürdik. → *guszl*

E, É

Eid [ar.] Az eid, vagy id kifejezés jelentése: ünnep. A muszlimok két fő vallási ünnepet tartanak: ezek az *Eid al-Fitr* (amelyre a ramadán havi böjt befejezésekor kerül sor), illetve az *Eid al-Adha* (amely a zarándoklat idejére esik). A muszlimok hagyományos köszöntése az ünnep (eid) körül: *Eid Mubarak*, vagyis Áldott Ünnepet Kívánok! Az *eid* ünnepeket jellemzi még a szokásos imarenden kívüli közösségi ima, a családtagok és a barátok meglátogatása, új ruhák vásárlása, különleges ételek és édességek készítése és a gyerekek megajándékozása. László Gyula régész professzor szerint a magyarok ősei is ismerték és használták az „id” kifejezést, ami arra utal, hogy közelebbi kapcsolatuk volt az iszlám vallással, a muszlim népekkel.

egyenlőség [magy.] Az iszlám tanítás és értékrend egyik legfontosabb eleme az egyenlőség fogalma. Az egyenlőség azonban nem ugyanaz, mint az azonosság. Az iszlám szerint – borszíntől, nemzetiségtől, vagyontól, nemtől, rangtól függetlenül –, minden ember egyenlő. Ugyanakkor – mint személyiség – minden ember különböző; hiszen képességeik, tehetségük nem azonosak. A nő és a férfi intellektuális és szellemi képességei egyenértékűek. Ezért mindketten egyaránt felelősek tetteikért Isten előtt. „*Allah meghallgatta őket [és azt mondta]: »Én nem engedem kárba veszni egyetlen cselekvő tetteit sem közületek, akár férfi, akár nő, az illető, hiszen egyikőtök a másiktól van«*” (Korán 3:195)

Éva → *Hawwa*

Evangélium [magy.] Isteni kinyilatkozás, amely Jézusnak küldetett le. (Korán 5:46) → *Indzil*

éjszakai utazás → *iszra' wal ma'rádzs*.

ezán [tör.] v. adhan ill. azan [ar.] Imára hívás az iszlámban. Az *ezán* meghatározott kifejezésekből áll, amelyeket hangosan recitálnak arabul, a napi öt ima mindegyike előtt. Az *ezánt* hallva a muszlimok megszakítják napi cselekedeteiket, s összegyűlnek a helyi mecsetben a közös ima elvégzésére.

F

fadzara [ar.] Gonosz emberek (és dzsinnek), akik bűnös dolgokat cselekszenek. (→ Korán 80:42)

fakíh (faqíh) [ar.] jogtudós, a muszlim jog (→ *saria*) szakértője. Másként fogalmazva: Olyan vallási tudós, aki szakértője az iszlám vallásjogi kérdéseknek. A *fakíh* jogosult ítéletet hozni, véleményt alkotni az iszlám vallási jog, a *saria* keretein belül.

fard [ar.] A kötelező hitelemeket és gyakorlatokat jelenti az iszlám vallásban. Például, normális körülmények között a vudú (mosakodás) az ima elvégzése előtt mindig fard, tehát kötelező a muszlim ember számára. → *Fikh*

fűszik (fűsziq) [ar.] Jelentése: engedetlen. A kifejezés olyan személyt jelent, aki engedetlen és lázad Allah parancsa ellen. (tsz: fűszikún.)

(al-)Fatihah [ar.] *fātiha* A szó jelentése: „a megnyitás”. A Korán első fejezetét (→*szúra*) nevezzük így. Ezt a szúrát a napi imák mindegyikében recitálni kell. Az *al-Fatihah* hét versből (→*ája*) áll, és a muszlimok hitének, illetve az emberek kötelességének leglényegesebb elemeit foglalja össze. Nevezetesen azt, hogy embereknek kizárólagosan az Egyetlen Isten, →*Allah* útmutatását és segítségét kell keresnie. Bárkit Isten mellé tenni társítást jelent, ami az iszlám szerint a legnagyobb bűn (→ *haram*).

fatwa [ar.] (tsz. fetwák vagy fatwák) *fatuā* Vallásjogi döntés. Jogi szabály vagy döntés az iszlám vallási jogban (→ *saria*), amelyet képzett és megfelelő képesítéssel rendelkező tudós ad ki, általában egy precedens nélküli helyzetben vagy új probléma felmerülése esetén.

fedzsr [ar.] Kötelező (→ *fard*) imádkozás (→ *szalah*) napfelkelte előtt. (am.: hajnal, hajnalhasadás, pirkadat)

férfi körülmetélés [magy.] A fityima bőrének eltávolítása. A muszlim férfiak számára kötelező. Az Árpád-házi királyok alatt a muszlimellenes törvények tiltották a végrehajtását! → *női körülmetélés*.

fikh (fiqh) [ar.] iszlám jogtudomány elnevezése. A szó eredeti jelentése: megértés. A szó tágabb értelemben a muszlim tudósok által az iszlám elsődleges forrásai – tehát a → Korán és a → szunna – alapján létrehozott tudásanyag, illetve jogi vélemények összessége. A *fikh* lényegében a → *saria* konkrét helyzetekre, körülményekre való értelmezését és alkalmazását jelenti. Az iszlámban minden dolog, illetve cselekedet a *fikh* alábbi öt kategóriájának valamelyikébe esik:

1. Fard (kötelező): E kategória tartalma kötelező a muszlim számára (pl. a napi ötszöri ima). A fard cselekedetek végzése ugyanakkor jó cselekedetnek számít, elhagyásuk viszont bűn.

Ezt a kategóriát → *vadzsi*bnak (feladat) is nevezik, Abu Hanifa imám kivételével, aki a *vadzsi*b kifejezéssel egy, a fard és a *mubah* kategóriák közötti külön csoportot jelölt.

2. Mandub (ajánlott): E kategória tartalma ajánlott a muszlim számára (pl. plusz imák végzése a Dohr és a Magreb imák után). A *mandub* cselekedetek végzése jócselekedetnek számít, nem végzésük ugyanakkor nem bűn.

3. Mubah (megengedett): E kategória tartalma se nem jó, se nem rossz. Az egyénre van bízva a választás (pl. almát vagy narancsot enni). A *mubah* cselekedetek végzése nem számít jócselekedetnek, illetve nem végzése nem számít bűnnek. Az egyén szándéka ugyanakkor a *mubah* cselekedetet fard, *mandub*, *makruh* vagy *haram* cselekedetre változtathatja. Egyéb tényezők szintén megváltoztathatják a *mubah* cselekedetek állapotát. Például egy *mubah* cselekedet *haram* lesz, ha bebizonyosodik róla, hogy ártalmas. Illetve bármilyen cselekedet, amelynek elvégzése egy fard cselekedet elvégzéséhez szükséges szintén fard lesz.

4. Makruh (utálatos): E kategória tartalma megvetendő és utálatos cselekedeteket tartalmaz. (pl. nagyon hosszú köröm növesztése, hason fekve alvás stb.) A *makruh* cselekedetektől való tartózkodás jócselekedetnek számít, végzésük viszont nem számít bűnnek.

5. Haram (tiltott): E kategória tartalma tiltott a muszlimoknak (pl. lopás, hazugság). A *haram* cselekedetek végzése bűnnek, míg az ezektől való tartózkodás jócselekedetnek számít.

fitna [ar.] A muszlim számára a *fitna* az Allahtól való elfordulást (társítást vagy a hitetlenséget), a megpróbáltatást, a zsarnokságot, különböző csapások elszenvedését, illetve Allah mellé riválisok állítását stb. jelenti.

fitrah [ar.] Ez a kifejezés az ember eredeti, vele született istentudatát jelenti, Azt a tudást, hogy Isten, (arabul Allah) a Teremtő. A muszlimok hisznek abban, hogy Isten a teremtés során minden teremtmény természetévé tette a jóságra, a kegyességre és az Isten megismerésére irányuló törekvést. A teremtmény környezete, neveltetése és körülményei azok a tényezők, amelyek megerősítik, vagy elhomályosítják ezt a törekvést.

fundamentalizmus [...] A szó arab megfelelője az → *uszúljja* (a gyökerekhez ragaszkodás), amely kifejezés csupán a nyugati média hatására kapott pejoratív értelmet, és lett a → szélsőségesség megfelelője. Az iszlám tudósai ugyanis nem tekintik negatívnak ezt a fogalmat, hiszen az iszlám vallástudományainak rendszerezése kezdetén az → *uszúli* jelzöt, az iszlám teológiai és vallásjogi alapelveivel foglalkozó szaktudós elnevezéseként használták.

G, Gy

Gábriel → *Dzsibril*

al-Ghajb [ar.] Ez a kifejezés a nem látható világra utal, amelybe vetett hit az iszlám egyik sarkalatos pontja. Az → *angyalok*, a → *dzsinnek* és Isten más teremtményei a láthatatlan világban élnek. A muszlimok számára az *al-Ghajb* elismerése az emberi tudás korlátainak tudomásulvételét jelenti, illetve annak elfogadását és elismerését, hogy csak Isten a mindentudó és a mindenható.

guszl [ar.] Bizonyos esetekben (például: házaseset, vagy menstruáció után) a tisztátalanság megszüntetésének eszköze, amelyet a hívők tiszta vízzel végeznek. A *guszl* során az egész testet – a haját is beleértve – meg kell mosni. A *guszl* a fizikai megtisztulást épp úgy szolgálja, mint a szellemi, lelki megtisztulásra való felkészülést. Ajánlatos a *guszl* elvégzése például a → *dzsumah* előtt. Abban az esetben, ha tiszta víz nem áll rendelkezésre, a *guszl* helyett a tisztálkodás másik formáját, a → *tajammumot* kell elvégezni.

H

hadith [ar.] (hadisz) [magy.] A prófétai hagyomány (a szunna), vagyis Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) mondásait, cselekedeteit és szokásait tartalmazó gyűjtemény összefoglaló neve. A *hadith* jegyzi fel a Próféta szavait, cselekedeteit, illetve az élet minden területére vonatkozó magyarázatait és értelmezéseit. A *hadith* a muszlim tudósok gyűjteményeiben található meg, amelyeket a muszlim civilizáció korai évszázadaiban állítottak össze. Hat ilyen gyűjtemény tartanak leghitelesebbnek.

haddzs [ar.] Az évenkénti mekkai zarándoklat, amelyet a muszlimok az iszlám vallás Ábrahám prófétához visszavezethető gyökereire való megemlékezésékként végeznek. A haddzs során a muszlim ember szimbolikusan újra elvégzi Ábrahám próféta, valamint felesége → *Hadzsár* és az ő fiuk → *Izmáil* több mint 4000 évvel ezelőtti próbatételét és áldozatát. A zarándoklat az iszlám → *öt pillérének* egyike, ennek megfelelően minden muszlimnak – ha egészsége és pénzügyi helyzete ezt lehetővé teszi – legalább egyszer élete során el kell végeznie. A zarándoklaton évente több mint 2 millió ember vesz részt Mekkában, az iszlám → *holdnaptár* szerinti tizenkettedik hónapban, a Dzsul-Hiddzsa havában.

hadzsi [ar.] *haci* [tör.] Az a személy, aki elvégezte a mekkai zarándoklatot.

Hadzsár [ar.] Ábrahám egyik felesége, akit Ábrahám a csecsemőkorú Izmáillal Arábiába vitt. Hadzsárt Mekka alapítójának is lehet tekinteni, mivel megérkezése, illetve a forrás – amelyet → *Zem-Zem* néven ismernek – felfedezése előtt ott csupán egy elhagyatott völgy volt.

hafiz [ar.] *hāfiz* Az olyan ember elnevezése, aki az egész Koránt fejből tudja. Muszlim férfiak és nők ezrei fordítják idejüket és energiájukat erre a hagyományra szerte a világban. Ez a tevékenység arra szolgál, hogy a Korán szavai abban az állapotban maradjanak fenn, ahogy az

több mint 1400 évvel ezelőtt Mohamed prófétának (Allah dicsérete és békéje legyen vele) kinyilatkoztatásra került.

helal [ar.] A kifejezés az iszlám vallás két mértékadó forrása – a → *Korán* és a → *szunna* – szerint törvényesnek ítélt dolgokat jelenti. (Nem tévesztendő össze a → *harammal*!)

Hamzah [ar.] Mohamed prófeta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) nagybátyja, a → *szahabak* egyike. A muszlimok szeretettel emlékeznek rá, mivel a Prófétát akkor is támogatta, amikor rokonainak nagy része elfordult tőle, amiatt, hogy Isten kizárólagos imádatára hívta az embereket.

haram [ar.] az iszlámban tilos, vagy tiltott dolgokat jelenti (például a házasságon kívüli szexuális élet, az alkohol, a drog fogyasztás stb.) A kifejezés az iszlám vallás két mértékadó forrása - a → *Korán* és a → *szunna* - szerint törvénytelennek ítélt dolgokat jelenti. A muszlimoknak tartózkodniuk kell olyan dolgoktól, vagy cselekedetektől, amely a *haram* kategóriájába (fogalmába) tartozik. → *fikh*

haszan [ar.] Jó vagy elfogadott. Hadiszok egy részének hitelességét szokták jelölni e kifejezéssel.

Hawwa [ar.] Éva, → *Ádám* felesége. A Korán bemutatja, hogy Ádám egyenrangú társaként lett teremtve.

hidzsáb [ar.] Kendő, amellyel a muszlim nő befedi a fejét és eltakarja testének egy részét. A *hidzsáb* ugyanakkor nem csak egy ruha, amely takarja a testet, ezzel együtt kell járnia az olyan illő viselkedésnek és erkölcsös magatartásnak, mely megfelel az iszlám elveinek. A muszlim nő öltözködésének alapkövetelményei (→ *khimar*) kis különbségekkel, ugyanúgy vonatkoznak a férfiak öltözködésére is. A szégyenlősség/szerénység megköveteli, hogy a férfiak testük köldök és térd közötti részét eltakarják. A férfiak öltözéke sem lehet szűk, átlátszó vagy provokatív. A muszlim öltözködésének mutatnia kell viselője vallási identitását. A férfiaknak az iszlám szerint nem megengedett az arany és a selyem hordása és semmiféle nőies jellegű öltözék. Az arany és a selyem a nők számára megengedett. Ahogy a muszlim nőnek dicséretes dolog az idegen férfiak előtt eltakarnia szépségét, ugyanúgy dicséretes szépségét kinyilvánítania a férje előtt. (Sajnos a magyar társadalomban ennek éppen az ellenkezője figyelhető meg: A nők odahaza a férjük előtt elhanyagolják magukat, de mielőtt az utcára lépnének - az idegen férfiak szeme elé -, kiöltöznek, kifestik magukat!)

hidzsra [ar.] A muszlim időszámítás kezdete. Mohamed prófeta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) és a muszlim közösség tagjainak Mekkából → *Jatrib* városába történt kivándorlása 622-ben. Az iszlám → *holdnaptár* – amelyet gyakran hidzsri naptárnak is neveznek – ezzel a fontos eseménnyel kezdődik. Ez az iszlám állam (medinai) történetének kezdete, amelyben a → *saria* (először) bevezetésre került.

Híra [ar.] A barlang neve, ahol Mohamed prófeta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) elmélkedni szokott és ahol (40 éves korában) az első kinyilatkoztatást kapta.

hodzsza [tör.] *hoca* muszlim vallási vezető, tanár.

Holdnaptár [magy.] A hidzsrától – Mohamed prófétának (Allah dicsérete és békéje legyen vele) és társainak Mekkából történt emigrációjától – (622) veszi kezdetét a muszlim időszámítás, amely a hold járását veszi alapul és 12 holdhónapból áll. Egy holdév nagyjából 11 nappal rövidebb, mint a 365 napos napév. A holdhónap kezdetét az újhold sarlójának megjelenése jelzi, így a holdhónapok hossza sohasem egyforma, 29 vagy 30 nap. A muszlimok a hidzsri naptárt használják a különféle vallási események meghatározására. Így például a ramadán havi böjt, a két eid (ünnepe), vagy a haddzs időpontjának meghatározására.

holdhónapok nevei, az iszlám szerint: 1. Muharram, 2. Szafar, 3. Rabbi al-Avval, 4. Rabbi al-Akhir, 5. Dzsumadá'l-ulá, 6. Dzsumadá'l-Akhira, 7. Radzsab, 8. Sa'ban, 9. Ramadan, 10. Sawwal, 11. Dzsul-Qada, 12. Dzsul-Hiddzsza.

hudúd [ar.] Allah által elrendelt hatások. Ez magában foglalja a bűncselekmények büntetését is.

I

ibadah [ar.] *ibāda* Szó szerinti jelentése „imádat”. A kifejezés minden olyan cselekedetre használható, amely az Istennek való engedelmisséget, elkötelezettséget fejezi ki. Ezért az iszlámban például a betegek meglátogatása, az adakozás, a házastárs megőlése vagy egyéb más jócselekedet mind *ibadah*nak tekinthető.

Iblisz [ar.] A sátán, vagy az ördög személyes neve, amely a Koránban található. *Iblisz* a muszlimok hite szerint a → *dzsinnek* kiemelkedő képviselője volt, de fellázadt Isten ellen, ezért kiűzetett a Paradicsomból. Isten folyamatosan figyelmezteti az embereket a Koránban arra, hogy *Iblisz* az emberiség esküdt ellensége, akinek kísértését vissza kell utasítani annak érdekében, hogy az „egyenes úton” maradhassunk.

ibn [ar.] A kifejezés jelentése: valakinek a fia. A történelem során sok híres muszlim férfi neve a lerövidített, az *ibn* szóval kezdődő változatával vált ismertté. Például Ibn Khaldun (történész), Ibn Szína (orvos), Ibn Rusd (bíró és filozófus), Ibn Battuta (világutazó).

Ibrahim [ar.] *Ibrāhīm* Magyarul Ábrahám. Próféta és becsületes ember, akit a zsidók és a keresztények is nagyra becsülnek, mint az egyistenhit egyik legkorábbi képviselőjét. A muszlimok Ábrahám hűségéről, szenvedéseiről és áldozatairól minden évben a → *haddzs* szertartásának elvégzésével emlékeznek meg.

idda [ar.] *iddat* [tör.] A várakozás ideje válás esetén. Azokra a nőkre vonatkozik, akik elhálták a házasságot a férjükkel. Akik nem hálták el a házasságot a férjükkel, azoknak nincs várakozási időszaka. A várakozás ideje alatt a férj és a feleség nem közelednek egymáshoz. Az első, és a második válásnál várakozás ideje alatt a nő a férj házában marad, és a férjnek továbbra is el kell látnia őt ruhával és élelemmel. Ha a férfi harmadszor kezdeményezte a válást, akkor a harmadik alkalommal az *iddat* nem a volt férj házában tölti a nő. A várakozás ideje: menstruáló (érett, termékeny) nőknek a válás kimondásától számított harmadik menstruációig tartó periódus. Akik nem menstruálnak (klimax után, vagy betegség miatt), azoknak három holdhónap, terhes nőknek a szülésig tartó idő. A várakozás ideje alatt a férj visszaveheti a feleségét, amihez szintén két tanú szükséges. A várakozás alatt tilos eljegyezni a nőt idegen férfinak. Ha a várakozás véget ér, akkor szabad mindkét fél: mentesülnek minden házastársi kötelezettség alól. Ha úgy döntenek, akkor elválnak, és a nő feleségül mehet egy másik férfihoz. Ha először, vagy másodsor mondta ki a férj a válást, és várták meg az várakozás végét, akkor ismét összeházashozhatnak új házassági szerződéssel, és jegyajándékkal (→ *maharral*).

idzma [ar.] *idzsmā* konszenzus, megegyezés, a jogi iskolák alapelve, amelyet a vallásjogtudósok azoknak az eldöntendő kérdéseknek a megítélésében használnak, amelyekre a Korán és a szunna nem adtak pontos utasítást. Az *idzma* a muszlimok körében a közösségi döntéshozás és a → *saria* értelmezésének egyik eszköze.

idzstihad [ar.] A kifejezés a muszlim tudósoknak azt az erőfeszítését jelenti, amelynek során a megbízható források (tehát a Korán és a szunna) elemzésével, jogi megoldásokat keresnek új, állásfoglalást igénylő helyzetekben vagy kérdésekben.

iftar [ar.] *iftār* A böjt megtörése.

ihrám [ar.] Két darabból álló szegetlen fehér ruhadarab, melyet a zarándokok viselnek a zarándoklat ideje alatt.

ihszán [ar.] „Az ihszán az, hogy úgy szolgálj Allahot, mintha a szemeddel látnád Őt, habár nem láthatod.”

ilm [ar.] A kifejezés jelentése: tudás. A Korán és a hadisz a muszlimokat folyamatosan tudásuk növelésére ösztönzi, mind vallási, mind a világi tudományokban.

ima [magy.] → *szalát*.

imám [ar.] az imát vezető személy neve.

imán [ar.] (hit) A kifejezés az Istenbe, illetve az iszlám hittételeibe vetett hit állapotát, továbbá a hitnek a gyakorlatban és a viselkedésben megmutatkozó hatását jelenti.

Indzsil [ar.] → *Jézus* prófétának kinyilatkoztatott írás, vagyis a Biblia arab, illetve török neve.
iqra [ar.] *ikrā* A kifejezés jelentése: olvasni, recitálni. Ez volt az első szó a Koránból, amely Mohamed prófétának (Allah dicsérete és békéje legyen vele) kinyilatkoztatásra került Mekkában, a Híra barlangban.

Isza v. Eisza [ar.] *Íszā* Jézus (béke legyen vele), az iszlám egyik kiemelkedő prófétája. A muszlimok hite szerint anyja Mária érintetlen és istenfelő nő volt, akinek méhében Isten teremtette meg Jézust. Születése után Jézus megkezdte küldetését, amely jel volt az emberiség számára. Isten prófétájaként az embereket a jóságra és Isten kizárólagos imádatára hívta. A muszlimok nem hisznek abban, hogy Jézust keresztre feszítették, hitük szerint Allah (az egyedüli Isten) megmentette ettől a végtől és a Mennybe emelte.

Izmáil [ar.] Ábrahám → *Hádzsár* nevű feleségétől született, idősebbik fia. *Izmáil* 13 éves kora körül segített Ábrahámnak a Kábat felépíteni, amely Allah (az egyedüli Isten) imádatának helyéül szolgál. *Izmáilt* és *Izsákot* (*Isháq*) a muszlimok teljes jogú prófétaként ismerik el.

izlamológia [...] Az orientalisták által az iszlám vallás tanulmányozására, magyarázására létrehozott elmélet, ideológia.

iszlám [ar.] Az iszlám „*Isten akaratában való megnyugvás és önmagunk átadása Istennek*”, az élet minden területét magában foglaló egyistenhívő vallás és életforma, a → *muszlimok* hite. Az iszlám szó szerinti jelentése: *béke, alávetés, megadás*. A *béke* azt jelenti, hogy az ember békében él önmagával és környezetével. Az *alávetés* pedig az egyedüli Isten (Allah) parancsai iránti alázatot, odaadást és engedelmességet feltételez. Az iszlám felfogása szerint az emberi lét értelme abban rejlik, hogy az ember elismeri Istent, mint az egész világmindenség megalkotóját, és mindennek Urát, ami őt körülveszi. És ezek elismeréséből kiindulva csak egyre törekszik: *hogy Isten tetszését elnyerje*. Az iszlám, mint arab kifejezés, nyelvtanilag a sz-l-m hárombetűs szógyökből származik. Jelentései magukban foglalják a béke, az üdvözlés, a megadás, és az elkötelezettség fogalmát, ami legáltalánosabb értelemben azt jelenti, hogy az ember elkötelezi magát Istennek, a Teremtőnek azáltal, hogy ugyanezt a nevet viselő vallást, az iszlámot követi. Az iszlámot maga Isten alapította és kezdete Ádám korára nyúlik vissza. Vagyis, ez a vallás a kezdettől fogva létezett és az idők végeztéig folytatódni fog. → próféták, → Korán.

isznád [ar.] A kifejezésnek két jelentése van: 1. Olyan *hadísz* jelöl, amelyet a beszámolók láncolatát összekapcsolva vissza lehet vezetni ahhoz, aki mondta. 2. A beszámolók lánc, amely magához a szöveghez „érkezik”. Ezt nevezik *asz-szanadnak*.

Iszra' wal Ma'radzs [ar.] Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) csodálatos „éjszakai utazása” és az azt követő „felemelkedése az Egekbe” 619-ben. Ez volt az az esemény, amikor Allah elrendelte az imádkozást.

ítéletnap [magy.] Az *ítéletnapba* vetett hit az iszlám vallás egyik oszlopa. Amikor Isten véget vet a világnak és a teremtés jelenlegi rendjének, eljön a nap, amikor mindenkinek számot kell adni cselekedeteiről, tetteiről. Isten ítéletét követően kerül sor a büntetésre a Pokolban, vagy az örökké tartó jutalomra a Paradicsomban.

Isten → *Allah* = الله

izmaeliták [...] Magyarországi → *muszlim* népcsoport. Egyes források a böszörményeket azonosították az izmaelitákkal. Más források szerint izmaelitának → *Izmáil* leszármazottait nevezték, akik olyan vallási előírásokat követtek, mint a bor, a disznóhús tiltása stb. A korabeli magyar oklevelek és más források beszámolnak arról, hogy az izmaeliták országos hivatalokat töltöttek be: adó- és vámszedők, valamint pénzverők voltak. Az 1222. évi Aranybulla 24. cikkelye az országos hivatalok betöltését megtiltotta számukra.

J

jászok [magy.] A jászok, vagy → *alánok* a magyarsághoz csatlakozott, eredetileg → muszlim népcsoport, a királyok fegyveres íjászaik voltak. Szolgálatukra az uralkodók hosszú ideig, folyamatosan igényt tartottak. Keleten maradt csoportjaiból királyaink még a 12. század közepén is toboroztak íjászokat. A jászok őseiről sok régi forrás is beszámol, például már *Ptolemaiosz* és *Ammianus Marcellinus* is említi őket. Az iráni eredetű és nyelvű törzsek, 129-ben Baktriára és Szogdianára is kiterjesztették uralmukat, egészen a Kaukázusig jutottak és így szembe kerültek a perzsákkal. Birodalmuk végső összeomlását a 350-ben bekövetkezett hun támadás idézte elő; a jászok ezután szétszóródtak és különféle – türk, → kazár, → besenyő, → kun – fennhatóság alá kerültek, majd újra megerősödve Kelet-Európában jelentős szerepet játszottak. Különféle csoportjaik feltehetően több hullámban települtek be Magyarországra. Utolsó csoportjuk a → *kunokkal* együtt – valószínűleg 1235 körül – érkezett a Kárpát-medencébe.

Jatrib [ar.] Az Arabia északi részén fekvő Medina korábbi, Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) oda érkezése előtti elnevezése. 622-ben, amikor a Próféta társaival Mekkából kivándorolt, a várost még *Jatribnak* nevezték. Csak később – Mohamed próféta tiszteletére – kapta a Medina an-Nabi (a próféta városa) elnevezést, amiből a mostani városnév kialakult.

Jeruzsálem → *(al-)Qudsz*

Jaum ad-Dín [ar.] Szó szerinti jelentése a „vallás napja”. A kifejezés az → *ítéletnap* számos arab szinonimáinak egyike.

Jézus → *Isza* v. *Eisza*

K

Kába tör. (Ká^{ca}ba [ar.]) Isten háza Mekkában, melyet a muszlim hagyományok szerint Ádám épített és Ábrahám próféta és fia Iszmáil próféta újjáépített. A Kába belül üres, kocka formájú építmény, amelyet kívülről Korán idézetekkel telehímzett, fekete anyag (a Kába ruhája) takar. A Kába az imádkozás iránya a muszlimok számára. A zarándoklat egyik szertartásaként a Kábát hétszer kell körüljárni.

kabarok [...] Muszlim vallású, török nyelvet beszélő nép, melynek három csoportja (*Varsány*, *Tárkony*, illetve *Káliz* vagy *Székely*) a Kazár Birodalomban csatlakozott a magyarsághoz, és részt vett a honfoglalásban – is. Eredetileg hvárezmiekk voltak, akik Kazáriában a testőrség és lovasság egy részét alkották. Egyes kutatók szerint a kabarok soraiban muszlim vallású keleti néptörzseket (horezmieket), → kálizokat és → jászokat, → alánokat feltételezhetünk. Szállásterületük először erdélyi sóbányák területén volt, majd eljutottak a Temesközbe, a Duna-Tisza közére, Bihar, Nyitra megyékbe és máshova is. Neveik – például a Berény, az Őrs, a Varsány, az Eszlár - máig fennmaradtak.

Khadídza [ar.] Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) első felesége házasságkötésük előtt sikeres üzletasszony volt Mekkában. Közismert őszintesége és megbízhatósága miatt, előbb kereskedőként alkalmazta későbbi férjét. Amíg élt, a prófétának nem volt más felesége. Házasságuk 25 évig, *Khadídza* 65 éves korában (619-ben) bekövetkezett haláláig tartott. Két fiuk és négy lányuk született, a fiaik csecsemőkorukban meghaltak.

kalifa [ar.] A kifejezés szó szerinti jelentése *utód*. A kifejezést Mohamed próféta utódjára (utódjaira) használjuk. Azokra, akiket az umma (a világ muszlimjainak) vezetőjeként ismerünk. A kalifa nem próféta, hanem az iszlám állam polgárait megillető jogok, illetve az iszlám államon belüli saria (iszlám vallási jog) alkalmazása felett örökös személy. Mohamed próféta közvetlen utódai a kalifátus élén: Abu Bakr Asz-Szadiq, Omar ibn al-Khattab,

Oszmán ibn Affan és Ali ibn Abu Talib voltak, akiket az „Igaz úton vezetett” kalifiként ismerünk.

kazárok [...] A török nyelvű *kazárok* eredete ismeretlen; minden ismert adat (*Agathiae Scolastici, a Ravennai geográfus stb.*) arra mutat, hogy a kazárok a kaukázusi → szabírok, a kaukázusi → onogurok, a → kálizok (horezmiek) és a barszilok (bercelek) törzseiből ötvöződtek, akik viszont a „hun népek közé” tartoztak. Más nézet szerint viszont, a kazárok az ujugurok nyugatra vándorolt *kaszar* nevű törzse. A nyugati türk uralom összeomlása után, 630 körül, a kazárok önállósították magukat és a kazár uralkodó felvette a kagán nevet, szövetséget kötöttek az alánokkal és más népekkel. Így a kazárokhhoz - a türk kazárokon - kívül iráni nyelvű kálizok (korozmák), alánok (eszlárok, varsányok), bolgár szuvarok és ötvözőelemük, a bercelek (barszilok) is tartoztak. A Kazár Birodalom említett népeinek nagy része az iszlám vallást követte. A magyarok ősei szövetségesei voltak a kazároknak, akikkel együtt harcoltak, illetve Levedi vajda kazár hercegnőt kapott feleségül a kazár uralkodótól.

kálizok [magy.] A kálizok Hvarezm környékéről származtak, a muszlim források, mint horezmi népet említik őket. A Kazár Birodalomban a → *muszlim* kálizok alkották a testőrséget és a lovas katonaság egy részét, de jelentős számban éltek hvárezmi káliz iparosok és kereskedők is a kaganátus területén. A magyarság is ebben az időszakban került először kapcsolatba velük. Az Árpád-házi királyok idején egyik legjelentősebb magyarországi muszlim csoport a kálizoké volt, akik az uralkodók szolgálatában álltak. A kálizok, akiket „fekete magyaroknak” is neveztek, Baranya megye déli részén, Beregben, Bihar megyében, valamint Szeged és Baja közt a „káliz út” mentén éltek. Nevük számos régi krónikában szerepel. Vannak, akik a → *kabarokkal* azonosítják őket.

káfir [ar.] hitetlen → *kufir*

khimar [ar.] *kimār* Egy olyan ruhadarab, amivel a fejet és a mellkast lehet befedni. A Korán két fő utasítást tartalmaz, az öltözéssel kapcsolatban. 1. A nő ne mutassa szépségét, díszeit idegeneknek. 2. A fejet úgy kell betakarni, hogy a haj, a nyak, a mell takarva legyen.

Erre szolgál az úgynevezett *khimar*. Ez Allah előírása (Korán, 24:31) a hívő nők számára azért, hogy ez által is különbözzenek a pogány kor asszonyaitól, akik nyíltan mutogatták a mellüket, a nyakukat és hajfürtjeiket. Ezzel szemben a → *nikab* (az arc eltakarása) vitatott kérdés és valószínűleg jó ideig az is marad. Néhányan kötelezőnek tartják, bár a többség véleménye szerint nem az. → *hidzsab*

Khijász → *qijász*

khulea [ar.] A feleség által kezdeményezett válás neve. Az iszlám szerint nemcsak a férfinak, de a nőnek is joga van válás kezdeményezéséhez, de meg kell indokolnia a döntését. Ha boldogtalannak érzi magát a házasságban, vagy nem tudja rendesen betartani az iszlámot a férje mellett, akkor az már elég ok a váláshoz. Khulea esetén a nő visszaadja a jegyajándékot (→ *mahar*) a férjének, és a férfinak ekkor kötelessége elválni a feleségtől. Miután a férfi megkapta a jegyajándékot, és megtörtént a *khulea* válás, a nőnek egy menstruációs periódust a volt férj házában kell tölteni. Ezen idő alatt a férfi nem veheti vissza a nőt. Ha újra akarnak házasodni, akkor új házassági szerződéssel megethetik.

khutba [ar.] A szónak két, egymástól eltérő jelentése is van. 1) eljegyzés. Az iszlámban az eljegyzés azt jelenti, hogy a férfi kéri a lány családjának beleegyezését a leendő házassághoz. Az eljegyzésnél ajánlott két tanú jelenléte. Az eljegyzéssel a férfi tulajdonképpen az elsőséget kapja (egy másik férfival szemben) egy nővel való házasságra. Az eljegyzés nem jogosítja fel a férfit és a nőt, hogy kettesben maradjanak, vagy „szabadon bármit” csináljanak. Amikor találkoznak a nőnek a kezén és az arcán kívül mindent el kell takarnia. Eljegyzett nőhöz közeledni tilos! A válás utáni várakozási időszakban lévő, vagy a gyászoló nőt tilos eljegyezni. A jeggyűrűk használata nem tartozik az iszlámhoz, újítás (→ *bidea*) ezért elkerülendő.

2) Hetente egyszer közvetlenül a pénteki déli közös ima előtt a mecsetben tartott, melyet az → *imám* (vagy a khatib) intéz a közösséghez. A beszéd két részből áll, és általában az iszlám vallás aktuális kérdéseivel foglalkozik, és a vallás tanításainak megszilárdítását célozza.

kibla [tör.] **qibla** [ar.] A kifejezés a muszlimok imádkozási irányát jelenti. A *kibla* fókusza a mekkai Kába, az egyetlen Isten, Allah imádatára emelt első imaház. Attól függően, hogy az imádkozó a Föld melyik pontján van, változik a *kibla*, vagyis az ima irány. A *kibla* nem tévesztendő össze a → mihrábbal, ami – mint építészeti alkotás – fizikailag jelzi a *kibla*-t. Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) 624-ben jelölte meg kiblának, vagyis az ima irányának a mekkai Kábát.

kitáb [ar.] könyv (a Könyv, vagyis az Áldott Korán)

Korán [magy.] (Kor'án, al-Qur'an = القرآن [ar.], Kur'an [tör.]) *Kor:ān* A szó eredetileg recitálást, vagy olvasást jelent. Ez az iszlám vallás Allah, az egyedüli Isten által kinyilatkoztatott Könyvének neve. 114 fejezetből, szúrából áll, melyet Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) kapott Istentől 23 év alatt. A Koránt a muszlimok a kinyilatkoztatás óta arabul recitálják, éppen úgy, ahogy azt Mohamed próféta is tette 14 évszázaddal ezelőtt. A Koránt a muszlimok Mohamed próféta szunnájával együtt az emberiség számára leküldött egyetlen megbízható útmutatásnak tartják. Fordítása igazából nem lehetséges, ezeket a próbálkozásokat a muszlimok a Korán magyarázatának (→ *tafszírnak*) tartják, ami nem egyenértékű magával a Koránnal.

körülmetelés → *férfi körülmetelés*, → *női körülmetelés*

kufir [ar.] hitetlenség → *káfir*

Kurajs-törzs [magy.] قريش [ar.] Kureys [tör.] Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) törzse.

L

Lailat ul-Kadr [ar.] *leilatul-kadr* Szó szerinti fordításban: az „Erő Éjszakája”. Valójában az „Elrendelés Éjszakája”, vagyis az az éjszaka, amikor Allah leküldte a Koránt a hetedik égből (az ott őrzött tábláról) az első égbe. Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) tanítása szerint az Elrendelés Éjszakája ramadan hónap harmadik tiz napjából az egyik páratlan napra esik, legnagyobb valószínűséggel ramadán 27-re. A muszlimok ezért a páratlan éjszakákon plusz imákat ajánlanak fel Allahnak, és hosszan fohászkodnak. Az Elrendelés Éjszakáján való virrasztás – ahogy a Koránban van (97:3) – „*jobb, mint ezer hónap*”. Azaz, többet ér, mint 83 év folyamatos imádkozás.

lián [ar.] A paráznalkodás, és a házasságtörés (*lián*) az iszlám szerint a legnagyobb bűnök közé tartozik. A házasság előtti paráznalkodás büntetése 100 korbácsütés nyilvánosság előtt, míg a házasságtörés büntetése halál. Ugyanakkor vannak feltételei a büntetés végrehajtásának. Először is megbízható, becsületes, muszlim embernek kell magát az aktust látnia, és ezután tanúskodnia egy muszlim saría bíró előtt. Általában az emberek nem nyilvánosság előtt csinálják az ehhez hasonló dolgokat, hát még ha bűnről van szó. Azonban Allah büntetést rendelt el az olyan embernek is, aki paráznasággal vádol egy nőt, és nem tud 4 tanút hozni vádja megerősítésére: az ilyen ember büntetése 80 korbácsütés, és soha többé nem lehet tanúságtételt elfogadni tőle.

M

mazhab [ar.] (más változatban *madhab*, vagy *mezheb*) 1) irányzat, vagy iskola - a négy vallásjogi rendszer valamelyike, amelyet a szunniták elfogadnak. 2) Arab kifejezés, amellyel az egyes gondolkodási irányzatokat jelöljük az iszlám vallásban. Ahogy az iszlám – az Arab félszigeten kívüli – új területekre kiterjedt és új társadalmi, gazdasági és vallási kérdések merültek fel, sok tudós tanulmányozta az iszlám forrásait, hogy vallási szempontból

megengedhető gyakorlati megoldásokat találjanak, amelyeket a hívők ezekben az esetekben alkalmazhatnak. Az idők során négy nagy tekintélyű tudós tanításai és gondolatai emelkedtek ki, s a muszlimok az egyes irányzatokat az alapító tudósokról nevezték el. Ezek a tekintélyes tudósok a következők: Ahmed Ibn **Hambel**, Mohamed Ibn Idrisz as-**Safi**, Abu **Hanifa** Anno'man és **Melik** Ibn Anasz.) Minden iskola véleménye, bizonyos eltérések ellenére, egyformán elfogadott és érvényes, amely a gyakorlatban útmutatásul szolgál *a tudományban kevésbé járatos* → muszlimok számára.

magyarabok [...] vagy magyarabok. Magyarországról elszármazott → *muszlim* népcsoport. Szelim szultán (1512-1520) határőrizeti céllal telepítette le első csoportjaikat 1617-ben Egyiptom, illetve Szudán határvidékére. Az idők folyamán három magyarab település alakult ki: egy-egy Asszuánban és Kaszr Ibrímben (délebbre a Nílus partján), s a harmadik közösség Szudán északi részén, Vádi Halfától délre egy kis szigeten lakott, amit még a modern földrajzirodalom is Magyararti, azaz „*Magyarok szigete*” néven ismer. Ez a harmadik közösség a mai napig fennmaradt. A szigetről még a 19. század derekán áttelepültek a szemben lévő keleti partra, s ott megalapították a Halfa Daghím nevű falut. Nevük jelentése: „a magyarok törzse”.

magribi arabok (berberek) [...] A magribi (tehát észak-afrikai) → muszlimok valamikor 1150 körül kerültek Magyarországra. *Jakut ar-Rumi* muszlim utazó leírásaiból tudjuk, hogy valószínűleg a bizánci császárok által Tuniszban toborzott zsoldosok közül álltak át néhányan a magyarokhoz. Ennek oka az lehetett, hogy a korabeli magyar király, II. Géza (1141-1162) nem korlátozta az iszlám vallás gyakorlását Magyarországon, sőt szívesen erősítette hadseregét muszlim katonákkal.

magyarországi muszlim népek [...] A történelem során Magyarországra betelepült, vagy itt élt, illetve innen elszármazott muszlim népek: → alánok, bercelek, besenyők, bolgár-törökök, bosnyákok, böszörmények, izmaeliták, jászok, kálizok, kazárok, kunok, magyarabok (magyarabok), magribi arabok (berberek), oszmán törökök, szabírok (szavírok), szaracénok, vagy szerecsenek, onogurok, (ogurok, úzok vagy oguzok), vardarióta törökök.

mahar [ar.] A muszlimok által kötött házasság egyik feltétele. A mahar jegyajándékot jelent, amit a férfi ad a nőnek. A *mahart* ajánlott (→ *szunna*) bejegyezni a házassági szerződésbe. A *maharnak* nincs meghatározott legkisebb és legnagyobb összege. Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) azt mondta: „*A legjobb jegyajándék a legegyszerűbb és a legkönnyebb.*” A *mahar* nemcsak anyagiakban mérhető (tehát pénz, ruha, telefon stb.) lehet, hanem anyagiakkal nem mérhető dolog is. Például egy Korán-részlet megtanítása, vagy néhány szál virágot is szabad adni a feleségnek, ha az megfelel neki.

makruh [ar.] utálatos → *fikh*

mala'ika [ar.] Angyalok, Isten teremtményeinek egyik csoportja. Az angyalok a láthatatlan világban élnek, s életük minden pillanatában Allahot szolgálják, őt magasztalják. A muszlimok hite szerint minden embernek két külön angyala van, akik a cselekedeteit feljegyzik. (A jobb felőli írja a jó cselekedeteket, a balfelőli a bűnöket.) Ezekből a feljegyzésekből kell majd az embereknek számot adniuk az Ítélet Napján. Néhány angyal név szerint is említve van a Koránban. Például Dzsibríl (Gábriel), a kinyilatkoztatás angyala.

mandub [ar.] ajánlott → *fikh*

Mária, Marjam [ar.] Jézus anyja, aki az iszlám vallásban a legjobban tisztelt nők közé tartozik ártatlansága, jámborsága, és Istennek való elhivatottsága miatt. A muszlimok hite szerint Jézus fogantatása Mária méhében csoda volt, mivel Mária érintetlen nő volt. A Korán egyik szúrása a Marjam nevet viseli, ami mutatja, hogy Mária életének tanulságai mennyire fontosak a muszlimok számára.

Medina [ar.] Város Arábiában, amelynek korábbi neve → *Jatrib* volt. Medina az első muszlim közösség lakóhelye, illetve Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) Mekkából ide történt kivándorlását (622) követően ez volt az első iszlám állam. A medinai

muszlimok a mekkai emigránsokat tárt karokkal fogadták. A próféta itt hozta létre a muszlim testvériséget, amely visszaállítása a mai muszlimok egyik kézzelfogható célja. Mohamed próféta Medinában halt meg 632-ben, s az általa alapított mecsetben lett eltemetve, felesége → Aisa házában. Ez ma már a mecseten belül helyezkedik el. A ház és az eredeti → *minbar* közötti terület, a → *Rawda Sarifa* olyan, mint a Mennysország egy darabja.

medresze [tör.] madrasza [ar.] vallási oktatási intézmény, mecsetiskola, iskola. Az iszlámban a mecsetek gyakran oktatás céljaira is szolgálnak, így alakult ki a medresze szó mecsetiskola jelentése.

mecset [magy.] maszdzsíd [ar.] A kifejezés a leborulás helyét jelenti, azt az épületet, ahol a muszlimok a közös ima végzésére összegyűlnek. A kifejezés arab eredetű és a sz-dzs-d szógyökből származik, akárcsak a → *szudzszud* szó, amely a muszlimok imádkozásának egyik fontos pozícióját (a leborulást) jelenti. A mecset ugyanakkor különféle társadalmi, oktatási és vallási célokat is szolgál.

mezhebek → **mazhab**, iszlám vallásjogi irányzatok, iskolák.

mihráb [ar.] Bemélyedés, vagy fülke a mecset falában, amely a → kiblát (*qibla*), az ima irányt, vagyis Mekka irányát mutatja. Minden muszlimnak ebbe az irányba fordulva kell imádkoznia. A mihráb másik funkciója, hogy felerősíti az → imám hangját az ima során.

mimbar, v. minbar [tör.] menbar [ar.] A mecsetben felállított emelvény. A pénteki közös imát megelőző beszédet az imám, vagy a khatib innen intézi a hívőkhöz.

minare [tör.] *mināre*, al-Minara [ar.] minaret [magy.] Torony-szerű építmény, ahonnan a müezzín az imára hívást, az ezánt mondja. A muszlimok emberi hang segítségével adják tudtul az ima idejét. A minaret általában közvetlenül a mecset mellett helyezkedik el, bár sok esetben építészeti, vagy gyakorlati, esetleg dekorációs céllal a mecset különböző pontjaira is építhetik.

miszvak [ar.] *misz:vāk* → sziuák v. *szuāk*

Mohamed (Muhammad, Mohammed) [ar.] Teljes nevén *Muhammad bin Abdullah bin Abdulmuttalib bin Hásim*. Allah küldötte és prófétája, aki az utolsó a próféták sorában. Elődei, a korábbi próféták voltak. Például: Ádám, Noé, Ábrahám, Mózes, Dávid és Jézus (béke legyen velük). Mohamed 571. április 20-án született Arábiában, Mekkában és ott is nevelkedett. A mekkai társadalom megbecsült, igazmondásáról és igazságosságáról, megbízhatóságáról híres tagja volt. Az első kinyilatkoztatást negyvenéves korában, 610-ben kapta és kezdte az embereket az igazságra, az Egyetlen Igaz Isten imádatára hívni. Az ezt követően 13 év alatt Mekkában hirdette az iszlámot. Ennek során őt és követőit, az iszlám híveit, üldözték és bántalmazták, ezért Isten parancsára Medinába vándorolt (622-ben, és ezt nevezik → *hidzsra*-nak). 23 év alatt teljesítette prófétai küldetését. 632-ben, 63 évesen halt meg Medinában, miután sikeresen visszaállította az iszlám vallást a Földön és a muszlimoknak megtanította az emberek számára ideális erkölcsi és viselkedési rendszert.

Mózes (arabul: Musa, *Músza*) Az iszlám vallás kiemelkedő prófétája. Mózeszt Isten választotta ki a prófétaságra és küldetése az volt, hogy a fáraót és Egyiptom népét az Egyetlen Isten imádatára hívja, illetve véget vessen a zsidók elnyomatásának. A Tóra, mint Isten szava Mózeshez jött le útmutatásként.

mohamedán [...] A „mohamedán” vagy a „mohamedánizmus” elnevezés, amely az európai és a hazai médiákban használatos a → *muszlimokra* és az → *iszlámra*, teljesen hamis, helytelen, és félrevezető. *Ez az elnevezés rossz és sérti az iszlám valóságos szellemét*, hiszen a muszlimok nem imádják → *Mohamedet*, sem más teremtett lényt. Hitük szerint csak → *Allahot*, mint egyedüli istent lehet imádni. Allahban való hit az iszlám vallás alaptétele, ami azt jelenti, hogy Allah egyedüliségében és mindenhatóságában kell hinni, és el kell ismerni azt a tényt, hogy egyedül Allah az, akit áhítatosan imádni és szolgálni kell, és csak hozzá lehet segítségért és bűnbocsánatért fordulni, mégpedig bármilyen közbenjáró vagy közvetítő nélkül. *„Allah az egyetlen; Allah az örökkévaló; Nem nemzett és nem nemzetett; És senki nem*

fogható hozzá.” (Korán, 112:1-4). A „mohamedán” elnevezés használói nem hisznek Istenben, nem fogadják el, hogy az iszlám Mohamed prófétának (Allah dicsérete és békéje legyen vele) kinyilatkoztatott vallás.

mubah [ar.] vallásilag megengedett → *fikh*

mumin [ar.] *mu'min* hívó.

muszlim [ar.] az a személy, aki „aláveti” magát, aki átadja magát Istennek, azaz az → *iszlám* híve, az iszlám vallás követőjének neve helyesen. A → muzulmán, a → mohamedán név használata helytelen, tehát kerülendő! A mozlim, moszlim az orientalisták által használt, régies változat, a moszlem pedig, mivel az arab muszlim szó rossz kiejtéséből (elferdítéséből → *al-tahrif*) származik, ugyancsak helytelen. A világ 172 országából 553 azoknak a száma, amelyekben a muszlim lakosság a népesség 50%-át meghaladja. Más források szerint a muszlim népesség száma a 21. században meghaladja az 1,6 milliárdot. A muszlimok a honfoglaló magyarokkal együtt érkeztek a Kárpát-medencébe, illetve a későbbi századok során is számos muszlim nép települt be a történelmi nagy Magyarországra. A magyarországi muszlimok a honfoglalást követően részt vettek az állam politikai, gazdasági életének megszervezésében, az Árpád-házi királyok alatt az uralkodók fontos támaszai, segítői voltak, mint katonák, kereskedők, pénzverők, adó- és vámszedők. Sajátos tevékenységüknek megfelelően viszonylagos vallásszabadságot élveztek mindaddig, míg a Római Katolikus Egyház nyomására újabb és újabb törvényeket nem alkottak ellenük. Magyarországi létüket számos korabeli okmány, az ellenük hozott intézkedések, illetve a pápának a muszlimok jogainak korlátozását sürgető levelei bizonyítják.

mutea [ar.] Az iszlám által tiltott olyan házassági forma, amelyben a felek megegyeznek, hogy meddig tart a „házasság”, és előre kitűzik a válás napját.

muzulmán [...] A Magyarországon elterjedt muzulmán kifejezés használata nem igazán szerencsés, bár tartalmát illetően nem helytelen. A muzulmán a perzsa és a török közvetítésen keresztül (műszülmán, műszlüman) terjedt el, így mint idegen nyelvből átvett, és többszörösen módosult kifejezés használata kerülendő. Helyette inkább a → *muszlim* szó használata ajánlott.

müezzín [tör.] *mu'addzin*, *mueddhin* [ar.] imakikiáltó, az imára hívó személy neve.

N

nadzsasz [ar.] vallásilag tisztátalan.

nefsz [ar.] Magyar jelentése: a lélek. A muszlimok abban hisznek, hogy az emberek lelkek, akik átmenetileg fizikai testben vannak. A *nefsz* minden egyén legbelső énjét jelenti, amelynek vele született sajátossága az Isten felé törekvés, amit → *firtának* nevezünk. A *nefsz* az ember fizikai halálát követően ebben a világban számunkra ismeretlen területre távozik.

női körülmetélés, (khafd [ar.]) A nők esetében elítélendő és egyben tilos is, az olyan fajta körülmetélés, amit afrikai (vagy fáraói) körülmetélésnek neveznek, mert csonkítás és, mert ennek semmi köze sincs az iszlámhoz. Ezt a csonkítást (primitív néphagyományként) többféleképpen is végzik: részlegesen vagy teljesen eltávolítják a csiklót, a kis- vagy a nagyajkakat. Ettől teljesen eltér az olyan eljárás, amit néhány iszlám területen női körülmetélésnek neveznek (khafd). Ebben az esetben a csikló fölötti fitymából (a húgycső fölötti, kakas taréjhoz hasonló részből) metszenek le pár milliméteres darabot. A *fikh* enciklopédiája szerint (19:28), ez se nem kötelező, sem ajánlott az iszlámokban, de megengedett. Ugyanakkor az erről szóló hadith (al-Albáni – Allah kegyelmezzen neki –) szerint gyenge hagyomány. (Megtalálható a gyenge hagyományok láncolata 1935. szám alatt!) *Ibn Kudámáh al-Mughni* könyvében azt írja: *a körülmetélés kötelező a férfiaknak*, de nem kötelező a nőknek.

O

Omar ibn al-Khattab [ar.] Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) barátja és társa, a négy „Igaz útra vezetett kalifa” közül a második. 634 és 644 között vezette a kalifátust. Állami intézményeket, köztük például a rendőrséget, a kincstárat ő hozta létre.

omra [ar.] *omrā* A „kisebbit” zarándoklat, vagy látogatás Mekkába. Célja a mekkai mecset felkeresése és Isten imádata (imádkozás, fohászkodás) a Kábánál. Az igazi zarándoklattal (a haddzs) szemben, amelynek ideje az iszlám holdév meghatározott napjaira esik, *omrát* (látogatást) bármikor lehet csinálni.

Othman ibn Affan [ar.] Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) közeli társa, a négy „Igaz útra vezetett kalifa” közül a harmadik. 644 és 656 között vezette a kalifátust. Nevéhez fűződik a mai napig eredeti formájában és tartalommal létező, arab nyelvű Korán, egységes formájának megőrzése.

orientalisták [...] A keleti népeket, vallásokat, főként az iszlámot tanulmányozó zsidók, keresztény teológusok, hitetlenek, vagy ezek kombinációi. Fő céljuk az iszlám tanításának meghamisítása, kiforgatása, a nagyhatalmi törekvések, a gyarmatosítók, a neokolonialisták kiszolgálása, politikai vagy erkölcsi ürügy biztosítása az iszlám, illetve muszlim népek elleni kulturális, gazdasági és katonai fellépéshez. Az orientalisták szellemi terméke az *orientalizmus*, amelynek leleplezésére elsőként a 2003-ban elhunyt *Edward Said* vállalkozott azonos című könyvében.

Ö

öt pillér (vagyis az iszlám öt pillére) A kifejezés a muszlimokra vonatkozó öt alapvető vallási kötelezettséget jelenti, amelyek a hívő Istennel szembeni elkötelezettségét, szóban és a cselekedetekben egyaránt meghatározzák. Ezek a következők: 1. saháda (tanúságtétel), 2. szaláh (napi ötszöri ima), 3. zakát (kötelező alamizna adás), 4. szaum (böjtölés ramadán hónapban), 5. a haddzs (zarándoklat Mekkába).

P

próféta, próféták [magy.] Isten küldöttként különböző korokban, különböző nemzetekhez számos próféta érkezett. Így például: Ádám, Idrisz, Noé, Ábrahám, Lót, Iszmáel, Izsák, Jákob, Mózes, Áron, Dávid, Salamon, Ezékiel, Jónás, Zakariás, Jézus és Mohamed. Ők valamennyien (Béke legyen velük) Isten eredeti vallását, az iszlámot tanították. A muszlimok valamennyiük küldetésében hisznek.

Próféták tulajdonságai: A prófétáknak öt közös tulajdonságuk van, amelyeket ismernünk kell. Ezek a következők:

1. **Al-Sziddk** (Igazságosság): a próféták igaz emberek voltak, sosem hazudtak, és nem tévesztettek meg senkit.
2. **Al-Amana** (Megbízhatóság): megbízható emberek voltak, akikben minden körülmények között meg lehetett bízni.
3. **Al-Teblig** (Közvetítő): maradéktalanul közvetítették az embereknek a Mindenható Allah üzenetét, anélkül, hogy bármit is kihagytak vagy hozzátettek volna.
4. **Al-Fatana** (Intelligencia): a próféták voltak a legintelligensebbek valamennyi ember közül.
5. **Al-Iszma** (Büntelenség): a próféták mentesek voltak mindenféle gonosztettől. Soha nem követtek el bűnt.

Próféták említése a Koránban: Egy beszámoló szerint a Mindenható Allah a történelem során, az egész világon 124 ezer prófétát küldött le, egy másik beszámoló szerint 224 ezret. Ezek közül a Kegyes Korán csak 25 próféta nevét említi, akiket minden muszlimnak ismernie kell. Ezek a próféták a következők: Ádám, Idrisz, Noé, Hud, Szalih, Ábrahám, Lót, Iszmail,

Izsák, Jákob, József, Jób, Suaib, Mózes, Áron, Dávid, Salamon, Jónás, Éliás, Elisa, Zul Kifl, Zakariás, János, Jézus és **Mohammed**. (Béke legyen mindnyájukkal!)

Q

qari [ar.] *kāri* Szó szerinti jelentése: „recitáló”. A kifejezéssel azokat a muszlim tudósokat illetik, akik szép hangjuknak és tanultságuknak köszönhetően, a Koránt a nagy nyilvánosság előtt olvassák. Ennek a recitálásnak a célja a hívők lelkesítése, vigasztalása. Általában hajnalban, vagy a napi öt imát megelőzően kerül rá sor, illetve fontos eseményeket tesznek vele ünnepélyesebbé.

qádi [ar.] (→ kádi *tör.*)

qijász v. qijjász [ar.] *kijász* Analógiák használata a Koránból és a szunnából levezetett jogok alkalmazása érdekében, olyan esetekben, amikor nem nyerhető világos állásfoglalás a két említett forrásból. A *qijász* a saria (az iszlám vallási törvénykezés) értelmezésének igen fontos eleme.

(al-)Qudsz [ar.] A muszlimok így nevezik Jeruzsálemet. Al-Qudsz – Mekka és Medina után – az iszlám harmadik „áldott” városa, mivel ez a város nagy jelentőséggel bír az iszlám vallás története és Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele), valamint a korábbi próféták szempontjából.

qurajs [ar.] (más változatban: kurais) A legnagyobb törzsek egyike Arábiában, amelyhez Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) is tartozott. Amikor Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) a támadások ellenére is kitartott Allah (az egyetlen Isten) imádatára hívás mellett, a törzs többsége ellene fordult és megpróbálták küldetését – akár a próféta életének kioltása révén is – meghiusítani. Mekka 630-ban bekövetkezett behódolásáig a qurajs törzs mindvégig Mohamed próféta megbuktatásán mesterkedett. A város elfoglalása után belenyugodtak helyzetükbe és felvették az iszlám vallást.

R

(al-)rahi [ar.] *al-rāhi* Sugallat, kinyilatkoztatás.

raka [ar.] *rak:ā* Szó szerinti jelentése „meghajlás”. A kifejezés az imádkozás során elvégzett állást, meghajlást és a leborulás egy teljes ciklusát jelenti. Az egyes testhelyzetekben Korán-idézeteket és más meghatározott formulákat, illetve fohászokat mondanak a hívők. A kötelező napi ötszöri ima különböző számú „ciklusokból” *rakákból* áll. Így például a hajnali ima 2, az esti 3, a többi három pedig 4 *rakából* tevődik össze. (Rakának hívjuk az egy meghajlásból és két leborulásból álló imaegységet)

ramadán [ar.] Az iszlám holdnaptár kilencedik hónapjának elnevezése. A ramadán különösen fontos hónap, mivel ekkor jött le a Korán a Hetedik Égből az Első Égbe, illetve Mohamed prófétának is (Allah dicsérete és békéje legyen vele) ramadán hónapban nyilatkoztatta ki Allah az első verseket a Koránból. Ezért ez áldott hónap, amelynek nagy jelentősége van. Ez a böjt hónapja is, a ramadáni böjt pedig az iszlám egyik alappillére. (Lásd: Korán, 2:183-187) A muszlimok ilyenkor hajnalhasadástól napnyugtáig szándékosan tartózkodnak az ételektől, az italoktól, a házasélettől, a dohányzástól, szándékosan elfeledkeznek kívánságaikról, vágyaikról ezzel tanúságot tesznek arról, hogy Isten parancsa mindennél fontosabb, minden emberi törekvésnél előrébbvalóbb számukra. Az önmegtartóztatást különféle jámbor cselekedetekkel is kiegészítik. Különösen fontos ilyenkor a Korán olvasása, az éjszakai taravih-imák és az adakozás (zakát).

raszul [ar.] am. küldött. Mohamed prófétára (Allah dicsérete és békéje legyen vele) használt kifejezés, amely egyben a tanúságtétel egyik fontos eleme is. Így szól: Muhammadur-*raszul*-Allah, vagyis Mohamed Allah küldötte. Nem tekinthető muszlimnak, aki nem hisz ebben.

Rawda Sarifa [ar.] A próféta sírja és a medinai nagymecset eredeti minbarja (menbar) közötti terület. Ez a terület olyan, mint a mennyország egy darabja, ott tanácsos imádkozni (minimum 2 rakát) és fohászzkodni.

Rúh [ar.] → *Dzsibril*

S

saháda v. sehede [ar.] Jelentése: a tanúságtétel. Tulajdonképpen a hit megvallását jelenti az iszlámban, amikor a hívő elmondja, hogy („*Ashadu la-ilaha-illa-llah Mohammadur raszul-Allah*”) vagyis, „Tanúsítom: Nincs más Isten az egyetlen igaz Istenen kívül és Mohamed az Isten küldötte” ez minden muszlim hitének alapja és az első az → *öt pillér* közül.

saria v. sari'a [ar.] *sāri:a* az iszlám jog neve. Szó szerinti jelentése „az út”. A kifejezés Allah útmutatására utal, melyet a muszlimok társadalmi és egyéni életük szabályozása érdekében alkalmaznak. A *saria* alapja a Korán és Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) szunnája. A források és a *saria* értelmezésével a tudósok jogi természetű ügyekben és kérdésekben véleményt alkotnak, illetve döntéseket, ítéleteket hoznak.

sejk [ar.] (sejkh) Jelentése: „vezető” vagy „előljáró”. A kifejezést gyakran tanult és köztiszteletben álló személy megszólításaként is használják.

sighár [ar.] Az iszlám által tiltott házassági forma.

sirk [ar.] Szó szerinti jelentése: *társítás*. A szó tehát azt jelenti, hogy valakit, vagy valamit társítanak Isten mellé. A muszlimok hite szerint Allah (*az Egyetlen Isten*) az abszolút, a teljes, az önmagában létező. Ezért bármit, vagy bárkit a helyére, vagy mellé állítani annyit jelent, mint a legnagyobb bűnbe, a társítás bűnébe esni. A Koránban le van írva, hogy Allah minden bűnt megbocsát, kivéve a társítást. (Feltéve persze, hogy a bűnös még halála előtt, illetve a Végző Nap kezdete előtt – amelyet a Nyugaton felkelő Nap jelez – bűnbánattal fordul Allahhoz. A pogányság, a bálványimádás, (pl. az amulettek viselése,) illetve az ateizmus is a *sirk* (a társítás) egy-egy fajtájának tekinthető.

Sz

szabírok (szavírok) [...] Valószínűleg az ősmagyarok egyik elnevezése lehetett. Erre utal, például *Al-Tabari* leírása, amely szerint ők alapították „Dentumagariát”. Illetve *Bíborbanszületett Konstantin*, aki a magyarokat szabartoi aszphaloinak („rendíthetetlen szavárdoknak”) nevezte. Az ősmagyarország egyes feltételezés szerint két nagy csoportból jött létre: magyarul beszélő szabír-hunból és törökül beszélő onogur-türkből. A szabírokról azt is feljegyezték, hogy egy részük nyugatra ment lakni, másik részük viszont Perzsia vidékén telepedett le. Egyes feltételezések szerint a *szavárd magyarok egy része a mai Törökország területére került*, más része, pedig a Kaukázusból (Levédián át) Etelközbe, majd onnan a Kárpát-medencébe költözött. A szabírok hun származása bizonyítja a magyarok hunokkal való rokonságának a tudatát.

szadaka v. **szadaqa** [ar.] Szó szerinti jelentése: igazságosság. Ez a kifejezés az önkéntes alamizsnaadást (jótékonyságot) jelenti. A *szadaka* különbözik a *zakáttól*, mivel az utóbbi fizetése évente kötelező (feltéve, hogy a vagyon nagysága meghalad egy adott minimumot, és a fizetendő összeg a vagyon függvényében kerül kiszámításra. Ezzel szemben a *szadaka* összege tetszőleges lehet, s bármely szükségét szenvedő embernek adható. [A Koránban az áll, hogy Allah szereti azokat, akik adakoznak, és hatalmas jutalmat, valamint bűnbocsánatot ígér azoknak, akik rendszeresen adnak javaikból a szükségét szenvedőknek.]

Szalaf [ar.] elődök.

Szubhan Allah [ar.] am. Dicsőség Allahnak!

szubhanahu va taála [ar.] am. Dicsőítjük Allahot!

Szallallahu alaihi va szallam [ar.] Jelentése: Allah dicsérete és békéje legyen vele. Mi muszlimok például ezzel a kifejezéssel adjuk meg a kellő tiszteletet Mohamed prófétának, a neve említésekor. A kifejezés eredeti arab nyelvű megfelelője, amit SAV, vagy s.a.v. formában is szoktunk használni.

szAwsz, vagy SAWS [ar.] Ez a (főleg a múlt század végén készült magyarországi iszlám kiadványokban szereplő) betűszó a „Szallallahu alaihi va szallam” kifejezés rövidítése.

szahaba [ar.] (esetleg szahabi v. szahabik) Szó szerinti jelentése: társak. Általában Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) azon követőit értjük alatta, akik élete során a legközelebb álltak hozzá és gyakran töltötték idejüket a Prófétaival, igyekezve megjegyezni és tökéletesen beépíteni mindennapi életükbe mondásait, cselekedeteit. A szahabik (a társak) a Próféta iránt tanúsított áhítata és szeretete nagymértékben elősegítette tanításainak megörökítését, mivel a szahabik a Próféta halálát követő években a legnagyobb gondossággal jegyezték fel mondásait, tanításait (→hadith).

szalát v. szala, szalah [ar.] (törökül: *namaz*) A kifejezés az iszlám által előírt, meghatározott formájú (és számú napi) imát jelenti, amely az iszlám öt pillérének egyike. A muszlimok az előírt imát naponta öt alkalommal (pirkadatkor, délben, délután, szürkületkor és este) végzik, így ez az istenfélelem folyamatos fenntartásának eszköze. A muszlimok imával mondanak köszönetet Allah nekik nyújtott áldásaiért és jutalmaiért, illetve ezzel keresik az egyedüli Isten, Allah segítségét és támogatását mindennapi létük során.

szaracénok, vagy szerecsenek [magy.] Az Árpád-házi királyok alatt Magyarországon élt muszlimok egyik elnevezése. A szerecsen vagy „szerecseny” szó az arab „sarakijume”, „sarakina” illetve a régi török *şark*, azaz „kelet” jelentésű szóból eredeztethető. A latin Saraceni, Sarraceni, Sarateni szavaknak is a magyar szerecseny, vagy szerecsen szó felel meg. Magyar forrásokban először 1138-ban bukkan fel „Scerecin” formában. A középkorban ez nem a fekete bőrieket jelentette, hanem → *muszlimokat*, más szóval böszörményeket, de a különféle források gyakran felcserélik az izmaelita szóval. Anonymus a Pesten letelepített kálizokat → *izmaelitáknak* nevezi, majd egy 1218-ban keletkezett irat ezek leszármazottjairól már mint „saraceni de Pest”, vagyis pesti szaracénokról ír.

szauum/szjám (szoum) [ar.] A kifejezés böjtölést jelent. A muszlimok leggyakrabban a ramadán havi böjtöt értik alatta, ami az iszlám → *öt pillérének* egyike. A hívők a böjt során - hajnalhasadáستól naplementéig - tartózkodnak az evéstől, az ivástól, a házassélettől. A kötelező ramadáni böjtölésen kívül a muszlimok máskor is végezhetnek önkéntes böjtölést. Az önkéntes böjtölés célja az akarat erősítése, küzdelem a kísértések ellen, együttérzés azokkal a kevésbé szerencsés emberekkel, akik a világ más részén csak szerényebben táplálkozhatnak. Lelki értelemben a böjtölés mindig az abban részt vevő muszlim ember életének újjáértékelését jelenti.

szélsőségesség [...] mint kifejezés, új keletű fogalom az iszlám világban (arabul a → *tatarruf* elnevezést kapta), nyugati hatásra jelent meg, mivel korábban a túlzás fogalmát használták a szélsőséges emberi magatartásra, amit arabul a → *ghulú* szóval fejeztek ki.

sziklamecset [...] A híres mecset neve → *al-Qudsz* (Jeruzsálem) városában, amelyet *Abd al-Malik*, Omayyad kalifa épített 691 körül. A mecseten belül elhelyezkedő szikláról a muszlimok azt tartják, hogy az volt az a pont, ahonnan Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) 619-ben az égbe emelkedett.

szjuák v. szuák, szuwák, miszvak [ar.] Egy sivatagi cserje (*a Salvadora persica*) gyökere, amit muszlimok Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) szunnáját követve fogtisztító pálcikának használnak. Ez a tevékenység minden időben helyénvaló, de a mosakodásnál, vagy az imát, illetve a Korán-recitálást megelőzően, mecsetbe indulás előtt, az álomból való felébredéskor, s a száj szagának változásakor különösen ajánlott. A fogtisztító pálcikát magyar régészek megtalálták a honfoglalók sírjaiban is, ami a muszlim népek jelenlétét igazolja. (Feltételezhető, hogy a honfoglalásban részt vevő férfiak és nők

rendszeresen használták a fogak tisztítására ezt az eszközt, hisz a honfoglalók fogazata sokkal épebb volt, mint a környező európai népek sírleleteiből előkerül fogazatok.)

szuhur [ar.] *sahur* [tör.] *zahūr* A ramadán hónapban a napi böjt kezdete, azaz hajnalhasadás előtt elfogyasztott könnyű reggeli neve. Az ennek érdekében történő korai felkelés Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) hagyományai követésének tekinthető. Mivel ő is rendszeren ezt tette, így az ilyen cselekedet a próféta szunnájának része.

szúfi [...] Olyan személy, aki (a szúfizmus követői és az orientalisták, valamint a nyugati gondolkodók szerint) Istenről közvetlen belső tudást igyekszik szerezni, különböző lelki gyakorlatok és tanok segítségével. Ezek magukban foglalják Isten neveinek, illetve egyéb vallási kifejezések folyamatos ismétlését, az aszkétikus (az iszlám eredeti tanításával ellentétes) életvitelt, illetve különböző szellemi vezetők (akiknek a sejk címmel ruháznak fel) köré csoportosuló spirituális összejöveleteken való részvételt. Történelmileg a szúfik különböző szervezetekbe csoportosultak, amelyeket tarikának (tarikatnak) neveznek. Tevékenységüket sok ellenmondás jellemzi. A szúfik egyes csoportjai időnként ellenségesen (támadólag, sértően) viselkednek a helyes úton járó [az iszlám valóságos, útját, a szunnát] – Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) tanításait követő muszlimokkal.

szúfizmus [...] *tasavvuf* [tör.] (arabul: تصوف) Meghatározott spirituális szemlélet és életvitel, amelyet egyes magukat muszlimoknak tartó személyek, csoportok (akik, magukat szúfiknak neveznek) követnek. A szúfizmus, a nyugati filozófia és az orientalista gondolkodók szerint az iszlám vallás szektájának tekinthető. Az iszlám tanítása szerint viszont a szúfizmus vallási újítás, **bidea**. A szúfizmus ideológiája szerint a hívő közvetlen, bensőséges tudást szerezhet Istenről lelkigyakorlatok, fizikai erőfeszítések és aszkétizmus segítségével. Vagyis a szúfizmus tanai szerint a szúfi önmagát az Istenhez vezető „belső útnak” tekinti, amely kiegészíti a sari’-át, vagyis a „külső” vallási jogot. A szúfizmus „belső” módszerei nem támaszthatók alá az iszlám vallás alapját képező forrásokból, a Koránból és szunnából nyerhető bizonyítékokkal.

szunna (szunnah) [ar.] A kifejezés szó szerinti jelentése olyan szokás, gyakorlat, megszokott eljárás, cselekedet, szabály vagy használat, amelyet a hagyomány „szentesít”. Az iszlámban a szunna kifejezés Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) mondásait, cselekedeteit és szokásait jelenti. A →*hadith* Mohamed próféta szunnájának gyűjteménye.

szunnita [ar.] (törökül: Sünnî) A kifejezés azokat a muszlimokat jelenti, akik elismerik az első négy „Igaz útra vezetett kalifát”, Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) utódjaként a kalifátus élén, illetve, akik nem tulajdonítanak különleges vallási, vagy politikai jogokat a próféta veje, Ali ibn Abi Talib leszármazottainak. A szunniták hite, az iszlám forrásaira, a Koránra és a szunnára épül. A szunniták nézete szerint bármely istenfélő, igazságos és tanult ember megválasztható kalifának. A muszlimok legnagyobb része – mintegy 90 százaléka – szunnita muszlim.

szúra [ar.] A Korán fejezeteit, amelyeknek önálló címei vannak – például Al-Fatiha (A bevezető) stb. – szúráknak nevezzük. A szúrák leküldésének és a kinyilatkozás helyének időpontja eltérő, ezért vannak mekkai és medinai szúrák. A Korán 114 különböző hosszúságú szúrából áll. A szúrákban található (számozott) verssorokat ajáknak nevezzük.

SWT [ar.] *szvt* Ez a betűszó az arab „Szubhanahu Wa Ta’ala” kifejezés rövidítése a korábbi hazai iszlám kiadványokban. Amikor a muszlimok Allah nevét említik, e kifejezéssel mutatják ki iránta való tiszteletüket és fejezik ki, hogy Allah az egyedüli Isten, akinek nincsen társa, sem gyermeke.

T

tahlil [ar.] *tāhlil* Az iszlám által tiltott házassági forma. Azt jelenti, hogy a volt feleséget elveszi egy felbérelt férfi egy, vagy néhány éjszakára, majd elválnak, és így a volt férj ismét feleségül veheti a nőt. Valójában paráználkodásnak számít a tettük, mivel a válás szándéka

házasságkötéskor érvénytelenné teszi a házasságot. Ibn Maszúd mondta: „*Allah küldötte átkozta a felbérlőt, és a felbérelt férfit.*” Tehát a tahlil „házasság” tilos!

tafszír, tefsir [ar.] Bármely magyarázat, de leginkább a Koránhoz fűzött kommentár neve. Az arab nyelvű Korán más nyelvekre (például: urdu, perzsa, török, angol, vagy magyar) történő lefordítása *tafszírnek* számít, azaz a Korán magyarázatának tekinthető, mivel csak az eredeti, az arab nyelven leküldött szöveget lehet Koránnak nevezni.

tajammim, v. **tajjamum** [ar.] Az imát (szalat) megelőző rituális tisztálkodás arab neve, abban az esetben, ha azt a muszlimok - tiszta víz hiányában - tiszta homokkal, vagy porral végzik el. Tehát a *tajammim* a → *vudú*, illetve a → *guszl* egyenértékű helyettesítése *szükséghelyzetben*.

takbír [ar.] Az *Allahu Akbar* kifejezést nevezzük takbírnak. Jelentése: *Isten a leghatalmasabb*. A muszlimok ezt a kifejezést különböző alkalmakkor használják. Leggyakrabban a napi ötszöri imádság közben mondják, de a muszlimok ezzel fejezik ki boldogságukat, meglepetésüket, sajnálatukat, hálájukat, félelmüket vagy beleegyezésüket, ezáltal is erősítve hitüket, hogy minden dolog Istentől jön.

talbija [ar.] Ábrahám prófétának tulajdonított kifejezések gyűjteménye, amelyet a muszlimok rá emlékezve az évi zarándoktat (haddzs) során mondanak. Ez a zarándoktat során a központi, a legfontosabb recitálás, amelyet a zarándokok tiszta fehér, varratlan és szegetlen ruhájuknak, az ihrámnak a felöltését követően kezdődik. A talbija egyik része a következő: „*Itt vagyok, ó Uram, a Te szolgálatodra! Itt vagyok!*”

taqwa [ar.] takva [tör.] *takvā* Istenfélelem, ami a jámborság és a magasztos Allah szolgálatának feltétele. Minden muszlim ezt szeretné elérni és megtartani. A taqwa az egyén hitének és Istennek való elkötelezettségének mértéke.

taszlim [ar.] A muszlimok köszönésének az „*Az-Szalamu Aleikum*”-nak az elnevezése, melynek jelentése: „*Béke legyen rajtad*”. A taszlimmal fejeződik be az imádkozás is, amit a muszlimok naponta kötelezően ötször végeznek.

tawba [ar.] *tauba*, tevbe [tör.] Jelentése: *bűnbánat*. Allah (az egyedüli Isten) felé fordulás, amely során az ember bűneinek, illetve egyéb rossz cselekedeteinek megbocsátását kéri. A bűnbánt feltételei a következők: (1) az ember rögtön hagyja abba a bűnös cselekvést, (2) kérje Isten bocsánatát, (3) határozza el és ígérje meg, hogy többet azt a bűnt nem követi el. A tawba eszközei közé tartozik a fohászkodás (a doa, vagy duá), illetve az éjszakai imádkozás (kijámu leil) is.

tauhid [ar.] (al-Tauhíd) Az egyistenhit tana. Ez a legfontosabb hittétel az iszlámban, mivel minden egyéb tanítás és hittétel erre épül. Isten egyedülvalóságának elismerése az iszlámban a Mennyországba vezető út legelső lépése.

társítás → *sirk*

Tóra (arabul: al-Taura) Mózes prófétának több ezer évvel ezelőtt kinyilatkoztatott könyv neve. Az iszlám vallás tanítása szerint a Tóra a Koránt megelőző könyvek egyike, amely azonban eredeti formájában már nem áll rendelkezésre. Mózes is Allah prófétája volt, aki Isten parancsának megfelelően az egyistenhitre hívta az embereket. (Lásd: Korán, 5:44)

U, Ú

ulama [ar.] → *alim*

ulemák [ar.] hittudósok

umma [ar.] iszlám közösség. A muszlimok közössége a világban, amelynek létszáma eléri az 1,6 milliárdot. A kifejezés az iszlám vallás követőit, azaz Mohamed prófétát (Allah dicsérete és békéje legyen vele) népét jelenti. Az umma magyarországi történetével foglalkozik jelen könyvünk is.

uszúlíja [ar.] A gyökerekhez ragaszkodás, más szóval a → fundamentalizmus.

V

vakf [ar.] (vagy *waqf*) A kifejezés jelentése alapítvány, vagyis „anyagi javakat ajándékozni az istenfélelmet szolgáló munka, illetve a közösség jóléte érdekében”. A vakf kategóriába tartozó javak – például az iskolák, a kórházak – folyamatosan ebben a formában maradnak, így az adományozó is folyamatos áldásban részesül.

vallahi [ar. + tör.] *vallāhi* Bizisten!, bizony! [Vallahî billahî = Istenemre!]

vardarióta törökök [...] A bizánci császárok közül *Joannész Tzimiszkész* az első, aki 970 táján a Balkán-félszigetre, a Vardar folyó völgyébe Anatóliából muszlim törököket telepített le. Utódai közül *I. Alexeiosz Komnénosz* császár 1091-ben szintén fogadott fel Anatóliából muszlim török zsoldosokat. Ezek közül a Vardar völgyében lakó muszlim törökök közül – 1150 körül – a bizánci-magyar háborúk során, jelentős számban menekültek Magyarországra. Aminek oka az volt, hogy a bizánci császárok a kereszténység felvételére akarták kényszeríteni őket, Magyarországon viszont a kiváltságos határőr-településeken szabadon gyakorolhatták a muszlim vallásukat.

vudú وضوء [ar.] (wudú) abdest [tör.] Az imát (szalat) megelőző rituális tisztálkodás arab neve, amelyet a hívők tiszta vízzel végeznek. A *vudú* a fizikai megtisztulást, illetve a lelki és a szellemi megtisztulásra való felkészülést egyaránt szolgálja. (A szellemi, illetve a lelki megtisztulás azért szükséges mivel a hívő Allah „színe elé” járul.) Abban az esetben, ha a tiszta víz nem áll rendelkezésre → *tajammumot* (a tisztálkodás másik formáját) kell elvégezni.

W

walima [ar.] Hagyományos esküvői ünnepség, amelyet a vőlegény családja rendez a vendégeknek az esküvő után. A *walima* rendezését Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) nagyon ajánlotta, legyen az egészen nagy vagy kicsi rendezvény.

Z

Zaid Ibn Thabit Mohamed próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) írnoka volt. A Próféta halála után az első kalifa parancsára ő gyűjtötte össze egy kötetbe az egész Koránt, amit Abu Bakr haláláig magánál tartott.

zakát الزَّكَاةُ [ar.] zekât [tör.] – jótékony, adomány (alamizsna). Az iszlám 4. pillére. Szó szerinti jelentése „megtisztítás”, és az iszlámban kötelező alamizsnát jelenti, amely durván a vagyona 2,5 százaléka, s amelyet minden muszlimnak évenként kell fizetnie, ha a vagyona azt lehetővé teszi. A zakát összegét általában a helyi mecset vagy jótékonyági szervezet gyűjti össze. A befizetett összeget a muszlim közösség a szegények és a szükségét szenvedők kapják. A zakát fizetése emlékezteti a muszlimokat arra, hogy a vagyona megbízatás Allah-tól, és nem pedig adottság, vagy egyéni érdem. „*Megkérdeznék Téged, mit adjanak. Mondd: a felesleget*”. Korán 2:217.

zakkum [ar.] *zākkum* A pokol mélyéről nőtt fa, melynek mandula formájú, keserű gyümölcse az elkárhozottak eledele.

zarándoklat → *haddzs*

Zebúr [ar.] Dávid prófétának (béke legyen vele) több ezer évvel ezelőtt kinyilatkoztatott könyv (a Zsoltár) arab neve. Az iszlám vallás tanítása szerint a *Zebúr*, amelyet a keresztények Zsoltároknak neveznek, a Koránt megelőző könyvek egyike, amely azonban eredeti formájában nem áll rendelkezésre. Dávid is Allah prófétája volt (épp úgy, mint előtte Mózes, aki a → *Tórá*t kapta) és Isten parancsának megfelelően az egyistenhitre hívta az embereket. (Lásd: Korán, 17:55)

Zem-zem [ar.] Mekka szentélyében feltörő, kesernyés-sós vizű forrás neve.

Y

yasin [tör.] *jāszín* A Korán 36. szúrája, az elhunytak felett mondják.

yatsı [tör.] *jātszi* A napi utolsó ezán török neve, ill. a müezzin utolsó imára hívása esténként.
(Imaidők törökül: İmsak, Öğle, İkindi, Akşam, Yatsı.)

Zs

Zsoltárok [magy.] → *Zebúr*.

Iszlám történelmi kronológia

- 552 – 657** Nomád török (türk) birodalom Belső-Ázsiában, a mai Kazahsztánban és az Altáj vidékén. (A mai török népek ősei erről a területről vándoroltak később nyugatra.)
- 568** A kiürült Kárpát-medencét az avarok szállják meg. (avarok = 558-óta élnek a kelet-európai síkságon; fejedelmeik adófizetésre kényszerítik a környező szláv népeket, rettegésben tartják a frankokat és Bizáncot.)
- 571** Mekkában megszületik Mohamed. Teljes nevén *Muhammad bin Abdullah bin Abdulmuttalib bin Hásim*. Allah küldötte és prófétája, aki az utolsó a próféták (hosszú) sorában.
- 610** Mohamed prófeta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) a Mekka melletti Hira barlangban megkapja az első kinyilatkoztatást, ezt követően 13 évig Mekkában hirdeti az iszlámot.
- 618 – 907** Taj-cung (627 – 649) és Kao-cung (650 – 683) császárok kiterjesztik a Kínai Birodalom fennhatóságát Belső- és Kelet-Ázsia nagy részére: leigázzák a → keleti türköket (630), meghódítják a Tarim-medencét (639-648)
- 619** Mohamed prófeta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) felemelkedik az égbe. A muszlimoknak ettől az időponttól kezdődően kell naponta ötször imádkozniuk.
- 622** A hidzsra. Mohamed prófeta és társainak kivándorlása Mekkából Medinába, a muszlim időszámítás kezdete.
- 626** Avar seregek perzsa támogatással sikertelenül ostromolják Konstantinápolyt. Az avar birodalom meggyengül, a szláv törzsek nagy része függetleníti magát; a későbbi Csehország és Ausztria területén átmenetileg nagy kiterjedésű szláv állam jön létre Szamo vezetésével (kb. 660-ig), a horvátok Bizánc fennhatóságát ismerik el. A délorosz síkságon lakó bolgár-törökök is lerázzák az avar igtát. Az avar állam a Kárpát-medencében a 8. sz. végéig fennmarad, de elveszti jelentőségét.
- 632** Mohamed prófeta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) halála Medinában. Élete végére sikerül visszaállítania az iszlám vallást. Az Arab-félsziget törzsei ekkor már az iszlám hívei. A hívők (muszlimok) politikai közösséget is alkotnak, amelynek élén - Mohamed halála után - választott előljáró, a kalifa (= utód) áll. Az első kalifa: Abu Bakr (632 – 634).
- 634-644** Omar, a második kalifa alatt megindul az arabok rohamos terjeszkedése. Az arab hódítást megkönnyíti a monofizita lakosság szembenállása a konstantinápolyi ortodox kormányzattal.
- 636** Az arabok elfoglalják Szíriát és Palesztinát a bizánciaktól; 638-ban beveszik Jeruzsálemet.
- 640 – 642** Az arabok meghódítják Egyiptomot.
- 641** A kadiszijai és nehavendi arab győzelmek után összeomlik a Szászánidák perzsa birodalma. Az utolsó perzsa királyt 651-ben meggyilkolják. Irán arab uralom alá kerül.
- 644-656** Oszmán, a harmadik kalifa alatt folytatódik az arab terjeszkedés (Ciprus, Rodosz, Örményország elfoglalása). A meghódított területeken arab katonai telepök

létesülnek, és megkezdődik az arab törzsek tömeges bevándorlása, amely néhány század alatt a mai Szíria, Palesztina, Irak és Egyiptom (később egész Észak-Afrika) muszlim fennhatóság alá kerül.

656 – 661 Ali kalifa. Elődje, Oszmán kalifa meggyilkolása juttatja a trónra, ami háborúhoz vezet Oszmán rokonai és Ali hívei között. Amikor Ali merényletnek esik áldozatul és ellenfele lép a trónra (→ 661), Ali pártja (a *sía*, innen: síták elnevezés) az ő fiait Haszant, majd Huszeint tekinti a hatalom jogos örököseinek, és nem ismeri el az Omajjád-kalifát. 680-ban az Ommajádok hívei Kerbelánál megölik Huszeint, ezzel véglegessé válik a szakadás az iszlámon belül. Míg a többség (szunniták) a mindenkori kalifát tekinti az iszlám fejének, a síták Ali soron levő leszármazottját, az imámot. A síita mozgalom a későbbiekben több ágra bomlik fel; legjelentősebb a 8. sz. közepén kivált iszmáilitáké.) Még 657-ben ugyancsak kivált a síából Ali híveinek egy másik csoportja: a *kháridzsiták* (innen a nevük: akik „kiváltak”). Tanaikat a 8 – 9. században különböző társadalmi és politikai mozgalmak ellenzéki ideológiáját szolgáltatták.

661 Muávija szíriai helytartó megalapítja az Omajjád-kalifák dinasztiáját (750-ig), és Medinából Damaszkuszba teszi át a birodalom székhelyét. Az iszlám újraéledésének helyszíne, az Arab-félsziget rövidesen elveszti politikai jelentőségét.

661 – 750 A kalifátus székhelye Damaszkusz. Az Omajjád-családból származó kalifák (omajjádok) uralkodása alatt Damaszkusz az iszlám kultúra bölcsője és központja lesz.

670 Feltételezések szerint a magyarság első hullámai már ekkor megérkeznek a Kárpát-medencébe, ezzel megkezdődik a honfoglalás, amely végül 896. május 2-án fejeződik be.

680 A Don-vidéki bolgár-törökök egyik csoportja Aszparukh (Iszperikh) kán vezetése alatt a mai Észak-Bulgáriában alapít államot (dunai bolgár állam). A bolgár-törökök egy másik része a Volga-kanyarban húzódik meg (ez a volgai bolgár állam, a 13. századig áll fenn), további csoportjuk a Kárpát-medencébe az avarokhoz vándorol. A bolgár törökök szétszóródását valószínűleg a kazárok terjeszkedése váltotta ki, akik ettől fogva a kelet-európai sztyeppe urai a 9 – 10. századig. Az ott lakó népek - köztük a magyarság ősei - kazár fennhatóság alá kerülnek. (*A Kazár Birodalom* déli határa a Kaukázus volt, keleten a Volga torkolatától észak felé a mai Kazányig terjedt, nyugaton a Pontusz északkeleti partvidéke, sőt a 9. századtól Kijev is Kazáriához tartozott.)

682 – 744 A második türk birodalom virágzása Mongóliában. (Kagánjainak rovásírásos feliratai a török nyelvek legkorábbi emlékei.)

685-705 Abd al-Malik Omajjád-kalifa. Folytatódik az arab birodalom terjeszkedése. 697-ben elfoglalják Bizánctól Karthágót, 709-ben Észak-Afrikában eléri az Atlanti-óceán partvidékét.

699 Kufában megszületik *Azam Abu Hanifa* imám, a hanafi iskola (mezheb) alapítója.

705 – 715 I. Valid kalifa. Az arab birodalom eléri legnagyobb kiterjedését (az Aral-tótól és az Industól a Pireneusokig). *Az iszlám művészet kezdetei*: a damaszkuszi Omajjád-mecset építése.

711 Az arabok a Jerez de la Frontera-i ütközetben legyőzik a nyugati gótokat, és meghódítják a Pireneusi-félszigetet. A keresztények az északi hegyvidékre szorulnak vissza, itt rövidesen megalapítják Asztúria királyságot, a későbbi spanyol államok csíráját. Ugyancsak 711-ben keleten az arabok benyomulnak az Indus völgyébe és az Amu-Darján túlra, illetve ebben az évben születik *Malik ibn Anasz* imám, a maliki (mezheb) iskola alapítója.

718 III. Leó bizánci császár (717 – 741) megsemmisítő vereséget mér a Konstantinápolyt ostromló arabokra, és ezzel megállítja további közel-keleti terjeszkedésüket. Kisázsia bizánci kézen marad.

- 745** A besenyők ősei vereséget szenvednek az ujuguroktól.
- 741 – 840** Az ujjur birodalom megalakulása Belső-Ázsiában.
- 750** *Damaszkuszi János* az első nyugati „*Korán-magyarázó*”. Rájön, hogy a Koránban sok bibliai személy neve megtalálható. Ennek következtében úgy véli, hogy a Próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) saját maga „ollózta” össze a Korán szövegét, annak a tudásnak a birtokában, amit előzőleg a Bibliából szerzett.
- 750** *Abu'l-Abbász* megdönti az Omajjád-kalifátust, és megalapítja az Abbászidák dinasztiáját (750 – 1258). Utóda, *al-Manszúr* (754 – 775) 762-ben Szíriából Irakba helyezi át székhelyét, és megalapítja az új fővárost, Bagdadot. *Al-Mahdí* (775 – 785) és főként *Hárún ar-Rasíd* (786 – 809) kalifák uralkodásával a bagdadi kalifátus egy évszázadon át tartó virágzása, az arab irodalom és tudomány fellendülésének korszaka köszönt be. (→ 813 – 833)
- 750** Az Omajjád Birodalmon belül feszülő ellentéteket *Abbasz* [Abbász] leszármazottai (Mohamed családjának egyik ága) kihasználják, és lázadást szítanak. 750-ben szétverik az Omajjád kalifa seregét, s a teljes Omajjád nemzetséget kiirtják, csak Abdurrahman menekült meg, aki többévi bolyongás után, Észak-Afrikán át jut el az Ibériai-félszigetre. Ott megalapítja az Andalúziai Fejedelemséget, amelyből a későbbi híres Córdoba Kalifátus fejlődik ki. Abbász leszármazottainak – az abbászidáknak a – dinasztiája 1258-ig marad uralmon. Uralkodásuk az arab birodalom és az iszlám fénykora.
- 756** A Damaszkusból elűzött *Omajjádok* egyik oldalága Córdoba székhellyel független államot hoz létre a pireneusi-félszigeti arab területeken. Megkezdődik az arab világbirodalom lassú szétforgácsolódása.
- 760 körül** Az arabok meghódítják a mai Tunézia területét.
- 762** Bagdad alapítása. A város az abbászidák kalifátusának központja lesz. Itt uralkodik a legendás *Harún ar-Rasíd* (763-809).
- 767** Gázában megszületik *Muhammad ibn Idrisz as-Safi* imám, a Safi (mezheb) iskola alapítója.
- 780** Medinában megszületik *Ahmad ibn Hanbal* imám, a Hambali (mezheb) iskola alapítója.
- 780-810 k.** A muszlim kabarok felláznak a zsidó hitre tért kazár vezetők ellen. Miután leverik őket, és sokakat megölnék közülük, csatlakoznak a magyarsághoz, akikkel együtt a Kárpát-medencébe települnek, és közösen létrehozzák a történelmi Nagy Magyarországot.
- 9. század** Beduin törzsek bevándorlása a mai Szudán területére.
- 800 – 909** Az Aghlabida-család uralma alatt Tunézia önálló állami fejlődésnek indul. Észak-Afrikában (Tuniszban) az *Aghlabidák* dinasztiája függetleníti magát a bagdadi kalifátustól. Fejedelmeik 827-902 között elhódítják Szicíliát a bizánciaktól (878-ban elesik Siracusa). Uralmukat 909-ben a síita (iszmaílita) Fatimidák döntik meg.
- 811** A „kalandozó” magyarok megjelennek az Al-Duna vidékén, ahol később a 834-836-os években újra „látogatást” tesznek.
- 813-833** *al-Mamun* Abbászida-kalifa 830-ban, Bagdadban megalapítja a „Tudomány Háza” az ókori és ind tudósok fennmaradt műveinek lefordítására. Az muszlim tudomány virágzásnak indul; ekkor él *al-Khvarizmi*, az algebra megteremtője, *al-Ferghani* (Alfraganus) csillagász, *al-Kindi* filozófus.
- 833 – 842** *al-Mutaszim* Abbászida-kalifa 836-ban a dinasztia székhelyét az újonnan alapított Szamarrába helyezi át, és török (türk) testőrséggel veszi magát körül.
- 834** A kazárok felépítik Sarkel várát bizánci segítséggel a Don jobb partján.
- 850 – 855 k.** Kijevben megszületik Álmos fia, *Árpád* fejedelem.
- 852** A „kalandozó” magyarok a Keleti Frank Birodalom területén portyáznak.
- 861** Török testőrei meggyilkolják *al-Mutavakkil* Abbászida-kalifát. Az arab birodalom irányítása a hadsereg kezébe kerül, amelynek tisztjei tetszésük szerint váltogatják az uralkodókat a trónon, megosztóznak a tartományok kormányzóságán, és félig független

dinasztiákat alapítanak (→ 868, → 874 – 999). A birodalom bomlásnak indul, amit csak átmenetileg lassít le a központi hatalom megerősödése Munisz eunuch kormányzása (908 – 933) idején. Tovább tart az iszlám kultúra virágzása: orvostudomány *ar-Rázi* (Rhazes), csillagászat *al-Battáni* (Albategnius), alkímia (a Dzsabir ibn Hajjannak tulajdonított iratok összeállítása, 900 k.)

868 Egyiptomban *Ibn Túlún* megalapítja a Túlúnidák dinasztiáját (868 – 905) a kalifa névleges fennhatósága alatt. Kairói mecsetje, az arab építészet jelentős emléke.

873 Az iraki Baszrában megszületik *Abu Haszan al-Asari* imám.

874 – 999 A Számánidák szunnita perzsa dinasztiája Buharában. A 10. sz. elején meghódítják Khorászánt is, de névlegesen mindvégig elismerik az Abbászida-kalifa fennhatóságát. Udvarukban alakul ki a középkori perzsa iszlám kultúra.

881 A „kalandozó” magyarok már Bécs alatt portyáznak.

893 A karlukok az oguzokkal és a kimekekkel szövetségbe lépnek a besenyőket, akik ezután nyugat felé menekülnek.

894 A Szamarkand közeli Maturid faluban megszületik *Abul Manszur al-Maturidi* imám.

912 – 961 *III. Abd ar-Rahmán* córdobai emír alatt virágkorát éli a pireneus-félszigeti iszlám állam. 929-ben az emír felveszi a kalifa címet, és formálisan is elszakad az Abbászidáktól. A 10. század második felében al-Manszúr, a kalifa mindenható minisztere elfoglalja Barcelónát, Pamplónát és Santiago de Compostelát: a muszlim hatalom eléri legnagyobb kiterjedését a félszigeten. 1002 után a kalifátus számos kisebb királyságra hull szét, 1031-ben lemond az utolsó córdobai Omajjád-kalifa.

921 – 922 A bolgár törökök (onogurok vagy ogurok) Volga-vidéki hazájukban felveszik az iszlám vallást. Később (960 – 972) mint *muszlimok* települnek be Magyarországra.

923 – 924 *Nikolaos Mystikos* konstantinápolyi pátriárka a Simeon bolgár cárhoz írt levelében a „nyugati türkökkel”, azaz magyarokkal együtt a muszlim vallású alánokat is megemlíti.

934 *Masz'údi* tudósítása szerint a magyarok seregében muszlim vallású alánok is harcolnak Konstantinápoly alatt.

934 Meghal *Abu Zeid Balkhi*, aki úgy tudta, hogy három Magyarország is volt: Magna Hungária (Baskíria), Hungária Antiqua, a magyarok országa, és a Meotisz-Kubán vidéki Ungaria Maior. (Ez volt a kaukázusi kis Magyarország, másnéven Kummagyar.)

934 – 1030 A Hamdanidák síita arab dinasztiája Aleppóban és Moszulban. Szaif ad-daula aleppói fejedelem (945 – 967) udvarában él *Mutanabbí* arab költő és a filozófus *al-Farábi*.

935 – 1055 A bujidák síita perzsa dinasztiája Iránban és Irakban 945-ben elfoglalják Bagdadot, és az Abbászida uralkodót megfosztják világi hatalmától. Ezután a mindenkori kalifa csupán a szunnita iszlám vallási vezetője. A Bujida-udvarok (a dinasztiának több ága van) a perzsa kultúra központjai. Itt él pl. *Abú'l-Vaf* matematikus, *Ibn Szinna* (Avicenna) orvos és filozófus.

955 – 970 *Taksony* vezér a magyarok fejedelme. Ő volt, aki a mai pesti belváros (pontosabban a mostani Március 15-e tér) területére, a rómaiak által épített ellenerőd, a Contra Aquincum környékére muszlim kereskedőket telepített. Uralkodása idején költözik egy besenyő fejedelem, Tonuzoba, fiával Urkunddal és népes kíséretével Magyarországra.

960 – 972 Újabb muszlim népcsoport, a volgai bolgárok betelepülése Magyarországra. Magyarul *nándoroknak* hívták őket.

969 A Marokkó felől előretörő fátimida dinasztia (a próféta lányától Fátimától származtatták magukat) csapatai felszámolják az abbászidák uralmát Egyiptomban. *Gauhar asz-Szakali*, a dinasztia seregének fővezére megalapítja Kairót (al-Quáhira = „a győzedelmes”). 1171-ig uralják Egyiptomot.

969 A síita Fatimidák (akik Tuniszbán 909 óta hatalmon voltak) meghódítják Egyiptomot, és Kairót teszik székhelyükké (969 – 1171). A kairói kalifátus, amely természetesen nem ismeri el az Abbászidák fennhatóságát, a 11. századig a legerősebb közel-keleti iszlám állam-alakulat. A 972-ben alapított al-Azhar mecset és főiskola (a későbbi nagyhírű egyetem) a közel-keleti iszmáiliták (→ 656 – 661) vallási központja. A kairóban működik *Ibn al-Haitham* (Alzahen), az optika tudományának megalapozója.

973 – 1051 *Beyruni*, korának legnagyobb muszlim tudósa, a világon elsőként említi Amerika és Japán létezését, és már 500 évvel az Amerikát felfedező Kolumbusz Kristóf előtt tud a földrész létezéséről.

988 – 997 Az Etlközben letelepedett besenyők felveszik az iszlámot.

998 – 1030 *Mahmud Ghaznevi*, a Ghaznevidák türk származású szunnita dinasztiajának legkiválóbb uralkodója, meghódítja a mai Afganisztánt, Khorászt és 17 hadjáratban Pandzsabot. Ő kezdi meg az iszlám elterjesztését Indiában. Udvarában él *Firdauszi*, a legnagyobb perzsa epikus költő (939 – 1020) és a polihisztor *al-Brúni* (mh. 1050 után).

1036 A besenyők újabb csoportja költözik Magyarországra. Ezek a besenyők első nemzedékes muszlimok voltak. *Abu Ubajd al-Bakri* arab földrajztudós „Az utak és birodalmak könyve” című művének leírásából tudjuk, hogy az 988 – 997 közötti kilencéves kijeji-besenyő háború idején vették fel az iszlámot.

1040 A szeldzsuk-törökök (belső-ázsiai törzsek a Szeldzsuk-nemzetség vezetése alatt) Dandankánnál legyőzik a Ghaznevida-uralkodót (→ 998 – 1030), majd a Bujidákat (→ 935 – 1055), és 1055-ben elfoglalják Bagdadot. Vezérüket *Toghrul* béget az Abbászida-kalifa szultáni címmel ruházza fel. *Toghrul* és utódai, *Alp Arszlán* (1063 – 1072) és *Melih Sah* (1072 – 1092) Belső-Ázsiától a Földközi tengerig terjesztik ki a birodalmat, 1071-ben Manzikertnél foglyul ejtik a bizánci császárt, és Kis-Ázsia nagy részét is megszállják. Átveszik az iráni iszlám kultúrát. A nisapuri udvarban él *Omar Khajjám*, a nagy perzsa költő és matematikus. 1092 után a birodalom széthullik, utód államai közül legjelentősebb a kisázsiai (rumi, ikoniumi) szeldzsuk állam (a 12 – 13. században).

1040 k. III. Henrik német császár pápai jóváhagyással betör Magyarországra és legyőzi *Aba Sámuel* muszlim hadait. (Előtte a pápa kiközösíti, kiátkozza *Aba Sámuel*t és népét.)

1046 – 1061 I. András a magyarok királya.

1060 k. A török nyelvű nomád kunok (polovecek) birtokukba veszik a keleteurópai sztyeppét, kiszorítva onnan a besenyőket és az úzokat. A kunok és az orosz fejedelmek száz évvel későbbi harcainak emlékét az Igor-ének őrzi (1180 k.)

1077 – 1095 Magyarországon I. László a király, aki elrendeli, hogy hogyan bűnhődjenek az országában élő muszlimok, ha régi „törvényeikhez”, vagyis az iszlám vallás gyakorlásához visszatérnének

1085 VI. Alfonz kasztíliai király elfoglalja Toledót, a gót királyok egykori székhelyét a muszlimoktól. Az arab fejedelmek a marokkói Almoravida-szultántól kérnek segítséget, aki 1086-ban meg is állítja a keresztény előrenyomulást. Ettől kezdve a Pireneusi-félsziget muszlim területei hatalmas észak-afrikai dinasztiák (Almoravidák, Almohádok) uralma alatt állnak...

1092 I. László (1077 – 1095) muszlim ellenes rendelkezéseket hoz. A király törvénykönyvének 9. szakasza elrendeli, hogy amennyiben alattvalói az iszlám vallás előírásait betartják „lakóhelyeikről eltávolíttassanak, és más javakba helyeztessenek”. A szabolcsi zsinat is foglalkozik az izmaelitákkal, akik kereskedők a korabeli Magyarországon.

1093 A Baranya megye déli részein lakó iszlám vallású kazár nép említése szerepel egy oklevélben.

1095 – 1116 Magyarországon Könyves Kálmán a király, akinek szolgálatában sok magyarországi muszlim áll.

1096 – 1099 Az első keresztes hadjárat. II. Orbán pápa a clermont-i zsinaton (1095) a Szentföld (Palesztina) „felszabadítására”, azaz a muszlimok kiűzésére mozgósítja a nyugati kereszténységet... Az első hadjárat eredménye a szíriai tengerpart meghódítása, amit 1099-ben Jeruzsálem bevétele „koronáz” meg.

1097 – 1291 Az Európából sorozatosan indított keresztes hadjáratok következményeként a mai Libanon és Palesztina területe a keresztes lovagok birtokába kerül.

1102 Könyves Kálmán muszlim ellenes törvényei. A király által kiadott 1102. évi XLVI. tc. rendelkezései között szerepel, olyan cikkely, amely eltiltja a muszlimokat a bűjt tartásától, a disznóhústól való tartózkodástól és az ima előtti mosakodástól. A törvény elrendeli továbbá, hogy a muszlimok által lakott falvakat felezzék el, azokba keresztényeket telepítsenek, a muszlimok leányaitak keresztényekhez adják feleségül, és minden vendéget disznóhússal kínáljanak.

1111 Kálmán királynak ebben az évben kiadott okleveléből tudjuk, hogy a királyi kincstár ügyintézőit „magyarul” káliznak hívták, és ők voltak például a királyi kincstár vámszedői, illetve a pénzverés és a pénzforgalom irányítása is muszlim bérlők kezén volt.

1131 – 1141 Magyarországon II. Béla a király

1141 – 1162 Magyarországon II. Géza a király. Az ő országlása idején a pénzverés a muszlim kálizok feladata. Az általuk készített és a korabeli Magyarországon használt pénzek arab feliratok olvashatók.

1143 Európában megjelenik Robert of Ketton Korán fordítása „A szaracénok törvénye, melyet Alkoránnak neveznek” címmel.

1144 A muszlimok elfoglalják az egyik keresztes – „szentföldi” – állam fővárosát, Edesszát. Támadásuk kiváltja a második nagy keresztes hadjáratot (1147 – 1149), amely azonban teljesen eredménytelen, noha a német és a francia király (III. Konrád, illetve VII. Lajos) vezeti.

1147 A Pireneusi-félsziget arab területei az észak-afrikai Almohád-dinasztia (1147 – 1269) uralma alá kerülnek. Az Almohádok udvarában él a legnagyobb arab filozófus, Ibn Rusd (Averroxs), Arisztotelész tanainak továbbfejlesztője.

1150 k. A Vardar völgyében lakó muszlim törökök közül a bizánci-magyar háborúk során sokan menekülnek Magyarországra.

1150 – 1153 *Abu Hámid al-Andaluszi al-Gárnáti* muszlim utazó három évet tölt Magyarországon, és később kiadott könyveiben fontos információkat közöl a magyarországi muszlim népek életéről.

1162 – 1163 Magyarországon IV. István a király. Ebből a korból származnak azok a pénzveretek, amelyek alsó részén a fekvő félhold és az „Illáhi”, azaz „Allah Egy” látható. A pénzeket olyan magyarországi muszlimok készítik, akik akkor még jól ismerik a Korán nyelvezetét, tudnak arabul írni-olvasni.

1171 Az egyiptomi Fatimida-kalifátus bukása. Egyiptom új szultánja, a kurd Ejjubida-dinasztiához tartozó *Szaladin* (Szalah ed-Din) 1174-ben Szíriára is kiterjeszti uralmát. (→ 1187)

1173 – 1196 Magyarországon III. Béla a király. A korabeli pénzérméken is feltűnnek az arab mintákra visszavezethető, „kúfi” írást utánozó jelek, amelyeknek azonban már nincs olvasható értelme.

1187 Szaladin egyiptomi szultán a hattini csatában megsemmisíti a palesztinai keresztény hadsereget, és elfoglalja a jeruzsálemi királyságot. Ennek visszaszerzésére 1189-ben megindul a harmadik keresztes hadjárat I. Frigyes császár (aki útközben meghal), valamint Fülöp Ágost francia és Oroszlánszívű Richárd angol király vezetésével. Az 1192-ben kötött békében Szaladin a tengerparti városokat visszaadja, de Jeruzsálemet megtartja.

1192 Az iszlám megjelenése Indiában. *Mohammed Ghuri* afgán fejedelem Delhinél legyőzi az észak-indiai hindu uralkodók koalícióját, vezérei pedig 1206-ig kiterjesztik

uralmukat a Gangesz völgyére és Bengáliára. 1211-től Delhi független szultánság székhelye és az indiai muszlim hatalom központja.

1196 – 1204 Magyarországon Imre a király. 1196-ban, a bátaszéki apátság Imre királytól származó eszéki vámkiváltságát biztosító oklevelében szerepel a besenyők és más muszlim népek neve is.

1205 – 1235 Magyarországon II. András a király. Még mindig használják azokat a pénzérméket, amelyeken arab mintákra visszavezethető, „kúfi” írást utánzó jelek vannak, amelyeknek azonban már nincs olvasható értelme.

1206 – 1227 A mongol világbirodalom megalapítása. *Temüdzsin* törzsfő egyesíti uralma alatt a mongol törzseket, 1206-ban felveszi a Dzsingisz kán nevet, és Belső-Ázsiában jól szervezett nomád birodalmat hoz létre. 1215-ben elfoglalja az észak-kínai Csín-állam székhelyét, Pekinget, 1218-ban a karakitájok nomád birodalmát, 1219 – 1225 között nyugati hadjáratán az Amu-Darja vidékét és Afganisztánt, 1227-ben a kínai határon élő (a tibetiekkel rokon) tangutok államát. A mongol hódítást egész Ázsiában a termelőerők (öntözőművek, oázisvárosok) pusztulása kíséri.

1211 A Német Lovagrend kereszteseinek garázdálkodása Magyarországon.

1215 – 1222 A váradi tüzesvas próbákon felvett jegyzőkönyvekben, a nyírségben élő muszlimok nevei is szerepelnek.

1216 A pápa megbízásából megkezdik a pénzgyűjtést a keresztes hadjáratok finanszírozásához Magyarországon.

1218 III. Honorius pápa (1216 – 1227) felfigyel a magyarországi kálizokra, és szemet vetet azok vagyonára.

1220 *Jákút ar-Rúmi* muszlim tudós, geográfus (1179 – 1229) a szíriai Aleppóban ott tanuló magyarországi muszlimokkal találkozik, aki elmondják neki, hogy hazájukban harminc faluban élnek.

1221 III. Honorius pápa levelet küld Magyarországra II. Endre király feleségének „akihez Magyarország szaracénjainak sokasága tartozik” - kéri, hogy ne engedje a keresztényeket a muszlimok fennhatósága alá kerülni, mert „méltatlan lenne őket hitük ellenségeinek hatalmában hagyni”.

1222 Az *Aranybulla* 24. cikkelye megtiltja a muszlimoknak országos hivatalok betöltését.

1225 III. Honorius pápa újabb levele szerint Magyarországon a törvények ellenére a „pogányok” hatalmaskodnak keresztények felett.

1227 *Dzsingisz kán* halála. Utódai (Ögödej, 1229 – 1241; Gűjük, 1246 – 1248; Mőngke, 1251 – 1259) továbbfejlesztik művét: leigázzák Iránt (1231), Észak-Kínát (1234), a kijevi orosz államot (1240), megdöntik a bagdadi kalifátust (1258). Az óriási kiterjedésű birodalom központja a nagykán székhelye, a mongóliai Karakorum. A távoli tartományokat az uralkodóház tagjai kormányozzák; ellenőrzésüket centralizált hivatali apparátus biztosítja, amelynek kiépítésében a mongolok a leigázott népek szervezési ismereteit hasznosítják. (→ 1259 – 1294).

1227 Trónralép IX. Gergely pápa, aki elődeinél határozottabban sürgeti a muszlimok elleni fellépést Magyarországon, ahol ekkor jön létre az első kun püspökség, miután 15.000 kunt kényszerítettek a kereszténység felvételére.

1231 IX. Gergely pápa levele, melyben a király szemére veti, hogy „Szerecsenek uralkodnak ott a keresztényeken... hozzájok csatlakoznak és fölveszik hitőket.”

1232 Szigorú büntetés, pápai kiközösítés Magyarországnak a muszlimok pártolása miatt.

1233 A pápa sürgetésére életbe lép egy újabb muszlimok elleni törvény, a Beregi Egyezmény. Ennek 61 törvénycikkelyéből 51 foglalkozik a „hitetlenekkel”, vagyis a magyarországi muszlimokkal.

- 1235 – 1236** Juliánusz barát útja a Volga-Káma vidékén (Magna Hungáriában) maradt magyarokhoz.
- 1237 – 1240** Dzsingisz kán unokája, Batu kán leigazza az orosz fejedelemségeket, és 1240-ben elpusztítja Kijevet.
- 1241** Mongol betörés Kelet-Európába. (→ Muhi csata). Magyarországon eddig az időpontig 210 olyan helységről tudunk, ahol a tatárjárást megelőzően muszlimok laktak. Ez becslések szerint mintegy 40-50.000 lélekszámú muszlim lakosságot jelenthetett, vagyis az ország lélekszámának közel egynegyedét.
- 1243** A mongolok leigázzák a kisázsiai szeldzsuk-törököket. (→ 1040) A vallon származású Rubruk a mongol nagykán udvarában magyarokkal találkozik.
- 1244** IV. Béla oklevele arról, hogy a király muszlim vallású pesti pénzügyi- és vámtisztviselői a Duna jobb partján (Buda-Kalász - Kalász = Káliz) is letelepültek.
- 1250** IV. Ince pápa megparancsolja a kalocsai érseknek, hogy az évi 2000 márka összegyűjtésével segítse a muszlimok elleni keresztes hadjáratokat.
- 1250 – 1300 k.** A kínai eredetű papír gyártása arab közvetítéssel meghonosodik Itáliában, majd 1300 után egész Európában. (Import papírt már a 12. században használnak Itáliában).
- 1250 – 1517** A mamelukok uralma Egyiptomban. A mameluk uralkodók a feudális rendszer korábbi formáitól eltérő, katonailag szervezett és erős kézzel kormányzott államot hoztak létre.
- 1250 – 1517** A mamelukok (török és kaukázusi cserkesz származású katonai szolgálatot teljesítő felszabadított rabszolgák) birodalma Egyiptomban és Szíriában. Visszaverik a francia kereszteseket (→ 1248 – 1250) és a mongolokat (→ 1256 – 1335), elfoglalják a keresztények utolsó „szentföldi” birtokait (→ 1291). 1258-ban Bagdadból Kairóba költözik az Abbaszida-kalifa. A mamelukok államát az oszmánok döntik meg. (→ 1512 – 1520)
- 1255** *Batu kán* (→ 1237 – 1240) halála. Batu a mongol birodalom nyugati hódításait irányította. Ő és utódai az alávetett területeken (a Kárpátoktól az Aral-tóig) nomád birodalmat szerveznek, az Arany Horda államát, amely a 14. sz. végéig az orosz fejedelemségeket is szoros függőségben tartja. 1359 után az államot törzsi viszályok gyengítik meg, *Timur* (→ 1380 – 1405) támadása nyomán pedig a 15. sz. első felében fokozatosan független tatár kánóságokra (Krim, Asztrahany) esik szét.
- 1256 – 1335** Az II-kánok mongol dinasztiája Iránban. Uralmuk kiterjed Irakra (1258: Bagdad elfoglalása) és Kis-Ázsia nagy részére is. Nyugati terjeszkedésüknek az egyiptomi mameluk szultánok állják útját (aindzsaluti csata, 1260). Székhelyük az azerbajdzsáni Tebriz, majd Szultanije. Fokozatosan magukévá teszik a perzsa kultúrát, és 1295-ben felveszik az iszlámot. 1327 után a birodalom számos kisebb államra bomlik. (→ 1380 – 1405)
- 1259 – 1294** *Kubiláj* nagykán, az egységes mongol világbirodalom utolsó uralkodója. Keleten folytatja elődeinek hódításait: bekebelezi a dél-kínai Szung birodalmat (1279) és Burmát (1287), de a Japán (1274, 1281) és Jáva (1293) elleni tengeri hadjáratai kudarcra járnak. Kubiláj a kínai császárok örökébe kíván lépni, székhelyét Karakorumból Pekingbe helyezi át, és dinasztiája számára a kínai Jüan nevet veszi fel (→ 1368), de a súlypont keletre tolódása és a kínai befolyás erősödése a birodalom széthullásához vezet. Dzsingisz kán családjának tagjai a nyugati tartományokban független államokat alapítanak (Csatagáj utódai Belső-Ázsiában; az II-kánok Iránban → 1256 – 1335; az Arany Horda az eurázsiai sztyeppén → 1255), amelyek Kubiláj nagykán halála után formálisan sem ismerik el a pekingi császár fennhatóságát.
- 1260** A muszlimok ismét szerepelnek a korabeli okmányokban a magyar király IV. Béla katonáiként.
- 1263** IV. Urbán pápa a Béla királynak írt levelében a muszlim királyi tisztségviselőkkel szembeni összes korábbi vádat megismétli.
- 1278** A magyarok és a muszlim kunok könnyűlovassága együtt harcolva legyőzi a cseh Ottokár seregét.

1279 A budai zsinaton, ahol az ország világi és egyházi méltóságai gyűltek össze, a muszlimokat ismét eltiltják minden közhivataltól, a kunokat erőszakkal a kereszténység felvételére kényszerítik.

1291 A mamelukok elfoglalják a keresztések utolsó szíriai birtokait. Magyarországon a pápa parancsára azonban még mindig pénz gyűjtenek a keresztések számára.

1296 – 1316 *Ala-ud-din Khaldzsi*, Delhi szultánja részben megsemmisíti, részben függőségbe kényszeríti a Dekkán hindu fejedelmét. Dél-India nagyobb része tartósan muszlim uralom alá kerül. (→ 1325 – 1351)

1311 Egy tatár kutató 1983-ban, a Káma-torkolat környéki Csisztopol temetőjében megtalálja az arab betűkkel, de nagyrészt török nyelven írt sírfeliratot, amely egyértelműen bizonyítja, hogy a tatárjárás után „Magna Hungáriában” még éltek magyarok. Az 1311-ből származó sírfeliratból tudjuk, hogy az elhunyt muszlim apját „Madzsar”-nak (المجر al-madzsar) hívták. Az elhunyt személyt *Iszmailnak hívták, s Madzsar Radzsab fia volt*. A sírkő felületén egy Korán-idézet van, és az elhunytat dicsérő mondatok.

1321 *Abul-l'-Fida* tudósít al-Madzsar városáról, amit Kummadzs.r-nak, Kuma melletti Madzsar-nak nevez. Pár évtizeddel később Ibn Battuta ad róla hírt al-madzs.r néven.

1325 – 1351 *Mohamed ibn Tugluk* delhi szultán rövid időre csaknem egész Indiát egyesíti uralma alatt (erre a középkor folyamán ez az egyetlen példa), de világhódító terveinek kudarcai után birodalma még életében bomlásnak indul. Elszakad Bengália (1339), a Dekkánon pedig független hindu (Vidzsajanagar) és muszlim (Bahmani-dinasztia) államok jönnek létre. A 14. sz. végére a szultánság megmaradt része is számos (jobbára muszlim) fejedelemségre esik szét.

1326 Brusszát (Bursza) elfoglalják az oszmán-törökök. A mongol hódítás nyomán a 13. században számos nomád török törzs telepedett meg Kis-Ázsiában. A szeldzsuk szultánság 1280 után szétesik, és területén török emírek alapítanak független fejedelemségeket. Egyikük, *Oszmán Gázi* (1299 – 1326) a későbbi oszmán-török birodalom névadója Brusszát választja székhelyéül. Utóda, *Orhán Gázi* szultán (1326 – 1359) sorra meghódítja Bizánc megmaradt kisázsiai birtokait. (→ 1354)

1350 – 1400 k. Az észak-afrikai iszlám kultúra neves képviselői Ibn Battúta (1304 – 1377, utazó, aki bejárta Ázsia és Afrika muszlim országait) és a történétíró *Ibn Khaldún* (1332 – 1406).

1354 Az oszmán-törökök (→ 1326) megszállják Gallipolit, és ezzel megvetik lábukat a Balkánon. I. *Murád* szultán (1359 – 1389) elfoglalja Drinápolyt (Edirne), és a kisázsiai Brusszából ide helyezi át székhelyét. 1371-ben a szerb fejedelmek döntő vereséget szenvednek a Marica folyó mellett, s rövidesen török kézre jut Makedónia, majd Bulgária déli része is. (→ 1389)

1394 Mongol hódítók elfoglalják a mai Irak területét, és Timur Lenk mongol kán, leromboltatja Bagdadot. Elpusztul az évszázadok során kiépített öntözőrendszer, amelyet a mai napig sem sikerült pótolni.

1380-1405 *Timur* (Tamerlán), Szamarkand török-tatár emírje mongol mintára szervezett seregével meghódítja Iránt, 1393-ban Irakot, 1395-ben szétzúzza az Arany Hordát, 1398-ban indiai hadjáratán kifosztja Delhit, végül Ankaránál az új oszmán nagyhatalom fölött is győzelmet arat. (→ 1402) Elpusztítja kaukázusi kis-Magyarországot, amit Kummagyarria (Cummageria – Hungaria Vaetus) néven ismerünk. A magyarok egy része szétszóródik a kaukázusban, más részük dél felé, a mai Törökország Fekete-tenger melléki területére menekül. Timur az utolsó nagy ázsiai hódító. Óriási birodalma halála után nyomban széthullik. (→ 1405)

1389 A rigómezei csatában az oszmánok (→ 1354) legyőzik *Lázár* szerb fejedelmet és szövetségeseit. Bár I. Murád szultánt a csataterén meggyilkolták, ez az ütközet dönt a

balkáni népek sorsáról. Murád fia, *I. Bajezid* (1389 – 1403) adófizetőjévé teszi Szerbiát, befejezi Bulgária, Thesszalia és Makedónia meghódítását, és 1396-ban Nikápolynál tönkreveri Zsigmond magyar király lovagseregét. Az oszmánok további terjeszkedését Timur támadása lassítja le (→ 1402), de annyi erejük még marad, hogy 1389 után a Tiszántúl, majd 1421 után már a Dunántúl területét is támadják.

1393 Török kézre jut Trnovo, a középkori bolgár főváros. Bulgária 1878-ig török uralom alatt marad.

1402 *I. Bajezid* szultán Ankaránál *Timur* (1380 – 1405) fogságába esik. Fiai között háború tör ki, az oszmánok terjeszkedése egy időre elakad. (1421 – 1451)

1405 *Timur* halálával birodalma több fejedelemségre szakad, amelyekben leszármazottai uralkodnak. A Timuridák legjelentősebbjei (Sáh Roh, 1405 – 1447 és Huszain Bajkara 1470 – 1506 Heratban, Ulug Beg, mh. 1449 Szamarkandban) a kultúra pártolásával tűnnek ki. (→ 1500)

15. század Marokkó partvidéke, Ceuta (→ 1415) és Melilla a portugál és a spanyol gyarmatosítók kezére kerül.

1421 – 1451 *II. Murád* szultán. A *Timur* (→ 1402) által átmenetileg meggyengített oszmán birodalom újból terjeszkedni kezd a Balkánon és Kis-Ázsiában. Szaloniki és Epirusz meghódítása után a szultán 1439-ben megszállja Szerbiát, amelynek fejedelme, Brankovics György despota Magyarországra menekül. A balkáni hadjáratok fő célja továbbra is Magyarország!

1442 *Hunyadi János* győzelmet arat az Erdélybe benyomuló törökökön, majd 1443 – 1444 telén, az ún. hosszú hadjárat során mélyen behatol a Balkánra, és a szultánt békekötésre kényszeríti, amelyben *Brankovics György* visszakapja Szerbia jelentős részét. *Ulászló* azonban a pápai követ ösztönzésére a békét megszegve új hadjáratot hirdet, amely (1444) a várnai katasztrófával és a király elestével végződik.

1448 *Hunyadi* a (második) rigómezei csatában vereséget szenved a törököktől.

1451 – 1481 *II. (Hódító - Fatih) Mehmed* szultán. Befejezi a Balkán és a Kis-Ázsia meghódítását: török kézre jut Konstantinápoly (→ 1453), Szerbia (→ 1459), 1460-ban egész Görögország, 1461-ben a trapezunti (trabzoni) görög császárság, 1463-ban Bosznia, 1478-ban Albánia nagy része. A szultán Magyarország elleni támadását Hunyadi győzelme állítja meg, (→ 1456).

1453 A török hadak elfoglalják Konstantinápolyt. Az utolsó bizánci császár, *XI. Konstantin* a főváros védelmében elesik. A szultán Drinápolyból a meghódított városba költözik, amely *Ístanbul (Isztambul)* néven 1922-ig az uralkodó székhelye marad.

1456 *Hunyadi János* súlyos vereséget mér a Nándorfehérvárt (Belgrád) ostromló *II. Mehmed* szultánra.

1459 A törökök elfoglalják Szendrőt (Smederovo), *Brankovics* szerb államának székhelyét. Szerbia függetlensége véget ér, az ország a 19. század elejéig az oszmán birodalomhoz tartozik.

1463 – 1479 Az oszmán birodalom első támadó háborúja a velencei gyarmatok felszámolására. Velencét első ízben érik komoly területi veszteségek Görögországban és Albániában, bár ezeket egyelőre kiegyenlíti a ciprusi királyság megszerzése (1489). A 16. század első felében azonban két további háború (1497 – 1500, 1537 – 1540) következtében a köztársaság csaknem valamennyi levantei gyarmata török kézre kerül.

1474 – 1504 *Izabella* kasztíliai királynő. Férjével *II. Ferdinánd* aragóniai királlyal (1479 – 1516) közösen kormányozzák országaikat. 1492-ben elfoglalják a pireneusi-félszigeti muszlimok által kormányzott területek utolsó maradványát, a granadai királyságot, illetve 1512-ben (Ferdinánd) Navarrát, így a félsziget (Portugáliát leszámítva) egyesül uralmuk alatt: létrejön a spanyol királyság. (Izabella halála után férje egyedül uralkodik.) A katolikus királyok (címüket VI. Sándor pápától kapják) 1492-ben kiűzik országaikból a zsidókat, 1502-

ben a muszlim vallású mórokat: A kényszerből áttértek hitének kivizsgálására felújítják az inkvizíciót.

1500 A nomád üzbég törzsek megdöntik a Timuridák (→ 1405) belső-ázsiai államát, elfoglalják Szamarkandot, és megtelepednek a mai Üzbegisztánban. Kánjaik (Buhara, Híva, később Kokand székhelyeken) az orosz behatolásig független fejedelmekként uralkodnak. További előrenyomulásukat a perzsák állítják meg (1510, mervi ütközet).

1502 Az azerbajdzsáni török *Ismáil* sah megalapítja Perzsiában a Szeleveidák államát, a mai Irán közvetlen elődjét, és végleg uralomra juttatja az iszlám síita irányzatát. 1510-ben megállítja az utolsó nagy belsőázsiai nomád inváziót, az üzbégeket, de mind ő, mind utódai súlyos vereséget szenvednek az oszmánoktól, akik 1514-ben Örményországot, 1534-ben Irakot ragadják el tőlük.

1512 – 1520 *I. Szelim* szultán. Rövid uralkodása alatt megkészszerzi az oszmán birodalom területét: 1514-ben a perzsa *Ismáil* sahon arat győzelmet, 1517-ben a mameluk szultánságot dönti meg, és Szíriát, valamint Egyiptomot csatolja a birodalomhoz. A mamelukokkal együtt elbukik a kairói Abbászida-kalifa is, akinek címét a szultán magára ruházza. Ettől kezdve (1924-ig) az oszmán uralkodó egyben a szunniták „vallási feje” is.

1516 – 1574 Török hódítás szinte minden arab lakta területen, Marokkó kivételével. (A török uralom lényegében a 19. század elején véget ér, formálisan azonban a 20. század elejéig fennmarad.)

1520 – 1566 *II. Szulejmán* (Szolimán) szultán. Az oszmán birodalom hatalmának tetőpontja.

1520 – 1640 A kor eseményeit *Ibrahim Pecsevi* (1574-1656) (magyarul: Pécsi Ábrahám) Pécsen született muszlim történétíró rögzíti. „Tárihi pecsevi” (Pécs története) című munkája először 1866-ban jelenik meg nyomtatásban, Isztambulban.

1521 Az oszmán hadak elfoglalják Nándorfehérvárt (ami ma Belgrád), ezzel Dél-Magyarország területére is kiterjedt a fennhatóságuk. Ezt követően jelentős változtatásokat hajtanak végre ott: magyarokat telepítenek ki Anatóliába, Egyiptomba stb., valamint muszlimokat telepített be az elfoglalt területekre.

1522 *II. Szulejmán* elfoglalja Rhodosz szigetét a johannitáktól. A lovagrendet V. Károly császár 1535-ben Máltán telepíti le.

1526 *Babur* (Timur leszármazottja) a panipati csatában legyőzi Delhi szultánját, és India északnyugati részén megalapítja a nagymogulok dinasztiáját. (→ 1556 – 1605)

1526 *II. Szulejmán* szultán, miután már 1521-ben bevette Belgrádot, Magyarország legfontosabb végvárát, Mohács mellett megsemmisíti a magyar sereget. *II. Lajos király* (1516 – 1526) életét veszti, a Jagellók magyar-cseh ága kihal. A szultán ugyan elvonul, de Magyarország politikai egysége megszűnik. A magyar főurak egy része *Habsburg Ferdinánd* ausztriai főherceget (→ 1529) ismeri el uralkodónak (I. Ferdinánd, 1526 – 1564), a másik párt *Szapolyai János* erdélyi vajdát, az ország legnagyobb birtokosát választja királlyá. A kettős királyválasztást belső háború követi.

1541 A magyarországi török uralom kezdete. *Szapolyai* halálával (1540) Ferdinánd kísérletet tesz az ország egyesítésére, ami kiváltja Szulejmán szultán beavatkozását. A szultán ügyes csellel, harc nélkül elfoglalja Budát, amely 145 évig a Hódoltság központja lesz. Budán a szeptember 2-ai elfoglalást követő pénteken már dzsumát tartanak.

1544 körül A *reformáció* megjelenése Magyarországon. Az oszmán-török hatóságok nem gátolják az új vallási ismeretek terjedését, sőt a hitvitákra is lehetőséget adnak a Hódoltság területén.

1556-1605 *Akban* sah indiai uralkodó („nagymogul”) kiterjeszti uralmát egész Észak-Indiára. Államát átfogó reformokkal szilárdítja meg, és (sikertelen) kísérletet tesz egy új vallás alapítására, hogy a hinduk és muszlimok közötti ellentéteket megszüntesse.

1559 – 1563 *Güzelzse Rüstem* budai pasa Esztergomban és Székesfehérváron egy-egy magyarországi fürdőt alapít.

1566 *II. Szulejmán* halála. Uralkodása végétől számítható az oszmán birodalom hanyatlása, amely egyelőre gazdasági téren (infláció) és az államigazgatásban (janicsár ezredek politikai befolyása, hivatali korrupció, palotaforradalmak) jelentkezik. A hadsereg még egy századon át ütöképes marad, sőt erejéből hódításokra is telik. A legkiemelkedőbbnek tekintett budai pasa, *Szokoli Musztafa* (1566 – 1578) működésének 12 év alatt, négy dzsámit (Buda, Pest, Fehérvár, Eszék), öt mecsetet Budán kettőt, Füleken, Földváron és Nemesén egyet-egyet) és két medreszét építtetett.

1571 Az oszmánok elfoglalják Ciprust Velencétől, de Lepantónál (Nafpaktosz) vereséget szenvednek a *Don Juan de Asztria* (V. Károly törvénytelen fia vezette keresztény hajóhadaktól).

1574 Tunisz oszmán fennhatóság alá kerül. Tripolitánia (a mai Líbia, 1551) és Algéria is az oszmán birodalom része, amely így eléri nyugati terjeszkedésének végső határát.

1579 Egy *Behrám* nevű kereskedő először hoz be Magyarországra kávébabot.

1587 – 1629 *Nagy Abbász* perzsa sah, a Szeefevidá-dinasztia (→ 502) legnagyobb uralkodója.

1593 – 1606 A Habsburgok és az oszmánok ún. tizenöt éves háborúja Magyarország birtoklásáért. *Báthory Zsigmond* erdélyi fejedelem (1581 – 1598) a császárt támogatja, 1596-ban azonban Mezőkeresztesnél a szultán győz, és kiterjeszti hódításait. 1598-ban Báthory lemondása után Basta császári vezér szállja meg Erdélyt, de rémuralma ellen 1604-ben *Bocskai István* vezetésével szabadságharc tör ki. 1606-ban (Bocskaival) a bécsi és (a szultánnal) a zsitvatoroki békék biztosítják Erdély függetlenségét és a vallásszabadságot, de a török hódításokat is elfogadják.

1615 Kereskedelmi egyezmény jön létre a török szultán és a bécsi udvar között. Ez lehetővé teszi például, hogy korabeli magyar külkereskedelem legfontosabb árucikkeit, a vágómarhát, vagy az állatbőröket, melyeket a Hódoltságban állították elő, nyugatra exportálják.

1627 – 1658 *Sah Dzsehan* indiai nagymogul, az agra *Tadzs Mahal* építtetője. Fennhatóságát elismerteti a Dekkán muszlim uralkodóival is, ezáltal uralma csaknem egész Indiára kiterjed.

1664 *Zrínyi Miklós* téli-hadjárata során elpusztítja a virágzó muszlim várossá fejlődött Pécs városát. Az eseményeket *Ezterházy Pál* (1635 – 1712) tábornok leírásából ismerjük.

1686 Budát ostrommal foglalták vissza a törököktől a *Savoyai Jenő* vezette európai csapatok. Az ország legnagyobb hányada ezt követően Habsburg kézre került. A császári hadsereg nyomában hamarosan megjelentek az *ellenreformáció tüzzel-vassal térítő szerzetesrendjeinek* tagjai, akik rögtön igénybe vették az elhagyott muszlim középületeket és azok berendezéseit. Gátlátalanul pusztítani kezdték a török világ „pogány” emlékeit.

1686 – 1688 1686 novemberétől 1688 novemberéig 2200 unitáriust és muszlimot keresztelnek meg Pécsen.

1688 Egy, 1688. május 15-én keltezett egeri dokumentumban első ízben bukkan fel adat arról, hogy a Buda visszafoglalása után Magyarországon maradt muszlimokat erőszakosan a keresztény hitre térítik. Egerből 1693 végéig még 58 ilyen erőszakos keresztelési feljegyzés kerül elő.

1690 A pécsi jezsuiták a nagyszámú Magyarországon maradt és erőszakkal katolikus hitre térített muszlim lakosság „átképzésére” török nyelvű hitelemzést tartanak.

1692 *Haasz Mihály* (1810 – 1866), Pécs város krónikása korabeli híradások alapján feljegyzi, hogy „a jezsuiták lakot építenek maguknak, amelyhez követ nagy mennyiségben a szigeti kapun kívül álló temetőből nyerik.” Így semmisítik meg Pécs török-kori temetőit és faragott sírköveit.

1729 – 1745 Az 1674-ben Kolozsváron született *Ibrahim Müteferrika*, Törökországba emigrál, felveszi az iszlám hitet és megteremti a törökországi könyvnyomtatást.

1766-ban (vagy más források szerint 1753-ban) a jezsuiták lebontják a legnagyobb magyarországi török-kori építmény, a *Gázi Kászim pasa dzsámi* minaretjét. Az épületet később katolikus templommá alakítják és pénzért mutogatják a turistáknak.

1780 – 90 *II. József* osztrák császár Magyarországon a német nyelvet teszi hivatalossá.

1822 A dunántúli városokban élő bosnyák kereskedők, a saját körükben végzett gyűjtésükből *renováltatják a budai Gül Baba türbét*. Evlija Cselebi szerint Gül Baba a Próféta (Allah dicsérete és békéje legyen vele) leszármazottja és Merzifonban született Fatih szultánsága idején.

1831 Kassán (vallásilag eléggé vitatható tartalommal) megjelenik a Korán első magyar nyelvű fordítása.

1870 A magyar-török barátság (a megbékélés) kezdete. A magyarországi közvélemény – nem feledve Oroszországnak az 1848/49-es szabadságharc elbukásában játszott szerepét – a törököket támogatja az orosz-török háborúban.

1874 *Abdulaziz szultán* (1861 – 1876) meghívására Isztambulba érkezik gróf *Széchenyi Ödön*, aki felveszi az iszlámot és kemény munkával megteremti az isztambuli tűzoltóságot.

1877 A magyar egyetemi ifjúság gyógyszert és pénzt gyűjt, és tisztelgő látogatást tesz Isztambulban, ahol díszkardot adnak át *Abdul Kerim pasának*, a plevnai győzőnek, amit *II. Abdulhamid szultán* 35 Corvina visszaadásával viszonz.

1878 Az Osztrák-Magyar Monarchia megszállja (okkupáció) *Bosznia-Hercegovina* területét. Ezzel jelentős számú muszlim lakosságra (katonára) tesznek szert, amit igyekeznek kihasználni a birodalom további terjeszkedése érdekében.

1878 – 79 A vallási rendelkezések biztosítják a megszállt Bosznia-Hercegovina területén élő muszlimok számára a szabad vallásgyakorlást.

1895 A *szabad vallásgyakorlás* lehetőségét a muszlimok számára az 1895. évi XLIII. tc. I. §-a értelmében „bizonyos feltételekkel” Magyarországra is kiterjesztik.

1910 A népszámlálás adatai szerint Magyarországon 553 muszlim él.

1916 Januárban az Országgyűlés, az 1916. évi XVII. törvénycikkkel, elismert vallássá nyilvánítja az iszlámot. A budapesti városházán *Havass Rezső* képviselő lelkes beszédben követeli, hogy a főváros építsen „imaházat” a muszlimoknak. A javaslatot a Fővárosi Tanács 1916. április 4-én határozatilag elfogadja, és *Perényi Zsigmond* elnökletével Mecsetépítő Bizottság alakul.

1931 Augusztus 2-án a Gül Baba türbénél megalakult, a Gül Babáról elnevezett *Budapesti Autonóm Iszlám Egyházközség*. A hazai sajtó egy része nyílt ellenszenvvel fogadja a muszlim szervezet létrejöttét.

1932 Az első európai *iszlám konferencia* Budapesten.

1947 Ortutai Gyula kommunista miniszter parlamenti beszédében bírálja a korábbi rendszert, amiért az megalkotta a muszlimok számára kedvező 1916. évi XVII. törvénycikket.

1965 A Római Katolikus Egyház a II. Vatikáni zsinaton elismeri az iszlám vallást.

1985 Muszlim diákok érkeznek külföldről (főleg Jordániából) a Miskolci Egyetemre.

1988 Augusztus 15-i dátummal, Miklós Imre államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal vezetőjének aláírásával megalakult a *Magyar Iszlám Közösség*.

1989 Miskolcon megteremtik a lehetőségét, hogy rendszeresen megtartsák a pénteki imát. 1992-ig erre a célra az egyetemtől kapnak termet.

1990 Az új rendelkezéseknek megfelelően a Fővárosi Bíróságon ismételtlen nyilvántartásba veszik a Magyar Iszlám Közösséget.

1993 A miskolci muszlimok alapítványi segítséggel ingatlant vásárolnak, ahol a régi épületeket felhasználva iszlám vallási központot létesítenek.

1999 *Minaret* néven Pécsen megjelenik az első hazai iszlám újság.

2000 Budapesten nagy nemzetközi iszlám konferenciát tartanak, majd létrejön a *Magyarországi Muszlimok Egyháza*.

2002 Az iszlám országok budapesti nagykövetei tiltakoznak a Magyar Köztársaság Külügyminisztériumánál a magyarországi médiában folyamatosan megjelenő iszlámellenes írások miatt.

2003 Budán, a Bartók Béla úti Dar asz-Szalam mecsetben megalakult az *Islám Egyház*.

Franciaországban, Lille városában az őszi tanév kezdetekor megnyitotta kapuit az első európai iszlám gimnázium. Az középfokú oktatási intézmény egyelőre kizárólag a muszlimok adományaiból tartja fenn magát, mivel az állam csak ötéves sikeres működés után járul hozzá a bérköltésekhez. Az *Ibn Rusd Iszlám Gimnázium* első évfolyamára az első évben 15 diákot vettek fel.

2004 Fegyveres, kommandós egységek hatolnak be a Bartók Béla úti mecsetbe és hamis vádak alapján *letartóztatják az Iszlám Egyház emírjét*, aki hetven napot tölt fogságban. Az eset kapcsán példátlan iszlámellenes kampány bontakozik ki a magyarországi médiában.

A francia belügyminisztérium statisztikája szerint Franciaországban 2004 során *50 ezer francia vette fel az iszlám vallást*. Az őszi választásokon két marokkói származású francia nő szerzett szenátusi mandátumot.

Angliában, az észak-londoni Leichestre Shire negyed Barley nevű iskolájában engedélyezték, hogy a tanév kezdetétől a muszlim diáklányok az iszlám előírásának megfelelő ruhát (*dzsilbábot*) és fejkendőt viseljenek. A muszlim kisebbséghez tartozó diákok aránya ebben a kerületben eléri a 25 százalékot.

2005 Szélsőséges *iszlámellenes csoportok* a nőnap megemlékezést felhasználva, muszlim nőnek öltöztetnek egy szobrot Budapesten, Törökország EU csatlakozási szándékát ürügyként felhasználva iszlámellenes röplapokat osztogatnak a főváros forgalmas csomópontjain.

Spanyolországban, *az egykori Al-Andalúz területén elkezdték az iszlám vallás oktatását*. A spanyol kormány a közoktatási reform keretében néhány (muszlimok által sűrűn lakott) nagyvárosban lehetővé tette, hogy a diákság alapvető ismereteket szerezhessen az iszlámról. Szélsőséges politikai erők ezt arra használták fel, hogy kampányt indítsanak az iszlám és a muszlimok ellen.

2006 A Magyarországon élő *muszlimok tiltakoznak* a Magyar Kormánytól a világszerte tömegmegmozdulást kiváltó karikatúra botrány miatt.

A korábbi, az iszlám világgal jó kapcsolatokra törekvő pápa nyomába lépő új katolikus egyházfő, XVI. Benedek, németországi látogatása során szélsőséges, az iszlám vallás követőit sértő kifejezésekre ragadtatja magát. Később ugyan bocsánatot kér, ezzel azonban nem csökken a kialakult kedvezőtlen helyzet, a muszlimok világszerte tiltakoznak és felemeli szavát a vatikáni államfő megnyilvánulása ellen néhány politikus is.

MELLÉKLET

Magyarországon is elfogadott (engedélyezett) muszlim eredetű fiú-férfinevek:

1. **ABA** (török-magyar) apa nov. 12.
2. **ABÁD** (török-magyar) apa nov. 12
3. **ABOD** (török-magyar) apa nov. 12.
4. **ABONY** (török-magyar) apa júl. 12.
5. **ABOS** (török-magyar) apa nov. 12
6. **ACSÁD** (török-magyar) rokon; szitakötő jan. 2., máj. 8.
7. **AGÁD** (török-magyar) [valószínűleg a török „ağa” úr, gazda jelentésű szóból] jan. 10., ápr. 1.
8. **AJTONY** (török-magyar) arany, réz márc.13., ápr. 30., jún. 16., júl. 27.
9. **ÁKOS** (török-magyar) fehér sólyom jan.2., febr. 27., márc. 31., jún. 22.
10. **ALADÁR** (magyar-török-német-iráni) testőrhadnagy, mindenben hatalmas, előjáró febr.20., márc. 11., ápr. 18., 20., máj. 26., jún.29.
11. **ALADDIN** (arab) febr. 9.
12. **ALÁN** (iráni-magyar) egy iráni eredetű muszlim nép neve (a honfoglalás előtt csatlakoztak a magyarsághoz) szept. 8., okt. 14., nov. 25.
13. **ALAP** (török-magyar) hős, dalia, vitéz márc. 27.
14. **ÁLMO**S (magyar-török-latin) álombeli, megálmodott; vétel; magasztos; álmos jan. 1., febr.20.
15. **ALPÁR** (török-magyar) hős márc. 27., szept. 5.
16. **ÁRPÁD** (magyar-iráni) árpa jan. 5., márc. 31., ápr. 7., dec. 11.
17. **ARSZLÁN** (török) oroszán jún. 23.
18. **ATA** (török-magyar) apa nov. 11.
19. **ATÁD** (török-magyar) apa nov. 11.
20. **ATILLA** (arab-török-magyar) jan. 7., okt.5.
21. **ATOS** (török-magyar) apa márc. 10., máj. 22., nov. 11.
22. **ATTILA** (török-magyar) jan. 7., okt. 5.
23. **BÁCS** (török-magyar) méltóságnév jan. 10., jún. 10., nov. 12., dec.5.
24. **BAJA** (török-magyar) [törökül: bağa = béka]
25. **BAJÁN** (török-magyar) [törökül: bağan = korán született] gazdag ápr. 24., dec. 20.
26. **BALABÁN** (török) karvaly; tekintélyes, hatalmas márc. 23., máj. 20.
27. **BALÁR** (török-magyar) apró, kis fióka jan. 24.
28. **BÁN** (török-magyar) méltóságnév febr. 12., jún. 5., aug. 28.
29. **BARÓT** (török-magyar) uraság, medve, menyét, nyest júl. 15., 16.
30. **BARSZ** (török) párduc jan. 30., júl. 28.
31. **BÁTOR** (török-magyar) bátor febr. 27.
32. **BATU** (török-mongol) jún. 17., júl. 31., nov. 2.
33. **BECSE** (török-magyar) kánya ápr. 24., szept. 30.
34. **BEDE** (magyar?) [arab-török: bedevi = pusztai, nomád, beduin]
35. **BEDECS** (magyar?) [arab-török: bedevi = pusztai, nomád, beduin] máj. 25., okt. 16.
36. **BEKÉNY** (török-magyar) meddő, terméketlen [nőtlen] máj. 14., júl. 10., okt. 7.
37. **BERÉNY** (török-magyar) okt. 6., 15., 19.
38. **BERKE** (magyar?) [törökül: berk = szilárd, tartós, hajthatatlan]
39. **BERKENY** (magyar?) [törökül: berk = szilárd, tartós, hajthatatlan]
40. **BESE** (török-magyar) karvaly, kánya jún. 30., okt. 27

41. **BODONY** (török-magyar) ág, oldalág aug. 30.
42. **BOJTA** (török-magyar) gazdag ápr. 24., dec. 20.
43. **BÖKÉNY** (török-magyar) erdős, erdős domb, dombhát dec. 29.
44. **BÖNGÉR** (kun-magyar) máj. 12.
45. **BUZÁD** (magyar?) [törökül: buğday =] búza ápr. 30., okt. 14., dec. 8.
46. **BUZÁT** (magyar) [törökül: buğday =] búza ápr. 30., okt. 14., dec. 8.
47. **CSABA** (török-magyar) pásztor, kóborló ápr. 12., júl. 6., okt. 6., dec. 5.
48. **CSÁK** (török-magyar) ütő márc. 20., okt. 11.
49. **CSÁT** (török-magyar) csat ápr. 6.
50. **CSEKE** (török-magyar) húzó, vivő aug. 26., okt. 31.
51. **CSOBÁD** (török-magyar) pásztor, kóborló ápr. 12., 24., júl. 6., okt. 6., dec. 5.
52. **CSOBÁN** (török-magyar) pásztor aug. 6., szept. 3, 8.
53. **CSONGOR** (török-magyar) sólyom jan. 13., ápr. 16, 17.
54. **DEMETER** (török) demet + er = csokor + (köz) katona, férfi okt. 8, 26.
55. **DÖMÖTÖR** (magyar-török) demet + er = csokor + (köz) katona, férfi ápr. 9., okt. 8, 26.
56. **DZSINGIZ** (török-magyar) [törökül: Cengiz - ejtsd: Dzsengiz = Dzsingisz.]
57. **ERNÁK** (török-német) férfi márc. 25.
58. **GARA** (török-magyar) héja; fekete febr.6., szept. 9.
59. **GEJZA** (török-magyar) lásd: Géza máj. 8.
60. **GÉZA** (török-magyar) méltóságnév; hercegfi febr. 25, 26., máj. 8., aug. 6.
61. **GYÉCSA** (török-magyar) lásd: Géza febr. 25, 26., máj. 8., aug.6.
62. **HUNOR** (török-magyar) az onogur (hun) népnévből ápr. 24., szept. 10, 30., dec. 30.
63. **IRNIK** (török) lásd: Ernák márc. 25.
64. **JENŐ** (török) tanácsadó, bizalmi ember jún. 2., júl. 2, 8, 13., nov. 13,18.
65. **JUTAS** (török-magyar) faló, nyelő jan. 8., febr. 8.
66. **JUTOCSA** (török-magyar) lásd: Jutas jan. 8., febr. 8.
67. **KADICSA** (török-magyar) bolyongó, eltévedt márc. 10,11.
68. **KÁL** (török-magyar) megmaradt, öregember nov. 8.
69. **KÁLMÁN** (török-magyar) maradék, életben maradt okt. 13.
70. **KÁN** (török) [törökül: han] török méltóságnév márc. 10., máj. 29.
71. **KAPLON** (török-magyar) tigris jan. 12.
72. **KAPLONY** (török-magyar) tigris jan. 12.
73. **KAPOLCS** (török-magyar) kun márc. 24., szept. 29.
74. **KARA** (török) fekete jan. 16., máj.28., nov. 8.
75. **KARÁD** (török-magyar) a kara egyik változata jan. 16., máj. 28., nov. 8.
76. **KARDOS** (török-magyar) a kara név változata jan. 3., febr. 23., ápr.24., júl. 15.
77. **KÁROLY** (török-magyar) Karvaly jan. 28., márc. 2., szept. 27., nov. 4.
78. **KARSA** (török-magyar) lásd még: Kara, ölyv, sólyom, kánya, vércse jan. 16., máj. 28., júl. 8.
79. **KARTAL** (török-magyar) kánya, sas márc. 23.
80. **KESZI** (török-magyar) egy rész, darab jan. 12., jún. 29.
81. **KESZŐ** (török-magyar) vágó; rész, darab, töredék jan. 12., jún. 29.
82. **KETEL** (török-magyar) vezetőkló, állatot megőrző jan. 12.
83. **KOPPÁNY** (török-magyar) nagy, győztes; méltóságnév jún. 20., júl.9., okt.8, 23.
84. **KÖTÖNY** (török-magyar) lóra termett márc. 20., aug. 7.
85. **KURD** (török) [törökül: kurt =] farkas aug. 23., szept. 1., okt. 31.
86. **KURSZÁN** (török-magyar) keselyű nov. 24.
87. **KÜRT** (török-magyar) vihar febr. 14, 19.

88. **LEVEDI** (török-magyar) nagy nemzetség; apró lény [A Bazár Birodalom kagánja a magyarok vezéréhez, Levedihez adta feleségül a lányát.] jún. 18, 24.
89. **MÓR** (latin) mór, szerecsen jan.15., márc. 20., szept.4, 13, 22., okt. 25., dec. 4.
90. **MÓRIC** (latin) mór, szerecsen jan. 15., márc. 20., szept. 4, 13, 22., okt. 25., dec. 4.
91. **MUNDZUK** (magyar?) török argo
92. **NÁNDOR** (magyar) dunai bolgárok magyar elnevezése máj. 30., jún. 5., okt. 19.
93. **NYÉK** (magyar) gypű, határvidék, illetve: az itt lakó népcsoport tagja máj. 5, 26.
94. **OGUZ** (török-magyar) nyíl (?) [törökül: oğuz = népnév] nov. 4.
95. **OMÁR** (arab) jól beszélő, ékesen szóló szept. 9.
96. **OND** (török-magyar) régi; tizedik gyermek júl. 17.
97. **ORTA** (magyar?) törökül - közép (vagy középső, pl. középső gyerek a családban)
98. **OSZLÁR** (török) jász [oszét?] férfiak febr. 3.
99. **OZOR** (török-magyar) lásd: Uzor jan. 16.
100. **ÖRKÉNY** (török-magyar) férfi, hős, félelmet keltő; szabad, korlátok nélküli júl. 15.
101. **ÖRS** (török-magyar) ember, férfi, hős júl. 14.,szept. 30., okt. 2., nov. 16.
102. **RUSZTEM** (perzsa) vidéki okt. 9., nov. 10
103. **SOLT** (török-magyar) lásd még: Zsolt méltóságnév (szultán) márc. 13.
104. **SURD** (török) herceg jan. 22, 24.
105. **SZALÓK** (török-magyar) jan. 24, 29., máj. 17.
106. **SZATMÁR** (török-magyar) elad, kereskedik ápr. 11.
107. **SZECSŐ** (török-magyar) választott, elhívott márc. 1.
108. **SZELIM** (arab) szept. 28.
109. **SZEMERE** (magyar-török) szemecske, kistermetű; rontó, pusztító febr. 23, máj. 26.
110. **SZEVÉR** (latin-török-magyar) komoly, szigorú; mormota jan. 8, febr.1.
111. **SZEVERIN** (török-magyar-latin) mormota (?) szeretett jan. 8, okt. 23.
112. **SZÖRÉND** (török-magyar) lásd: Szörény jan. 8., okt. 23.
113. **SZÖRÉNY** (török-magyar) lásd még: Szeverin szeretett jan. 8., okt. 23.
114. **TAKSONY** (török-magyar) jóllakott, elégedett, vad, kegyetlen, féktelen, szilaj ápr. 6., aug. 24., nov. 29.
115. **TALABÉR** (török-magyar) lásd: Talabor júl. 25.
116. **TALABOR** (török-magyar) egyes források szerint Vörösmarty névalkotása csatamén; kerékhez használt szerszám júl. 25.
117. **TARDOS** (török-magyar) megállt, maradt; kopasz szept. 10.
118. **TARJÁN** (török-magyar) méltóságnév (a király helyettese) aug. 11, nov. 30.
119. **TÁRKÁNY** (török) méltóságnév; kovács szept. 5, 28.
120. **TEGE** (török-magyar) kos febr. 25.
121. **TÉTÉNY** (török-magyar) herceg, fejedelem máj. 1, nov. 5.
122. **TIMUR** (török-magyar) [talán inkább tatár] vas (?) júl. 25., szept. 18.
123. **TOMAJ** (török-magyar) nemzetségnév okt. 2.
124. **TOMOR** (török-magyar) vas (?) júl. 25.
125. **TONUZÓBA** (besenyő-kun-magyar) dec. 11.
126. **TORDA** (török-magyar) megállt, maradt jún. 1, 27. változatai: **TORDAS**, **TORDOS**.
127. **TORONTÁL** (török-magyar) kis sólyom márc. 26.
128. **TÖHÖTÖM** (török-magyar) herceg, fejedelem ápr. 20, jún. 14, szept. 2, 15, nov. 5, dec. 18.

129. **TÖMÖR** (török-magyar) vas okt. 28.
130. **TÖRTEL** (török-magyar) a négy vidék ura aug. 4.
131. **UZON** (török-magyar) úz jan. 15, 16, ápr. 18. változata: **UZOR**
132. **ÜLLŐ** (török-magyar) király márc. 31.
133. **VAJK** (török-magyar) vaj; gazdag aug. 20.
134. **VÁRKONY** (török-magyar) egy avar népcsoport török neve júl. 2, okt. 22.
135. **ZALÁN** (török-szláv-magyar) dobó, ütő; sós kő márc. 30., júl. 14., szept. 10.,
dec. 30.
136. **ZOLTA** (török-magyar) lásd: Zoltán márc. 8, 13, jún. 23, nov. 20.
137. **ZOLTÁN** (török-magyar) fejedelem márc. 8, 13, jún. 23, nov. 20.
138. **ZSOMBOR** (bolgártörök-magyar) bölény ápr. 21, nov. 8.

A felhasznált művek, források jegyzéke

1. Adorján Imre: Muzulmánok a magyarok közt. Fejér Megyei Pedagógiai Szolgáltató Intézet, 1988.
2. A Dunántúli-dombság. Az MTA Földrajztudományi Kut. Int. sorozata. 4. köt. Szerk.: Ádám László stb. Bp. Akad. Kiad. 1981.
3. Abu Hámid al-Gárnáti utazása Kelet- és Közép-Európában 1131-1153. Gondolat, Bp. 1985.
4. A magyar honfoglalás kútfői. Szerk. Pauler Gyula és Szilágyi Sándor. Nap Kiadó, Bp. (Az 1900-ban közreadott mű hasonmás kiadása) II. Keleti kútfők. Összeállította, fordította és jegyzetekkel ellátta Gr. Kuun Géza.
5. A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Sajtó alá rendezte: Györffy György. (Munkatársak: Czeglédy Károly, Harmatta János, Horváth János, Kakuk Zsuzsa, Kniezsa István, Moravcsik Gyula, Németh Gyula és Paizs Dezső.) Gondolat Kiad. 1986.
6. Aslanapa, Oktay: Macaristan'da türk abideleri. [Magyarország török műemlékei.] Tarih Dergisi, Istanbul, 1950.
7. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. OSZK [Budapest] 1982
8. Anwar Musztafa: Az iszlám. in. Kultúra és Közösség. 2001.IV-2002. I. szám.
9. Aldulati, Hammudah: Fókuszban az iszlám. Bp. 1995. Ford. Umm Ibrahim Kalloufi Virág.
10. Ács Pál: Osztrák és magyar renegátok, mint szultáni tolmácsok: Mahmúd és Murád terdzsumán. Palimpszeszt. 10. szám, 1998. április.
11. Ács Zoltán: Nemzetiségek a történelmi Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó. Bp, 1984.
12. Bakay Kornél: A magyarság múltja és jövője a Kárpát-medencében. In. Kapu 15/2002/4. szám.
13. Bakay Kornél: Östörténet-kutatásunk jelen állapotáról. In. A honfoglaló magyarság állama, kultúrája és az ősi vastermelés. II. Konferencia. Somogyfajsz, 1998.)
14. Balog Margit – Gergely Jenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon. (1790-2005) História, [Budapest] 2005.
15. Bartha Antal: A 9-10. századi magyar társadalom, Budapest. 1968.
16. Bendefy László: Julianus utazásának kéziratosa kútfői. Bp., 1937.

17. Béres Judit, dr.: Népeiségünk genetikai rokonsága. Élet és Tudomány LVI. évf. 38. sz. 2001. 09.21.
18. Bezerédy Győző: Németnek Bécs, magyarnak Pécs. Pannónia Könyvek (Pécs), 1997. (A török-kori Pécsről 11-40. old.)
19. Bóna István: A magyarok és Európa a 9-10. században (História Könyvtár, Monográfiák, 12. História) MTA Történettudományi Intézete. Budapest, 2000.
20. Borovszky Samu: Borsod vármegye története. Bp. 1909.
21. Czeglédy Károly: Az Árpád-kori mohamedánokról és neveikről. In.: Névtudományi előadások: Nyelvtudományi Értekezések, 70. sz. 258-259. old.
22. Cselebi, Evlija török világutazó magyarországi utazásai 1660-1664. II. kiadás. Gondolat. Budapest, 1985.
23. Csorba Csaba: Pécs. Panoráma. Budapest, 1983.
24. Deér József: Pogány magyarság, keresztény magyarság. Budapest, 1938.
25. D'ohsson, M. Baron C.: Moğol Tarihi (Mongol Történelem), İstanbul, 2006.
26. Edward Said: Orientalizmus. Európa Kiad. Bp. 1996.
27. Emberi jogok az iszlámban. [Kézirat. 13. old. kézzel írva] (Eredeti: Islam presentation Committee. (IPC) Kuvait, én. (Az IPC iszlám sorozatának 7. füzeté) [Fordította: R. Orsolya ?]
28. Endrey Antal: Judeo-krisztianizmus vagy magyar kereszténység. Forrás: <http://www.freepress-freespeech.com/holhome/kiscikk0/judkereszt.htm>
29. Fazekas Csaba: Kisegyházak és szektakérdés a Horthy-korszakban. Bp., TEDISZ - SzPA, 1996.
30. Fehérvári Géza: Az iszlám művészet története. Bp., 1988.
31. Ferenci Demeter: Az iszlám vallás Magyarországon. Kids Magazin. 2001/9. szám.
32. Ferenci Demeter: A pécsi iszlám közösség. In. Kultúra és Közösség. 2001. IV-2002. I. szám. (97-105. old.)
33. Ferenci Demeter: Bevezetés az iszlám gondolkodás világába. In. Új Gondolat. II. évf. 2. szám. 2004. július. (52-53. old.)
34. Ferenci Demeter: Kötelező értékek, megdönthetetlen normák az iszlám szerint. Egyházfórum XIX. (V. új) évfolyam - 2004/6.
35. Ferenci Demeter: Bevezetés az iszlám gondolkodás világába. 2. A muszlimok hitének gyökerei. In. Új Gondolat. II. évf. 3. szám. 2004. dec. (42-43. old.)
36. Ferenci Demeter: Magyarok nyomában. In. Váci Polgár. 2004. szeptember.
37. Feridun M. Emecen: Osmanlı Siyasi Tarihi: Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya. Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi. İstanbul, 1994. 5-9.
38. Germanus Gyula: Allah Akbar. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1976.
39. Germanus Gyula: Gondolatok Gül Baba sírjánál. (Művelődéstörténeti tanulmányok) Válogatta, szerkesztette és az utószót írta: Antal József. Gondolat K. Bp., 1984.
40. Gerő Győző: Az oszmán török építészet Magyarországon. Bp., 1980.
41. Gerő Győző: A Jakováli Haszán pasa dzsámi és múzeum kiállítási vezetője. Pécs, 1979.
42. Gulyás József - Vörös Márton - dr. Tóth Géza - Fodor György: A kétszáz éves pécsi börgyár. Pécs, 1962. (A Pécsi Börgyár kiadása.)
43. Goldziher Ignác: Napló. Magvető Kiadó, Budapest - 1984.
44. Gyárfás István: A jász-kunok története (I-IV. kötet), Kecskemét, 1870.
45. Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. Kötet. Budapest. Akadémiai, 1966.
46. Györffy György: Besenyők és magyarok. Budapest. Kőrösi Csoma Archívum, 1939.

47. Harmatta János: A Volgától a Dunáig. A honfoglaló magyarság történeti útja. Elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság 2000. december 13-i közgyűlésén. (A Volgától a Dunáig.htm)
48. Hegyi Klára: Etnikum, vallás, iszlamizáció. Történelmi Szemle 1998. 3-4. szám.
49. Hegyi Klára: Tisztálkodás és fürdőélet a törököknél. História, 1987/2.
50. Hegyi Klára: Muszlimok Magyarországon. História - 1983/056
<http://www.tankonyvtar.hu/historia-1983-056/historia-1983-056-081013-20>
51. Hóman Bálint: Magyar Pénztörténet 1000-1325. Budapest. MTA, 1916.
52. İslâm Ansiklopedisi. (İslâm Enciklopédia 1-37. köt.) Türkiye Diyanet Vakfı. İst. 1973.
53. İstanbul Rehberi. (Editörler: İbrahim Uslu, Atlan Büyükyılmaz, Ahmet Nedim) İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2002. In. Osmanlı padişahları [Oszmán szultánok]
54. Jerney János keleti utazása a ' magyarok ' őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845. Pesten, a szerző tulajdona [= kiadása] 1851.
55. Kamaraispánok, pénzverők, sótiszték és vámszedők az ország nemesei, izmaeliták és zsidók ne lehessenek. In. Magyar Törvénytár I. 1000-1526. Budapest. Athenaeum, több kiadás.
56. Kapronczay Károly: Az 1848–1849. évi szabadságharc volt honvédervosainak sorsa török földön. = Különlenyomat a Honvédervos XXXI. évf., 1979. 3–4. számából. pp. 301–308.
57. Karácsonyi János: Kik voltak és mikor jöttek hazánkba a böszörmények vagy izmaeliták? In: Értekezések a Történeti Tudományok Köréből ÉTK. XXIII. 7. Budapest, 1913.
58. Kereszt és félhold. A török kor Magyarországon (1526-1699) Encyclopaedia Humana Hungarica 05. Forrás: <http://mek.oszk.hu/01800/01885/html/>
59. Kiszeli István írásai. Forrás: <http://www.istvandr.kiszely.hu/ostortenet>
60. Kopátsy Sándor: A mi XX. századunk. Budapest, 1996.
61. Korán. Ford. Simon Róbert. Bp. 1987.
62. Korán. (Kur'án) Ford. Dr. Miháffy Balázs. Kiad.: Edhi International Foundation Inc. New York é.n.
63. Klima László: Finnugor történeti chrestomathia. I.
64. Kmoskó Mihály: Mohamedán írok a steppe népeiről. Szerk. Zimonyi István. (Magyar Őstörténeti Könyvtár, 10.) Budapest, Balassi Kiadó, 1997.
65. Krenner Miklós: Árpád és népe. Erdélyi Múzeum, 1908. Új folyam, III = http://epa.oszk.hu/00900/00979/00179/pdf/1908_25_01_001-034.pdf
66. Kur'an Mesajı Meal-Tefsir. (Haz. Muhammed Esed, Türkçe Çevirenler: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk) İřaret Yayınları, İstanbul 2000.
67. Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli. (Haz. Mahmut Toptař) Cantař Yayınları, İst. 2004.
68. László Gyula: Múltunkról utódainknak. Püski Kiadó Bp., 1999.
69. Ligeti Lajos: A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban, Budapest. 1986.
70. Magyarra lett keleti népek. Panoráma Bp., 1988.
71. Marczali Henrik: Magyarország története az Árpádok korában (1038-1301) Budapest. 1896
72. Molnár József: A török világ emlékei Magyarországon Corvina Bp., 1976.
73. Mawdudi, Szayyid Abu-l-a'-lá: Az iszlám alapelvei. Bp. 1992.
74. Molnár József: A Jakováli Hasszán dzsámi. (Pécs város idegenforgalmi hivatal kiadása, 1968.)
75. Molnár J. - Egyed E. Az iszlám művészete. Gondolat-Képzőművészeti Alap, 1959.
76. Molnár József: A török világ emlékei Magyarországon. Bp., 1976.

77. Napkelet felfedezése. Közreadja: Györffy György. Gondolat Kiadó, Bp. 1965.
78. Németh Gyula: A honfoglaló magyarok kialakulása. Akadémiai Kiadó. Bp., 1991. (Első kiadás: 1930.)
79. Németh Pál: Az iszlám, a Nyugat érdeklődésének tárgya. In. Muszlim művelődéstörténeti előadások. Iskolakultúra, Pécs. 2001.
80. Pecsevi, Ibrahim: Tárihi Pecsevi. (Pécs története) Török történetírók. III. k. Budapest, 1904.
81. Popovic, Aleksandre: Balkanlarda İslâm. (İnsan Yayınları) Istanbul, 1995.
82. Réthy László: A magyar pénzverő izmaeliták. Arad. 1880.
83. Róna-Tas András: Nép és nyelv - A magyarság kialakulása (Forrás: <http://www.mindentudas.hu/rona/20040301ronatas14.html?pldx=13>)
84. Sára Péter: A magyar-török nyelvrokonság bizonyítékai. (Nyelvünk kétirányú kötődései) Bp., Püski Kiadó, 2005.
85. Szentés Helyismereti Kézikönyve. Magyarrá lett néptörödékek: Besenyő és Ecser.
86. Szabó István: A falurendszer kialakulása Magyarországon. Budapest. Akadémiai, 1966.
87. Szabó Pál Zoltán: A török Pécs (1543-1636) Alcím: A város korrajza. Pécs, 1941.
88. Szalay József – Baróti Lajos: A Magyar Nemzet Története. (Forrás: <http://www.mek.oszk.hu/00800/00892/html/>)
89. Utunk keletről a mai hazába. (Forrás: <http://www.mfa.gov.hu/Hungary/sajto7.htm>)
90. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: Osmanlı Tarihi. (Oszmán történelem) II. Cilt (kötet). Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998.
91. Vass Előd: Goldziher Ignác és az iszlamológia Magyarországon. In. Goldziher Ignác: Az iszlám. Tanulmányok a mohamedán vallás köréből. Budapest. Magvető, 1980.
92. Világtörténet évszámokban. Bp. Gondolat Kiad. 1982.
93. Watt, William Montgomery: Az iszlám rövid története. Bp. Akkord 2000.

Ajánlott olvasmányok:

1. Ács Pál: Osztrák és magyar renegátok, mint szultáni tolmácsok: Mahmud és Murád terzsumán. Palimpszeszt -- 10. szám, 1998 április. (<http://www.btk.elte.hu/palimpszeszt/>)
2. A negyven hagyomány. Kiad.: The Holy Koran Publishing House. Beirut, 1984.
3. A negyven hagyomány. (Arba'in Annvavija) Kiad.: Iszlám Diák Egyesület. [Bp], 1984.
4. A csend ajándéka. An- Nawawíj. Negyven hagyomány. Palatinus, 1998. (?)
5. KORÁN. Ford. Simon Róbert. Bp. 1987
6. KORÁN. (Kur'án) Ford. Dr. Miháffy Balázs. Kiad.: Edhi International Foundation Inc. New York é.n.
7. Szayyid Abu Al A'la al-Mawdoudi: Az iszlám alapelvei. (Világnézet és élet az iszlámban.) Fordította: Fodor Náma. Kiad.: Arrahma Iszlám Alapítvány. Bp. [1992.]
8. Hammudah Abdulati: Fókuszban az iszlám. Ford.: Umm Ibrahim Kalloufi Virág. [Kiad: Inernational Islamic Publishing House, Riyadh] 1995.
9. Mohammad bin Ibrahim al-Saybani: Az iszlám rombolóinak helyes értelmezése. Ford.: Ahmed Abdulrahman Okváth Csaba. Kiad.: Aluakf Iszlám Alapítvány, Miskolc [1994.]
10. Muhammad Szaleh el-Muneddzsid: Tiltott dolgok. Ford.: Abdul Fattah Munif. [Kiad.: ? Bp.] 2001.
11. Szayyid Abu Al A'la al-Mawdoudi: Iszlám életmód. Fordította: Fodor Náma. Kiad.: Iszlám Kultúráért Egyesület. [Szigetszentmiklós] 2001. (Eredeti cím: Islamische Lebensweise. W Germany. 1983.)
12. Mohammed Thahlawy: A Paradicsomba vezető út. Ford.: Kiss Zsuzsanna. Kiad.: Iszlám Egyház. Bp. 2003.
13. Mohammedben Szulejmán at-Tamimi: Az iszlám alapjai [Kiad.:?] 2002.
14. Az imádkozás könyve. Szerk.: Dr. Shubail Mohamed Eisa. Kiad.: Iszlám Kultúráért Egyesület. [Szigetszentmiklós] 2002.
15. Muhammad Szaleh al-Uthjamin: A szunna és a dzsamá'a hittételei. Ford.: Abdul Fattah Munif. [Kiad.: ?] Bp. 2001.
16. Muhammad bin Salih al-'Uthaymin: A hit alapjainak magyarázata az iszlámban. Ford.: Ahmed Abdulrahman Okváth Csaba. Kiad.: Aluakf Iszlám Alapítvány, Miskolc [1993.]
17. Abdulaziz bin Baz: Az iszlám öt pillére. Ford.: Ahmed Abdulrahman Okváth Csaba. Kiad.: Aluakf Iszlám Alapítvány, Miskolc [én.]
18. Abdulmajid al-Zindani: A hit útja. [Kiad: Inernational Islamic Publishing House, Riyadh] 1995.
19. Imam Mohamed bin Abdulwahab: Az egyistenhit könyve, mellyel a hívők tartoznak Allahnak. Ford.: Ahmed Abdulrahman Okváth Csaba. [Kiad: Inernational Islamic Publishing House, Riyadh] 1995.
20. Abdulhamid A. Abu Sulaymán: nemzetközi kapcsolatok az iszlám nézetei szerint. Ford.: Uhrin Gabriella. [Kiad: Inernational Islamic Publishing House, Riyadh] 1996.
21. Dr. Abdul Wadoud Shalaby: Iszlám, az élet vallása. Ford.: Kiss Zsuzsanna. Kiad.: Salam Alapítvány. [Bp.] 2003. (Eredeti kiadás: Dr. Abdul Wadoud Shalaby - Islam, Religion of Life. Al Zahra For Arab Mass Media. 1990.)
22. Hussain Alkhalidi: Amit az iszlámról tudni kell. Ford. ismeretlen. [Kiad.: Dar-Alsalam Mecset, Bp.] én.
23. Muhsin Abdulhamid: A nő helyzete a nyugati civilizációban. Ford.: Abu Abdulrahman Raid Smadi. [Kiad: Inernational Islamic Publishing House, Riyadh] 1995.

24. Ulfat Aziz Al-Samad: Az iszlám és a kereszténység. Ford.: Raid Smadi. [Kiad: International Islamic Publishing House, Riyadh] 1995.
25. Hussain Alkhalidi: Nyilvánvaló bizonyítékok (Muhammad prófétaágának igaz voltára). Ford.: Abdul Fattah Munif. [Kiad.: Dar-Aszalam Mecset.] Bp, 2002.
26. Abdul Adzim ibn Badawij: Az ima (és minden, ami vele kapcsolatos). Ford.: Karasszon Attila. [Kiadó: Dar-Aszalam Mecset.] Bp, 2001.
27. Elloulou Maged Mustafa: Az iszlám alapvető elvei és tanításai. In. Miskolci doktoranduszok jogtudományi tanulmányai. 1/2. (Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola Kiadványsorozata) Sor. szerk.: Stipta István. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2002. 93-109.
28. Elloulou Maged Mustafa: A nő helyzete az iszlámban. In. Miskolci doktoranduszok jogtudományi tanulmányai. 2/2. (Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola Kiadványsorozata) Sor. szerk.: Stipta István. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2002. 5-22.
29. Abd al-Aziz Bin Abdullah al-Muqbil: 50 szál virág a jó tanácsok ketjéből. Ford.: Ahmed Abdulrahman Okváth Csaba. [Kiad.: Aluakf Iszlám Alapítvány. Miskolc, 1994.]

Ajánlott web-oldalaim:

1. ISZLÁM TÖRTÉNELEM - <http://macarcaislamtarihi.blogspot.com/>
2. Sztambuli mesék... - <http://sztambulimesek.blogspot.com/>
3. A mi török konyhánk: <http://receptjeink.blogspot.com/>
4. MAGYAR KORÁN FORDÍTÁSOK <http://magyarkoranforditasok.blogspot.com/>
5. Hírek: <http://demirpress-haberler.blogspot.com/>
6. Könyvekről (magyarul és törökül): <http://demirpress.spaces.live.com/blog/>
7. ELFELEDETT KELETI MAGYARSÁG - <http://elfeledettkeletimagyarsag.network.hu/>
8. **MAGYAR MUSZLIMOK TÖRÖKORSZÁGBAN**
http://www.zold.virtus.hu/?id=detailed_article&aid=76664

A kötetben szereplő képek jegyzéke

1. A Korán egyik szépen díszített oldala.
2. Korán a 9. századból.
3. A Korán 1. és 2. szúrája.
4. Korán a 11-12. századból, Észak-Afrikából.
5. A Korán 113. A hajnalhasadás című szúrája.
6. Iszlám dinasztiák a 8-10. században.
7. Gardézi (Gardizi) írása a magyarokról.
8. Ilyen lehetett a magyarok jurtaja is. (László Gyula ábrázolása nyomán.)
9. Előkelő honfoglaló magyarok öltözéke. (László Gyula nyomán.)
10. Belső-ázsiai rovásírásos kő.
11. A magyar rovásírás abc-je.
12. Az ősmagyarok vándorlása a feltételezett őshazából a Kazár Birodalomig. Illetve az „elkóboroltak” útjai.
13. Egy jugar (ujgur) és egy magyar népdal összehasonlítása.
14. Magyarok és a török népek feltételezett őshazája, a mai kínai Xinjiang, Ujgur Autonóm Terület.
15. A közép-ázsiai sztyepei népek szállásterülete a 6-9. században. (Bartha Antal nyomán)
16. A Kazár Birodalom.
17. A honfoglaló magyarok tarsolylemezei is muszlim hatásokat mutatnak.
18. A Kazáriában készült ezüst dirhemek, arab felirata azt jelzi, hogy készítőik muszlimok voltak.
19. Árpád magyarjainak vonulása a 9. században.
20. Honfoglalás – részlet a Feszty körképből.
- 21.
22. A magyar társadalom megoszlása a 9. században. (Dienes István nyomán)
23. A magyar törzsek szövetséget (vérszerződést) kötnek.
24. A Kárpát-medence Anonymus idején.
25. Muszlim népek elhelyezkedése a történelmi Nagy Magyarország területén.
26. „Keleti” hatásokat mutató honfoglalás-kori szíjvég.
27. A jogar, amelyről ma már egyértelműen tudjuk, hogy muszlimok által készített műalkotás.
28. Ilyen lehetett a honfoglalók sírjaiban talált fogtisztító pálcika is.
29. A magyarok „rettegett” ijja, amit feltételezhetően a muszlim ijjaszok is használhattak.
30. Fent: a sotszentimrei magyar nyereg (László Gyula nyomán), alul egy honfoglalás kori nyereg rekonstrukciója.
31. Honfoglalás korabeli magyarországi település, jurtaival és lakóházzal.
32. A 11. századi Magyarország térképe. (Nyoma sincs rajta a muszlimok településeinek.)
33. Korabeli dirhemek, Harun ar-Rasíd udvarából. Ehhez hasonlóak lehetnek a kálizok pénzei is.
34. Az iszlám előírásai szerint imádkozó muszlimok.

35. Imádkozó muszlim férfiak.
36. Az 1222-ben kibocsátott Aranybulla pecsétje, jobb felső sarkában félhold ábrázolással.
37. Szulejmán szultán portréja, eredetileg a Vasárnapi Újság számára készült.
38. A pécsi Jakováli Haszán dzsámi minaretje.
39. Egy magyarországi török fürdő rekonstrukciós terve.
40. A pécsi Jakováli Haszán dzsámi belső tere.
41. Gül Baba türbéje Budapesten, a Rózsadombon.
42. Egy máig fennmaradt török-kori fürdő Budapestről.
43. A 16. században Pécsen épült fürdő helyén ma már csak egy elhanyagolt rom éktelenkedik.
44. Régi török szőnyeg.
45. Az utolsó budai basa síremléke a várban.
46. A megbékélés jegyében épített, magyar-török barátság-park Szigetváron.
47. A Magyarországon megmaradt jelentősebb török-kori iszlám műemlékek.
48. A siklósi Malkocs bej dzsámi, amit Magyarország osztrák megszállása után hagytak teljesen tönkre menni. (Fejújítására csak a múlt század végén került sor.)
49. Katolikus templommá alakított mecset.
50. A Pécs főterén álló, később katolikus templommá átalakított Gázi Kászim pasa dzsámi, amikor még csak félhold volt a kupolája tetején.
51. A magyar származású muszlim, Ibrahim Müteferrika, az első törökországi könyvnyomdász szobra Isztambulban.
52. Kőrösi Csoma Sándor útja a magyarok őshazája felé, Törökországon, Perzsián át...
53. A Budai Napló 1931. augusztus 3-ai tudósítása Gül Babáról elnevezett Budapesti Autonóm Iszlám Egyházközség megalakulásáról.
54. A Rákoskeresztúri Új Köztemető 124-es parcellája: a magyarországi muszlimok nyughelye.
55. Az Iszlám Egyház emblémája, magyar és arab nyelvű felirattal.
56. A miskolci nyári muszlim ifjúsági tábor résztvevői. Háttérben a Huba utcai mecset.
57. A Minaret Alapítvány, a '90-es évek végén megjelent tájékoztató kiadványa.
58. A Bartók Béla úti mecset bejárata.
59. Az első magyarországi iszlám újság, a Minaret.
60. A Gondolat nevű színes iszlám magazin.
61. Korán a jelen századból.
62. A Salam Alapítvány, iszlám vallásról szóló könyve.

Macaristan Müslümanlar Tarihi

Ebubekir D. Ferenci

**İstanbul
2010/1431**

ÖZET

Macaristan Devleti'nin kurulma faaliyetleri 670 yıllarında başlamıştır ve 1. Macar kral İştvan'dır. Devletin oluşum aşaması ise 895-896 yıllarıdır ve devlet kurulduktan sonra Müslüman halk bölgeden ayrılmış, bir grup Karpat Havzası'na gitmiştir. Macarlar bölgedeki en büyük ve en güçlü kabiledir ve kabilenin adı "Macar"lardır.

Müslüman kabileler eski Pannonia bölgesinde yaşamaktadır ve bölgenin kuzeyinde yoğunlaşmışlardır. Hazarlar ve eski "Kozar" bölgeye adını vermişlerdir. Ayrıca 1093 yıllarına ait dökümanlara göre Hazarlar 1000'li yıllarda orada yaşamaktadır ve bölgede Kovar, Kozar gibi 20 Müslüman köy bulunmaktadır. Pannonia bölgesinde Müslümanların eğitim, din, kültür sosyal hayat, ekonomi ve yönetim durumları çok iyidir ve bu vaziyetin iyi olması hali başka bölgelerdeki Müslüman kabileler tarafından duyulunca bölge cazibe merkezi haline gelmiş ve çeşitli Müslüman kabileler bölgeye göç etmiştir; hatta bölgeyi tercih edenler arasında iki Bulgar kabile de vardır. Öyle ki dönemin diplomatı Ahmet ibn Fadlan Bulgarların Müslüman olması hakkında önceleri Pannonia'da iki kasabada yaşadıkları doğrultusunda bilgi vermekte ve Bulgarların Macaristan bölgesini tercih ederken hoşgörü ortamından etkilendiklerini belirtmektedir. Müslümanlar Pannonia bölgesinde 550 köy ve kasabada yaşayacak kadar yoğun bir nüfusa sahiptir. Ayrıca Anadolu'daki eski Müslüman Türkler 970 yılında Balkanlardaki Vardar bölgesinde yaşamaktadır ve yaşam şartlarının zor olmasından dolayı Macaristan' a göçmüştür. Vardar bölgesindeki Türk Müslümanlar 1150 yıllarında yoğun olarak Bizans'la savaşmış ve yeni toprakların fethiyle Macaristan'dan ayrılmıştır.

Hükümdar Arpad zamanında Macaristan'da Peçenek, Türk-Bulgar, Arap, Hazar ve başka pek çok millet huzur içerisinde bir arada yaşamaktadır ve İslam kültürü, toplumsal hayatta etkilidir. Dini inançlar serbesttir ve ibadet özgürlüğü vardır. Ayrıca Prof. Dr. László Gyula'nın mezar araştırmalarında belirttiğine göre eski Macarlar İslam kültürüyle Karpat bölgesine gelmiş ve Karpat'ta İslami inançlarına göre yaşamıştır. Mezar çalışmalarında Müslümanların Mekke'ye doğru yatması, misvak kullanımından dolayı sağlıklı dişlerin bulunması bunu ispatlamaktadır. Müslümanlar ve Macarlar bir arada yaşamakta ve dostane ilişkilerle huzur ve barış içerisinde yaşamaktadır. Macarlar İslamiyet'e sempatiyle yaklaşmaktadır ve çok ılımlıdır. Müslüman askerler orduda görev yapmakta ve önemli yerlere getirilmektedir.

O dönemde Avrupa'da, Macaristan ve Endülüs olmak üzere sadece iki Müslüman bölge bulunmaktadır. Müslümanlar ve Macarlar bu dönemde Batı Avrupa'yla iyi ilişkiler geliştirememiştir; bunda dönemin Katolik Avrupa'sının savaş taraftarı tutumunun etkisi büyüktür. Ayrıca Katolik Avrupa'nın bu tutumu İslam karşıtlığını hazırlamış ve Müslümanlara karşı düşmanca bir tavır takınmıştır.

955- 956 yıllarına ait yazılı kaynaklara göre Macaristan'da krallıktan önce de Müslümanlar yaşamaktadır. Halkın ticarete Müslüman parası dirhem kullanması, krallığın kurulmasıyla bir yüzünde kralın resim kabartması, diğer yüzüdeyse Arapça harflerle Fatiha Suresi'nden bir ayet ya da Allah lafzının olması bunu ispatlamaktadır. Macarlar 955-956'lı yıllarda ve bunu takip eden yüzyıllarda Arap harflerini ve kelimelerini bilmektedir; fakat daha sonra uygulanan İslam karşıtı politika ile bu unutturulmuştur.

1. Kral İştvan 1020-1031 yılları arasında oğluna yönetim için tavsiyelerin yer aldığı bir belge hazırlamıştır ve bu belgenin 6. bölümünde insanların krallıktan ayrı din ve kültür

mensubu olmasının doğal olduğu, insanların alışkanlıklarını değiştirmenin zor olduğu ve bunun yapılmaması gerektiğini, halkı hoşgörüle yönetmesini tavsiye etmiştir.

Kral İştvan'dan sonra da hoşgörü politikası devam etmiştir. Kral Kalman'ın zamanında 1111 yılında Müslümanlar tüm iş kollarında rahatlıkla çalışmaktadır; ekonomik ve sosyal konuları çok iyidir. Ticarete kendi paralarını kullanmaktadır. Askerde görev yapan Müslümanlar iyi savaşçı oldukları için saygı görmekte ve tercih edilmektedir; Çek savaşında üstün başarılar göstermiş ve 1022 yılındaki savaşta da bu başarısını yinelemiştir.

13. yüzyıldan itibaren bu uygulama kalkmaya başlamış, Kral 1. Laslo ve oğlu Kalman tarafından Müslüman karşıtı kanunlar hazırlanmıştır. Papazların düşmanca tavırları İslam karşıtı ideolojiyi körüklemiş ve Müslümanlara baskı dönemini başlatmıştır.

872-1291 yılları arasında Müslüman karşıtı kanunlara dair 32 belge vardır ve Müslüman nüfus bunlara rağmen mevcuttur. Ortadoğu'da başlayan Haçlı Savaşları'yla en büyük İslam karşıtı kanun hazırlanmış ve İslamiyet yasaklanarak namaz, oruç, zekat gibi ibadetler suç sayılmış, bunları ihbar edenler yönetim tarafından mükafatlandırılmıştır. Müslümanlara asimilasyon politikası uygulanarak Müslümanların dindaşlarıyla evlenmesi yasaklanmıştır. 1222 yılında Papa'nın hazırladığı Altın Mühür'le (belki Arany Bulla) Müslümanlar için istibdat dönemi başlamış, ibadetin yanı sıra ev, işyeri ve hayat hakkı yasaklanmıştır.

1220'de Müslüman coğrafyacı Yakut Er-Rumi Suriye Halep'e öğrenim görmek için gitmiş, orada Macar öğrencilerden 30 köyde Hanefi mezhebinin yaşandığını öğrenmiştir. Yakut Er-Rumi daha sonra bu bilgileri doğrulayan gruplarla tanışmış.

Macaristan'da İslam hayatı olduğuna dair Ebu Hamit El-Garnati (belki Abu Hâmid al-Andaluszi al-Gárnâti) 3 sene Macaristan'da yaşamış, Macaristan'daki Müslümanların durumuna dair 2 kitap hazırlamıştır. 1080' de Endülüs Gırnata'da doğan yazar, Mısır, Suriye, Arabistan, Harezmi, Bulgaristan, Kiev ve Macaristan'ı gezmiş ve Arapça dersler vererek İslam öğrenimine katkıda bulunmuştur. Başlayan Haçlı Seferleri'ne karşı iyi savaşan Müslüman asker bulmak için kralın emriyle bölgeden ayrılmıştır.

Papa 3. Honorius (1216- 1227) Macaristan'daki Müslümanlardan ağır iskan parası istemiş, krala hazırladığı mektupla Müslümanlarla Hristiyanların bir arada yaşamasının çok yanlış ve kötü olduğunu, buna karşı önlem alınması gerektiğini belirtmiştir. Honorius'tan sonraki papa ise bu düşünce gereğince Müslümanlara karşı kampanya başlatarak İslam düşmanlığını yaygınlaştırmış ve Müslüman karşıtı pek çok kanun hazırlamıştır (1231).

Müslüman karşıtı politika o kadar yoğun ve hızlıdır ki kral 2. Laslo Müslümanlara karşı daha yumuşak ve adil davrandığı için piskopos tarafından ultimatoma almış, yerine getirmeyince öldürülmüştür. Kral 4. Bela zamanında 15.000 Müslüman zorla din değiştirerek vaftiz olmuştur; din değiştiren yeni Katoliklerden alınan vergi devlet için değil kilise içindir. 1227'de piskoposluk yeni inşa ettiği pek çok kiliseye din değiştirmiş yeni Katolikleri yerleştirmiştir.

1241'de Tatar savaşının başlamasıyla 210 köyde yaşayan 40.000- 50.000 arasındaki Müslüman nüfusun büyük çoğunluğu savaşa katılarak şehit olmuş, geride kalanlarsa kötü yönetim yüzünden başka bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır. Azalan nüfusu ve yok olmaya yüz tutan orduyu canlandırmak için kral 4. Bela 1260'da Müslümanları tekrar ülkeye çağırılmış, buna rağmen 1263'den itibaren papa 4. Urban İslam karşıtı mektuplar göndermiş ve Müslümanlar engizisyon mahkemelerinde yargılanmıştır. 1279'da Müslümanlar gruplar halinde (şimdiki) Budapeşte'den ayrılmış, Doğu ülkelerine ve Altın Ordu devletine göç etmiştir. Göç hareketlerine katılmayanlar ise ya öldürülmüş ya da Katolik olmuştur.

Kral 4. Laslo zamanında göçler ve engizisyon mahkemelerinin etkisiyle Müslüman kitle yok denecek kadar azalmıştır ve nüfusun azlığından kral zor zamanlar geçirmektedir. Göç hareketlerinin, engizisyon mahkemelerinin ve din değiştirmelerin etkisiyle Macaristan

topraklarında İslamiyet tamamen silinmiş, Müslümanların inşa ettiği camilerse yıkılarak yok edilmiştir.

Müslümanlar Macaristan'a ilk geldiklerinde 14 Müslüman köy adı vardır; bu rakam zaman ilerledikçe 26'ya ulaşmış, Peçeneklerin gelmesiyle 88'i bulmuştur. Tarihçi Györffy György, 190 Müslüman-Türk köy adı olduğunu belgelerle söylemektedir. Tüm bunlara rağmen 15. yüzyılda İslam dini Macaristan'dan tamamen silinmiştir.

Macaristan'ın zayıflayıp güç kaybetmesiyle kral 2. Layoş zamanında 1526 tarihinde Mohaç Meydan Savaşıyla Macaristan toprakları Osmanlı'ya dâhil olmuştur. Müslümanlar arasında birlik olmaması, feodalizmle gücün papazlarda olması ve kral otoritesinin boşluğu, halk arasında güçlü bir örgüt olmaması, çiftçilerin ekonomik sebeplerden 2 kere ayaklanması gibi etkenler Macaristan'ın Osmanlı topraklarına katılmasını kolaylaştırmıştır.

Macaristan'ın Osmanlı hâkimiyetine geçmesiyle imar ve bayındırlık faaliyetleri hızlanmış, cami ve okul yapımları artmıştır. Müslüman nüfus artmış, hoşgörü politikasıyla iki din huzur içerisinde yaşamıştır. Kral ve kiliseye ayrı vergi vermenin külfeti altında ezilen halk için Osmanlı yönetimine tek vergi vermek Osmanlı Devletini cazibe merkezi haline getirmiş ve bölge göç almıştır. Ticari hayatın canlanmasıyla ekonomi gelişme göstermiş, 16 cami, 45 değirmen, 2000 dükkân gibi inşa faaliyetleri hızlanmıştır.

Mohaç meydan savaşından 30 sene sonra Estergon, Zigetvar, Kanije kalelerinin alınmasıyla bölge genişlemiş, Hıristiyan dünyasının zor şartlarına karşılık İslam'daki hoşgörü ve refah insanları Müslüman olmaya itmiş ve Müslüman nüfus artarak halk daha örgütlü davranmıştır.

Peç doğumlu tarihçi ve defterdar İbrahim Peçevi, İstanbul'da hazırladığı ve Macaristan tarihini anlattığı Tarih-i Peçevi isimli eserinde 1520-1640 yıllarını anlatırken Osmanlı zamanındaki hoşgörüyü önemle değinir. Osmanlı zamanında Macaristan kültürel gelişme göstermiş, Gevheri, Karacaoğlan, Âşık Hasan gibi halk ozanları yetiştirmiştir. Kul Piri, Aşık Ömer, Katip Çelebi, Kemal Paşazade gibi şairler Mohaç Savaşı'nı anlatan şiirler yazmıştır.

Dünya tarihinde ilk deri fabrikası kurulmuş, yemek kültürü gelişerek Macar mutfağı baharat, kahve gibi ürünlerle tanışmıştır. Halı kullanılmaya başlamış, el sanatları gelişerek İznik çiniciliği, bakırcılık gibi sanatlar öğrenilmiş ve Macarlar gündelik hayatta başörtüsü, cep, çizme kullanmaya başlamıştır.

Macaristan'da Osmanlı hâkimiyeti 1686'da sona ermiş, Hıristiyan Müslüman çatışmasının yinelenmediği yeni bir çağ açılmıştır. Savaşlarda pek çok insan ölmüş, fiziki savaşlarda Müslümanlar katledilmiş; çarpışma neticelendiği zaman yerini ideolojik savaşa bırakarak İslam karşıtı politika yeniden uygulanmaya başlamıştır.

Macaristan'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu kurulmuş, Habsburg hanedanı Müslüman karşıtı yeni bir yönetim oluşturarak bu yönde kanunlar hazırlamıştır. Mesela 1686-1688 yılları arasında 2200 reformcu üniterist Hıristiyan zorla din değiştirmiştir. Aynı konu hakkında başka kaynaklarda o dönemdeki Müslümanların din değiştirmekle ölmek arasında seçim yapmak zorunda oldukları belirtilmektedir. Müslüman kimliği unutturulmak için Bayraktar, Darin, Deli, Hoppa, Kasap, Çiçek, Kasım gibi isim ve soy isimler kaldırılmış, yerine Hıristiyanlığa uygun isimler verilmiştir. Osmanlı zamanından sonra 10.000 Müslüman Osmanlı hâkimiyetinde olan başka ülkelere göçmüştür. Bu göç hareketlerine İbrahim Müteferrika gibi önemli sanatçı ve bilim adamları da katılmış ve Osmanlı'daki gelişmelere katkıda bulunmuştur.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu uyguladığı yeni rejimle toplumsal düzeni altüst etmiş, camiler kiliseye çevrilmiş, Müslüman mezar taşları Katolik papazlar tarafından toplanıp Hıristiyan din adamlarına ev yapımında kullanılmıştır. İki yüzyıl öncesine ait Müslümanların eserleri yıkılmış, tüm geçmiş silinerek İslam unutturulmak istenmiştir.

Habsburg dinastının bu politikası aradan geçen zaman içerisinde biraz yumuşama göstermiş, diğer yöneticiler yöntem değiştirerek daha insancıl davranmıştır. 1831'de ilk Kur'an-ı Kerim çevirisi yapılmış, bu dönemde oryantizm başlamış ve gelişme göstererek

oryantalist düşünürler ve Yahudiler, Macaristan'dan Osmanlı'ya gelerek İslam'ı, sosyal ve ekonomik hayatı araştırmaya başlamıştır.

Müslüman karşıtlığı giderek hoşgörülle kırılmaya başlanmış ve 1878'den sonra Bosna Hersek 'in giderek güçlenmesiyle Habsburg'lar zayıflamış ve askeri alanda Bosna Hersek'in etkisi artmıştır. Yönetimde hoşgörü politikası etkili olmuş ve Habsburglara duyulan nefret Macaristan'daki Müslümanları birleştirerek Türk-Macar dostluğunu tekrar başlatmıştır. Padişah 2. Abdülhamit Macaristan'a öğrenci göndermiş ve Türkoloji yeni oluşum göstermeye başlamıştır. Abdülaziz zamanında Macaristan-Osmanlı ittifakı kurulmuş, Macaristan'da bulunan Gül Baba türbesinin restore edilmesi için para toplanmaya başlamıştır.

1895'tev hazırlanan yeni kanunla İslam dini serbest bırakılmış, eski yasalar yürürlükten kaldırılarak ibadet özgürlüğü getirilmiştir. 1910'da yapılan ilk nüfus sayımında Macaristan'da 550 Müslüman yaşadığı belirlenmiştir.

1916'da Budapeşte belediye başkanı yeni bir belediye kanunu çıkararak Müslümanlar için mescit ve dernekler yaptırmış, para toplayarak Müslüman halkı örgütlemiştir. Aynı dönemde hazırlanan anayasada Müslümanlar için yeni kanunlar hazırlanmış, sosyal ve ekonomik konularında iyileşme sağlanmıştır. 1930'da Gül Baba türbesi önünde Müslüman cemaat Gül Baba soy ismini almaya başlamıştır. 1931'de devletin atadığı 1. Başmüftü Hilmi Dürük ciddi faaliyetlerde bulunmuş ve 1930'da Avrupa'daki ilk İslam konferansı verilmiştir.

1933'te yaşanan Dünya Ekonomik Krizinin etkisiyle ve 2. Dünya Savaşıyla hoşgörü tekrar kalkmış ve Müslüman karşıtı ideoloji tekrarlanarak buna yönelik makaleler hazırlanmıştır.

1. ve 2. Dünya Savaşları sırasında Siyonizm hareketleri ilk Macaristan'da doğmuştur. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra komünist yönetim başlamış ve dini yaşam yasaklanmıştır. 1947'de Macaristan Kültür Bakanı parlamentoda "önceki Müslüman kanunları komik bulunduğunu" açıklamıştır. Müslümanlar dini inançlarını gizlemekte ve resmi Müslüman nüfus 3 kişiden oluşmaktadır. O dönemdeki Müslümanların yaşantısına ve ekonomik durumlarına dair çok az bilgi bulunmaktadır. 1950'de Müslümanların cemaatle gizli namaz kıldığını Mehmet Resuloviç'in oğlu Andraş (belki András) görmüştür. Komünist rejimin etkisini yitirmeye başlamasıyla Müslümanlar rahat nefes alabilmiş, ilk Müslüman cemaat 1988'de Budapeşte'de açıkça namaz kılmıştır.

2000-2003 yıllarında Müslüman cemaat cami olmamasından dolayı yeni bir binayı mescide çevirmiştir. Mişkolc'da eski bir binayı restore ederek en büyük camiyi yapmıştır. 2000-2005 yılları arasında Mişkolc, Peç, Seged şehirlerinde birer tane, Budapeşte'de toplam 7 mescid vardır.

Ebubekir D. Ferenci

Macar Müslüman gazeteci-yazar ve İslâm araştırmacısı – tarihçi
İstanbul, 1. Ağustos 2008.

